

Forfatter: Falster, Christian

Titel: LÆRDOMS LYSTGAARD ELLER ADSKILLIGE DISCURSER ANDEN PART

Citation: Falster, Christian: "LÆRDOMS LYSTGAARD ELLER ADSKILLIGE DISCURSER ANDEN PART", i Falster, Christian: *Lærdoms Lystgaard eller Adskillige Discurser*, udg. af JØRGEN OLRİK , 1919-20, s. 1. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-falster02-shoot-workid54342.pdf> (tilgået 18. juli 2024)

Anvendt udgave: Lærdoms Lystgaard eller Adskillige Discurser

Ophavsret: Udgiver har den fulde ophavsret.

Dog kan værket gengives i det omfang som det følger af ophavsretsretlige undtagelser om citat, kopiering til privat brug mv. Desuden kan der ske kopiering til undervisningsbrug mv. i det omfang som det følger af aftaler indgået med Copydan og tilsvarende institutioner.

Nogle af værkerne i Arkiv for Dansk Litteratur er dog helt fri af ophavsret (public domain), og så kan du bruge værket frit.

Du kan finde hvilke værker fra Arkiv for Dansk Litteratur som er frie i [denne liste](#). Har du spørgsmål til benyttelsen af et værk, kan du kontakte udgiver: [Det Danske Sprog- og Litteraturselskab](#)

LÆRDOMS LYSTGAARD ELLER ADSKILLIGE DISCURSER ANDEN PART

2

3

TIL

DEN HØFÆDLE OG HØFVELEAARNE

GREVE

OTTO MANDRUP

RANTZAU

ARVEHERRE TIL

ASDAL, HAMMELMOSE OG ROSENVOLD

SØN AF

HANS HØFÆDLE EXCELLENCE

GREVE

CHRISTIAN RANTZAU

GYLDEN RIDDER

HANS HELDIGE MAJESTÆTS KONGEN

AF DANMARK OG NORGES

GEHEIMERAAD OG KAMMERHERRE

GREVE TIL ASDAL

HAMMELMOSE OG ROSENVOLD

SAMT

HERRE TIL VOLDBERG, BRAHESBORG

KRASTRUP OG GUNDESTED

DEN VISSE ARVING TIL HANS FADERS

GODVILLIGHED IMOD MIG)4 Højædie Greve!

Der er og har i umindelige Tider altid været berømmelige Mænd, hvilke hellere skulde have taget Afsked fra Menneskeheden uden Efterkommere. Hvad havde været lyksaligere end *Camillus*, end *Scipio*, end *Marcus Antoninus* b), end utallige andre ypperlige Mænd, hvis de ej havde efterladt sig Arvinger? *Din* Slægt, *højvelbaarne Ungersvend*, er saalunde opkommen og saalunde forplantet indtil denne Dag, at den, som det romerske Senat skal have sagt om Kejser *Severo* c) , *ikke bør dø*. Jeg taler ej om *dine Bedstefædre* og *Tip-Tip-Oldefædre*, hvilke deres herlige Fortjenester af Staten alt forlængst have overgivet til Udødelighedend). Endnu er i Live (og gid han leve længe!) Hans højædle Excellence *din* Fader, efter hvis Forskrift *du* opdrages og undervises i Studeringer til ypperligt at fuldkomme Gesandtskaber, til tilbørligt at forvalte Fædrelandets vigtigste Bestillinger, hvilket glæder mig og enhver god Borger med mig saa meget mere, som det ikkun er faa af vore unge Adelsmænd, der finde større Behag i de frie Kunster end i Narrestreger; ret som om virkelig efter Døden hin gamle romerske Indskrift: *C. Regulus, en tolv Aars Dreng, dansede og sang og fornøjede alle med sin Skæmt*, var 5 priseligere end hin anden i Sandhed overmaade ærefulde om en vis *L. Valerio: Da han var tretten Aar gammel, blev han i Rom for sit ypperlige Hoveds Skyld med alle Dommernes Stemmer kranset iblandt de latinske Poëter. Ham besluttede hele Almuen at rejse en Billedstøtte ved Sammenskud af Penge*. Til Lykke med *din* Dyd og *din* Kærlighed til Studeringerne, *højvelbaarne Greve!* Hold det for godt efter *din* Faders heroiske Exempel at være de lærde Mænd bevaagen; thi hvis *du* bepryder *dit* Levned med deres Beskærmelse, vil *du* aldrig dø uden *Krans*, aldrig uden *Ærestøtte*. Forlad mig iøvrigt, at jeg, uden at have udbedt mig den *Ære* at faa Adgang, uformodentlig synes at trænge mig ind i *dit* Studerekammer og afbryde *dine* *Studia* med disse mine *Discurser*. Forlad mig, siger jeg; jeg har ej i Sinde at opholde *dig* med mange Ord; jeg skynder mig straks ud igen, saa snart jeg har sagt *dig*, at jeg er

*dit højædle Navns og
hele din højvelbaarne Slægts
mest hengivne Tjener*

CHRIST. FALSTER.

Skrevet i Ribe I Jylland d. 2. April 1730 .

6

7

FOR TALE TIL LÆSEREN

Ifald Boghandleren har gjort ret i at omdøbe mine *Discurser* til *Lærdoms Lystgaard* e); ifald visse offentlige Dommere med Ret og Billighed have dømt, at denne Titel passer sig for dem; ifald endelig mine Venner med Rette have raadet mig til ufortrøden at fare fort med denne paabegyndte Skrivemaade, hvortil ogsaa Boghandleren raadede mig eller rettere udkrævede den af mig, tør jeg haabe, at Tilgivelse vil være mig beredt for at jeg, bevæget ved disses Raad og opmuntret ved deres Dom, ej bærer Betænkende om at overantvorde *dig anden Part* som Gave. Jeg overantvorder den med samme Accordéring om din Godhed og din Overbærenhed som hin første Part; jeg overantvorder den med samme Ord, med hvilke *Ausonius* overgav *Symmacho* sin Tretallets Gaadef): *at du, naar du intet foretager dig, læser dette og holder dig fra at foretage dig noget*; omendskønt jeg ej har ladet det komme dertil, at jeg har en Forsvarer behov imod dem som jeg har bagtalt (thi jeg har ikke fornærmet nogen med et Ord), men vel imod Bagtalerne, af hvilke den litteraire Verden allevegne plages, ligesom Landevejen af sine Røvere, Domstolen af sine Klaffere, Krigsvæsenet af sine Slagsbrødre. Lev vel.

8

9

CHRISTIAN FALSTERS I. DISCURS. OM AT OPRETTE MUNKECELLER FOR NAVNKUNDIGE MÆND I STATEN.

Det var Sommerferier og skønt Vejr, da jeg og adskillige Venner) en Dag for at hvile Sindet gik ud til en yndig Lund i Nærheden af Ribeb). Vor Adgang til denne var igennem en Bondegaard, hvis Udseende og Ejermand indbøde os venligt. Vi gaa ind, sidde ned, snakke paa Bønders Maneer, og faa imidlertid ved et Tilfælde Øje paa et husligt Syn, som man ej møder allevegne, og som pludselig for Alvor vendte vort Sind til Forundring. Det var en spidst tilløbende Rede, aldeles lig de sædvanlige Bikuber, som en enlig Bi kunstigt havde dannet sig af Voks paa en tynd Fjæl eller Planke inde i Spisestuen i Nærheden af Vinduet, og i hvis Underside den paa Midten havde lavet sig en Vej, der baade tjente til Indgang og Udgang. Her er dens Skikkelse:

10

Jeg havde ikke liden Fornøjelse af Sagens Usædvanlighed og udsurgte Ejeren om adskilligt angaaende denne sælsomme Husmand: hvornaar den havde begyndt at logere hos ham? ad hvilken Vej den fløj ud at søge Æde? om der var een eller flere Bier? etc. Dertil svarede han, at ved sidste Vaars Komme havde denne lille Indbygger udvalgt sig denne sin Bolig; han havde et Hul, der stod ham aabent, naar han fløj ud til og vendte hjem fra sine Arbejder og Sysler; han førte et enligt Liv uden nogen Ægtefælle. Jeg bød ham nu saa høj en Pris, som han vilde have for denne lille Bi med samt sin Celle, for at jeg des flittigere kunde holde Øje med dens Husholdning; men forgæves. Thi foruden den Nydelse, som Ejeren sagde sig daglig at forvalde sine Øjne ved Synet af hint lille Dyr, tilstod han, at han ej var i Tvivl om (saalunde var Mandens bondeagtige og ugudelige Overtro), at hin lille Gæst bragte hans Næring og Bjæring en Art guddommelig Trivsel.

Da vi omsider begive os derfra til Lunden og snakke frem og tilbage om Aarsagerne til at denne Bi gav sit Liv Ensomheden i Vold, falder Talen paa de menneskelige *Mankeceller* eller *Klostre*, som efter min Mening burde holdes aabne i Christenheden for navnkundige og fortjente Mænd, hvis Aand alt var aflægs. Der var iblandt os en Omgangsvæn af en ugemeen Lærdomc), som var en Fjende af Romerkirkens Munkeslægt og ej alene klagede paa disses uselskabelige og afsides Liv som besudlet med mangfoldige Laster, men ogsaa 11 paastod, at det var imod den menneskelige Natur, efter hint *Ciceronis* Vidnesbyrd): *Hvis noget saadant kunde hænde, at en Gud tog os bort fra denne Menneske-Vrimmel og hensatte os etsteds i Ensomheden, og dér forstrakte os med alle de Ting, som Naturen begærer, i Mængde og Overflod, men aldeles afskar os Lejlighed til at se et Menneske: hvo vilde da være saa haard, at han kunde udholde det Liv, og at Ensomheden ej borttog ham Nydelsen af alle Glæder? Sandt er altsaa hint Ord, som Tarentineren Architas e) (saa vidt jeg veed) plejede at sige, og som jeg har hørt vore gamle Mænd nævne som noget de atter havde hørt af andre Gubber: Om nogen var faret op til Himlen og havde lært at kende Verdens Natur og*

Himmeltegnenes Skønhed, da vilde denne Forundring være ham uangenem; men den vilde have været ham saare behagelig, ifald han havde haft nogen at fortælle derom. Saaledes ynder Naturen intet ensomt, men hælder sig altid til noget som til en Støtte.

Desforuden anførte han ogsaa derimod hint lidet Skrift af *Plutarcho*, som har Titelen: *Lev uformærkt*, og mange saavel Forbilleder som Ord af de gamle Philosophis.

Imod disse anførte jeg høfligt (foruden dem, som *Claudius Delle* nævner i *Munkestandens Historie*, 4. Bog, 1. Part, Cap. 1: *Pythagoram, Isis-Præsterne, Socratem, Platonem, Antisthenem, Menedemumt Epimenidem, Zenonem, Aristippum, Empedoclem, Hippiam, Druiderne* etc.f)) de store Philosophos *Pyrrhonem* g) fra Elis, som efter *Laërtii* Fortællingh) plejede at sky *Menneskers Forsamling og leve i Ensomhed*; ligesaa 12 *Cratetem* i), hvilken, som *Apulejus* beretterj), var en rig og fornem Mand hjemme iblandt de thebanske Store, men skænkede sine rigelige og overflødige Midler til Folket, sendte sine mange Trælle bort fra sig og valgte Ensomhed, kastede Vrag paa mange og fragtbare Træer for een Kæps Skyld, og ombyttede de pynteligste Landgaarde med en liden Pose; samt *Heraclitum*, hvilken veg bort fra Epheso, levede i Bjærgene og aad Græs og Urter, efter *Laërtii* Vidnesbyrd (IX,3, p. m. 549). Jeg anførte ydermere imod ham *Gymnosophisterne*, hvilke *Strabo* k) og *Isidorus* l) fortælle at have haft for Skik at philosophere i Ensomheden. Ej heller forbigik jeg hine første hellige Ophavsmænd til det saakaldte Eneboerliv, hvilke de nuværende Munke gøre meget af: *Eliam og Johannem den Døber, Paulum Thebæum, Basilium, Hilarionem, Antonium* med sine Disciple *Sarmata, Amata og Macario*, hvilke ej vilde leve i Byer og midt iblandt Mennesker, menende, at *ligesom Luftens Smitte skader Legemerne, saalunde skader Omgængelse med Hoben Sjælen*, som *Philo* skriver om Essæerne hos *Eusebium* m).

Omsider, da jeg tyktes min Ven at tage alt for meget de dovne Munkes Parti, begyndte jeg saa tydeligt som muligt at fremføre min Hjærtens Mening med disse Ord: »Du tager sandelig fejl, min Ven, hvis Du troer at jeg finder Behag i hine *Timones* n), som ere af travrig og forborgen Natur, og som hade Folks Forsamling og Omgængelse - jeg, som sandelig mener, at man slet ikke kan leve Livet uden Selskab. Du tager fejl, hvis du 13 troer, at jeg i Fædrelandet vil genoprette Celler for Munke, som dyrke Vommen fremfor Viddet, og hvilkes Sind skimle i Skyggen. GUD fri og bevare os! Min Mening er i kort Begreb den, at der først da drages ypperlig Omsorg for Studeringernes og de studerede Folks Tarv, naar der i enhver Stat oprettes Boliger i Lighed med hine Prytaneer, i hvilke fordem de Borgere, som havde gjort sig saare vel fortjente af de boglige Kunster og af Fædrelandet, underholdtes med offentlig Kost hos *Athenienserne, Tarentinerne, Corinthierne, Rhodierne, Mitylenæerne, Ephesierne, Argiverne, Milesierne, Thasierne, Eresierne, Eleerne*, og andre af Grækerneo). Disse skulde sandelig ingenlunde, sagde jeg, være Fristeder for Dovenskab eller Liderlighed, men Tilflugt for navnkundige Mænd, hvilke alt smukt have udrettet deres forskellige Tjenester i Livet og nu ønske sig Middel mod Kedsomhed, ofte Trøst i Ulykker, Hvile og honnet Lediggang for deres Træthed, stille Ensomhed for deres Syslers Uro og Storme, naar de enten alt ere matte i Lemmerne af Møde eller saa medtagne af Sygdom eller Ælde, at der for det gemene Bedste saa at sige ikke længere er noget at haabe af dem. Det er altsaa disse, som ofte udstaa en besværlig Alderdom, som ynkelige henslæbe Livet midt imellem Navn og Savn, som nødes til uberømmeligt at forspilde deres friske Alders Berømmelse; det er disse, siger jeg, hvilke jeg ønsker skulde underholdes offentlig i et honnet Tilflugtssted og vederkvæges paa alle Maader, hvor de kunne aflægge alle menneskelige Bekymringer, helt hengive sig til Beskuelse af de guddommelige Ting, og med uforsagt Sind oppebie deres sidste Stund. Betragt, kære, vore invalide Krigsfolk, hvilke, ligesom fordem

*Soldaten, krum af Aar, der havde punisk' Krige
gjort med, og kampet mod den grumme Pyrrhi Rige
og mod molossisk Sværd, for sine mange Saar
to Tønder Land i alt til Løn omsider faarp),*

saaledes den Dag i Dag oppebære deres Løn for Legemsbræk, have deres beskikkede fælles Boliger og Huse, faa deres Forfriskninger beredte, og offentlig forstrækkes med deres Proviant i Hospitalet. Se til vore syge Mennesker af begge Køn. Naar disse paa Grund af Legemssvagheder, hvilke de ofte selv med egen Haand have tilføjet sig, ere mindre vel skikkede til at forvalte deres Bestillinger (eller bedrive deres Skalkestykker) - jeg taler her ej om de retskafne, hvilke Naturen eller Skæbnen selv har dømt til dette Fængsel - da have de, siger jeg, deres Bur, hvortil de kunne ty og fodres aldeles som Fugle, nemlig hvad man kalder et Hospital. Se endelig til de adelige Frøkener. Thi ogsaa disse nyde Godt af deres Klostre, i hvilke nogle dyrke GUD, andre i Løn selv lade sig dyrkeq). Det er derfor intet Under, at jeg ønsker vore udtjente Dyrkere af de smukke Videnskaber en lignende Velgerning, og til visse ej mer forunderligt end at den berømmelige Mand Englænderen *Andreas Moretonus* i sit 15 Skrift, som har Titelen *A Protestant Monastres*, bevæget af vanslægtede Sønners Utaknemmelighed mod Forældre, tilraader, at der i hans Fædreland skulde oprettes Klostre, i hvilke de Udlevede kunde hendrage deres Alderdom langt fra Offentligheden og deres Nærmestes Ubillighederr).«

I disse Ord samtykte min Ven, og da han var en stor Elsker af Urters), ledte han omsider Talen hen paa disse.

II OM PHILOLOGERNES OVERTROA).

En Ven havde til en anden skrevet et Brev, af hvilket jeg vil hidsætte en Copi:

Højst skattede Ven!

Du maa vide, at der er født mig en Søn, hvilken jeg har besluttet paa næstkommende Herrens Dag ved Daaben i vor Frelser og Forsoners JESU CHRISTI Navn at indplante i Kirken, for at han kan forsage Djævelen og hans Engle og Værker. Derfor beder jeg dig for vort Venskabs Skyld indstændelig tillige med min Hustru, som hilser dig og dine, at du ej vil undslaa dig for at tage dig 16 en Fadders Skikkelse paa og med dine Bønner staa dette Forehavende bi hos GUD. Jeg er beredvillig til alle Gentjenester og er din hengivneste
N. N.

Denne Billet var blevet forvaret lidt skødesløst og var tilfældig faldet i en spottesyg Sproglærds ulyksalige Hænder, hvilken var dens Afsender noget gram, og som for at forlyste sig selv og sin Hævntørst ondskabsfuldt bar den rundt til Skue som et usædvanligt Uhyre, gennemrettet med spidsige Antegnelser paa Scioppiansk Manérb). Neppe var Brevet blevet bekendtgjort af denne skarnagtige Fortolker, før det oversendtes til en af mine Colleger, som af sig selv gav mig en Afskrift af det. Jeg saa paa det og lo ad det, dog ikke uden at ærgre mig derover. Her følge vor skarpsindige Grammatici kløgtige Anmærkninger:

Højst skattede] Lad den halvlærde Hob beholde dette vederstyggelige Ord for sig selv, hvilken plejer at beflække de ypperste Mænd med lignende Titler: *Højstærede, Højstagtbare* etc.

Herrens Dag] Saalunde sig Herrnhutere, ikke Herrer af romersk Veltalenhedc).

Ved Daaben] Rettere med *Scaligero* og andre: *ved det højhellige Badd*).

Frelser og Forsoner] De som eftertragte Renhed 17 i det latinske Sprog (og den bør enhver latinsk Skribent eftertragte) kalde ej *Christus Salvator*, men *Servator*, ej *Mediator*, men enten paa Latin *Sequester* eller paa Græsk *Mesites*.

Kirken] Dette Ord er trolig løbet Forfatteren i Pennen, da han uden Tvivl havde haft i Sinde at skrive *den christne Menighed* eller *Republique*.

Djævelen] Hvis vor Skribent havde læst Trismegistume), vilde han have kaldt *Djævelen Dæmonernes Fyrste* eller *de urene Aanders Øverste*.

Engle] Tving din Ulyst, o *Castelliof*) du som rigtigt kalder dem *Geister*, som Halvbarbarerne nævne *Engle*.

Eti-am] Hvilken Dreng i Sinke-Lektien veed ikke, at dette lille Ord, naar det staar i Enden af den foregaaende og i Begyndelsen af den følgende Linje, skal deles saalunde: *et-iam?*

Hengivneste] Pokker i Vold med Latinitetens nye Guder, som avle saadanne Utsker.

Til Slut havde min Collega egenhændig underskrevet denne Dom: *Hvilken jammerlig Criticus! Hvilken overtroisk Grammaticus!* - Nu tog jeg til Orde og sagde: »Du dømmet ret, udvalgte Collega, naar man undtager de Ord som ere fordømmelige: *Højst skattede* og *Hengivneste*; thi disse og deres Lige bør ved Philologernes fælles Samtykke gøres fredløse i den latinske Stat og landsforvises til Barbarernes Øer. Men de øvrige Ord, som ere 18 helligede af de kirkelige Skribenter, eje en saadan Religionens Værdighed, at det vilde være en Samvittighedssag at ændre dem. Jeg forbigaar den naragtige Deling af Ordet *et-iam*, saa vel som af andre Ord: *o-pto, o-mnis, i-gnis, do-ctus* etc., om hvilke jeg erindrer at have afhandlet i *Adskillige philologiske Tanker* g).«

Herfra gik vi efter Tidens Lejlighed over til Philologernes adskillige overtroiske Meninger, og da først og fremmest til deres, som ene ophøje de gamle Ting, men ej kære sig om de ny, som *mene at man ikkun skal læse de Gamle, og ikke tro at der hos nogen andre findes naturlig Veltalenhed og Kraft der sømmer sig for Mænd* h). De ere forlængst viseligt formanede af *Plinio* den Yngrei): *Jeg er af dem, som holde meget af de Gamle; dog ringeagter jeg ikke, som visse Folk, vore Tidens Forstand; thi Naturen er nemlig ikke saa at sige udslidt og aflægs, saaledes at den nutildags intet prisværdigt bringer til Verden*. Et Billede paa denne Svaghed kunde man, som jeg mindede om, se i *Hadriano*, hvilken var urimelig meget hengiven til at holde de gamle Tider i Ære og ej bar Betænkende om at foredrage *Catonem* for *Ciceroni*, *Ennium* for *Vergilio*, *Cælium* for *Sallustio* j).

Dernæst blev de Folks Letfærdighed omhandlet, som tro enhver navnkundig Skribent, der skriver om *de*

Gamles Penge, Vægt og Maal og andre saadanne forborgne gamle Sager, som hænge af en ærgerrig Gætning, lige saa uforsigtigt som dels nogle af Theologerne tro de Talmudiske Doctoribus i Historien af de hellige Skikke ved begge 19 Templer, dels visse af Philosopherne tro deres *Cartesio*, ret som om han havde gennemskuet Himlens og Jordens Natur, ej ulige *Platonis* og *Aristotelis* Disciple, af hvilke de første siges flittigt at have efterlignet hins krumme Ryg, de sidste dennes læspende Udtale.

Omsider kom vi til dem, der dyrke en gammel Sten som et helligt Orakel; som falde i Forundring over et af Ælde næsten helt fortæret Haandskrift, *ligesom Drengene over Junonis Fugl* k); som sætte stor Pris paa mangfoldige saakaldte *variante* Læsemaader i Udgaven af en gammel Skribent, det er, paa mangfoldige Skrifer-Fejl, ud af hvilke, ligesom iblandt adskillige Onder, det ofte er omtvisteligt hvilken man bør vælge, saaledes at mange af de gamle Forfattere, hvis de atter kom til Live igen, sandelig ej vilde genkende deres egne Skrifter, som de nu ere, mere end *Antigonus Socheus* sin egen Lærdom, da den var bleven ynkeligt og skammeligt forfalsket af hans Discipel *Sadok* og hans Efterfølgere *Sadducæernel*).

Endelig ledtes Talen hen paa dem, som højtideligt iagttage hine *Aldere*, hvori de latinske Skribentere deles: *Guld-, Sølv-, Kobber- og Jernalderen*; ret som om disses Anseelse mere bør maales efter Alder end efter Fortræffelighed i Talekunst og Skrivemaade; ret som om *Hyginus, Vitruvius, Cato* m) og andre, som hine henføre til Guldalderen, skulde være at foredrage for *Quintiliano, Plinio* den Yngre, *Suetonio, Gellio, Lactantio* n) og de andre, som have talt et purt og eget Sprog; da dog (efter min 20 Mening ihvertfald), ligesom *Philosophien*, som *Clemens Alexandrinus* o) siger, *ikke bør kaldes Stoisk eller Platonisk eller Epicureisk eller Aristotelisk, men alt hvad af disse Secter retteligt er talt, bør udvælges og kaldes Philosophien*, saaledes bør Latiniteten ikke kaldes *Ciceroniansk, ikke Terentiansk, ikke Plautinsk*, men alt hvad der siges paa en egen og fejlfri Maade af enhver omhyggelig latinsk Skribent, bør overalt dømmes værdigt til latinsk Borgerskab.

Til Slut undlode vi ej at omtale *Harduini* besynderlige Formening, hvilken af hele det gamle saavel græske som latinske Bibliotheque ene og alene holder *Herodotum* for ægte samt *Tullium, Plinium* den Ældre, *Maronis Georgica, Flacci Satirer* og Breve samt nogle faa Indskrifter; hvorfor han sættes til rette af de navnkundige Mænd *Jo. Sartorio* og *Maturino Vessirio la Crose* p).

III OM MODERSMAALET RET.

En pur ung Greve af vore S..... ers højædle Stammea) var paa det nærmeste i den Alder, da han efter det fædrene Testamentes Forskrift skulde fange an med sin Udenlandsrejse og *omskifte Himmelstrøg* b). Han rejste her til Ribe for Høfligheds og Venskabs Skyld og blev af sin Stifmoder i hans høje Excellence G.....s Palaisc) forestillet for mig, for at jeg troligt skulde 21 udforske, hvad han kunde i gudelig Lærdom og hvad i de humane Videnskaber, Historie, Geografi etc. Jeg adlød beskedenlig, udsurgte Manden efter at have sendt Vidnerne bort, og fandt hans Studier, som Flertallet af de Adeliges, at være barnagtige eller ufordøjede. Efter at have udført dette Ærinde vilde jeg ivrigt optænde vor Greves vege Sind til Attraa efter Studeringer og fortalte ham i den Anledning, hvad der nylig havde hændt sig i den theologiske Høresal ved Universitetet i Jena, hvor to Mænd af højformem Grevestand, *Reus-Henricus VI* og *Linan* d), uden noget saakaldet Præsidioe) i sidst forledne April Maaned (Aar 1729) offentlig have disputeret, den sidste paa den en og tyvende April om *Moraliteten og Historien af den Ed, hvorved man fralægger sig falsk Anklage, og om Kejserdømmets Fyrsters Frihed for samme*, den første paa forgangne tredivte April om *Ed ved Fuldmægtig i private og offentlige Sager i det romersktyiske Kejserdømme og hos de frie Folkeslag*.

Desforuden erindrede jeg venligt den højvelbaarne unge Mand om for Fremtiden at holde sit Modersmaal, som han syntes enten aldrig at have lært elier at have glemmt, i skyldig Ære, vel ihukommende, at det er det indfødte Sprogs tilbørlige Ret at foredrages for alle fremmede i sit eget Land, og at det iøvrigt ej var saa berømmeligt at kunne udenlandske Sprog ligesom de fleste omstrippende surøjede Bartskeerer, som det var skammeligt at være uvidende om sit Modersmaal. Men danske Ord fremførte vor Mand saa stammende, 22 saa ilde, at han i Ordets egentlige Forstand kunde kaldes et Barn uden Maal og Mæleff, saa at Tilhørerne enten maatte smile eller ynkes eller ærgre sig derover.

Min Formaning havde Moderen hemmelig opfanget, staaende paa Lur, hvilken for at fralægge sig al Skyld for at forsømme Modersmaalet kundgjorde, at hun i sit Palais altid underholdt flest danske Tjenestefolk, for at hendes Stifsøn ej skulde tabe af Minde at bruge og elske det hjemlige Sprog. Tilstede var Grevens Hovmesterg), en forfængelig Mand, fuld af Stortalenhed, saasom han gjorde sig til af at være kommen af Volcatiernes ældgamle Slægt i Italien, efter hin slette og rette Italiensers Skik, som i forrige

Aarhundrede i Leipzig gav sig ud for Greve af Pompeji. Han begyndte paa ny Samtalen, og da han mærkede, at man lagde hans Greve Uvidenhed i Modersmaalet til Last, svarede han med fransk Overmod: *Tant mieux*, tilføjende, at den danske Tunges Uskønhed var saa stor, at den aldeles ikke ejede nogen Ynde elier heroisk Majestæt. Over denne hoffærdige og usømmelige Tale blev jeg saare utaalmodig til Sinds og sagde henvendt til den unge Greve: »Vår dig, at du ej af denne Skælm og Snylter paa din Formue lader dig forlede til at fare vild og foragte dit Modersmaal. Tal, om du vil, Spansk med denne din uægte Volcatio, tal Fransk, om jeg tør tillade mig at skæmte, med Kvinderne, Italiensk med Fyrsterne, Tysk med Fjenderne; men kom ikke desmindre i Hu, at du 23 skylder dine Landsmænd den Tjeastagtighed, at du fremfor alt taler Landsens Sprog. Betænk, at det er med disse at du til sin Tid vil faa at skaffe, og at de Æresamter, som dine Forfædre forhen have beklædth), uden Tvivl ogsaa vente dig; men hvad er i saa Fald, min kære, barnagtigere end at forhandle gennem Tolk med dine Undergivne, hvis Husbonde eller Øvrighed du er, og udsætte dig for deres lønlige Spot? Vær forvissat om, at det er ogsaa en Art af Troskab imod og Kærlighed til Fædrelandet: at elske det fædrene Sprog, men derimod en Art Uret og Utroskab imod hint at ringeagte dette. Se og lær af det daglige Liv, hvilket Had der følger de Dommere i vore Sager, som enten ikke ville eller ikke kunne svare paa Dansk; og paa den anden Side: hvilken Folkegunst der beskærmer deres Herskab, som klogeligt skikke sig efter den gemene Mands Øren og Maal.«

Ved disse Ord udraabte en lærd Ven af mig, som stod hosi), at nu var det allerede kommet saa vidt, at vi Danske med god Grund ere i Tvivl om vi leve i Frankrige eller i Tyskland eller i begge Lande tillige; at der midt i vor Godhed for det gemene Folk fandtes en vis avindsyg Forkærlighed for fremmede Sprog; at Brugen af vort gamle Sprog ved Rettens Pleje og Gudstjenesterne i hvert Fald overlevede sig selv; at prisværdigere handlede og skønnede Italienerne, Franskændene og Tyskerne, hvilke for at paalægge vort og andres Tungemaal et Trældomsaa, ej uden 24 mangfoldig Profit og Ære for sig og sine, af al Formue bepryde, opholde og ære deres Modersmaal.

Nu tog jeg atter til Orde og sagde: »Dette er - forlad dig ikkun paa mit Ord, Greve, som paa en Trossætning - et forborgent Baand mellem Sindene, ved hvilket det menneskelige Samfund holdes sammen, og som udvirker, at hvo der angriber een Forsvarer af eller Skribent i den tyske Nation, han faar næsten hele Tyskland paa Halsen, og mod ham vender sig dets fælles Anfald, hvis Sagen er en Trætte værd; ligeledes, at de fleste Udlændinge, som ere indtagne af de Franskes Sprog, hemmeligt tage Franskmændenes Parti. Herom vare de gamle velforfarne *Romere* ej uvidende (hvilke senere *Araberne* have efterlignet i en stor Del af Africa og Spanien, samt i sin Tid i England Hertug *Vilhelm* af Normandiet), men *beflittede sig paa at paalægge de undertvungne Folkefærd ej alene deres Aag, men ogsaa deres Sprog j)*, og *vogtede med stor Fremturenhed paa aldrig at give Grækerne Svar uden paa Latin k)*; hvisaarsag *Cicero l)* skriver, at det blev lagt ham til Last, at han i Syracus i Byraadet havde sagt nogle græske Ord og talt Græsk hos Grækere. Føj dertil, at 5 alle Provinser holdt Øvrigheden Rettergang paa Romersproget, idet Anklagere, Anklagede og Vidner ej brugte andet, og at ligeledes Prætorer og Dommere afsagde Domme paa Latin, Proconsuler og Landshøvdinge udstedte Befalinger paa Latin, Testamenter skreves paa Latin, etc. Saaledes gik det til, at allerede paa Trajani Tider *var Romersproget fælles for næsten 25 alle Mennesker* efter *Plutarchi m)* saa vel som *Juvenalis n)* Vidnesbyrd.

Da vor fornemme unge Mand hørte dette, rødmede han af en Art lærvillig Undseelse, og saa at sige genvunden for Fædrelandet spurgte han mig for Alvor, om Studiet af et sirligere fædrene Sprog da vilde have ret Fremgang, naar han atter og atter tog til Gennemlæsning Fædrelandets Lov og Ret, hvori det fædrene Sprog søger Grundlaget for sin Ret? For nu baade at tjene GUDs Ære og Mandens Gavn opmuntrede jeg ham til fornemmelig at beflitte sig paa at læse den hellige Skrift paa Modersmaalet, vel vidende, at Omgængelsen med vort juridiske Bibliotheque, som ofte trænger til Oracler og Glossarier, er saare vanskelig og ufremkommelig for den ukyndige Læser, men at den hellige Skrifts Stil, med Anvendelse af fremmede Oversættelser, hvor det gjordes Behov, vilde være den ypperste Læremester i at tale Dansk.

IV OM DYRS ELSKOV TIL MENNESKER.

En lærd Mand, et lystigt Hoveda), havde paa en Auction købt et malet Skilderi, som forestillede en hæsleg Abe siddende hos en skøn Jomfru og holdende et Garnnøgle. Da han nu ved et Drikkegilde atter og atter fik Spottegloser af sine 26 Venner, hvilke uforblommet rettedes mod ham selv i Abens Sted samt mod en vis Jomfru, som han elskede overmaade, sagde han: »I tage sandelig fejl. Holder Drikkeskillingen rede og hører den sandfærdige Historie. Dette er hin portugisiske Kvinde, som i et umenneskeligt Ægteskab med en Abe siges at have født Tvillinger.« Der var nu nogle af Selskabsbrødrene, som alt sloge svare Rynker paa Panden og, uvidende om denne Anecdote, for Alvor udspørge Manden om dette gruelige Ægteskab. Og han, som var

en meget veltalende Fortæller, gjorde nu kortelig Rede for Sagen fra Ende til anden efter først at have nævnt den navnkundige Læges, *Casparis Bauhini* Mening om Hermaphroditer og *Castannedæ* Troværdighed i hans portugisiske Krønikeb). »En portugisisk Kvinde,« sagde han, »var dømt til Landsforvisning til Øen *Ophiusa*, som Latinerne kalde *Colubaria c*), for at afsone en eller anden Brøde ved gruelig Ensomhed og daglige Livsfarer. Da hun nu var ført bort saa at sige til en anden Verden og var blevet forladt af Søfolkene og af hele Menneskeslægten, og hun paa den øde Ø iblandt de Dyrs Baghold, for hvilke hun var udsat, ej øjnede noget Haab levnet for sig selv eller for sine naturlige Fornødenheder, raabte hun jammerligt, græd og opløftede Hyl og Skrig. I det samme ser hun en stor Flok Aber krybe frem af Risene og iblandt dem en temmelig stor Han, som bevæget af den ulykkelige Kvindes Hylen nærmer sig hende, stiller sig venlig mod hende, høfligt fører

27

hende ind i en Hule og bringer hende adskillige Slags Frugter og Urter. Hvad sker? Han begærer den bange Kvinde og faar sin Vilje med hende; hun undfangede ved denne Voldtægt og fødte siden to Unger til Verden, der, som det hedder sig, røbede menneskelig Stemme og Fornuft. Da hun havde fuldkommet trede Aar i dette Fængsel, lander ved Øen et portugisisk Skib som sendt fra Himlen; Skibsfolkene gaa i Land at hente Vand, og da Kvinden bønligt beder dem om naadigt at udfri hende af hendes Ulykke, saasom hun var led og ked af denne sørgelige Levemaade, lade de sig overtale og føre hende bort med sig. Da nu hin vilde og allerede murrende Elsker ser dette, bærer han pludselig den ene Unge ned til Kysten for at bevæge sin Kæreste og kalde hende tilbage, løfter den op og kaster den ud i Bølgerne. Dernæst iler han ligeledes hastigt tilbage til den anden, løftede den ligervis i Vejret og truede med at drukne den, hvis ikke Moderen vendte tilbage. Da Kvindemennesket for sin Kærligheds Skyld ej kunde udholde at se det Syn og høre den Spædes Klageskrig, bønfalder hun Søfolkene om at de ville forlade Skibet og atter gaa i Land for at skaffe hende sit Afkom tilbage. Ufortøvet flyve de afsted, skynde paa Aarerne og forsøge at komme Barnet til Hjælp. Men hvad sker? Da den grumme Fader mærkede, at hans højstelskede Bolkab blev ombord, skøttede han ej om de indroende Søfolks Complimenter og vilde ej udstaa deres Ankomst, men kastede Ungen i Havet og trak sig ufortøvet 28 med en talrig Skare af sin Slægt tilbage til sine Smuthuller.«

Dette tyktes de fleste forunderligt, og en af dem udraabte, at her var hint *Apollodori* Ord hos *Stobæum* paa sin Plads: *Hvo der lever blandt Vilddyr og Aber, maa selv være. en Abe d*). Ej heller bar han Betænkende om at fæste Lid til Hjemmelsmanden; hvoraf det kom sig, at Historiens Sandhed blev Genstand for en venskabelig Trætte. En anden benægtede nemlig aldeles denne heterogene Forplantelse af Menneske med Dyr, fordi ethvert fødende Væsen, som Philosopherne sige, føder sin egen Lige, og hvis et Legem avles af dobbelt Rod, baade af Dyrs og af Menneskes, maa det, som kommer til Verden, være Skiftinger af dobbelt Skikkelse, af en saadan Art, hvis sande Skabning sjælden eller aldrig ses i Museerne. Han lagde til, at han ej mere troede paa dette end paa at *Satyrerne*, hvilke som sande Abe-Skikkelser lyve sig til menneskelig Skabning, ere avlede af Dæmonerne, eller at *Alexander den Store* og *P. Scipio* ere avlede af en Slangee): det var ikkun fabelagtige Eventyr, som ere i Omløb om Halvmennesker i dette Ords egentlige Forstand, og som hos Poëterne fremvise os

en Tyr, som halvt er Mand, en Mand, som halvt er Oksef);

GUD havde ved *Moses* g) strængt forordnet, at intet Menneske maa beblende sig med Dyrene, men der var ingen Love givne om Skiftinger 29 avlede af saadant Samkvem, og om hvad der bør vederfares dem.

En anden overmaade vantro paastod, at alt hvad der gemenlig fortælles om Dyrs Elskov til Mennesker eller til Menneskearten, var lutter løs Snak eller Fabelværk, saasom disse ikkun adlyde Naturen og alene pleje at attraa deres egen Art. Da kom jeg i Tanker om et Vidnesbyrd af en højfornem og højagtbar Frue af Slægten F....h), som nu lever paa en Ø i Norge ved Navn *Strømsøe*. Hun havde for kort Tid siden oprigtig fortalt mig om en Han-Abes Kærlighed til hende, hvilken, naar Manden var borte, attraaede under tusind Gaesser at kysse hende og liste sig til at føle hendes Bryster, men, naar han nærmede sig, pludselig vendte sig andenstedshen og slog sig tiltaals med anden Syssel. - Da min Ven dertil svarede, at hvis denne Anecdote var sandfærdig, saa var Aben ingenlunde uden Forstand, svarede jeg: »Ja vist, saaledes slutter ogsaa *Plutarchus* ligesom du af Dyrenes Elskov til Mennesker i sit Skrift *om Dyrenes Klogskab*, hvor han fortæller følgendei): *Mange Dyrs Elskov har ladet sig tilsyne, stundom vild og grum, stundom ejende et ikke umenneskeligt Galanteri og en ikke ufin Omgængelse. Saaledes var i Alexandria den Elefants Elskov, der optraadte som Medbejler til den lærde Aristophani. De elskede nemlig begge en Pige som solgte Kranse, og ikke mindst øjensynligt Elefanten; thi naar den gik forbi hende over Frugttrøvet, bragte den hende altid Frugter og stod længe hos hende og stak Snabelen som en Haand 30 indenfor hendes Klædning og følte sagtelig hendes Bryst. Og en Slange, som elskede en ætolisk Kvinde, besøgte hende om Natten og krøb ind lige til den bare Hud og omfavnede hende og gjorde hende hverken med Villie eller af Uagtsomhed nogen Fortræd; og henimod Dag grygik den altid stilfærdig bort. Da den nu stadig gjorde dette, flyttede Kvindens Paarørende hende længere bort. Slangen kom derefter ikke i tre eller fire Dage, men ledte, som det lader, efter hende, og da den endelig paa sin Omvanken med Møje havde fundet hende, kom den ej efter Sædvane venligt, men lidt opirret hen til hende, og efter med sine øvrige Bugter at have bundet hendes Hænder til Kroppen, piskede den hendes Lægge med Halespidsen, visende en Art sagtmelig og elskovsfuld Vrede, der røbede mere Overbærenhed end Straf. Jeg taler ej om den Gaas i Ægypten, der elskede en Dreng, og om Vædderen, der var greben af Elskov til Citherspillersken Glauce; thi de ere i alles Munde, og jeg irøer at der er paakommet Eder Kedsomhed over de mange Historier. - Om end alt dette er nok saa sandt, saa kom dog i*

Hu, højfornemme Mand, at de Vellyster som udspringe af Smag og Vedrøren, eller overdaadige Begærligheder efter Føde og Elskov, ere de eneste, som Dyrene have tilfælles med Menneskene, hvilke derfor *Gellius* j), efter *Aristotelis* Forbilledek), med Rette kalder *vilde* og *dyriske*; hvortil kommer hint Ord af *Maximo fra Tyrus* l): *Naar dyriske Begærligheder herske over Sindet, lade de vel den menneskelige Skikkelse urørt, men omskabe det Menneske, som nærer dem, til et Dyr ved hans Føjelighed imod dem*. Ligeledes: *Tag Bugens Begærlighed bort, og du 31 vil have taget Dyret bort af Mennesket; tag Vellysten ved de ublu Ting bort) og du vil have afhugget Dyret*. - For at du endelig ikke aldeles skal aflade at fæste Lid til Dyrenes Elskov til Menneskene, hvorom Talen er, saa overvej de adskillige Exempia i de gamle Historieskrifter, de adskillige Vidnesbyrd af de tilforladeligste Hjemmelmænd og Øjenvidner, hvilke sandelig Ingen uden den, der alene troer sig selv, letfærdigt har dristet sig til at betvivle. Opled, min kære, hvad *Pausanias* m), *Apion* hos *Gellium* n) , *Plinius* den Yngre o), *Athenæus* p), *Leonides fra Byzants* hos *Ælianum* q) og mangfoldige andre fortælle som noget de selv have erfaret, ja set, om *Delphinerne*, Drengenes brændende Elskere. Men hør iblandt de mange denne ene, *Ælianum*, om det befalder dig, naar han fortæller om *Hunden*, som elskede en Dreng, om *Alliken*, om *Øglen*, om *Sælhunden*, om *Slangen*, der elskede en Pige hos Idumæerne eller Jøderne, dengang Herodes kom til Magten, om *Hesten*, der elskede den skønne *Socles*, om *Ørnen*, om *Hunden*, der bedrev Hor hos Romerne, om *Gaasen*, der var optændt af Kærlighed til Philosophen *Lacydes*, etc.«r)

Herfra gik Talen over til *Menneskenes dyriske Elskovsarter*, til de gamle Hedningers *Pæderasti*, til Menneskekønnets skammelige og ugudelige Omgængelse med Dyrene, til Tyrkernes skidne Vellyster og usømmelige Elskov, og dermed endte Samtalen.

32

V OM LIGS FREDLØSHED.

Jo agtsommere Norden alt for længst dyrker, opholder og forsvarer den christelige Sandhed, saa at her med Rette kan siges at være Evangelii sande Fædreland, des større synes det onde Tegn at være, som nylig tildrog sig hos os Danske, i København i Maj Maaned Aar 1729. En Advocat ved vor Højesteret *Ægidius Lykke* a) (jeg havde gærne fortiet hans ilde berygtede Navn, hvis ej det til Spot og Spe var paa Folkemunde) havde nemlig af hyppig Omgængelse med jødiske Mænd høstet den samme Frugt som *Gabriel Acosta*, *Jo. Petrus Spechtius* og andre, saa at han i Sindet havde indsuet en vrang Mening om frelseren Christo og hans Evangelium). Da nu i hans yderste Livsstund den højærværdige Mand, hans fordums Præst M.... A.....c) efter Embeds Skyldighed besøgte ham, vilde han ej vide af Christen-Navn at sige, men bad standhaftig den højfornemme Mand pakke sig med sin Christo og bød ham Farvel med samt hans Kirkes Fabler, ret som tilskyndet af *Spinosa*, hvilken, da han laa for Døden, ej tilstedte nogen Mand Adgang, for ej at trænges fra sin fordømmelige Meningd). Hvad sker? Kort efter opgiver han sin elendige Aand. Hans Paarørende søgte et hæderligt Hvilested for den afgangne, og da de saa, at det ej var opnaeligt ved Bøn eller Løn, bære de sig ligedan ad som *Themistoclis* Slægtningee), hvilke hemmeligt begravede 33 hans Ben i Attisk Jord (hvor man ej havde Lov at begrave en i Forræderi skyldig). De føre om Natten Liget ud af Byen og nedsætte det lønligt i Fattigkirkegaarden; Gerningen erfares og forebringes ved Hove; Politimesteren faar Befaling af den allernaadigste Konge, at han skal føre hele de københavnske Jøders Anhang ud af Byen til Lykkes Grav. Da saa er sket, fremviser han Kongens forseglede Brev, aabner det og forelæser det for Mængden. Dets Hovedpost var, at Jøderne skulde opgrave den Frafaldnes Lig, vedkende sig det og overføre det til deres egen Kirkegaard. Ved det Ord bleve de nedslagne og bade og bønfuldt om at de for enhver Pris maatte have Lov at løskøbe sig fra denne Bestilling. Men her hjalp hverken Bøn eller Løn: Soldater stode udenom for at exsequere Værket, og Skarpretteren var rede med fire Haandlangere for ufortrødent at foretage denne Begravelsesforretning, hvis hine maaske skulde undslaa sig fra den. Nødtvungne saalunde mod deres Vilje lægge de Haand paa Gravningen, grave Liget op igen, bekræfte at det virkelig er *Ægidius Lykke* f), bringe ham til deres Kirkegaard, og tilmaale den didbragte et ringe Gravsted, hvilket de omsider, da den nærværende offentlige Tilsynsmand satte sig derimod med sin Myndighed, i Folkets Paasyn nødes til at ombytte med et andet og hæderfuldere.

Disse Hændelser vare blevne formeldte en højædel Velynder af mig i et Brev fra en Ven i København, da han den følgende Dag venligt over 34 Bordet fortalte dem til mig, den ringeste af Gæsterne, der intet vidste om hvad der var passeret, og udspurgte mig om min Mening. Jeg svarede ham: »Det var, *Eders høje Excellence*, en Gerning, der ret anstaar saadan troløs Forræder og Overløber! Det var en Straf, som var den ypperlige, fejlfri og rettelig exemplariske Fyrste værdig!« Til Stede ved Gæstebudet var en udenlandsk stor Herreg), fremmed for vor Gudsdyrkelse, hvilken, uvist om for alvorligt at prøve mig eller for at bevise sin

Skarpsindighed, lod os i Uvished om han var venlig sindet mod de Danske eller mod Jøderne, og for det første ej tvivlede paa at Ægidius havde fejlet af Vanvittighed, og dernæst udsagde, at Lig vare undtagne fra Fredløshed, at man aldrig burde fornærme de Døde, og at Jøderne med Rette efter de Gamles Skik kunde begynde Krig imod os, hvis deres fordums Stat stod ved Magt. Ved at høre dette sidder jeg længe stiltiende og betænker mig, af Frygt for Ugunst, og kaster atter og atter spejdende Blikke til min højædle Vært om hvilket Raad man her skulde gribe; og da han gav mig et venligt Tegn, at jeg skulde være frimodig, vendte jeg efter en Tids Forløb tilbage til vor Samtale og til den udlændiske Gæst og sagde til ham: »Saafremt, højvelbaarne Herre, en af dine Landsmænd har sat Ondt for din Fyrste, har lagt ugudelige og fjendtlige Raad op mod Fædrelandet, har forsøgt at kuldkaſte sine Landsmænds Velfærd og enten Frihedens eller Majestætens Ret, hvad mener du da, spørger jeg, skal 35 vederfares hans Legeme, hvis Mandens Ugudelighed først efter hans Død er kommen for Dagen?« Dertil svarede han koldt, at Sagen ikke laa under hans Dom, men under Fyrsternes og den højeste Øvrigheds; iøvrigt var han ikke uvidende om hvad *Grotius* i sit Skrift om Krigens og Fredens Ret anfører ej uden en vis Gruelseh), at Kirkerøvere, Landsforrædere og slige udædiske Skælme fra gammel Tid sædvanligvis ere blevne henslængte uden Begravelse. Nu gensvarede jeg: »Jeg benægter ganske vist ikke, højanselige Mand, at denne Grusomhed hos visse af de Gamle er nær i Slægt med Dyrene og langt fjernet fra den Godhed, som skyldes Guds Billede; men mon nogensinde nogen mildere og lemfældigere Straf end Fredløshed har kunnet tages over denne *Ægidii* Bælg, som sandelig ej var mere forrykt i sin Dødsstund end enten *Adamus Neuserus*, *Valentinus Pacæus*, *Fridericus Staphylus* i) eller andre slige halsstarrige Vejrhaner? Ikke at tale om Jøderne, thi at disse yde deres Fostersøn Ligbegængelse, kan ej synes mere forunderligt eller uretfærdigt end at Ven viser Ven, Slægtning sin Slægtning, Borger sin Medborger den sidste Ære, elier at, som *Christus* foreskrev, *de Døde begrave deres Døde* j). Gennemsøg, beder jeg, den hellige Skrifts Sider. *Josias sparede end ikke de Ugudeliges Grave* (jeg anfører *Sulpitii Severi* Ordk)); han grov de afgudiske Præsters Ben atter op af Gravene og brændte dem paa Baall), saaledes som det var blevet forudsagt af Guds Prophetm). Se til de mere forstandige af Hedningerne, 36 *Athenienserne* og *Lacedæmonierne*: de plejede at opgrave den Mands Ben, som efter sin Død eller Jordefærd var bleven domfældt for Forræderi mod Fædrelandet, og straffe dem med Landflygtighed udenfor den Attiske Jord; hvilket ej kan være nogen Mand af en Smule Lærdom uvitterligt efter hint Sted hos *Plutarchum* i *Phocionis* Levnedn): *Man besluttede, at ogsaa Phodonis Lig skulde kastes uden for Landegrænsen, og at ingen Athenienser maatte tænde hans Lig-Baal*. Dertil kommer hint *Æliani* Ordo): *Lacedæmonierne toge ej alene Pausaniam af Dage ved Sult, fordi han havde holdt med Medernes Parti, men stødte ogsaa hans Lig udenfor deres Grænser, som Epiteledes fortæller*.

Gennemlæs endelig Kirkehistorien, ifølge hvilken det er vitterligt, at Kætteren *Almarici* eller *Amalrici* Lig i Aaret 1208 blev opgravet af Jorden og brændt til Aske, og at Pave *Formosus* efter Døden ej fik nogen blidere Lod, saasom *Stephanus VI* lod hans Lig rive op af Graven, afføre de pavelige Klæder, domfælde og kaste i Tiberen, efter *Platinæ* Vidnesbyrdp). Ikke at tale om Kætterne, der ogsaa efter Døden vare udelukkede af den gamle Kirkeq).«

Omsider, for ej at ærgre og støde min ret anselige Modparts Øren, der alt syntes lede og kede af mine Ord, slog jeg Talen hen i Skæmt, og ønskede den afdøde *Ægidius* til Lykke, fordi han nu boer iblandt Jøderne i Paradisets første Hus i Kvarteret ved den første Port. Ved at høre dette spurgte den højædle Gæst mig smilende, hvad det 37 var for et Hus, og jeg svarede: »Det er en lang jødisk Historie om hvad der hændte *Rabbi Josua*, *Levis* Søn, som narrede Dødens Engel og pludse lig sprang ind over Paradisets Mure, hvorhen denne havde bragt ham, I kort Begreb lyder den saa: *Han gennemvandrede Paradiset og fandt syv Huse i det, af hvilke hvert er tolv Myriader Mile langt, og ti bredt. Det første Hus er i Omegnen af den første Port, og der bo de Fremmede i Israel, hvis Øverste er den ret færdige Obadia. Det andet Hus, som er i Omegnen af den anden Port, er bygget af Sølv, og i dette bo de Angergivne, og deres Øverste er Manasse, Hiskia Søn. Det tredje Hus er i Omegnen af den tredje Port, bygget af Sølv og Guld, og i dette bo Abraham, Isak og Jacob og hele det israelitiske Folk, som drog ud af Ægypten, og de som endte deres Liv i Ørken, og deres Øverster ere Moses og Aaron. Der opholde ogsaa alle Davids Sønner sig undtagen Absalon, og ligesaa alle Judæ Konger, undtagen Manasse, som er Øverste for de Anger givne. Det fjerde Hus er i Omegnen af den fjerde Port, og det er overmaade prægtigt opbygget i Lighed med Adams, den første Skabnings, Hus. Det femte Hus er i Omegnen af den femte Port, og det er opbygget af det pureste Guld og Sølv, og der bo Messias, Davids Søn, og Elias, og hans Kammer er af Træ fra Libanon, og midt i Kammeret sidder Messias, Davids Søn, som med sit Hoved læner sig til Elias og hviler i hans Favn. I det sjette Hus bo de, som ere døde af Trængsler. I det syvende Hus de, som ere døde af Sygdomme, med hvilke GUDtugtede dem for Israels Overtrædelsers Skyld r).*

Derpaa fulgte Latter af alle Gæsterne, og den 38 øvrige Tid hengik behageligt med adskillige af saavel Muhamedanernes som Jødernes Fabler om Paradiset.

Ikke ret længe efter blev det formeldt, at *Lykkes* Lig var vederfaret nok en Landflygtighed og var overflyttet eller henslængt fra Jødernes [x][x][x][x][x][x][x] (*de Levendes Hus*, med hvilket Navn de pleje at nævne *Kirkegaarden*) til et Sted udenfor Byen, der tilkommer dem, som overgives til vanærende Dødsstrafs).

VI PARADOXE MENINGER TIL BRUG I DET DAGLIGE LIVa).

En lærd Ven af mig, en Mand, der havde tænkt vel over Livet, havde sammenskrevet en overmaade nyttig *Optegnelse om Borgernes og Folkets Undervisning*, i hvilken han med største Flid havde anført mange nyttelige Forskrifter af gamle og nyere Philosophis, der tjente til at fremme et lykkeligt og roligt Liv i det menneskelige Selskab. Da han nu kendte mit Sinds Glæder og vel vidste, at jeg iblandt alle Philosophier gør mest af den, som oplærer i Dyd og Forstand og hjælper til Sædernes Forbedring og menneskelig Lyksalighed, gav han godvillig for vort Venskabs Skyld Frugten af sine natlige Studeringer i min Vold og paalagde mig alvorlig og frimodig det Hverv at 39 bedømme og skaltete hans Flid. Jeg igennemlæste dem begærlig atter og atter og gav dem efter Gennemlæsningen tilbage til min Ven; og da han afpinte mig en oprigtig Dommers Hverv, tilstod jeg, at efter min ringe Forstand og Skønsomhed var Fliden saare vel anvendt, at endog den navnkundige *Morhofius* for en stor Del var fyldestgjort, hvilken i sin *Polyhistorb)* savner et System af *lærd Homiletik c)*, og at overalt den virkelige og lyksalige Viise, eftersøgt forgæves i saa mange Aar, var den Mand, som opfyldte alle sine Forskrifters Pligter, alle sine Regler; iøvrigt manglede der - efter min Mening i det mindste - intet lysteligt eller mærkeligt undtagen ypperlige Exempler, efterdi, som *Seneca* sigerd), *Vejen er lang om ad Forskrifter, men kort og virkningsfuld om ad Exempler*; med hvem *Hugo Grotius* stiltiende samtykker, hvilken, da han blev adspurgt af en fornem ung Mand, til hvilken fortræffelig Forfatter om borgerlig Forstandighed han burde betro sig selv og sit Levnedsløb, paa Socratisk Manér skal have anbefalet Manden ikke maabende eller mange Læremestre, som i visse tomme Ord og Billeder undervise os ligesom i Digt eller i Drømme, men en Bog med hvide Blade, i hvilken han paalagdes forstandigt og flittigt paa sine Rejser at antegne alle de Sæder og Skikke, som han mødte hos Menneskenes Køn, og ethvert Riges Lyder saa vel som Dyder. - Min Ven tager imod mit Raad med sagtmødt Sind og spørger mig venligt, om han kunde gøre sig noget Haab om Hjælp fra 40 mig? Jeg svarede ham undselig: »Du véd, kære, hvor ringe mit Rustkammer er, og hvor meget hellere jeg selv lærer af Andre end underviser Andre, paa det at jeg ret kan holde Regnskab med min Færd, lykkelig henleve den mig skænkede Livs-Bane, og uryggelig bevare den Sindets Ro, i hvilken jeg sætter den største borgerlige Lykke, under de mange menneskelige Omskiftelser og den idelige Omdrejen af Lykken, hvis Løb gaar op og ned. Dog, for ej at lægge Dølgmaal paa noget, vil jeg ikke fragaa, at jeg alt forlængst har med grov Pensel i et kortfattet Document antegnet nogle Linjer *homiletiske Paradoxe*, hvilke jeg foruden hine almindelige Leveregler havde bestemt for mine Tilhørere. Velan, hvis du skatter dem saa højt, at du vil have dem, saa tag dem.

I. Offentlig indbyrdes Tvedragt mellem Borgere, Krigsmænd eller Embedsbrødre, som kuldkaster det gemene Bedste, som svækker Regeringens uovervindelige Styrke, *som er den største Gave, Lykken kan skænke Fjenderne e)*, hader, afskyer og forbander jeg. *Men privat Usamdrægtighed i al Skikkelighed mellem en ældre og en yngre Tilsynsmand for Landets Skyld kan jeg undertiden finde tilraadelig, priselig, ønskelig*; ligervis som *Cato* den Yngre, efter *Plutarchi* Vidnesbyrd, for Husholdningens Skyld *altid trædskelig saaede Smaastridigheder eller Splid mellem Slaverne indbyrdes, fordi han saa skævt til og var bange for deres Enighed f)*. Jeg for min Del har visselig alt forlængst ved mit Exempel belært andre om, hvor stor Magt der med Hensyn til den 41 gemene Velfærd ligger paa, at dennes saa at sige fødte Værge geraader i en lille Stridighed med den tilsynshavende Øvrighed eller Patrong).

II. Næst hertil føjer jeg dette, at *Avindsmænd ere en skønnere Skat i Livet end Venner*, som *Cicero* h) kalder *den skønneste*; thi af hine kan der høstes langt større Profit end af disse, som *Plutarchus* ypperligt og rundeligt efterviseri).

III. Jeg fordrager alt andet hellere end et af Naturen uhøfligt, ustyrligt og ufremkommeligt Menneske. Jeg fragaar ganske vist ikke, at i en vis Forstand er den komiske Poëts Ord sandt: *Føjelighed forskaffer Venner j)*; men hvilke Venner? og hvor stor er ofte Skaden derved? Desaaarsag har jeg for Skik at kalde *Føjelighed en elskværdig Last* og at tilraade alle gode Rettens Haandhævere: *Vær ikke føjelig! k)* Thi, ikke sandt? Utidig Føjelighed udelukker Frihed, hin den offentlige Myndigheds ædelbaarne Sjæl, og lægger dig og dine Raad og din Dom i den taabeligste Trældom; den er ligesom en Kvinde, *der paalægger, foreskriver, byder og forbyder Manden Love l)*; den driver saare ofte Utugt med Retfærdighedens Mø; thi den Ven eller den Øvrighedsperson, hvem du tilsteder Forlov til mere overfor dig end billigt er, vil for det meste have mere end han har Lov til. Jeg vil sandelig i Livets offentlige Hverv hellere hedde *Cornelius Severus* end *Julius Obsequens m)*.

IV. Det er Tegn paa en retsindig og forstandig Mand hellere taalmodig at fordrage Uret end at tilføje andre den, være sig hans Lige eller 42 Overmand; efter hin Hofmands Exerapel hos *Seneca* n), hvilken paa Spørgsmaal om, *hvorlunde kan havde opnaaet det sjældneste ved Hove, nemlig Alderdom*, svarede: *Ved at tage mod Fornærmelser og sige Tak til*. Godt, rigtigt, ypperligt, i det huslige og daglige Liv, hvor det bedste

Middel mod Fornærmelser er Glemsel o), og hvor jeg sætter større Pris paa Cornelius Tacitus eller Suetonius Tranquillus end paa Valerius Martialis eller Cæcilius Vindex p). Men du, som er i Embede, skal, hvis dit gode Navn og Rygte staar paa Spil, *klogeligt og betimeligt afværge Fornærmelsen*, for at du ikke, som P. Syrus har sagt, *ved at finde dig i en gammel Fornærmelse skal fremkalde en ny, eller skal blive rasende, fordi din Taalmodighed saa ofte bliver krænket q)*.

V. Det er vitterligt for alle, at der i næsten atten Aar og lige til den Dag i Dag har bestaaet et sjældent Venskab og Fortrolighed mellem mig og en anselig og højfornem Familie i Riber), saa at om os kan med Rette siges hint *L. Hortensii Ord hos Porcium Latronem* i hans catilinariske Declamations): *at hverken den opgaaende eller den nedgaaende Sol nogensinde har været Vidne til vore Sjæles Adskillelse*. Ikke des mindre, eftersom Menneskelivets Kaar ere saalunde, at de Fleste vel ikke savne Venner, men Venskaber, og at de Dødeliges Troskab er et skrøbeligt Gode, mener jeg for min Part tvært imod *Ciceronem t)*, at den vise Chilo hos Gellium u) elier Bias hos Laërtium v) med Rette har foreskrevet : *Elsk med den Begrænsning, at du maaske ved Lykkens Gang kan komme til at hade; had ligeledes kun 43 saa vidt som du kanske siden vil komme til at elske; og med rette har P. Syrus sagt x)*: *Hav en Ven paa den Maade, at du tænker dig at han kunde blive din Uven*. Herhen hører uden Tvivl *Jesu Sirachs Visdoms Formaning y)*: *Vår dig for dine Venner*. Endelig lægger jeg ogsaa dette til: *For at undgaa Fjendskaber skal du forsigtigt afholde dig fra Venskaber; thi, som jeg mindes at have lært hos Plutarchum z)*, om ikke andety saa ville selve vore Venskaber indvikle os i Fjendskaber.

VI. De fleste Hofmænds Sind finde Behag i hin *Lucani æ)* ubillige og aldeles falske Mening:

*- fra Hoffet bort maa vige
hver som vil være from -.*

Hvoraf derfor følger, at de, som sætte Fromhed tilside, ofte ikke vige bort, men kastes bort; at Sejanus, den anden efter Tiberium eller saa at sige den anden Tiberius, ynkelig gaar til Grunde; at den ene, som ej véd at handle ærbødigt med Lykken, mister Livet, den anden sine Ærestitler og Værdigheder. Hvorfor byder man ej den Mand, *som vil være from*, at vige bort fra Verden? Thi Verden er jo intet andet end et Hof, og al Omgængelse, ogsaa den gemene Mands, er Hof-Levned, hvilket ingen uden den Fromme kan fuldføre vel og lykkeligt. Ganske vist igendrives Lucanus noksom af de allernaadigste Danekongers Hoffer, ved hvilke vi den Dag idag se dem, der sætte Dyd og Fromhed over alt, ældes, blomstre, og bestandig trives i deres gamle Naadeø), ej ulige *Josepho*, 44 hvilken endog ved det ægyptiske Hof med Ære fremdrog sit Liv indtil sit firesindstyvende Aar.

VII. Jeg kalder Greta lykkeligt, hvis det er sandt hvad de Gamle fortælleaa), at dér ej gives vilde Dyr. Men da Mennesket, for at bruge *Platonis Udtryk b)*, er *det umedgørligste af alle vilde Dyr*, bør, efter min Mening i det mindste, *Gubben agtsommeligt føje sig efter Drengen, Øvrigheden efter Borgeren, Hærføreren efter Soldaten, Faderen efter Sønnen, og Læreren efter Discipelen*; thi af hine udkræves større Klogskab end af disse.

VIII. Sparsommelighed med at give Løfter foreskrive næsten alle Philosopher; men jeg mener at det helt bør aflægges. Thi saasom det *at give sit Ord*, efter min Udlægning i det mindste, er det samme som *en forborged Ed, skal du aldeles ikke love nogensomhelst nogetsomhelst af Betydning*, ihukommende, at det er honettere og kønnere, naar Haabet, om det kan føje sig saa, mod Forventning forekommes, end naar det svækkes ved Tøven eller ofte falder hen i intet; hvisaarsag mange Klager, Forbandelser, Vredesudbrud og Taarer strømme ud over Loverens Hoved.

IX. At de Fornemmes Gunst er højst nødvendig, tilstaa alle, og heller ikke jeg fragaar det, som altid i højeste Maal og ej forgæves (hvad jeg nok tør sige uden Avind) har været bekymret for at opsamle deres Yndest, men ganske vist fraværende, gennem Venner, gennem Breve, undervist og advaret af *Jesu Sirachs Visdom ac)*: *Naar en Mægtig kalder dig til sig, da bliv derfra, saa skal han 45 desmere kalde dig til sig. Træng dig ikke ind, at du skal ikke udskydes, og staa ikke for langt fra, at du skal ikke glemmes*. Disse Mægtige ere nemlig ligesom liden, der ej meddeler de Fjærneren nogen Varme, men *gør dem Fortræd*, som komme for nær; hvisaarsag de, som attraa disses Fortrolighed og Omgængelse, bør lytte til Prometheum, som sang til den Satyr, der vilde omfavne og kysse Ilden, da han saa den for første Gang:

*Du vil da fluks dit Skæg begræde, Bukkeben!
Rør ej ved Ild! den til at svide er ej senød).*

Lad dem efterligne *Patinum ae)* hos Franskmændene, hvilken, da de Store ved Hoffet tilbøde ham en Guldmønt (en *Louisd'or*) at sætte paa en Ring for hver Gang han vilde spise tilsammen med dem, ej tog mod Vilkaaret af), aldeles viseligt og saa at sige efter *Athenodori Mønster hos Senecam ag)*, hvilken sagde at *han end ikke vilde gaa ud til Middag hos den Mand, som ej vilde føle sig ham forpligtet for dette*.

X. Saadan er vor vanartede Tidsalders Natur, at vi yde Fyrsterne, Velynderne, de Mægtige en (med Skam at sige) fast guddommelig Hæder. Men jeg ærer mine Overmænd med *Ærbødighed, mine Ligemænd med*

større Ærbødighed, og med størst Ærbødighed mine Undermænd, og det i den Forstand, i hvilken Juvenalis sigerah)

at størst Ærbødighed et Barn man skyldig er.

XI. Mange Ægtemænd hører jeg klage over Kvinde-Regimente og Konernes Galenskab, over 46 hvilke jeg sandelig ikke ynkes, men blues. Thi af Ægtemændenes Forseeelse og Ubillighed komme sig fast alle Fortrædeligheder i Ægteskaberne. Lad dem ophøre med at sige de Nygifte elier Giftefærdige saa mange kvindagtige Artigheder og rose deres Skønhed, Vittighed og øvrige dels Sjæls-, dels Legems-Dyder over Maal og Maade, ej uden at nedsætte sig selv; lad dem efterligne *Substantiva og Adjectiva* i Grammatikkerne, som bør komme overens; lad dem dele Pligterne imellem sig, saaledes som det plejer at ske om Bord, saa at den ene sidder i Bagstavnen, den anden i Forstavnen; lad hver føre sin Aare; saa har det ingen Nød, der er ingen Fare for Skibbrud, men Sejladsen er i Læ.

XII. At der er Brug for Fortielse og Skrømteri i dette Livs forskellige Tilstande, vil jeg ikke nægte, Saaledes maa man hos de Store, som ofte udi egen Indbildning i Forstand rage op over Himlen, lægge Dølgemaal paa sin Kundskab for at forhværve et svagt Pust af Naade, og, for at man ej snarere skal gaa Glip ad sin Velynder end ad Målet, nu tavs høre til, nu udsørge ham, som var han de Sibyllinske Oraclers Midlerai) og Fortolker, om de bekendteste Ting, der end ikke ere et ærligt Spørgsmaal værd. Iøvrigt bør du blandt Ligemænd oprigtig bære Venskab og Uvenskab aabenbart paa Panden; thi alle gode Folk hade med Rette den Mand, som de hverken vide hvordan de skulle holde fast eller lade fare aj).

XIII. Med Rette har ganske vist Plinius den Yngre sagtak), at ingen paa Stedet er i Besiddelse af et 47 saa ypperligt Hoved, at han kan komme frem, hvis ikke Anledning og Lejlighed samt ogsaa en Velynder og Patron bliver ham til Del. Men saasom der jo af ulovlig Embedssøgen og Recommendation i Flæng opkommer mangfoldig Fordærvelse i Staten, skal du ej alene efter Horatii Budal)

se saare nøje til, hvem du recommanderer -

men overhovedet ingen recommandere, og ikke tro paa nogen der recommanderer eller recommanderes. Hør hvad Plutarchus desangaaende fremføreram): Plato gav Cyziceneren Heliconi et Brev med til Dionysium an) og roste Manden for hans Retskaffenhed og Maadehold i Sindet, men endte Brevet med disse Ord: Dette skriver jeg til dig om et Menneske, der jo er et Dyr af omskiftelig Natur. - Uaget Xenocrates var en Mand af strænge Sæder, lod han sig af en utidig Frygt for Haanhed bevæge til at recommandere en Mand til Polysperchon, der, som det viste sig, ej var retskaffen ao). Da han nemlig var bleven venligt modtagen af Macedoneren og adspurgt, hvad han havde behov, bad han om en Talent. Polysperchon gav ham den, men formanede i et Brev Xenocratem til for Fremtiden med større Omhu at prøve dem, som han vilde recommandere. Men ved Recommendation, som jeg hader, forstaar jeg ikke et frimodigt Vidnesbyrd, som gives Dyden efter Billighed og Sandhed, men en enten købt eller tiltigget eller frivilligt tilbudt Lovtale, i Lighed med de pralende Lovprisninger af Thersites, som Favorinus har skrevet, af Busiris, som Isocrates og Polycrates, af Papegøje, Ged etc., som andre have forfattetap).

48

XIV. Almindelig bekendt er Philosophernes Ord: Man bør tale som den gemene Mand og dømme som de Vise. Mig tykkes tværtimod, at man bør tale som de Vise, theologisk, philosophisk etc., men dømme som de bedre af de gemene Folk, navnlig i gudelige Sager. Thi hvo der er klogere end den bedre Del af de gemene Folk, han er sandelig superklog, og hvo der mener anderledes, han har - efter mit Skøn i det mindste - ingen Mening. Ikke at tale om Naturens Gerninger og dens saakaldte skjulte Qvatiteter, hvilke jeg kender lige saa lidt til som den gemene Mand. Thi jeg véd Besked om alt menneskeligt undtagen Mennesket selv, om hele Naturen undtagen de naturlige Aarsager; jeg véd alt, undtagen hvad der angaar Himlen og Jorden; det vil sige: hvad jeg véd, er Narrestreger, Drømme af Poëter, Daarligheder af Philosopher, og tilsvarende Taskenspillerkunster af Talere, Sophister og andre,

VII FYRSTEN SOM PHILOGUS.

En Provst, som ej var en ulærd Mand, men gabmundet og utidig, og som paa Allikernes Vis plejede at skræppe op i Selskab, udbredte sig ved et Gæstebud meget og overmaade om sine Studeringers og den theologiske Stands Ypperlighed og Fortrin, og levnedede end ikke de andre 49 Fag nogen Plads i Skarneta). Tilstede var en ung Philologus, der ej kunde udstaa denne tomme Stortalenhed og ej var i Stand til at

paalægge sig selv at holde Tand for Tungeb), men som andre unge Mænd lignede en Tønde fyldt med ny Most, der sprænges, hvis man ej letter Spundet. Han sagde beskedenligt og undseligt, som det sømmer sig for den der studerer boglige Kunster: »Hvor kan det være, velærværdige Mand, at du saa stærkt ophøjer dit Studium, hvis Anseelse aldrig nogen god Mand river ned paa? Visselig vil du ej derved indlægge dig større Tak af dine Egne, end hin Sophist af Spartanerne, hvilken, da han, inden han besteg Talerstolen, af en værdig Mand adspurgtes, hvorom han vilde tale, og kundgjorde at han vilde declamere Herculis Pris, fik dette vittige Svar : *Hvo har da nogensinde lastet Herculem, saa at han skulde have nogen Lovtaler behov?*c) Men (foer han fort), for at dit Studium kan faa al sin Hæder, og de andre Fag staa ved deres Værd, saa tænk dig, at *Lærdommen* er et Menneske, hvis Sjæl din Theologie er; lad dog saa de andre, verdslige, Kunster være deis Huden, dels Knoklerne og Senerne; saaledes som *Posidonius* lignede Philosophiend) ved et Dyr: *ved Blodet og Kødets Physikken, ved Knoklerne og Senerne Logikken, men ved Sjælen Ethikken*« e).

Den anden, som ej vilde lade sig sige og ringeagtede baade Mandens Alder og Studium, spørger ham nu noget spotteligt, hvilken Del Philologien da skulde være? Dertil svarede den unge Mand 50 ikke ilde: »Kom ihu, højfornemme Mand, at ved Menneskets Kunstværk ser den øverste Mester ej alene paa de behørigे Dele, men tager ogsaa Skønheden i Agt, som medfører Liflighed, Ynde og Højhed. Saaledes udgør min Philologie saa at sige ikke den allermindste Del af Lærdommens Person, men en vis Elskværdighed, Anselighed og Skønhed i Legemet's Skikkelse og Aasyn.«

Men Modparten slog sig ej til Taals med denne frimodige og meget beskedenlige Tale, og aflod ej med at puste sig op i tom Selvros, pralende af Fyrster og Adelsmænd aldeles som af sine Forfædre og beraabende sig paa de Exempler, som omtales af Hr. J. Christ. Loeschero i hans Udvalgte lagttagelser, 1. Bind, 1. lagttagelse om *Fyrster som Theologer* f). Ved at høre dette sagde vor Mand: »Du kan ej være uvidende om, højfornemme Mand, at denne Ære, som du gør dig til af, ingenlunde tilhører Theologien alene, men at den har den tilfælles med de andre smukke Kunster og Videnskaber, hvoraf hine Titler paa Disputationer: *Fyrsten som Læge, Fyrsten som Mathematicus, Fyrsten som Musicus*, etc.«

Imidlertid hæves Taflet, og der gøres Ende paa Samtalen. - Næste Dag fortæller den unge Mand, hvis Skarpsindighed jeg fandt stor Glæde ved, mig hele Historien, tilføgende, at Taflet var blevet hævet meget belejligt, saasom han ej havde Exempler paa *Fyrster som Philologer* paa rede Haand til ret at beskærme og bepryde vort Navn. Jeg pristede nu Mandens viselige Beskedenhed og sagde: »Vi 51 mangle ikke, som du troer, vor *Fyrste-Philolog*, hvem du altsaa kan stille op imod de fornemmere Slægters berømmelige Aner. Du er, kan jeg tro, ej ukendt med den berømte Joh. Christ. Loescheri Skrift: *Fyrster som Talere*, med *Boehmeri* og *Jo. Christiani Blumii: Fyrster som Poeter*, med *Goezii: Fyrsten lærd i Græsk og Hebraisk*, med *Georgii Josephi Eggs: Lærdom i Purpurklæder* g). Føj til disse af Fyrsterne ved det gamle Romerhof: *C. Julium Cæsarem*, Mester i romersk Veltalenhed, om hvem *Quintilianus* dømmer saaledes: *Hvis C. Cæsar havde beflittet sig alene paa at tale i Retten, vilde ingen anden af vore Landsmænd nævnes lige overfor Ciceronem; saa stor Kraft, Skarpsindighed og Flugt er der over ham, at han synes at have talt med samme Sind som han førte Krig med. Dog beprydes alle disse Ting af en vidunderlig Sirlighed i Talen, som han i Særdeleshed lagde sig efter. Ligesaa Avgustum, som i sine Taler var en Efterfølger af sin Faders (C. Cæsaris) Pynteligheder i), som tilstræbte en sirlig og maadeholden Taleform j), og var fuld af alskens Lærdom k). Endvidere *Tiberium*, som endog saa meget afholdt sig fra at tale Græsk, fornemmelig i Senatet, at han, da han skulde nævne Ordet MONOPOL, først bad om Forladelse, fordi han maatte bruge et Fremmedord. Endelig *Claudium*, en Fyrste, der hverken var uveltalende eller ulærd, men vedholdende hengiven til boglige Kunster, og som skrev to Bind om Begivenheder efter Cæsaris Død, et og fyrretyve Bind om Romernes Borgerkrige, og otte om sit eget Levned, alt mere naragtigt end upoleret, og ligeledes et meget lærd Forsvar for 52 Cicero imod *Asinii Galli Bøger*. Han lagde sig med ikke mindre Omhu efter græske Studeringer og kundgjorde ved enhver Lejlighed sin Kærlighed til Sproget og dets Fortræffelighed l). Jeg taler ej om de senere Kejsere lige til *Hadrianum* der var saare forfaren i begge Sprog m), og som lagde sig efter Latin indtil den ypperste Veltalenhed, fordi han var bleven beleet, da han, medens han var Rentemester, holdt en kejserlig Tale i Senatet med bondeagtig Udtale n). Og nu *Julianus*? At han bar været oplært med stor Flid i de finere boglige Kunster, godtgøre noksom Levningerne af hans fhukommelsesskrifter; hvortil kommer hin *Mamertini* Lovprisning i Lovtalen over *Julianum*): Da har optændt de boglige Kunstere alt udslukte Studeringer - -; hvo der udmærker sig ved Veltalenheds Evne, indbydes ydermere til fortrolig Omgængelse p). - Føj endelig hertil af de nyere *Jo. Nicol. Alex. Mavrocordat*, hvem hans Bog om Pligterne for faa Aar siden adlede og recommenterede, en Fyrste saare rig paa boglige Kunstere Hæderq); fremdeles *Pavlum Estoram* eller *Esterhasi*, det hellige romerske Riges højtlærde Fyrste af *Galantha* r); hvilke ganske vist ej uden Aarsag Philologerne tilegne sig som sine, ligesom af de gamle Ægyptere *Ptolemæum* med Tilnavnet *Philadelphum*, hvem *Isidorus* kalder saare forfaren i al Lærdom s). Husk nemlig, kære, at Philologen bør æstimeres ej alene efter Veltalenhed, men efter mange Slags Kundskab om de gamle Tider, hvisaarsag du ej skal bære Betænkende om at henføre *Alexandrum Magnum* og de fleste lærde Fyrster til vor Familie.«*

53

Ved de Ord hoverede og sprang den unge Mand af Glæde og tyktes at optændes af en ny Attraa til Philologien, endskønt han alt brændte af Kærlighed til den. Men jeg smilede dertil og formanede Manden venligt til ej i Fremtiden at paatage sig nogen Strid for sin Philologie, hvorved jeg lagde til, at ingen Uvidenheds Last var den Philologhadende Theoiogo til større Skam end hvis han skyldes for at være

uvidende i Philologien; thi hvor stor Magt og Myndighed den ejer, kan han i hvert Fald lære af een *Frederik*, Preussens stormægtige Konge, hvilken ved sin dengang nys udstedte Forordning højviselig havde befalet, at enhver, der var ukyndig i den hellige Philologie, skuide som en Vandbi holde sig langt borte fra Kirkens hellige Kuber indenfor hans Gebet.

VIII RAAD OM AT REDUCERE VORE SKOLERS MÆNGDE TIL ET RINGE TAL.

Aar 1724 d. 10. Decembris, da jeg højtidelig betroede den fortræffelige Mand I. F.a) det Embede at undervise offentlig, havde jeg oplæst en *Discurs* angaaende hine Ord i *Danske Lov*, 2. Bog, 18. Capitel, 1. Articul: 54 »I alle de Købstæder og paa de Steder, hvor der bør at være latinske Skoler, dér skal beskikkes lærde og skikkelige Personer, som dennem kunne forestaa, tre eller to i det mindste. Til dennem skal Ungdommen sættes til at lære Guds Frygt og anden Lærdom, hvormed de i Fremtiden kunne tjene GUD i Kirker, Skoler og Academier eller i verdslige Bestillinger til menige Mands Behov. Og maa til saadanne Skoler forsendes Børn baade af Landsbyerne saa vel som af Købstæderne, naar de noget lært have«, saaledes som *Peder Højelse*, navnkundig Ihukommelse, har oversat det paa Latinb).

Her følger et Udtog af Discursen.

Først priste jeg i Fortalen *Christiani III*, højlovlig Ihukommelse, Visdom og Gavmildhed, under hvis Regimente først det barbariske Væsen blev uddrevet af Landet, og de smukke Videnskaber begyndte hos os saa at siges at løses af Trældom, og priste de andre danske Fyrsters Fortjenester af Skolevæsenet, hvilke, endskønt de vare de lærde Borgeres Herrer, have været Lærdommens Tjenere, og som priseligt have oprettet saa mange Hjemsteder for Studeringer og forbedret de alt oprettede med saa rundelige Gaver.

§ 1. Imod *Hobbesium*, som i sin *Leviathan* c) lærer, at Jøder saa vel som Christne have haft mere Skade end Gavn af Skoler, og tilraader at afskaffe dem paa *Juliani* Visd), anførte jeg for at forsvare 55 Skolernes Nytte og Fortræffelighed forskellige højvise Fyrsters Meninger og ligesaa de gamle Hebræers, hvilke, som Glossatoren til den Talmudiske Tractat *Shabbath* Fol. 119 lærer os efter *Rabbi Hamnouna* e), gjorde saa meget af Ungdommens Oplærelse i Skolen, at efter deres Mening *Byerne eller rettere selve Verden vilde uden den gaa til Grunde*, og at *de lyste Forbandelse over Menneskene i enhver By, i hvilken der ej fandtes en Skolemester*, efter *Maimonidis* Vidnesbyrd i den Bog, hvis Titel er *Om Undervisning* f); hvilken ydermere tillægger det *Ordsprog*, at *ingen Republique kan beskikkes og befæstes uden hvor de stammende Smaa oplæres i Skole*.

Jeg spurgte dernæst, om *det virkelig skikker sig, at der i enhver ubekendt liden Stad gives offentlig Undervisning i latinsk Sprog og Skolelærdom af et Convent af Lærere?* g) Hvorom jeg tilstod at have en anden Mening; eftersom den største Part af Skolerne ingenlunde bepryde Fædrelandet mere end Mængden af de Uformuende eller den gemene Almue ere Republiken til Zir, eller end de ubeboelige og næsten faldefærdige Huse smykke en Stad. Dernæst beklagede jeg, at *disse tre eller i det mindste to studerte Personer* ofte ej gjorde større Gavn end hine *tre ny Bogstaver*, som *Claudius* ifølge *Suetonium* h) udtænkte. Endelig ønskede jeg at holde Maade med Skolernes Tal, saa at siges efter *Cæsar*s Skik, hvilken, som *Dio Cassius* i) fortæller, ved Lodkasten afsatte hver femte af Senatorerne, deis fordi de vare for mange, dels fordi de mødte altfor sjældent i Senatet.

56

§ 2. Jeg ledte Tilhørernes Øjne og Sind tilbage til Kirkens forrige Tider, hvis Mænd i Skolerne ej undervistes i den christne Tros Lære, ej i de hellige Prophetier, men i *Aristoteles*, *Thomas* j) og deres Lige, og ej forelæste Lærdomme, der kunde tjene Guds Ære eller det menneskelige Selskab, men hvad der maatte omstyrte al guddommelig og menneskelig Lov: *Chiromantie* (i hvilken Kunst der beskikkedes egne Læremestre), *Theurgie* og *Goëtik* eller *Necromantie* k), saaledes som det fortælles af *Jo. Laurentio Anania*, Theolog fra Taverna, og efter ham af *Georgio Ragmejo*, Læge og Philosoph fra Padual). Dernæst priste jeg i lige Maade Landets Lov, som vel ikke driver *Aristotelem* i Landflygtighed, men betager ham Friheden og lader ham tjene den sande Visdom; og vendte mig saa mod hin fordums Præst i Osnabrück og senere i Haag i Hollandm), som med en lidet forstandig Nidkærhed ej undsaa sig ved at vælte hele den fordærvede christne Verdens Skyld over paa Skolerne; derfra gik jeg saa over til dem, som drevne af en Art gudelig Galenskab drømme om, at alene de, som studere Theologie, ere skikkede til at oplære Ungdommen, og indbilde sig selv og andre, at verdslige Skrifter ej kunne læres i Skolerne uden Fare for den sande Lære.

§ 3. Efter at have fremstillet de gamle Romeres, Athenienseres og Ægypteres Undervisning, hvilke anlagde Skoler ikkun til den fribaarne Ungdoms Tarv, og mente, at Philosophiens Værdighed og Studeringernes Frihed besudledes ved 57 Kammeratskab med Bønderbørn ret som ved skammelig Trældoms-Smitte, indbød jeg med Lykønskning paa given Foranledning af vor allernaadigste Konge Bøndernes Sønner, hvilke hos os have Lov til at omskifte *Ploven* med *Bogen* og stræbe frem fra *Stalden* til *Prædike-Stolen*, til at komme ud af deres Hytter, og formanede dem til i Tide at krybe ud til os af deres Kroge, inden deres Alders *syttende Aar* (der alt i gamle Dage af *Servio Tullio* fandtes bekvemt til Krigstjenesten)), hvilket Kongens Myndighed i dette Aarhundredes tolvte Aar, den syttende Dag i October Maaned, har foreskrevet i følgende Forordning:

»Vi Frederik den Fjerde, af Guds Naade Konge af Danmark og Norge etc. Da vi have forfaret, at adskillige Bøndersønner her og der i Vort Rige Danmark for at undgaa den til Landets Forsvar fornødne Enrollering til Soldater lade sig anskrive i de lærde Skoler, ja til og med haardnakket holdes tilbage af Skolernes Rectorer, endog paa den Tid der er beskikket til at give Møde paa de militære Sammelpladser, gøre Vi vitterligt for Alle, at Vi for at forekomme saadanne Undløbelser have fundet for godt at beskikke en vis Alder af sytten eller højt regnet atten Aar, og en Bondekarl, som overskrider denne, tør ingenlunde antages i nogen lærd Skole. Vi byde fremdeles, at saadanne Disciple, som ere over den beskikkede Alder og alt have fremdraget 58 tre Aar i Skolerne, skulle uden Udflugter under Lovens Straf overgives i rette Vedkommendes Hænder.«

Der var nogle af Tilhørerne, hvilke udi denne Discurs mit Raad om *at afskaffe de mindre Skoler* mishagede svarligt. Fornemmelig havde jeg faaet til Modstander en gammel Præst, ej ukyndig i den humane Lærdomo), hvilken, fordi han selv ej alene havde haft sine Studeringers Førstegrøde og Læreaar i en ubekendt Krambod, men ogsaa senere havde beklædt en Rectors Embede dersteds, havde fattet et fast uforsonligt Had til mig. Han blev kort efter indbudet til Gæstebud hos en højvelbaaren Mand, hvor jeg ogsaa var til Stede, og da man efter Maaltidets Slutning spadserede hid og did i Haven, kræver han mig alvorligt til Regnskab for den Uret, jeg nys havde gjort de mindre Skoler, med disse Ord: »For Pokker, hvilken Aarsag har drevet dig, F., til i din sidste Disputats at give et saa skadeligt Raad? Hvad have vore Smaastæder og deres Skoler, som de velvise og gudfrygtige Forfædre have grundlagt, forskyldt af dig, da du anfægter dem saa haardt, at du end ikke vil lade Spor af dem tilbage? Veed du mon ikke, at selv af ydmyge Kaar udgaa stundom store Mænd, og at *Marcus Antonius Gniphos*, Ciceronis Lærer, har undervist i en Vraa, saa vel som *Lucius Crassitius*, *Theagenes* og andre?«p) 59 - Jeg svarede sagtmødt og venligt: »Du formaner mig skønt, højfornemme Mand; men heller ikke du er, som jeg haaber, uvidende om, at *Marcus Tullius Cicero*, hvad *han selv ofte har bevidnet, ikke skylder Veltalenhedslærernes Skoler saa meget som Academiets Enemærker* q). Viis mig, kære, et højt agtet og berømt Navn ved Universitetet, i Kirke eller Skole, som skylder vort Fædrelands mere ubekendte Skoler sin Navnkundighed! Gennemgøg *Vindingii* Københavns Universitet): du vil finde at Professorer ere fødte i Nærheden af disse, men at de i Tide i Begyndelsen af deres Liv ere flyttede andenstedshen for at danne deres Aand. Gennemgøg hvad der forefindes af Lovtaler over de Døde eller af Amindelser over vore Landsmænd; du vil da uden Tvivl være ved godt Mod, holde op med at forundre dig over mit Raad, ja maaske selv spørge med mig: Kan noget godt være fra Nazareth ?«s)

Nu svarede min Modpart: »Bi lidt; du vil støde paa en vanskeligere Knude. Hvor vilde omsider vore Formuer falde hen, hvorhen de Stipendier eller Beneficier, som vore Forfædre have efterladt os, og som ved saa mange Forbandelser ere forvarede mod enhver uretmæssig Omskiftelse? Hvilken Allarm og hvilke offentlige Fortrædeligheder, naar der som Følge af de mindre Skolers Afskaffelse ej fandtes nogen, der ved Gudstjenesten kunde tage skyldig Vare paa Psalmesangen, ingen, som i de frie Kunster kunde optugte Smaastadens Ungdom til Studeringer?« - Disse Ængstelser, disse 60 Beviser, som tyktes deres Ophavsmand uomstødelige og uigendrivelige, slog jeg hen paa følgende Maade: »Jeg er ikke«, sagde jeg, »saa ildesindet mod de mindre Skolers Classe, at jeg skulde ønske den aldeles udryddet og udslettet af al Erindring. GUD fri os! Nej jeg ønsker snarere ved disse ligesom ved Træerne at bevare Roden, og raader ikkun til at beskære Grenene og Toppen, det er: en ærlig Undervisnings første Børnelærdom skal beholdes ved dem, men de højere Videnskaber bør overlades de højere og vel indrettede Skoler; hvad der efter min Mening ej ubelejlighat kunde ske paa følgende Maade: Man afskaffe nemlig) det ene af de to Æresnavne: *Skolemester* eller *Hører*. Ikkun den ene af disse blive tilbage, paa det Vilkaar, at han med sine Disciple ret tager Vare paa Forsangen i Kirken og giver dem den første Børnelærdom, men ikke dimitterer nogen Candidat til Universitetet. Man afskaffe Stipendierne (dog de Afgifter ubeskaarne, være sig i Penge eller Korn, som Forsangerne oppebæreu) af den næst beliggende Byjord) og lade dem flytte til de større Skoler, paa det Vilkaar, at til Exempel den Elev, som er født i Lemvig og gaar i Latinskolen i Ribe, fremfor andre skal nyde Godt af de sammestedsfra overførte Midler. Man ringeagte de Forbandelser, som hverken bekræftes af guddommelig eller menneskelig Lov; man huske, at vore besværgende Velgørere have skænket de Gaver, som de have testamenteret Efterkommerne, enten for GUDs Skyld og til hans u dødelige Ære, eller for deres egen og deres Ærgerrigheds Skyld; er det for deres egen Skyld, bør deres Trusler tilmed holdes for forfængelige; er det for GUDs Skyld, da ere alle de Ofre ham behagelige, som her og overalt foretages paa tilbørlig Vis. Jeg tvivler sandelig ikke om, at hvis de fleste af de til disse mindre Skoler indviede Fromheds-Gaver vare forseete med Tale-Evne, vi da vilde høre hin den tavse Junonis Røst hos Vejenterne, hvilken, da Veji var erobret af *Furio Camillo*, og hun for Spøg i Templet adspurgtes af en Soldat, om hun vilde flytte til Rom, siges at have svaret *at hun vilde v*).

Medens vi disputerede herom, kaldte den højædle Vært pludselig paa os og afskar i rette Tid Stridighedens Væv. Siden erfor jeg af en Ven, at den højanselige Biskop her paa Sælland, C. W.x), som henvender alle Tanker paa den offentlige, ingen paa sin private Nytte, og som var den ivrigste Medholder i mit Raad, som jeg kort forinden havde aabenbaret ham personlig, havde med ydmygelig Bøn andraget hos Hans kongelige Majestæt om at formindske Tallet paa Skolerne; af hvilken Sag alle gode Folk vente, ønske og haabe et gunstigt Udfald, medens ingen uden den der ej ænsrer det gemene Bedste eller for meget ænsrer sin private Tarv og Myndighed, foragter, frygter og afskyer deny).

62

IX OM DE HEDENSKE SKRIBENTERS MAADELIGE TVISTIGHEDER.

En ung Mand, fordum Discipel under min Optugtelse og overmaade afholdt af mig paa Grund af hans Forstands og hans Levemaades Sirligheda), var for Studeringernes Skyld draget hjemmefra til et tysk Universitet. Efter at have fremdraget fire Aar iblandt fremmede hilste han efter sin Hjemkomst paa mig for Høfligheds Skyld, hvorved jeg ved første Øjekast tyktes at se *Iphicratem*, hvilken ved sin Storhed baade i Sind og i Skind indgød mig og enhver Forandring b); saa alvorlige Folder var hans Ansigt lagt i, Stemmen røbede en vis udenlandsk Barskhed, hans Manerer og Lader gave sig Mine af ophøjet Majestæt. Jeg satte ærbødigt en Stol frem til ham og adspurgte ham beskedenlig, hvorlunde det stod til med Universitetet, som han havde forladt, og med. Professorerne, som han havde hørt. Han svarede paa Latin: *paa Fægteres, Kæmpers og Bryderes Vis*, hvad der visselig ikke var ilde svaret; thi, som jeg siden erfarede, havde han spildt den største Del af sin Tid paa theologiske Stridigheder under en Doctor i Fægte-, Kæmpe- og Brydekunsten. Dertil kom, at han, ret som om han var lejet for Penge eller underkøbt imod sit Fædreland, gjorde stort af de udenlandske Fortjenesters Lovprisninger, men undertrykte de hjemlige, som en umaadelig Udbasuner af den Ære, hvorpaa hans udenlandske 63 Universitet var rigt. Jeg mærker under dette, at jeg har Catonis Sind og Ciceronis Lune behov, som *Quintilianus* siger c), og tager mig en Rolle paa som barmhjertig Læge overfor denne syge og af fremmede Sæders Gift smittede unge Mand; kort sagt: jeg lader mine Øren sønderrive, hudflette og blessere. Omsider, da der gaves mig Frist til at falde ham i Talen, spørgerd) jeg ham underfundigt og paa Socratisk Maneer, om han havde set Contrafejer af vore Professorer? Af den Brod følte han sig ramt paa forblommet Vis, og da han mærkede, at hans Uvidenhed om Fædrelandet i ai Stilhed bebrejdedes ham, bed han Hovedet af al Skam, rynkede Næsen og svarede ej andet end at han ikke kærede sig synderlig om Malernes Skilderier eller Billedhuggernes Kunstværker. Da jeg hørte dette, genkaldte jeg i Mandens Erindring hint *Valerii Maximi* Orde), at *de viseste Mestre i deres Kunst ere de, som baade vurdere deres egne Studeringer beskedenligt og andres med Forstand*. Ydermere, for mere aabenlyst at undervise Manden, farer jeg sagtmodig fort og spørger ham, om der var flest Tilhørere i en af de større danske Skoler eller ved hans Universitet (som jeg vidste havde saare ringe Søgning og end ikke kunde lignedes ved hine)? Over den Artighed blev han alvorlig vred og følte sig saa at sige udæsket til Kamp, saa at han knap kunde dy sig for at give mig onde Ord op i mit aabne Ansigt. For imidlertid at formilde min ustyrlige Gæst og komme i Venskab med ham igen, ledte jeg Samtalen hen paa det øvre Tyskland og 64 berømmede rundelig og med oprigtige Lovprisninger de ypperlige Universiteter i *Leipzig, Jena, Halle, Wittenberg* og andre lignende (af hvilke han ikke havde set noget). Men hvad sker? Nu først saarede jeg i min Uforsigtighed Mandens Sind paa det alvorligste, hvilken gjorde sig Tanke om, at min priselige Omtale af hine havde det at betyde, at hans Universitet laa langt under deres Berømmelse. Følgen blev, at han ret uforskammet angreb de navnkundigste Lærere i Theologie ved hine, især den vidtberømte B...f) i Jena og lastede slemt hans Lære i *Articulen om Retfærdiggørelsen*, efter sin Læremesters Mønster, hvis Anseelse han forlod sig paa. Men da blev jeg vred og svarede ham udaf *Virgilio* g):

»Men husk, at sligt kan Mænd saa haardt til Last ej lægges!

Husk, at dine Studeringer endnu befinde sig i saa spæd en Alder, at du end ikke har Ret til at have nogen Mening om en saa stor Theologo, og at det ganske vist er Tegn paa en vis barnagtig Letfærdighed og uduelig Løvsagtighed. Du skulde skamme dig over din Læremester, som har lært dig at finde Pletter paa Solen og vise en saa højt fortjent Mand den Slags Hæder, give ham den Slags Løn. Saadanne Læremestre, tro du mig, som ville synes vise i taabelige Tilhøreres Øjne, tykkes alle vise Mænd taabelige. Jeg har sandelig ikke lært dig at lægge Vind paa Bagtalelse og Dadlesyge. Ikke heller tænkte jeg, at de 65 Lærdommens Sædekorn, som jeg i sin Tid nedlagde i din Sjæl, vare saaede saa løseligt, at du lod dem oprive og adspredte af det letteste Vindpust. Kom i Hu, hvor troligt, hvor oprigtigt jeg offentligt raadede dig og mine andre Elever til beskedenlig

Maadelighed i at dømme og afvige fra andres Dom, fornemmelig paa den Tid, da et skammeligt og ugudeligt Skandskrift af en ondsindet Skribent imod den udødelige og højst correcte Theologum vor J... T. . .h) og andre var i Omløb i Fædrelandet. Jeg har endnu i Erindring de af mig dengang fremførte Exempla fra de hedenske Gamle, af hvilke vor Kirkes Skribenter kunne lære beskedelig at undse sig og enten tage paa Stridigheder og afvigende Meninger med en blød Haand eller ogsaa ikke røre dem med en Finger. Jeg fremholdt *Xenophontem* og *Platonem*, ypperlige Philosophos, mellem hvilke, endskønt der var en ikke ringe indbyrdes Kappelstrid om Æren, dog aldrig nogen Avind opkom, uværdig for Philosophiens Sæder, saa at denne aldrig nævner hin, hin aldrig denne i sine Skrifteri). Jeg tilføjede ogsaa Trætten mellem *Platonem* og *Æschinem*, af hvilke hin dog intetsteds i sine Skrifter befindes at have omtalt denne, undtagen i *det om Sjælen* og i *Apologien*, efter *Diogenis Laërtii* lagttagelsej), hvilken sammesteds omtaler adskillige Trætter, men uden Galde eller Æddike, mellem *Socratem* og *Antiolochum* samt *Antiphontem*, mellem *Pythagoram* og *Cydonem* samt *Onatam*, mellem *Hesiodum* og *Cercopem*, mellem *Pindarum* og *Amphimenem fra Cos*, mellem *Thalem* og *66 Pherecydem*, mellem *Biantem* og *Salarum fra Priene*, mellem *Anaxagoram* og *Sosibium*, mellem *Simonidem* og *Timocreontem*, og mellem mange andre). Jeg efterviste fremdeles visse hedenske Skribenters saare spagfærdige Fjendskab mod de Christne, hvilke, endskønt de ustraffet og med fuld Forlov havde kunnet skamfere deres Navn med alle mulige Skældsord og Spottegloser, dog ikkun have nappet dem med klippede Negle og løselig Haand og ere for os et Forbillede til Efterfølgelse; som hin store Philosophus *M. Antoninus*, hvilken mildelig skaaner de Christne i sine Skrifter og ej lægger dem andet til Last end rent og skært Stivsindl); hvilket ogsaa er det eneste, som *Plinius* den Yngre alt forhen havde dadlet hos dem, i disse Ord: *Jeg var nemlig ej i Tvivl om, at hvad det end var som de Christne bekendte, maatte ganske vist deres Haardnakkenhed og ubøjelige Stivsind straffes*; ligesom *Suetonius* og *Tacitus* n) uden Bitterhed ikkun bebrejdede de Christne deres *Overtro*, langt mildere end vore samtidige, der skyldte hverandre for *Atheisme*. Jeg gav endelig at forstaa, at der ej gaves noget mere bidsk end de christne Læremestre, og at ingen af Hedningene havde sønderlidt den christne Kirkes Indvolde grummere end selve de secteriske Christne, hvilke for at faa Ord for at være Verdens Sangklokker gærne ville være Krigs- og Stridsbasuner, blæse i Trompet, og endelig udbrøle Sejren med stort Bulder, med en Klang der for det meste ender paa *isme*, saa som *Pietisme*, *Deisme*, *Naturalisme*, *Atheisme*, *Indifferentisme*, *Syncretisme* o) etc. etc. etc. etc.

67

Ved at høre dette blev min unge Mand noget skamfuld og forvirret og syntes atter at komme til mere sund Forstand; og for i Fremtiden at holde ham tilbage fra hans Fægtemester-Lyster forelæste jeg ham disse *Augustini* gyldne Ord i den 357. Prædiken om Fredens Prisp): *Ingen yppe Tmtte med nogen; ingen være nu til Sinds at forsvare selv sin egen Tro ved Mundhuggen, paa det der ej af Trætten skal opkomme en Gnist og bydes dem en Lejlighed, som lure derpaa. Overalt, naar q) du hører Skældsord, da bær det taalig, lad som intet og ti stille dertil - Men jeg kan ikke taale det, siger du, fordi han bespottes Kirken. Dette beder Kirken dig om at taale, fordi det er Kirken som bespottes. - Hvor mange bespottes ikke din Gud? Hører du det, men han hører det ikke? Kender du det, og han kender det ikke! Og dog lader han Solen staa op over Gode og Onde, og det regner over Retfærdige og Uretfærdige. Han viser sin Langmodighed og opsætter at bruge sin Vælde. - Aflæg Kiv, omvend dig til Bønner. - Hvem der ej elsker Fred, men vil yppe Kiv, svare du fredsommelig: Sig hvad du vil, had mig saa meget dig lyster, afsky mig som det befalder dig, du er dog min Broder. Kan du gøre noget for ej at være min Broder? Overalt, god eller ond, med eller mod din Villie er du min Broder.*

Ved denne Augustinianiske Overtalelse og saa at sige himmelske Sirenes saare liflige Røst blev den unge Mands Sind omsider saa sønderknust, spæget og overvundet, at han nu, om end silde, angrede den ypperlige Tid, som han hidtil havde spildt under Klammerier og Bagtalelser, kastede 68 Vrag paa sin Disputerelyst og lovede at han for sin øvrige Livstid vilde sværge til den christne Fred og Rolighed og ubrødelig holde sin Ed.

X OM FLERKONERI I STUDERINGERNE.

En Præst her i Landet, norsk af Fødsel (A. ... H.a)), havde aldeles hengivet sig til Sophisten Protagoræ Kunster, og det saa vidt, at han efter dennes Forbillede holdt det for smukt *at gøre den daarlige Sag god* b) ved Behændighed i Ord; at han mest gav sig af med Forsvar og Søgmaal for Retten og langt hyppigere omgikkes Juristen *Paulum* end Apostelen af samme Navn c), og lagde mere Vind paa den af Theodosio end paa den af Gud givne Lovbogd); bedækket med mangt et Skælmsstykke, en Skam for sin Stand, en Skræk for den gemene Hob, ja for hvert godt og fredsommeligt Gemyt. Han havde overstaaet adskillige Farer for sin Velfærd og sit Rygte og var for den Sags Skyld opblæst af en vis uforsigtig Selv-Tillid, ja han gaar saa vidt i

Galenskab, at han ikke undser sig ved at besvige Kongen selv for en Pengesum, som skulde udredes for Giftermaals Skyld af en Brudgom og en Brud, som vare beslægtede med hinanden, og som han havde modtaget paa Tro og Love. Følgen bliver, at Sagen kommer til Forhør 69 og til Doms, og han sættes fra sin Værdighed og forvises af Rigete).

Denne uredelige Mands Straf, denne gamle vanhellige Skalks Udgang rygtes justement, da jeg og adskillige andre højtideligholdt en Vens Fødselsdag; og de fleste af disse betragtede med saa meget des større Sindsro Præstens tabte Lykke, som de holdt det for at være en Guds Ords Tjener uværdigt at omskabes til en bjæffende Hund og drive Procurator-Veltalenhed. Til Stede ved Gildet var en Præstemand af ikke uforfalsket Ærlighedf), som for at befri Procurator-Gerning, øvet af en præstelig Person, for al Eftertale og Avind, beraabte sig paa *Danske Lovs* Hjemmel, hvilken byder *Provsterne at have Forstand i Landsloven* g). Men en anden Ven erindrede ham i al Venlighed om, at ganske vist er Lovkyndighed hos Præsten aldeles foruden al Brøde, ja prisværdig og attraaværdig, men kun naar den bliver inden fire Vægge, begrænset af Pligtens og Ærbarhedens Landemærker, ingenlunde for Retten, være sig til fals eller forhippet paa at føre Sager for Andre; hvilket samme hellige Myndighed forordner med disse Ord: *Præsten maa ingen verdslige Bestillinger sig med bevare, som Fogeds, Skrivners eller Procurators til Ting* h). Dernæst erindrede han om hint Apostelens Ord til Timotheumi): *Ingen, som gaar i Strid, indvikler sig i Livets Handeler*; hvilket *Pave Gelasias i den kanoniske Lovbog* j) byder Præsterne lægge sig paa Sinde, hvor der kort efter anføres efter Apostlenes syvende Canon: *Biskop eller Præst eller Diacon tør 70 ingenlunde tiltage sig verdslige Bestillinger; i modsat Fald skal han afsættes*. Hertil lagde jeg ud af den Theodosianske Lovbog hin Ordinants af Kejserne Honorio og Theodosio k): *Det befalder vor Naade, at Præster ej skulle have nogen Delagtighed i offentlige Handeler eller saadanne som betræffe Hoffet. Ydermere tilstaa vi ej dem, som kaldes Sygeplejere, Adgang til at indfinde sig enten ved noget offentligt Skuespil eller ved Hove eller for Domstolene, med mindre de da enkeltvis i deres egne nødvendige Sager søge Indgang hos Dommeren, fordi de sagsøge nogen eller selv blive sagsøgte af nogen. - Det er nemlig utidigt, ja endog forargeligt, naar Præsterne ville vise sig forfarne i retslige Trætter l).*

Heraf opkom siden en Samtale imellem os om *Flerkoneri i Studeringerne* eller om Philosophiens og de borgerlige Handelers falske Giftermaal. Den ovennævnte Præstemand udtalte nemlig, at han ej kunde se, hvorfor en Præst som Advocat skulde holdes for en større Urimelighed end en Læremester ved Universitetet eller Skolerne, som ofte hos os forretter en lovlig Dommers Bestilling, være sig ved Landsting eller i Højesteret, eller indvikles i andre, for ham fremmede, Sysler i Livet. Hertil svarede jeg kortelig: »Kom i Hu, fortræffelige Mand, at Omgængelse med Statseller Retssager i umindelige Tider ingenlunde har været en Nyhed i Philosophiens Rige. Gennemlæs, kære, *Ælianum* m) om de Philosophis, som enten have regeret eller beskikket Regerings-Former og have forestaaet borgerlige Embeder: *Zaleucus, Charondas, Solon, Bias, Thales, Chilo, Plato, 71 Demetrius, Carneades, Critolaus* etc. etc.n) Hos *Plutarchum* o) mindes jeg ogsaa at have læst, at fuldkomne ere de Mennesker, som ere i Stand til at blande og formænge politiske Dyder med Philosophien. Læg dertil at det var Philosophernes Bestilling i Grækenland at forestaa Gesandtskaberne), hvisaarsag *Philosopher* vare i større Hæder hos Grækerne end Talere, som *Lactantius* beretterq). Iøvrigt, ligesom *Bion* sagde, at de Mennesker, som kastede Vrag paa Philosophien, men gave Agt paa andre Livets Bestillinger, ganske lignede Penelopes Bejlere, hvilke, da de ej kunde nyde godt af Husfruens Favntag, lagde sig efter *Polydoram* og de andre Tjenestepigerr); saaledes vil jeg for min Del ikke fragaa, at de af vore *Philosopher*, som ej kunne nøjes med Philosophiens enfoldige Hæder, men finde Behag i en mangfoldig Bestillings Skin, tykkes mig at ligne hine Horkarle, som ej kære sig om Hustruen, men stræbe efter Tjenestepigens Kærlighed, at ligne *Hermaphroditerne*, at ligne de Dyr, som have legemlig Omgængelse med en forskellig Art. Jeg er ganske vist ej uvidende om, at *Evdoxus* fra *Cnidus* fordem kaldtes den berømte paa Grund af sit Navn og Rygte, han, som efter *Laërtii* Vidnesbyrds) var *Stjærntkiger, Landmaaler, Læge*. og *Lovgiver*; og jeg undrer mig virkelig ikke over, at disse Bestillinger, som have et vist Baand tilfælles og saa at sige sammenholdes indbyrdes af et vist Slægtskab, vare forenede hos en *Philosophum*. Men naar jeg derimod betragter vor Tids vanslægtede og efter en Smule tom Ære tørstende *Philosophos*, 72 som undertrykke de frie Kunster under uædel Attraa efter Adelskab og borgerlige Bestillingers Trældom og, som man siger, sidde paa to Stole, da kan jeg ej bare mig for at udraabe med *Valerio Liciano* hos *Plinium*: *Hvor ofte holder du, Æresyge, dig selv for Nar? Thi du gør af Læremestre Senatorer, og af Senatorer Læremestre* t). Uden Tvivl vilde vore Sager staa langt tryggeligere og ligeligere, hvis enhver førte den Aare, han har lært at bruge, og holdt sig indenfor sin Lod og sine Sysler; hvis det litteraire Selskab efterlignede de gemene Haandværkerlav, iblandt hvilke Skomageren ej har Lov til at bemægtige sig *Skræderens Værkstedu*); hvis endelig vore vise Hoveder vilde tage Vare paa, at ej for deres Geskæftigheds Skyld enten de selv skulle blive halvlærde eller Staten tage Skade. Men saalunde

vi alle er til Sinds:vi ved os selv os kedev).
En Sadel dovne Stud, men Hesten Plov sig ønskerx).

En er som en vis *Periander*, hvem, endskønt han er en ypperlig Læge, *Archidamus* kan bebrejde daarlige Vers: *Hvorfor Pokker vil du hedde daarlig Poët I Steden for duelig Læge?*y) En anden er som *Achilles* hos *Homerum*, snart ivrig, snart ørkesløs, skikkende sig selv i forskellige Gestalter z). En tredje ligner den Syge, som har ondt ved at sove, som vender sig hid og did og lægger sig i Lave paa denne og hin Maade; *hvad der er eget for den Syge, at han intet kan udholde i længere Tid og bruger Omskiftelser som Lægemedler.*

Denne Samtale sluttede omsider en anden af 73 Vennerne med følgende Anecdote: »Kong Ludvig VI af Frankrig havde sendt Biskoppen af Evreux til Paris at holde Mønstring over Krigsfolk. Dette fortrød Marskalken Chaban paa, gik til Kongen og bad om Myndighed til at reformere Kannikerne ved Kirken i Evreux. Denne Bestilling, sagde Kongen, er fremmed fra din Person og dine Vilkaar. Da svarede Chaban: Hvorfor sømmer det sig mindre for mig at sætte Skik paa Klerke end for Bispen at mønstre Krigsfolk?«

XI PHILOLOGENS BIBLIOTHEQUE.

En udlændisk ung Mand, af den navnkundige M.....ske Stamme), som blomstrer i Leipzig, en Mand af et som det syntes lystigt Sind og ej ukyndig i boglige Kunster, besøgte mig engang paa en Rejse. Han kom først med den ene Historie efter den anden om *Leipzig*, det lærde Tysklands Lys og faste Borg, og beder siden om Forlov til at gennemse mit Bibliotheque. Jeg tøver ikke, adlyder, oplader, og lover Manden et usædvanligt Syn. Han stunder haabefuld til mit Studerekammerb) som til et Billedgalleri, træder ind og ser sig omkring. Længe holdt han sig beskedenlig i Tømme, men omsider kunde han ej udholde en længere Tøven og erindrede mig 74 frimodig om mit givne Løfte og om det usædvanlige Syn, som han tilstod sig at nære en utrolig Attraa efter at skue. Da svarede jeg smilende: »Pardon, højvelbaarne M., hvis jeg maaske har misbrugt din Taalmodighed og indgivet dig en forfængelig Attraa, Hint *Syn* er dette ringe og ganske tarvelige Boskab af Bøger, hvis Billede du uden Tvivl havde forestillet dig i Tanken som om det var et forsvarligt Læs for mange Kameler. Og justement dette har jeg kaldt *usædvanligt*, eftersom dette er vort Aarhundredes Skavank og Klik, at ikke alene alle vellærde Folk, men ogsaa ethvert Dummerhoved, der, som Lucianus siger, *er ulærd og køber mange Bøger* c), bygge sig Boglader hjemme hos sig selv og ofte snarere tælle end skatte Bøgerne, omtrent ligesom Dreng, der begærligt eftertragte mesterligt malede Billeder, Figurer af Malm, smukke Skriftarter, og glæde sig storlig over dem.«

Min Beskuer fandt sig sagtmødig i denne min Frihed og iler hen til det lille Bibliotheques større Bøger, iblandt hvilke han atter og atter med Øjnene søger om *Grævii* og *Gronovii Skatkister* d), hvilke han forkyndte at være det philologiske Studii højst nødvendige Redskaber. Men jeg sagde først nogle faa Ord om Philologens private Bibliotheque, hvilket efter mit Skøn helst burde være af den gamle Verden, og erindrede dernæst venligt Manden om, at mit Boskab baade i Huset og i Bogsamlingen havde lige Vilkaar og lige Tilredning, og at begge ganske vist efter *Pomponii Attici* 75 Mønstere) vare saaledes anrettede, at *ingen er mindre købesyg, mindre byggende end jeg, men dog er det ikke saa, at jeg ikke boer godt og bruger alle de bedste Ting og har Tyende, der er ypperligt, om man skal dømme efter Nyttens, men næppe nok middelmadigt, om man skal regne efter Skønheden*. Jeg lod ham forstaa, at jeg var lyksaligst, naar jeg efter mine Studeringers, mit Gemyts og mine Midlers ringe Lejlighed havde

af Bøger Formad godty fuldt op af Aarsens Grødef).

Dernæst vendte jeg tilbage til hine *Grævii* og *Gronovii Skatkister* og fragik ikke, at de vare lysende Gaver af Lykken, hvilke jeg, hvis de faldt fra Himlen ned i mit Studerekammer, godvillig vilde favne og modtage med største Hæder, og efter Modtagelsen stille paa Plads i første Række; men iøvrigt vare disse og lignende Skatkister fornemmelig Lækkerbidskener for Snyltegæster, eller Bikuber, som yde Vandbierne en stjaalen Næring, medens de rette Bier uddrikke en sødere Saft af selve Blomsterne. Jeg lagde til, at den Slags Skrifter kostede altfor lidetg); hvis de nu om Dage stode lige saa højt i Pris som fordem *nogle faa Bøger af Speusippo*, hvilke *Aristoteles* siges at have købt for tre attiske Talenter h), som tre Skrifter af Pythagoræeren *Philolao*, hvilke *Plato* tilkøbte sig for titusinde Denarer i); som *Pompilii Andronid* lidet Skrift med *Aarsregistre*, hvilket Skribenten af *Armod* og *Trang* var nødt til at sælge for seksten tusinde Sestertier j); eller endelig som *Plinii Naturhistorie*, 76 hvilken *Largus Licinius*, uagtet den endnu var ufuldført, attraaede at købe for fire hundrede tusinde Sestertier k), - ja, da vilde uden Tvivl vor Tid frembære flere flittige og navnkundige Piatoner, flere *Aristoteles*'er.

Dernæst gik vor Ven hen til de mindre Hylder og holdt Mønstring over de gamle Skribenter, og han udraabte da, at de fleste franske og hollandske Udgaver fattedes. Men jeg svarede, at det var en Art Overtro og Urimelighed at maale Udgavens Fortræffelighed efter Papirets Anseelse: fornemmelig i Franskmændenes og Hollændernes Boglader maa man ligesom i en lystig Stad tage sig i Vare for de honnette Ruffere og for hine Skøger, der synes skønne, men som, naar man borttager Sminken og Oppudsningen, ofte ikke have nogen Tækkelighed, ikke et Saltkorn i Livet!): ved Udgaven bør man aldeles som ved Mennesket tage *ikke Landet men Forstanden* i Betragtning, som *Apulejus* har sagtm).

Omsider, da den unge Mand naaede til de nyere Skribenter og forundrede sig over disses Faahed, og

fornemmelig over den store Armod paa Poëter og Talere af ringere Eftermæle, sagde jeg: »Hold inde med at undre dig, højvelbaarne M ... ; hvis jeg havde flere, vilde jeg have flere Livsaldre behov. De fleste af disse læser jeg ikkun for paa en honnet Maade at fordrive Tiden, ikke for at lære noget af dem, inden jeg skilles fra dem, hvis du da vil undtage *Morhofium*, *Jo. Clericum*, *Casaubonum*, *Salmasium*, *Jo. Alb. Fabricium* n) og andre af deres 77 Lige, hvilke, efter min Mening i det mindste, staa i anden eller tredje Række efter hine gamle Videnskabernes Fyrster. Nogle læser jeg for at belee dem, andre, fornemmelig Philosophos, for at jeg i dem som i et Spejl kan lære at beskue og forundres over den menneskelige Forstands Skrøbelighed. Men fra Poëterne og de alarodiske Talere afholder jeg mig, fordi, ligesom Lutherus med Hensyn paa Gudstjenesten, for at de menneskelige Sind kunde være tryggere for Afguderiets Fare, skal have sagt: *Jeg kunde ønske at Billeder ikke stilledes op i Kirken*, saaledes mener jeg med Hensyn paa Philologens Bibliotheque, paa det at den gamle Veltalenheds Hæder kan forblive des mere ubeblandet, at man ej hen i Vejret bør give disse Plads, medmindre de holde sig næst ved de gamle Forfædre.«

Til Slut, da det alt var lige ved at min højvelbaarne Gæst vilde begive sig ud af Studerekamret, lader jeg ham fare med disse Ord: »Indbild dig nu i dit stille Sind, at det lidet Bibliotheque, som du har set, er enten (*sans comparaison*) *Philippi Melancthonis* eller *Francisci Junii*, da han i Genf lagde sig efter boglige Kunster, eller *Cartesii*, eller endelig et saadant som *Guido Patinus* recommanderer. løvrigt lover og accorderer jeg mig den billige Bedømmelse af din Godhed, at

Alexis ringe ej Corydons Midler agterq).

78

XII VERDEN ET GALEHUSA).

I Nærheden af Ribe har en Privatmand ved Navn J... B... .b), der er født af honnette Folk, sit Boligsted paa den Ø som hedder *Fanø*, og som er hans Fødestavn. Han var engang som ung Mand rejst til Amsterdam for at drive Købmandsskab og havde uforsigtigt slaaet sig til Venskab og Broderskab med de saakaldte *Qyækere*, og befængt med deres Læres Smitte gik Stakkelen omsider saa vidt i Galskab, at han tiltog sig Navn af *Kejser* og *Himlens Sendebud* og ganske hen i Vejret ødede en stor Hob Penge paa at købe sig Klædedragt og Udredning, der kunde masquere ham som Kejser. Omsider, da han kom hjem fra Holland og fik i Sinde atter at søge den fædrene Kirke, opblussede der en Strid mellem ham og Præsten om de guddommelige Ting, hvis Lue ej kunde dæmpes ved noget andet Middel end den kongelige Myndighed; thi Manden var besat af en vis stivsinde Fripostighed, der gik saa vidt at han ej samtykkede i eller kærede sig om noget i Fædrelandets kirkelige Love, der kunde synes i mindste Maade at forringe og modstaa den Indbildning han havde fattet om sin egen høje Værdighed. Sagen førtes da frem ved Hove, og den kongelige Majestæt forordner i sin utrolige Sagtmodighed og Overbærenhed, at Mandens Opsætsighed skal straffes med en Afbigt, og at han iøvrigt for Fremtiden skal fredeligt og 79 underdanigt rette sig efter hans Forordningers høje Befalinger. Men hvad sker? Vor B..., der knap er ved sit fulde Vid, taler sandelig sin Sag i Kapitlet i Ribe, hvor Kongens Rescript blev oplæst for ham, med en saadan Veltalenhed, en saadan Aandsog Dømmekraft, at alle forundredes over Mandens Forstandighed, og fast ingen betvivlede, at der var sket ham Uret af hans Modpart, lige indtil Sagen var naaet frem til det Punct, at Dommerne: Stiftamtmanden og Biskoppen, paa Præstens Vegne dreve paa den befalede Afbigt; da røber hans Galenskab sig selv, der længe havde fordulgt sig ligesom en Mus: da udraaber han i Vrede, at det var højst uværdigt for en *Kejsers* og *Himlens Sendebuds* Person at bede om Forladelse.

Kort efter hændte det sig, at i en talrig Forsamling af Venner omhandlede vor B.s Levned og forevistes en Manden tilhørende forgyldt Ske, i hvilken vare indgravede Bogstaverne J.. B.. K.. (det er: *Jac. Bl. Keyser*); hvorved enhver for ogsaa at give sit Besyv med fremførte utallige Exempla paa slige Mennesker, der ej ere vel forvarede, men have denne eller hin Indbildning dybt indgroet i Sindet. En fortalte nemlig efter *Galenum* c) om dem, som tro, at de ere en Lerkrukke, og sky enhver Vedrøren; dem, som, fordi de have set Hanen at siaan med Vingerne inden den galer, paa lignende Maade udrække Armene og efterligne Hanegal; dem, som gaa i en stadig Frygt for, at Atlas engang skal blive træet i Skuldrene og styrte hele Verdens Bygning i Grus, og desaaarsag 80 daglig pønse paa Flugt. En anden omtalte - jeg véd ikke efter hvilken Hjemmelsmand - en vis Franskmand *Thomam Rotarium*, hvilken, da han drømte sig at være helt af Glasd), og justement kaldtes til Spanien af en vis fornem Herre, pakkede sig ind i Hø og Halm ligesom de andre Glaskar og saalunde begav sig paa Rejsen. Atter en anden fortalte en Historie, som læses hos *Athenæum* e): *Thrasylaas Pythodori Søn var befængt med den Galenskab, at han holdt alle de Skibe, der ankom til Piræum, for sine egne, mønstrede dem, udsikkede dem, lod dem stikke i Søen og atter modtog dem, naar de indløb i Havnen, med*

lige saa stor Glæde, som om han var Ejer af deres Varer, ej spurgte efter dem, som vare gaaede til Spilde, men glædedes højlig over dem, som vare tilbragte og i Behold, og saalunde hendrog sit Liv i stor Glæde. Men da hans Broder Creiton, vendte hjem fra Sicilien, lod han ham sætte fast og overgive til Lægernes Medhandlen. Han blev og helbredt for denne Galenskab, men forsikrede at han aldrig havde levet gladere og angænemere, eftersom han baade var aldeles fri for al Fortrædelighed og imidlertid nød godt af saa mange Glæder.

Siden, da vi vendte tilbage til vor B., blev det eftersøgt og omhandlet, af hvilken Kilde, naar alt kommer til alt, saadanne forrykte Folks Indbildninger have deres Udspring, og paa hvilken Maade de saa at sige spigres saa fast og dybt i Menneskenes Sind, at de næppe lade sig udrydde deraf? Der var en, som for Alvor paastod, at Udspringet og Aarsagen laa i Stjærnerne, idet han fulgte de 81 gamle Astrologers Læref): *Hvis Mars eller Saturnus befindes med Solen i det ottende Sted fra Horoscopet, ville de skaffe vanvittige, galne eller forrykte Mennesker.* De øvrige hældede fast alle til samme Side som *Aristoteles*, som *Plutarchus*, som *Chrysippus*, *Galenus*, *Avicenna* og andreg), saa at de henførte alle de forrykte Sinds Indbildninger til den sorte Galdeh). Disses Mening hverken bifaldt jeg eller nægtede at bifalde. Og for det første disputerede man nu længe, om den Sindsbevægelse, som vi kalde *Melancholiam*, udspringer af et forkrænket Sind saa vel som Legeme; dernæst nægtede jeg ikke, at ganske vist de fleste af Drømmene og Indbildningerne opstaa af et galdesygt Legemes Brøst, men jeg tvivlede heller ikke om, at en og anden af dem ofte indtrykkes i Hjærnen som i Voks eller Papir af en Sygdom i Sjælen, saasom *Hovmod*, *Begærlighed* etc. Desangaaende fremførte jeg en liden Beretning i et Brev til mig fra en Ven i Leipzig (som jeg havde faaet d. 22. Febr. Aar 1718), og som i Afskrift lyder saalunde: »Den berømmelige Mand Magister A. S.i), fordem Conrector ved Thomas-Skolen, som stedse har gjort sig højt fortjent af de boglige Kunster, var for nogle Aar siden falden i en svarlig Melancholi, hvilken han havde ført sig paa Halsen som Følge af sin gruelige og umættelige Tørst efter Guld. Under denne Ulykke pønsede han paa en Forklaring af Johannis Aabenbaring og gjorde sig til af, at han havde fundet hin *store Skøge j*) i Hr. *August Pfeiffer* (hin udødelige Pryd for Lybekkerne og hele den 82 lærde Verdenk)). Siden steg Mandens Galenskab saa højt, at han roste sig af at være *Guds Søn* og tracterede med Ørefigener en Tømmermand, som af Øvrigheden var skikket til ham, fordi han hilste ham som *Skolemester* og ikke som *Guds Søn*. Ikke at tale om det dumdristige Brev, som han i Aaret 1697, da Kongen af Polen var død, skrev til dette Riges fornemmeste Mænd, hvori han oprigtigt raadede og tilskyndede dem til at vælge en tysk Fyrste, men besynderlig maatte de have sig hans egen allernaadigste *Augustum* recommanderet.«l).

Herhos erindrede jeg om, at i England og Holland, hvor alt er fuldt af sværmersk Lære-Frihed, ere den menneskelige Indbildnings Kræfter stedte i største Fare, og hvis det alene var den sorte Galde som forvirrede denne, vilde alt nu Danmark, Sverige og andre Lande have deres fulde Hyre med deres Daarer og Daarekister; men i disse Lande findes der dog næppe nogen, som gør sig til af at være *Gabriel Engel*, som troer at han er en Geist, en Afdød, eller omskabt til en anden lignende Gestalt.

Medens dette omhandles, udraaber en af Vennerne smilende hint *Juvenalis* Ord m):

*Men alles Hjærner ej af samme Galskab klemmes:
Een i sin Søsters Favn af Eumenider skræmmes.
Een øver Stude-Mord, men mener, at han fik
paa Agamemnon Ram og gav Ulysses Stik.*

Disse Ord overvejede jeg siden dybere og slog mit Sind til at skrive en *Satire* i danske Vers, 83 hvilken jeg gav Titel af: *Verden et Galehus n)*. Og dette *Hus* ordinerede jeg nu saalunde i visse *Celler*, at fast hele Menneskeslægten, at de Dødelige af enhver Stand, Alder og Køn, som latterligt smigre sig selv, kunde indsættes hver i sin. Her følger et kort Begreb af dem. Den *første* Celle indtages af den *Dræng*, som tykkes sig at have bedre Forstand end sine Læremestre, end sine Forældre, og bebrejder dem deres graa Haar og deres Rynker som Tegn paa Barnagtighed; den *anden* af den *lille Jomfru*, hvilken, fordi en liden Frier har besnæret hendes Øren, fordi hun troer det løgnagtige Spejl, fordi hun har spildt sin gode Tid paa de saakaldte Romaner, er kommet saa vidt i Galenskab, at hun daglig venter de stærkeste Helte, som fra hendes Favn skulle give sig ud paa Fægtepladsen og vove en blodig Dyst; den *tredje* af den *unge Mand*, som har haft Naturens Bevaagenhed i sin Legemsskabning og derfor atter og atter betragter sin Skygge i Solskin, som troer at han selv er *Joseph*, og at enhversomhelst gift Kone vil være ham Potiphars Hustru, og troer, at han hyldes af Folk som af Soldatergeledder; som, fordi Astrologerne have spaaet ham Lykke, aldrig taler om andet end Purpur og Elephant-Ordenens ypperste Tegn, og lover sine Venner de største Æresposter. Den *fjerde* optages af den *Adelsmand*, som ikke alene lader Besøgende se sit med Forfædrenes tilrøgede Billeder prydede Gemak, men endog til Besværing paanøder dem det; som storpralende falder i Forundring over 84 sin Herkomst, og som til Overflod, ja næsten i det uendelige, opregner sine Tip-tip-tip-Oldefædres Navne; den *femte* af den *studerte Mand*, som, fordi han har forfærdiget et eller andet Vers, en eller anden liden Bog, selv om det er uden Geist eller han snildt har snyltet paa andres Flid, allerede ej bær Betænkende om, at Homeri Sjæl er gaaet over i ham, og troer, at ingen, være sig Fyrste eller Landsmand, har gjort sig ypperligere fortjent af Fædrelandet, samt beklager, at boglige Kunster ville uddø med ham; den *sjette* af den *Soldat*, som gør sig til af at være *Dødens Engel*, rædelig for hele det menneskelige Køn; som praler af, at han ej forpligtes af nogen menneskelige Love, og er skabt til den Ende, at han skal holde Alle til deres

Skyldighed, og at hele Verden skal skælve ved hans Navn og ved hans Sværd; den *syvende* af den *Hofmand*, som, fordi han er meget mægtig og har overmaade meget at sige hos Fyrsten som Følge af en forgængelig Naade; fordi han hædres med Dedicationer af Bøger, æres af Smigrere med Gaver af Digte, der ere lige saa mange Angeler og Limpinde, og overhænges af en Hob Clienter, trodsig og overmodig alt indbilder sig at være et fra Himlen nedfaldet Palladiumo); den *ottende* indtages af den *Munk*, som mener sig at være indblæst af guddommelig Kraft, sætter sin Afholdenhed op mod alle Fædrenes Hellighed, stiller alle andre sine Dyder for Øje som et Mønster til Efterfølgelse, sætter sit Ansigt, sin Røst og sine Gebærder i Lave efter den hellige 85 Strængheds Regier og Maader og haaber, at han engang i Tiden paa overnaturlig Vis ligesom Elias skal age til Himmels med fuldt Firspand; den *niende* af *Oraclet*, der gør Apollo Trefoden stridig og mener, at intet, være sig hjemme eller ude, til Lands eller til Vands, kan ret bestilles uden hans Spaadomme og gode Raad; hvem i Krigstid ingen Eugeniusp), i Fredstid ingen Mazarin befalder, og som mener, at Øvrigheden i Staten, Biskoppen i Kirken har hans Formynderskab behov; den *tiende* af *mig selv*, som, medens jeg ønsker at udjævne Bjærgene, det er: forbedre en vanslægtet Tids taabelige Art, gør hvad Senecaq) foreskriver: *Naar jeg engang vil forlyste mig ved en Nar, behøver jeg ikke at lede langt borte: jeg ler ad mig selv.*

XIII OM GUDFRYGTIG TROSKYLDIGHED.

I Ribe for ikke ret lang Tid siden opholdt sig - eller opholdtes af sit daarlige Helbred - en Mand, som, efter ypperligt at have anvendt den bedste Del af sin Levetid paa boglige Kunster, omsider af en noget ærgerrig Stræben var gaaet fra Philosophien over til Soldatervæsenet - saa at sige fra Æslerne til Hestene - og dengang havde opnaaet en Lieutenants Tjeneste ved Cavallerieta). Han var af medfødt Art den skarpsindigste 86 Philosophus og en fast ustyrlig Slughals af Bøger, fornemmelig dogmatiske, og havde gennemset næsten hele Bibliotheket af Philosophis, saa vel de Gamle som de jødiske og de Nyere i den christne Kirke, hvilkes forskellige Lærdoms-Articuler han kunde paa sine Fingre og havde aldeles paa rede Haand. Men denne mangfoldige og forvirrede Læsning havde rigtignok efterladt en saadan Ubestandighed hos Manden, at han vildfarende tumledes om for alle Vover og Vinde lig et Skib i Havsnød eller, rettere sagt, lod sig styre af Scepticismens Rorb). Medens han opholder sig hos os i et anseligt Hus, i hvilket jeg havde fortæret mange Skæpper Salt, kom jeg i fast daglig Omgængelse med ham, og han anfaidt, pinte og plagede mig med talrige Spørgsmaal, kamplysten og utaalmodig ved enhver Modsigelse saa fuldt som nogen Cartesius. Hovedsummen af hans Discurser var denne: Alle Ting i de menneskelige Gerninger og Lærdomme ere uvisse, uafgjorte og snarere sandsynlige end sande. *I Matematikken og Physikken* ere de fleste Ting fulde af Ubegribelighed og ikkun hvilende paa Gætninger; *i Historien* vakler Troværdigheden, saa vi ofte ere uvidende om, hvilken vi bør holde os fra og hvilken vi bør følge; *Lægekunstens* Forskrifter og Raad ere saa fuldt som noget indbyrdes uenige; *Lovkyndighedens* Hjemsteder genlyde overalt af skurrende Raab, saa at det ej er klart og vitterligt, hvad der er sort og hvad der er hvidt; *Philologien* er den mest udviklede Art af Studering, saa at Mennesket ikke véd, hvad der er ægte og 87 hvad der er falsk, eller hvorhen han skal vende sig iblandt saa mange forskellige Læsemaader, saa mange Stridigheder mellem Critikerne. Disse Overvejelser tog jeg ganske vist hver for sig aldeles ikke ilde op og bestred dem ikke med synderlig Umage, undtagen da min Pyrrho æskede *Theologien til* Strid og bebrejdede den hellige Skrift dens *Keri æ Ketibh*, dens usikre og ulige Læsemaader, som *Millius* ubetænksomt har røbetc).

Omsi'der hændte det, at vor Mand blev nødt til at holde Sengen for Vattersots Skyld, hvilken for hver Dag blev værre og værre, og da han begreb, at den visse Død forestod ham eller allerede stod lige for Døren, lod han mig kalde. Jeg skynder mig did hvorhen jeg var kaldet. Hvad sker? Han begynder nu en sagtmødig og alvorlig Samtale om de guddommelige Ting, som én, der snart skal begive sig ud af Livet; han spørger mig frimodig, hvad jeg oprigtigt og af Hjærtet mener om den evangeliske Sandhed?

Dertil svarede jeg; »Min Ven, du spørger mig om en Sag, som er mig saare kærkommen. Men betænk dog, at du her har at bestille ej med en Mand, men med et Barn, som, led og ked af visse Theologers tungmælede Veltalenhed i subtile Sager og ørkesløse Spørgsmaal, paa en Gang ærbødigt og dristigt lader mig nøje med den christne Læres første Begyndelsesgrunde. Jeg nægter ganske vist Ikke, at jeg, tilskyndet af Iver for Sandheden, alt forlængst, som hin Alder da førte med sig, har smagt paa de fleste af de fremmede Kirkers 88 Lærdomme; og jeg nægter sandelig heller ikke, at i disse saa vel som i de argeste Bøger har mangt og meget syntes mig smukt sagt og smukt udtænkt; men saa sandt hjælpe mig GUD glædes jeg mest ved den hjemlige Smag og er fuldt og fast forsikret om, at den Augsburgiske Bekendelse, til hvilken jeg som Barn stiltiende har svoret, er den correcteste af alle. *Mahomets* Forskrifter har jeg gjerne læst, men uden Fare; thi hin Efterstræber har ej sat den Mading paa sin Angel, som vi *Smaafiske* (af hvilket Navn de gamle Christne havde deres Glæded)) ubetænksomt eftertragte. *Jødernes* Lærdomme har jeg atter og atter

alvorligt ransaget, hvilke ved første Øjesyn, som jeg tilstaaer, havde indjaget mig en vis Skræk; hvisaarsag jeg ret ofte plejer at ønske, at de christne Theologer vilde aflade med at trættes frem og tilbage, men alene eller fornemmelig vende deres Angreb mod Rabbinerne, og, i Fald de ej tvivle om deres Kræfter, ej undlade offentlig ved Universiteterne at kæmpe med dem. Men lige siden jeg omhyggeligt med mig selv har over tænkt begge Testamenters Spaadomme, hvorved jeg fornemmelig har raadspurgt *Grotii* guddommelige Bøger om den christne Religions Sandhed (hvilke jeg skatter højest næst efter den hellige Skrift) samt den berømmelige forhenværende Jøde *Aaronis Margalithæ: Kærnen af den christelige Lære*, hvilken Forfatteren har skænket mig i Manuscripte), er og bliver jeg ved GUDs Naade uovervunden, vender Jøderne med deres Fabler Ryggen, og søger *Retfærdiggørelsen for 89 Livet ikke i Loven men i Evangeliet. Naar jeg ser rundt om i den christne Verden, tykkes jeg mig ganske vist at se og høre adskillige Sirener, og for at undfly disses Skær skyer jeg Havet og holder mig af Frygt for Uvejre i den gudfrygtige Troskyldigheds roligere Havn.*«

Nu bar min Ven, som overmaade meget var undergoven Fornuftens Herredømme, ej Betænkende om at fremføre sin Tvivl om adskillige Articuler i vor Troslære, saasom om vor Herre JESU CHRISTI Person og Guddommelighed, om den sande Nærværelse af hans Legeme og Blod i den hellige Nadver, om Opstandelsen etc.

Herover blev jeg forskrækket, forkyndte, at Tvivl sømmede sig for Philosophen, Letsind for Barnet eller Kvinden, men Standhaftighed for Manden; og at han maatte vare sig for, at ikke hine Vers passede paa ham, som *Ægidius Menagius* f) gjorde over *Hugonem Grotium*:

*Se, Smyrna, Colophon, og Rhodus, Argos sirede
med Salamis, Athen: de alk vilde hedde
Homeri Fødeby, den høje Digtets Hjem;
saalunde kappes og i Lignelse med dem
Calvin med Luther, Rom, om Grotii Tro og Lærer:
Socinum, Arium, Arminium han ærerg).*

For dernæst at oprykke de i Mandens Sind rodfæstede Tvivismaal og beskikke hans Sjæl til gudfrygtig og standhaftig Troskyldighed i de guddommelige Ting, fortalte jeg ham først den Historie, som berettes af *Socrate, Sozomeno* og andre 90 kirkelige Skribenter, og som er gengivet i kort Begreb af *Luca Osiandro* h) med disse Ord: *I Byen Nicæa var (for det Nicæniske Kirkemodes Skyld) en stor Mængde Mennesker kommet sammen, som nysgerrige Mennesker have Tilbøjelighed til. - I blandt disse var en i sine egne Øjne skarpsindig Philosophus. Han disputerede ud fra philosophiske Principier imod den christelige Tro med nogle Biskopper (udenfor Kirkemodet), og disse kunde ej tæmme ham; thi naar de disputerede philosophisk med Philosophen, fandt denne altid paa Spottegloser og Udflugterf ved hvilke han smuttede fra dem. Der kommer da til Stede en Christi Bekender, saare gammel og enfoldig, som intet begreb af de dialectiske og philosophiske Spidsfindigheder; ikke desmindre bærer han dog ej Be- tankende om at disputere med hin Philosopho. Men de tilstedeværende boglærde Biskopper frygtede for, at hin gamle Mand skulde blive overvunden af Philosophen, og at tillige med hans Person ogsaa selve den christelige Tro skulde holdes for Nar. Men den Gamle blev fast ved sit Forsæt, angreb Sophisten med en ny Disputere-Maade, og sagde til ham: »I Jesu Christi Navn, hør du Philosoph, hvad der er Sandhed,« og straks fremsagde han paa omskrivende Vis og med Eftertryk det Apostoliske Symbols Hovedsum, og sagde til Philosophen: »Troer du dette, Philosoph?« Philosophen svarede: »Ja, jeg troer,« tilstod sig at være overvunden af hin gamle Mand, og tilraadede de andre Mænd af hans Bestilling ligeledes at tage ved den christelige Tro. Siden adspurgte man hin omvendte Philosophum, hvorfor han ej havde kunnet overbevises af Biskopperne, og han svarede: »Saalænge hine forhandlede med mig med Ord 91 (hvormed han mente philosophiske Beviser), satte jeg Ord op imod Ord; men af denne gamle Mands Mund udgik Sandheden, hvilken jeg ej kunde imodstaa.»*

Dernæst erindrede jeg min syge Mand om, at i Religionen bør man fremfor alt se til, hvad der støtter sig til guddommelig og hvad ikkun til menneskelig Myndighed, og udvælge det, som vil medføre størst Trøst og mindst Fare, i Fald man maaske skulde tage fejl. Jeg efterviste, at det tryggeste var at tro paa CHRISTUM uden Trætte, efter Apostlernes Forbillede, og som *Johannes* i) tilstaaer: *Vi vide at GUDs Søn er kommen og har givet os Forstand, saa at vi kende den Sande, og vi ere i den Sande, i hans Søn Jesu Christo. Denne er den sande GUD og det evige Liv.* - Ved det Ord blev vor Ven vidunderlig bevæget og sagde: »Ræk hid den franske Oversættelse af det ny Testamente.« Bogen rækkes Manden, Stedet kastes op, Fortolkernes (*Beausobre & l'Enfant*) Antegnelser efterses, hvilke syntes at være hentede hos Photinianerne; thi hine Ord: *Denne er den sande Gud og det evige Liv*, henførtes uforblømt til *det fjærnere* Led: GUD, nemlig Faderen. Da jeg nu mærkede, at min Vens Sjæl var slaaet noget ned af dette Stormvejre, satte jeg op imod disse usle og uduelige Fortolkere *Athanasium*, hvilken i den Disputation, som han holdt imod Arium paa det Nicæniske Kirkemode, aldeles rigtigt kalder dette *Johannis Vidnesbyrd et skriftligt Bevis*, og kort efter lægger til: *Ser du nu, at de samme Ord udsiges om Faderen og om Sønnen, tillæggende Sønnen lige saa fuldt som Faderen 92 Guddommelighed? Ved dette saa at sige guddommelige Lyn blev Arms bevæget til at bekende GUDs Søn at være sand GUD, som jeg ud af Historien viste hamk).*

Siden efter, hvad angaar vor Herres JESU CHRISTI Legemes og Blods sande Nærværelse i den hellige Nadver og andre Articuler i vor Troslære, erindrede jeg ham om, at from Troskyldighed overfor den

Augsburgiske Bekendelse, om den ogsaa, imod vor Formening, i værste Fald maaske ej var en og anden Fejl foruden, dog i hvert Fald var uden al Frygt og Fare, og at *deres* Sag stod bedre, som end ikke afvige et Haarsbred fra den hellige Enfoldighed, end *deres*, som føje og adlyde den menneskelige Fornuft.

Til sidst forsikrede jeg Manden, at jeg saa vidt beflittede mig paa from Troskyldighed, at jeg ikke alene, som rimeligt var, holdt de Spaadomme og Undere, der indeholdes i de hellige Skrifter, for uryggelige, men ogsaa var overbevist om, at det forholder sig saa med de fleste af dem, som berettes i Fædrenes Skrifter og i de saakaldte *Apocrypher*, naar de blot have en uanfægtelig Sandsynlighed; og iøvrigt gav jeg mig tilfreds efter Nazianzenerens) Mønster, hvilken siges at have sagt: *Jeg vil hellere være altfor senfærdig end altfor videbegærlig, hellere altfor ængstelig end altfor dristig og forvoven.*

Denne Samtale havde hendraget sig langt ud ad Dagen, og næste Dag sendte vor syge Mand Bud efter en Præst, nød i Tide den hellige 93 Nadver, fra hvilken han i temmelig lang Tid) skødesløst havde afholdt sig, og opgav kort efter sin Aand.

XIV OM RECTORERS KALDSRET I DANMARK.

aar 1727 den 25. Aprilis, da jeg offentlig fra Rectorstolen erklærede den fortræffelige Mand B. G.a) for min Medbroder, antaget i vort Samfund efter den mig af den algode og almægtige treenige Gud og den allernaadigste Konge givne Fuldmagt, havde jeg kortelig gjort Rede for hine Ord af *Danske Lov* 2. Bog, Cap. 18, Artic. 2: *Skolemesteren skal selv forsørge Skolen med Hørere.* - Denne Discurses Hovedpost bestod nu deri, at jeg lidt omhyggeligere forfulgte Aarsagerne til, at den højvise Giver af Landets Love har villet, at Rectoren skulde være begavet med denne Kaldsret. »Lovgiverens Majestæt har nemlig«, sagde jeg, »forudset, at uden denne Udstyrelse vilde Rectorens Myndighed hænge af Andres Naade, hvis hans Medbroder modtog dette Skole-Æresamt af Biskoppen eller nogen anden Øvrighedsperson; saasom det menneskelige Sinds Natur er saadan, at vor Hørsomhed og Ærbødighed har for Skik at hælde til den Side, hvorfra vore Indkomster og 94 Æresamter have deres Udspring. Dette er Grunden til at de allerhøjeste Regeringer og Hoffer ere grebne af den Ærgerrighed, at de enten begærligt tilrive sig elier med største Haardnakkenhed fastholde Retten til *Forlening*, som de kalde det. Ikke sandt? Afskaf Skoleregimentets Myndighed; da afskaffer du dets Sjæl; det vil ikkun være et Lig, eller om muligt endnu mere opløst, tilintetgjort og unyttigt end et Lig.

Han har befundet, at Rectorens Anseelse blandt sine egne vilde være ringe; og hvor stor Magt der ligger paa denne, naar det gælder at føre Regimentet, belærer hint gamle politiske Ord os om: *Skaf dig først Anseelse og sid siden i Mag.*

Han har forudset, at Rectoren vilde hendrage sit Liv i den usleste Trældom, hvis han ej havde Lov til frit at raade for Regimentets Vilkaar; hvis han maatte fordrage at faa sig Embedsbrødre efter anden Mands Valg, ligesom Børn ved en fremmed Efterstræber af hans Hustru; hvis han lydig maatte af Øvrigheden modtage Conditioner som om de vare ham sendte fra Himlen, men omtrent ingen selv kunde sætte; hvis en anden Herre holdt i sin Haand Tjenesterne og Tugtemesterriset under hans Mærke og beskikkede dem efter Behag, ofte for Yndest eller for privat Vindings Skyld.

Han har forudset, at hint nødvendige Enigheds-Baand imellem Skolens Styrer og Hørerne paa den sidstnævnte Maade vilde afskaffes, og at i dets Sted vilde følge Borgerkrige, om jeg saa maa sige, Oprør, Uretfærdigheder, Klagemaal, 95 Mistanke og andre saadanne Hindringer for Rolighed og Gavnighed. Men hvor lifligt et Kryderi for Skolelivet Enighed er, hvor gavnligt et Sul den er, om jeg saa maa sige, det har lige fra den Tid, da jeg tiltraadte dette Rectorat, vort Samfund her i Ribe ej alene erfaret ved eget Exempel, men ogsaa (det være sagt uden Mistanke for Praleri, men ingenlunde uden evig Ære for den guddommelige Almagt) belært andre derom. Thi i vort Compagni ere vore Villier de samme og vore Ønsker de samme; i det finder hver især ligesaa meget Behag i den anden som i sig selv, aldeles som i hint højst samdrægtige Collegio af romerske Præster, *i hvilket det ej alene var utilbørligt at bryde Venskabet, men end ikke var tilladt at antage en Præst, som var Uven med nogen i Collegiet, efter Ciceronis Vidnesbyrd*); i det bydes og lydes der saalunde, at vi ej som i et Feltslag have Tilskyndelse og Tegn behov, men vi bevæge os som Himmeltegnene i stilfærdigt og samdrægtigt Løb til det gemene Bedste. Heraf kommer den gode Lykke, der følger vor Handtering, heraf dens Tilvækst og ønskelige Fremgang; hvilken vi sandelig vilde fattes, hvis min frie Dom ved Antagelsen af en Embedsbroder blev frataget mig, saa jeg maatte adlyde andres Commando aldeles som den blinde Skæbne.

Endelig har vor Lovs højpriselige Stifter allernaadigst taget Billighed i Agt og holdt det for urimeligt, som det ogsaa er, og utilbørligt, at Rectoren kræves til Regnskab for den Mand, som en mægtigere Eftertragter af Andres Ret har 96 gjort til Forstander for en Classe, hvis han hændelsesvis afviger fra den rette Vej, og at Disciplenes utilstrækkelige Fremskridt under en saadan Hørers Optugtelse lægges Rectoren til Last af en Dommer, som tit og ofte selv fordærver Skoletugten, antaster Retten, og ej levner Skolemesteren andet end en tom Skygge af et Navn og en bagvendt Lydigheds-Pligt. Men *I, mine velforstandige Tilhørere*, skulde overveje, med hvilken Ret Skibets Ejer, som har betroet Styrmanden Roret, kan besvære sig hos denne over Skibbrud og Forlis, hvis han selv har indtaget Lodsens Bestilling og antaget uduelige Tjenere til Skibsarbejdernes Lav? Overvejer vel, beder jeg Eder atter, med hvilken Ret Stadens Øvrighed eller Overformynder kan kræve en Myndlings Ejendom, som han selv mod Loven har taget i sit Værge og bestyret paa svingagtig Vis, tilbage af den naturlige Formynder?

Ikke at tale om, at en saadan uægte Embedsbroder, naar han af Rectoren, om Behov gøres, paamindes om sin Pligt, for det meste har for Skik at tage sin Tilflugt til det Skød, fra hvilket han er udgaaet til sit Embede; hvoraf udspringer Partisyge, hvoraf udspringer paa den ene Side uforskammet Trodsighed, paa den anden Side Utilfredshed i Sindet, og endelig Forstyrrelse i det fælles Arbejde.«

Dette og meget andet havde jeg fremført i Nærværelse af min Biskop, hvis Billighed og Beskedenhed i Sindet jeg med Rette havde berømmet, fordi han, saa ofte som Skæbnen tager en 97 Hører bort fra en elier anden af vore Poster, end ikke lægger et Recommendations-Ord ind for nogen Efterfølger, adlydende *Kongens Bud*, tilfreds med sin lovlige Rets tilbørlige Grænser, stræbende efter almindelig Rolighed og Lykke.

Til Stede var en Præstc), der havde et Horn i Siden paa vor Myndighed og havde ondt af, at de mindre Skole-Bestillinger frit uddeltes af min Haand, Biskoppen aldeles uadspurgt (uden Tvivl fordi han alt selv gjorde sig Haab om Biskopshatten); han gav siden hen uforblømt til Kende, at min Discurs ej befaldt ham synderlig. Han hakkede og kiakkede nemlig - ej uden tydelig Misundelse - paa hin Højde af Myndighed, ved hvilken vi danske Rectorer udmærke os fremfor de udenlandske; han lastede min Discurs som en Anstiftelse af Skole-Oprør mod Biskopperne; han mente, at hin Rectors vedtagne Ret til at *beskikke Hørere* nu var næsten gaaet af Brug, som Følge af at den Skik fast allevegne hos os har vundet Magt, at omtrent alle Rectorerne beskedenligt pleje at overlevere deres Biskop denne Art af Myndighed.

Denne Kvindesladder agtede jeg som Mand ikke paa, men beklagede de udenlandske Rectors Lod, som ej selv have Tøjlerne i deres Vold, men maa lade en Embedsmand - borgerlig eller kirkelig eller begge Dele - køre med sig, og straffede tillige de hjemliges lastværdige Undselighed, hvilke trælagtigt overantvorde, underkaste og hengive sig og sine til Biskoppernes myndige 98 Vælde, og fremsatte atter Indholdet af min Discurs for min Præst, for at han alvorlig skulde overveje det eller, om han ønskede, kuldkaste det. Men da han, mistvivlende om sin Sag, ej vilde paatage sig denne Bestilling, begærede han, at ikkun denne ene Art Hæder maatte bevises Biskoppen, at min Embedsbroder, inden han tiltræder sit Lærer-Amt, skal fremstille sig for Biskoppen og befale sig I hans Beskærmelse og Varetægt.

Da sagde jeg: »Du paalægger os et Vilkaar, højagtbar Mand, som det vilde være farligt at bifalde. Thi denne tjenstvillige Hilsen indbyder i al Stilhed til Ubillighed; dette vil være det første Skridt henimod vor Trældom. Det er mig ganske vist ej uvitterligt, at vore biskoppelige Højærværdigheder alt forlængst dyrkes med denne Art Æresbevisning af fast alle Rectorer, men det er mig heller ikke uvitterligt, hvad der staar i den Canoniske Ret: *Vrang Sædvane kan ej overveje Loven og Fornuften* d).

Kom dertil i Hu, at Frugten af og Lønningen for den Slags unyttig Høflighed er den, at vi i Dag med Smerte fornemme vore Rettigheder at være berøvede adskillige Zirater. Til Exempel vil jeg sende dig det Document, som forvares i vort Skole-Bibliotheque, og som af salig *Ivar Munk*, fordum Biskop i Ribe, er efterladt mig og mine Efterfølgere; et Document, siger jeg, som er det eneste vi have i Behold ud af Skibbrudet, da Biskopperne den Dag i Dag - mig 99 uvitterligt, med hvilken Ret - haandhæve Brugen af Privilegiet.«

Dette Document, som jeg den følgende Dag sendte Præsten, lyder i Copi saalunde: *Ivar Munk, af Guds og det apostoliske Sædes Naade Biskop i Ribe, sender Sognepræsterne ved Vor Frues, S. Hans' og S. Peders Kirker i Ribe, samt i Gram Sogn, Fårup, Vilslevy Fol, Jerne, Darum, Hunderup, Lintrup, Rødding, Hygum, Gjørding, Vedsted, Seem, Spandet, Hvidding, Roager, Risby og Vodder, sin stedsevarende Hilsen i Herren. Saasom det fra gammel Tid er iagttaget, at den til enhver Tid værende Skolemester i Ribe har haft Frihed at beskikke de Degne, som forrette Tjeneste i Eders Kirker, desaaarsag, paa det at Skolen kan blive des mere bestandig i Videnskabs og Lærdoms Kraft, tilstaa vi ham fri Fuldmagt til at beskikke og ordinere Degne ved fornævnte Kirker. Eder byde og befale vi derfor udtrykkeligt, alle og enhver, i Kraft af den hellige Lydighed, at naar I for Fremtiden tilholdes, eller nogen af Eder tilholdes, af den ny Magister Mads Nielsen, Kannik ved vor Kirke i Ribe, nu for Tiden Skolemester, og hans Efterfølgere, skulle I antage, og enhver af Eder skal antage til tjenstgørende Degne dem, som af den førnævnte Skolemester eller hans Efterfølgere forestilles Eder ud af hans ædre og dygtigere Skoledisciple, under Straf af Embedsfortabelse. Givet i vor Bispegaard i Ribe i det Herrens Aar 1514, under vort vedhængte Segl, paa Skærtorsdag e).*

XV OM HEDNINGERNES SKRIFTEMAAL OG ANGER.

En ung, saare veltalende og i de boglige Kunster Ikke lidet bevandret Mand havde i en Prædiken om *Tolderen og Pharisæeren* ypperligt og nytteligt sagt mange Ting, som havde fyldt Øren og Sind med en mærkelig Sødhed. Kort efter hændte det, at jeg faldt i Samtale med ham, hvori jeg efter Fortjeneste lovpriste Mandens gudfrygtige Flid og dernæst for Morskabs Skyld sagtmodigt og fortroligt spurgte ham, med hvilken Hjemmel han havde ladet forstaa, at hele Tolder-Standen iblandt Jøderne henhørte til Hedningernes Slægt? Og da han appellerede til Fortolkernes almindelige Endrægtighed, sagde jeg: »Jeg er ganske vist ikke uvidende om, at denne Mening har været antaget lige fra *Tertulliani* Tider, af hvilken jeg mindes at have læst følgende Ord i Bogen om *Ærbarhed* a): *Hvis nogen tvivler paa, at Tolderne have været Hedninger i Jødeland, da dette forlængst var taget i Besiddelse af Pompeji og Luculli Haand, da læse han 5. Mosebog: Der skal ikke være nogen af Israels Børn, der betaler Told. Og Toldernes Navn vilde ej være saa forbandet for Herren, hvis det ej var et udlændisk Navn, paa Folk, der forpagte selve Himlens og Jordens og Havets Overfart. Men naar han føjer Syndere til Toldere, peger han ikke straks dermed paa Jøderne, selv om nogle af dem have kunnet være det. Men af den hele Slægt af Hedninger 101 fraskiller han nogle, som i Embeds Medfør ere Syndere, det er Tolderne, og sætter ved Siden af dem andre, som ere det af Naturen, det er: Ikke-Toldere.* - Men dette Vers i 5. Mosebog er ej god og gangbar Mønt, men indsat i det 23. Capitel mellem Vers 17 og 18 af de 70 Fortolkereb), hvilkes Text *Tertullianus* synes mig at have fulgt: *Der skal ikke være nogen, der betaler Told, af Israels Døtre, og der skal ikke være nogen, der efter sit eget fulde Ønske giver Told af Israels Sønner.* Thi dette Vers kendes hverken den hebræiske Text ved, ikke heller de chaldæiske og syriske Omskrivninger eller endelig den gamle latinske Oversættelse. Kom dernæst i Hu, at *Zachæus*, som kaldes *Toldernes Øverste* c), har beklædt en Tolders Embede; men hans hebræiske eller, som andre mene, syriske Navn vil sagtens, kan jeg tro, bevæge dig til at holde for, at denne Mand har været ikke Hedning, men Jøde; ikke at tale om det Navn af *Abrahams Søn*, med hvilket han hædres af Frelseren, eller om hans Lydighed mod Mose Lov, efter hvis Forskrift han gør denne Aftale med Christo: *Se, Herre, Halvdelen af mit Gods giver jeg til de Fattige; og dersom jeg har forfordelt nogen, da giver jeg det firefold igen.* - Kom ydermere i Hu, at *Matthæus*, ogsaa kaldet *Levi* b), der inden sin Omvendelse forestod en Toldbod, var Ebræer af Fødsel, Barn af Forældrene Maria og Alphæo.«

Siden vendte jeg tilbage til Tolderen, om hvilken min unge Mand havde talt, og foer fort: »Hvis han varen af Hedningernes Slægt, som du 102 har ladet forstaa, tykkes det dig da ikke underligt, at dette vanhellige Menneske efter at have udtalt Ordet: *Gud være mig Synder naadig*, af Frelseren udsiges at være *retfærdiggjort?*« Dette Spørgsmaal overvejede vi nu begge en Tid lang og samtykkede omsider deri, at Hedningernes Skriftemaal og Anger ingenlunde mishage den barmhjærtige GUD.

Dernæst gennemgik vi de forskellige Trin af Anger hos de bedre Hedninger, ved Hjælp af forskellige Exempler og Vidnesbyrd. Og det første Trin satte han aldeles rigtigt i en alvorlig *Synd-Erkendelse*, brugende *Senecæ* Orde): *Begyndelsen til Frelse er Kundskab om Synden, Thi hvo der ej er sig bevidst at synde, vil ej heller forbedre sig. Da maa gribe dig selv, inden du kan rette dig. Visse Folk gøre sig til af deres Laster. Troer du, at de, som regne sig deres Skam til Dyd, have nogen Tanke for Lægedom? Derfor, overbevis dig selv, ransag dig selv, saa vidt du kan; tag dig først en Anklagers Bestilling paa, dernæst en Dommers, og til sidsten Forbeders.* - Det andet Trin satte han i *frimodig Synds-Bekendelse*, efter sammes Ord f): *Hvorfor bekender man ikke sine Laster? Fordi man endnu sidder i dem. At fortælle Drømme er den Vaagnes Sag; at bekende sine Laster er Tegn paa Sundhed. Lader os derfor vaagne op, for at vi kunne aabenbare vore Vildfarelser.* - Det tredje Trin satte han i *Afbedeisen* af den guddommelige Straf; hvortil han henførte *Bededagene* (der paalagdes Folket) g), *Forsoningerne* og *Ofringerne*, med hvilke de mente at stille GUD tilfreds, efter *Homeri* Læreh):

103

- Thi se, ved ydmyg Bøn selv Guder kunne bøjes.
Skønt dig de overgaa i Ære, Magt og Dyd,
kan dog med Røgelse og fromme Løfters Lyd,
ved fedt Brændoffer og ved Vin man dem formilde,
med fromme Bønners Magt, naar man har handlet ilde.

Hertil lagde jeg *Socratis* Raad, som hos *Platonem* i) befaler at stille Gud tilfreds med *Bønner* og *Ofringer*; og ligeledes hint Ord af *Philosophen Sallustio* j): *Men hvis vi ved Bønner og Ofringer opnaa Forladelse af vore Synder, forsome Guderne og vende deres Sind til os, da raade vi Bod paa vor Brøst ved saadanne Værker og ved vor Omvendelse til Gud og vorde atter delagtige i den guddommelige Godhed.*

Dernæst mindede jeg om, at det saakaldte *hemmelige* Skriftemaal ej var ukendt i Grækernes Mysterier, ihukommende denne liden Historie hos *Plutarchum* k) : *Da en Pæst indviede en Laconer i Mysterierne, bød han ham sige, hvad der var den største Brøde som han var sig bevidst. Laconeren svarede, at det var Guderne bekendt. Men da hin trængte ind paa ham og sagde at han maatte bekende ganske, spurgte han: »Hvem skal jeg da tilkendegive det? Dig eller Guden?« Og da han svarede: »Guden«, sagde Laconeren: »Saa gaa du af Vejen saa længe.«*

Endelig, hvad der tyktes min unge Mand mere forunderligt, efterviste jeg, at de saakaldte *Afladsbreve*, i Lighed med dem som forud vare i Omløb her i vort Land, alt forlængst i det gamle Grækenland holdtes tilfals for Penge, efter *Platonis* Ord, der lyde saal): *Landstrygere og Spaamænd give Møde 104 ved de Riges Døre og forsikre, at de have Magt fra Gliderne til ved Oftringer og Trylleord under de offentlige Fester og Lege at give dem Afløsning, hvis nogen Brøde er blevet bedrevet af dem eller deres Forfædre, og ogsaa til for en ringe Betaling at skade hvem de ville af deres Uvenner, være sig retskaffen eller uretskaffen. De forsikre nemlig, at de dels ved visse Smiger-Ord, dels ved Tvang tilskynde Guderne til at føje dem med Hensyn til disse Mennesker; etc. etc.*

XVI OM ULDARBEJDETS GAMLE HÆDER.

En overmaade ærbar og nyttelig Satire af en Philosopho her hos os) var udkommet offentlig i København Aar 1721, om *den gemene Levemaades Daarskab*, skreven paa Vers i Modersmaalet, hvilken for de fornemmere Mennesker af begge Køn saa at sige kastede klart Lys over deres bagvendte Leveregler og stilfærdigt bebrejdede dem deres Laster og Liderlighed, efterlignet, som det synes, efter Mønster af det lidet Skrift, som betitles: *Nouvelles Maximes sur l'Education des Enfants*, i hvilket Forfatteren (uden Tvivl den berømmelige *Crousazius* b)) i Steden for Dyden, hvilken efter den gemene Hobs Villie skal indgives de unge Sind, paa Skrømt tilraader *Havesyge, Misundelse, Træskhed, Ondskab* og andre Laster som de Ting, der 105 fremfor alt bør alvorligt indprentes i Drengenes, fornemmelig de adeliges, Hjærter.

Forfatteren af vor Satire tilraadede nemlig enhver adelig Yngling, som vil vise sig sine Forfædre værdig, at han i og for sig efter de ypperste Folks Skik lidet skal æstimere hin den gemene Mands Tømme og Skrækkebillede, *Religionen*, men ikke des mindre for de lavere Folks Skyld skal i Miner og Stemme bære Fromhed til Skue; Helligdagene, som den hverdagslige Almue bruger til Bønner og Gudstjeneste, skal han spendere paa Legemet og Lægernes Tjeneste; saasom man en Gang imellem maa føje sig efter de kirkelige Love, bør han nu og da gaa i Kirke, ikke saa meget for sin GUDs som for sin Gudindes Skyld, og ligesaa nyde den hellige Nadver, men dog karrigt, maadeligt, saa sjældent som muligt; Samvittighedens Magt bør han lidet ænse, ihukommende, at den ikkun er et forfængeligt Navn, et tomt Skyggebillede i Sjælen, i Lighed med et Spøgelse; han bør saa rundeligt som muligt tractere sig selv og belade sit Regnskab med Middagsmaaltider og prægtig Levemaade, men aldrig kære sig om at holde sit Løfte; han bør ej bære Betænkende om at give eller tage Gaver for Profits og Gengælds Skyld, vel vidende, at det er en god Hyrdes Sag at klippe Faarene; han bør ej aflade med at afpine Ærestitler ved paatrængende Bønner, at ikke Rangen og Navnet skal synes at mangle den tilhørende Person; han bør, kort sagt, sætte alt over Tro og Love.

106

Den samme havde dernæst givet en ung fornem Pige disse bagvendte Raad, at hun, saa snart hun er mandvoksen, snarest muligt skal regne det for mindre uskikkeligt at afviske sin Ærbarhed som en unyttig Sved; at hun skal lade sine mandlige Tilbedere ej alene dyrke sig og gøre Stads af sig, men ogsaa forrette Slagtofre for hendes Skyld; at hun skal holde de Timer for hæderligst anvendte, der hengaa med Complimenter og Baslemaner, med Dans, Leg og Legemets Glæder; at hun skal afsky Omsorg for Husvæsenet som en uanstændig og skammelig Trældom; at hun skal gaa sent til Sengs, staa endnu senere op af Sengen, og dernæst hendrage den bedste Del af Dagen med at optaarne sit Hoved, vaske sine Hænder, gnide, aftørre, male og staffere sit Legeme.

Denne Satire, siger jeg, oplæstes i en Kreds af studerte Folk i min Nærværelse, da en utidig Dommer over Andres Flid, hvem intet befaldt uden hans eget, stævnedes det ene og det andet Vers for en umild Domstol og fornemmelig tog det saare ilde op, at det paa et bestemt Sted paa en forborg Maade bebrejdedes Kvindekønnet, at vore honnette Jomfruer og Fruer døde i den dovneste Ørkesløshed og tvært imod Forfædrenes Exempla holde deres fine Hænder fra huslig Sysse, fornemmelig fra Rok og Uldarbejde. »Thi ikke sandt?«(c), sagde hin trofaste Forsvarer af Kvindernes Sag; »at Uldarbejde er og alt i gamle Dage

har været Trælle-Bestilling, er ingen studert Person uvidende om. Betragt Lacedæmoniernes 107 Republicque, om hvilken *Xenophon* taler saalunde: *Og ligesom de fleste Haandværkere gøre siddende Arbejde, saaledes ønske ogsaa de andre Grækere, at de unge Piger, der ere foruden al Bevægelse, skulle gøre Uldarbejde. Men hvordan kan man vente sig, at de, som opfostres saalunde, skulle bringe noget mærkeligt til Verden? Men Lycurgus holdt for, at Klæder kunde i hvert Fald selve Tjenestekvinderne tilvejebringe, og mente, at de fribaarne Kvinders fornemmeligste Bestilling var Børne-Avld*). - »Hør«, farer han fort, »hint *Ovidii* Verse):

*Naar Pigen sidder ved sin Rok og Ten at spinde,
da glider Traaden let formedelst hendes Sang.*

Ligesaa *Propertii* f):

*Hvor ofte plaged hun dog ej sin Tjenestkvinde
med alt for meget Uld, hun hende gav at sno.*

Se til de gamle Perseres reputerlige Kvinder, hvilke siges ej at have regnet sig noget til større Spe end at tage Uld i Hænde g), se til Amazonerne, hvilke, som *Justinus* beretterh) øvede Jomfruerne ej i Uldarbejde, men i Vaabenbrug.«

Da sagde jeg: »Jeg vil ganske vist ikke fragaa, at det forholder sig saa med de Steder, som du beraaber dig paa, og at der til disse kan føjes utallige andre. Men hvad nu *Lycurgi* Ordinants angaar, da er du næppe uvidende om, at denne alt forlængst er gransket af *Aristotele* i), som lader forstaa, at *Lycurgus*, overvunden og skrækket af de spartanske Kvinders Myndighed, har føjet dem usigelig meget, og at Følgen deraf blev, at de 108 commanderede Mændene og faldt hen i Ørkesløshed, Overdaadighed og andre Laster. Jeg vil her ej tale om *Ovidii* og *Propertii* Tjenestepiger, hvilke ingenlunde bevise, at Uldarbejde ikkun tilkom dem selv, men var deres Husfruer uvedkommende. Med Hensyn til de andre Exempla fra Amazonerne og Perserne har jeg sandelig fra de gamle Tider langt navnkundigere og priseligere Ting at sætte op imod dem. Og for nu slet ikke at tale om de første Ophavsmænd til Uldarbejdet: *Arcas*, *Callistos* Søn, hos *Pausaniam* j) og *Mercurius*, hvem Ægypterne give Navn af dets Opfinder, efter *Tertulliani* Vidnesbyrdk); eller om *Closter*, *Arachnes* Søn, som først skal have opfundet Tenene ved Uldarbejde l), saa var det i gamle Dage Mands-Arbejde at omgaa med Uld, hvisaarsag *Lucretius* sigerm):

*Naturen selv har nødt Mandkønnet til at spinde
og væve, længe før man lærte sligt en Kvinde
(thi Mandkøn ypperst er i Kunst saa vel som Flid)
til strænge Bønder dem bebrejded deres Id,
saa at de Rok og Ten nu ønsked overdrage
til Kvinderne, men selv sig haardest Slid paatage
og hærde Haand og Lem ved haardt og møjsomt Værk.*

Kom dernæst i Hu, at Uldarbejde hos de fleste anselige Kvinder, ja hos selve Fyrsternes Døtre fordem har været i største Hæder og Brug. Kast, om du vil, Øjnene tilbage til *Servii Tullii* ældgamle Tider, hos *Plinium* n): At der i *M. And Tempel* endnu existerer Uld, Rok og Ten, som har tilhørt *Tanaquil*, der ogsaa kaldes *Caja Cæcilia*, hjemler *M. Varro* os 109 efter sin egen Antegnelse; og at en af hende forfærdiget blommet Kongekaabe findes i *Fortunæ Tempel*, hvilken *Ser. Tullius* havde brugt Deraf kom det, at de Jomfruer, der stode Brud, skulde have med sig en udredet Rok og en Ten med Traade. Hertil kommer hint *Festi* o) Ord: Den romerske Konge *Tarquinius Prisci* Dronning, som fordem bar Navn af *Tanaquil*, kaldtes *Caja Cæcilia*, da hun var kommen til Rom; hun paastaas at have været en stor Uldspinderske. - Gaa videre til *Augusti* Hof, om hvilket *Suetonius* antegner, at han lod undervise sin Datter og sine Børnebørn saalunde, at han ogsaa vænnede dem til Uldarbejde p). Og at fordem de hæderlige og tarvelige romerske Kvinder ligeledes satte deres Sind til denne Syssel, fremgaar af et Sted hos *Columellam* q), hvor han klager paa sin Tids kvindelige Ørkesløshed med disse Ord: Men nutildags, da de fleste (romerske Husmødre) ere saa henfaldne til Overdaadighed og Ørkesløshed, at de end ikke skøtte om at tage Vare paa Uldarbejdet, men sidde ørkesløse hjemme og kaste Vrag paa at virke Klæder. - - Se til det gamle Macedonien: En, der er ligesaa god som alle Macedonere tilsammen, baade bevidner og lovpriser det i dette Land brugelige Uldarbejde, og det er *Alexander Magnus*, som lod *Sisygambe*, *Darii* Moder, paaminde om, at hun, hvis Klædedragten ogsaa laa hende paa Hjærte, vænnede sine Sønnedøtre til at forfærdige den r), og siden tiltalte hende med disse Ord: Denne Klædning, som du ser mig iført, er ej alene en Gave, men ogsaa et Værk af mine Søstre. Saaledes fortæller ogsaa *Suetonius* s) om Kejser *Augusto*: Han brugte 110 ikke lettelig anden Dragt end en hjemlig, forfærdiget af hans Hustru og Søster og Datter og Datterdøtre. Betragt Grækernes Kvinder i de ældste Tider: dem vil du ligeledes rundt om hos *Homerum* t) finde at have gjort sig ypperlig og kunstfærdig Umage med Uldarbejde. Læg hertil fra en yngre Alder *Caroli Magni* herlige Forordning, hvilken, som *Eginhardus* u) melder, befalede sine Døtre at vænne sig til Uldarbejde og lægge Flid paa Rok og Ten, for ej at blive dorske af *Lediggang*. Læg hertil den ærefulde Indskrift, som paa de gamle Gravstene følger en besynderlig Hæder til Hustruernes Eftermæle: Hun tog Vare paa sit Hus og virkede Uld v). Ikke at tale om de gamle danske Fyrsters Døtre, hvilkes Uldarbejde, som du nok ej er uvidende om, omtales mere end een Gang af *Saxone* og vore gamle Viser, medens nu om Dage vor Fruerstue regeres af hin slemme *Troldkvind*, som *Horatius*x)

kalder hende: *Ørkesløshed*.

Hertil lagde en anden af Vennerne, en stor Fjende af kvindelig Dovenskab: »Jeg tvivler ej om, at der i vor Fruerstue har indsneget sig hin de gamle I taleres Overtro, om hvilken *Plinius* y) siger: *Ved en Bonde-Lov er det paa de fleste Landgodser i Italien forbudt, at Kvinder, naar de gaa paa Vejene, snurre deres Haandtene eller overhovedet bære dem utildækte, saasom dette modstrider alles Haab, fornemmelig om Afgrøde* z).

111

XVII OM DE GEJSTLIGE RANGS-PERSONERS EMBEDS-TEGN HOS DE GAMLE ROMERE.

Idet søndre Skib i Ribe Domkirke ses en Gravsten fæstet til Væggen, som viser den sidste roman-catholske Biskop hersteds, *Ivar Munk*, siret med alle sin Stands Prydelser. Ligesom nu dette Syn plejer at være de fleste Udlændinge saare kært og angenemt, saaledes hændte det en Dag, at jeg førte did en fremmed Mand, en Tilhænger af Pavedømmet, der var blevet opdraget til Studeringer i Jesuiternes Skole i Antwerpen, hvorved jeg efter Mystagogernes gamle Skik for Høfligheds Skyld fremviste for ham alt seværdigt og mindeværdigt, der havde holdt sig fra gamle Dage. Vor Sten-Biskop syntes at befalde denne Rejsende overmaade, da jeg, med skrømtet Uvidenhed, beskedenlig udspørger ham, hvad hver Prydelse for sig havde at betyde. Dertil sagde han (som han havde hørt af sine Lærere): »Denne tvehornede *Biskopshat* bemærker Kundskab om det ny og det gamle Testamenteb); denne *Stav* betegner ligesom hin *Jødese* saavel Værdighed som Myndighed til at øve Tugt mod Folkets Synder; denne *Ring* Christi og Kirkens Formæling; denne *Handske* den for alle menneskelige Tings Brøst og Bræk rene Handtering; disse *Fodbeklædninger* angive Aarvaagenhed og Omsorg for den betroede Hjordd). Dernæst begyndte vi at forske efter 112 Oprindelsen til disse Tegn, hvilken han ej bar Betænkende om at søge I den jødiske Kirkes gamle Anordninger. Og jeg, skønt anderledes underrettet, vilde ej lade min Tale indeholde noget uangenemt for min Gæsts Øren og rettede mig snedigt efter hint *Plauti* Raade):

*Jeg aldrig nogen Tid en anden vil modsige,
men husker lempeligt Ulempe at undvige, etc.*

Min Tavshed var den fremmede mistænkelig, og ud af sit Sinds Sagtmodighed lovede han ikke alene frimodig, at han med Sjælsro vilde modtage min Dom, men afkrævede mig den endogsaa.

Da sagde jeg: »Om jeg med din Forlov, kære, maa sige rent ud hvad jeg menerf), saa synes den ene Draabe Vand mig ej ligere den anden, den ene Draabe Mælk mig ej ligere den anden, end Eders Kirke den gamle hedenske Romer-Kirke, naar jeg betragter begges ydre Skikkelse. Dog, denne Lighed undrer jeg mig saa meget mindre over, som det ofte har været Skik hos Evangelii Herolder at holde Hedningernes Overtro og hellige Skikke noget tilgode, eftersom det, som *Gregorius den Store* siger, *utvivlsomt er umuligt paa een Gang at udrydde alt af de haarde Sind* g). Thi ved Corrigeren af saadanne Sæder og Sind indtræffer gærne det samme som ved Aareladningh), at det usunde Blod ingenlunde paa een Gang lader sig helt udtømme. Jeg har sandelig ikke i Sinde nu at foreholde dig, hvad forskellige Autores have skrevet om *Pavedømmet i Rom*, *stemplet og gennemsyret af Hedenskab*, om det til 113 *Hedendom hældende Rom*, om *Heden-Pavedom*, om *Romerkirkens Samstemmelse med Hedenskabet*, om den *hedensk-pavelige Overensstemmelse*, etc. Alene ved vor bars *Embedstegn* befalder det mig at dvæle, hvilke jeg ingenlunde betvivler at kunne henføre til de gamle Romeres hedenske Forbilleder. Saaledes svarer til Exempel denne tvehornede *Bispehat* til de gamle hedenske Præsters hornede Hat, som *Silius* beskriver paa følgende Maadei):

*Med garamantisk Sten hans vandblaa Klædning brammer,
som Stjærners lyse Skin, naar det fra Himlen flammer;
af Ædelstene Hjælm, og Skjold af Guldets skinner,
fra høje hornet Hat et Klæde ned sig vinder,
indjager hellig Skræk, og Gudens Ros forkynder.*

Denne *Stav* ligner *Krumstaven*, hint Augurerens Embedstegn, hvis Form *Plutarchus* j) og *Gellius* k) have beskrevet, medens *Gruterus* l) fremstiller den afskildret i sine Indskrifter. Denne *Ring* synes antagen efter

Jupiters Præst, om hvilken Fabius Pictor siger hos Gellium m) : Præsten har ej Ret til at bære Ring, uden den er aaben og tom (det er: ikke prydet med Ædelstene). Denne Handske er en ny Sirat, sikkerlig ej overleveret fra Jødernes gamle Skikke, paa hvilkes Tid Brugen af Handske endnu ej var bleven bekendtn). Disse Fodbeklædninger ses heller ikke sjælden paa de gamle Hedningers malede Tavler. Andre Embedstegn for de gejstlige Rangspersoner hos de gamle Romere glider jeg godvillig let henover, saasom de med stor Flid ere omhandlede af andre, af hvilke synes mig 114 nævneværdige: Jupiter-Præstens Embeds-Stol, om hvilken Livius sigero): Numa beskikkede en Offerpræst for Jupiter til en bestandig Præst at være og hædrede ham med en synderlig Dragt og med kongelig Embeds-Stol (hvilken Prunk Pave Constantinus, da han drog ind i Constantinopel, paa det nærmeste har brugt, efter hvad Anastasius melder: Paven og hans Prælater droge ind i Staden med kejserlige Bærestole, forgyldte Sadler og Tømmer p); endvidere de Arvaliske Brødrers Krans af Kornaks og hvide Baand, om hvilke Sabinus Massurius melder hos Gellium: Fra den Tid (Romuli og Accæ Larentiæ) stod de Arvaliske Brødrers Convent ved Magt, i et Antal af tolv. Dette Præsteslags Embedstegn er en Krans af Kornaks og hvide Baand q) Disse Brødre tykkes mig at ligne Eders gamle Præsterr) hos os, som plejede at bede om god Høst paa vore Marker, betjenende sig af en hellig Processionsstang, hvis Billede endnu den Dag idag forvares her i Kirken.«

Vor Fremmede havde længe hørt sagtmodig til, da han omsider, for at faa en Ende derpaa, adspurgte mig, om ikke de gamle Romere skyldte jødiske Stiftere deres Ceremonier og hellige Rangspersoners Embedstegn? Men jeg lod ham vide, at de fleste vare komne til Romerne fra Grækerne, ogsaa Embedstegnene; thi at ogsaa Atheniensernes Præster have været sirede med disse, havde Livius s) hjemlet mig: *Hele Borgerskabet med Koner og Børn og Præsterne med deres Embedstegn strømmede Attalum imøde, da han drog ind i Byen, og Guderne selv kaldtes saa at sige ud fra deres Sæder og modtog ham.*

115

XVIII UNDERLIG INDSKRIFT I RIBE.

I en ypperlig og meget nyttig, paa Dansk skreven lille Bog om *Mirader, Tegn og Aabenbaringer* har vor berømmelige højlærde Landsmand *Jens Dinesen Jersin*, fordm Biskop i Ribe, antegnet en Indskrift, som er at se Pag. 223, og som er langt dunklere end *de vanskelige Knuder i Indskrifterne* i Eleernes Tempel hos *Pausaniam* a). Dens Figur er denne:

Og om dette Syn giver bemeldte Jersin følgende Underretning: »I den Ribe-Borgermester *Ditlev Hansens* Hus kom i det Herrens Aar 1630 paa første Søndag i Advent en Indskrift pludselig til Syne paa en Rude, udtrykt i en ret klarlig og tydelig Bogstavværk, og inden den Tid aldrig seet af nogen. Naar Ruden blev fugtig og vædet 116 med Dugg, plejede den ved 8 Slet om Morgenen at udsvede den; hvisaarsag adskillige honnette Folk oftere gave sig til at udslette den med en Svamp. Men hvad sker? De udslettede Bogstaver komme kort efter atter uskadte til Syne, altid bagvendte, med Benene i Vejret, om jeg saa maa sige. Der var ogsaa nogle, som atter og atter omhyggelig aftørrede Glasset for ej at lade det ringeste Spor af Indskriften tilbage, i den Tanke, at den maaske var en Levning af og havde sin Aarsag i et gammelt indbrændt Glasmaleri; men det var, som man siger, ligesom at toe en Tørv hvid, idet hvert af Skrifttrækkene efter kort Tids Forløb atter antog sin forrige Form. Og dette Syn varede forvist ved i et Tidsrum af nogle Uger.«

Denne overmaade dunkle og underlige Indskrift, til hvilken ingen Etrusciske Fortolkeres Forfarenhed kunde trænge ind, vakte siden saa meget des større Forundring, fordi hin usædvanlige og jammerlige Vandflod fra Havet, som paafulgte Aar 1634, saas at stige til denne Rudes øverste Kant som til et Maal, om Rygtet taler sandt, og slikke det Sted hvor vor Indskrift stod.

Om denne Ribe-Gaade havde jeg, som jeg mindes, en Disput i København i Aar 1723 i den berømmelige Mand C.R.sb) Hus med en højlærd, men hoffærdig og trættekær Mand. Han forsikrede nemlig for det første, at vor Indskrifts Jærtegn var mere af plumret og tvivlsom end af ren og klar Troværdighed, og vilde ej lade sig overbevise af noget Vidnesbyrd om Sandheden deraf, hvis 117 ikke den højærværdige og ubestridelige Hjemmel af et saa fuldgyldigt Vidne og en saa lærd Biskop som den, der paa den Tid stod i Spidsen for vort Stift i Ribe, havde lagt et godt Ord ind for dens). Dernæst betvivlede han ej, at vor Indskrifts Bogstaver vare efterladte af en gammel Pensel, og at det var sandsynligt, at de, skønt næsten udslettede af Alder, ved Tilgang af Vand eller Damp atter kom uskadte frem igen; saaledes som, efter *Senecæ* d) Underretning, *selv nok saa smaa og dunkle Bogstaver ses større og tydeligere gennem en Glaskugle fyldt med Vand; Æbler synes skønnere end de ere, naar de svømme i et Glas; Stjærner synes større, naar man ser paa dem igennem en Sky; fordi vort Syns Skarphed tager af i det fugtige og ej med Troskab kan opfatte hvad det*

ønsker. Denne Mening vilde min Modpart uden Tvivl være bleven bestandig ved, hvis han havde kunnet udrede og med Forstanden begribe Aarsagen til, at vor Gaade ikkun viste sig i et vist Tidsrum af nogle faa Uger, og til en bestemt Tid paa Dagen. Siden vare vi begge længe og meget optagne af at ransage og disputere om Haanden, fra hvilken denne vildsomme og forvirrede Indskrift er udgaet. Han, som var overmaade vrangtroende i saa Maade, at han paastod alle Jærtegn og Miracler at skyldes Almuens Overtro og Uvidenhed, aflod ej med at tilregne vor Indskrift naturlige Aarsager, og klagede tillige over Forfædrenes Letsindighed, hvilke havde været lidt forsømmelige i at efterforske Naturens Ting noget grundigere og saa let havde ladet sig fixére, saa ubetænksomt ladet sig tilskynde til at tro, hvorfra stamme saa mange Vildfarelser, der saa at sige ere vandrede fra Haand til Haand og aldrig ville udslukkes uden samtidig med selve Menneskeslægten.

Jeg mindes nu, at jeg førte Modbevis mod ham paa følgende Maade: Under Forudsætning af Sandheden af den Historie, som vor *Jersin* fortæller, maa vor underlige Indskrift være ristet enten af et *Menneske* eller af en *Djævel* eller af GUD selv. Ikke, som jeg troer, af et *Menneske*, hvilket, selv om det skriver de dunkleste Kragetæer, plejer at skrive for Mennesker, det er: lave saadanne Bogstaver, af hvilkes Tilsammensættelse en menneskelig Mening enten af sig selv flyder eller kan og bør udpines; en *menneskelig*, siger jeg, hvilken ej kan indgives vor Ribe-Indskrift af nogen Oedipus, af noget Vidne om og Fortolker af Sibyllæ Oraclesvar"; ja et lignende Exempel paa en saadan Skrift vil næppe, troer jeg, hele den menneskelige Histories Bibliotheque frembyde). Heller ikke af en *Djævel*; thi som *Væsenet er, saa er ogsaa Evnen*, som Philosopherne sige; og saa bestemt forud at tilkendegive de tilkommende Ting og vor Vandflods Maade og største Højde, det er sandelig ikke en endelig Magts Sag. Tilbage staar altsaa, at du med de ægyptiske Troldmænd tilstaar: *at det er GUDs Finger f*; og for denne Mening har jeg en Tilraader og Medholder i vor gudfrygtige og høj lærde *Jersin*, som paa det anførte Sted sætter vor Ribe-Indskrift i samme Classe som hin guddommelige hos *Daniel g*).

119

Mere bad jeg min Modpart vente sig af min navnkundige *Petri Terpagers* Skrift om *Ribe i Jylland*, som Fædrelandet begærlig forventerh).

XIX OM ÆRBAR USKIKKELIGHED OG USKIKKELIG ÆRBARHED.

I et talrigt Gæstebud hos en statelig Biskop mindes jeg i sin Tid at have hørt en lystig Historie, ved hvis Ihukommelse jeg aldrig kan bare mig for Latter. En baade ved sine Aar og ved sine Fortjenester af Lærdommen højagtbar Philosophusa) havde taget lidt rigeligt til sig af en Spise, der forvoldte Oppusenhed, og havde ydermere dertil indtaget en og anden Slurk, som skulde fordrive det overhængende Mave-Uvejr. Saasnart det nu havde Ende med Spise- og Drikkevarerne, paakom der ham saa sagtelig en Dorskhed og efter Dorskheden en Dvale; og Følgen blev, at han fra den Legemsdel, med hvilken ogsaa de Stumme kunne tale, udlader en Lyd, og det saa gennemtrængende, at man ej (med Forlov at sige) kunde kalde den en *Smaafjertendes Smæld*, men en *Torden*, saaledes som hos *Strabonem b*) *Boëthus* siges at have skrevet paa Athenodori Vægge: *Gubbernes Fjerteknald*, og *Athenodorus* derimod: *Gubbernes Tordenskrald*. Da vi andre 120 Gæster hørte denne uventede Veltalenhed af den *uaflassede Mund*, sloge vi alle en høj Latter op, som pludselig bragte den hensynkende Mand til sig selv igen og uddrev Sønnen af hans trætte Øjne. Han vaagner og spørger, hvad der er paa Færde? Nu var der blandt Gæsterne en Ven af skæmtefuldt Gemyt, som svarede, at Lungerne paa ham og de andre havde faaet en Rystelse ved et uformodentligt Jordskælv. Ved det Ord blev vor skarpsindige Philosophus ydermere opvakt, og da han nu lugtede baade Tingene selv og Mandens Mening, sagde han: »Er det noget Under, at Jorden brummer lydeligt, naar Vinde ere slupne ind i dens hule Indvolde, og der saa ydermere til den fortættede Luft kommer et Vindpust, der trykker og udstøder det forrige, og ved hyppige Stød nøder det til at gribe Flugten og opbryde sin Lukkelse?« Dernæst talte vor ærværdige Gubbe endnu lidt aabenhjærtigere og sagde efter forud at have bedt om Forlov: »Kan I bare jer for Latter, mine Venner? Jeg drømte, at jeg var til Gæstebud med de gamle Stoiske og Cyniske Philosophis, efter hvis Sædvaner det ej var nogen Mand til Skam aabenlyst at lette sin oppusede Bug for dens Byrde. Kommer i Hu«, farer han alvorlig fort, »at ikke alle Folkefærd holde de samme Ting for at være ærbare og uskikkelige, men at alt dømmes efter Forfædrenes Anordninger c). Husker paa, at intet er ærbart i Philosophernes Øjne, naar det er skadeligt, og at den Blufærdighed, som skader Helbredet, er den lastværdigste af alle. Hører hint *Nicandri Ordd*):

121

*En Fjert kan slaa ihjel, naar ej den ud kan komme,
men med sin hæse Sang den og kan frelse somme.
Een Fjerten dræbe kan, en anden frelse Livet:
en Kraft lig Kongers Magt er altsaa Fjerten givet.*

Med disse Ord begav vor Philosophus, hvis Lemmer nu bleve tvungne af en døsig Dorskhed, sig hjem til sit Eget og tiltalte ved Afskeden hver især af os venligt med disse Ord: »Holder Alderdommen, holder *den ærbare Uskikkelighed* til Gode!« Til Stede ved Gæstebudet var en Mand af særdeles fin Artighed, men af en umaadelig Pertentlighed i Levemaade, hvilken ej kunde bare sig for haarde Ord imod den Fraværende, og som ej tvivlede om, at de Cyniske Philosophers skidne Sect snart vilde genopstaa fra de Døde, og at man snart efter Diogenis Skik vilde holde det for ærbart at spytte Folk i Ansigtet eller at stille sin Lyst med sin Hustru for alles Øjnee), hvis det skulde staa saadanne Philosophis frit for at føre deres saakaldte *ærbare Uskikkelighed* ind i vort Borgerskab, hvis de ved deres Myndighed fik os til at tro, at *intet er ærbart, som er skadeligt*, eller, som man gemenlig siger, at *hvad der er naturligt, er ej uskikkelig*.

Da sagde jeg sagtmodig og venlig: »Lad af, kære, med enten at tale ondt om den Fraværende eller dømme ilde om hans Philosophie og Sæder; det er sandelig ingenlunde hans Anslag at svække de gamle Ærbarhedens Love ved at indføre visse nye og usømmelige. Men betragt du nu i dit Sind 122 selve *det Sømmeliges* Natur, og lad af, kære, med at maale Ærbarhedens Vilkaar med den gemene Mands Tanker: du vil da uden Tvivl tilstaa, at vor meget ærbare Philosophus, som snakkede overensstemmende med Naturen, det er: ærbart, ingenlunde har tilraadet utidigere Ting end Kejser *Claudius*, hvilken siges at have betænkt en *Forordning*, hvorved han gav Forlov til at slippe Vinde og Fjerte ved Gæstebud, da han havde befundet, at en Mand var kommet i Fare, fordi han for Skams Skyld havde holdt dem tilbage f).

En ærbar Uskikkelighed er visselig *Fjerten* saa vel som *Ræben*, hvilke *Stoici* med Rette hos *Ciceronem* g) sige at være lige Børn. Derimod er det et utidigt og kvindagtigt Øres Sag at stødes ved saadan intetsigende Vind; det er en forkælet eller rettere aldeles urimelig Pertentlighed at foreskrive Maven saa haarde Trældoms-Vilkaar, da dog Munden og Næseborene overalt have fri Adgang i den allerærbareste Forsamling til at udstøde deres Uhumskheder; ret som om Ørenes Ret var helligere end Øjnenes, og som om den Mand var større Tølper, der pludselig af Nød og Trang lader en Vind gaa, end adskillige af de højfornemme Herrer, der for Bekvemmeligheds Skyld ej undse sig for ved Bordet at tømme deres Blære, selv de, som ere udlærte i de franske Finessers og Galanteriers Skoleh). Betragt de fleste af vore Gæstebud. Hvad om Diogenes kom igen til Stede ved disse, hvilken du bebrejder hans ærbare Uskikkelighed? Jeg betvivler ej, at han vilde udraabe, at de fleste af 123 disses Skuespil og Underholdninger, som gemenlig holdes for at være uskyldige, ere fulde af *uskikkelig Ærbarhed*. Jeg undser mig ved at gaa i det enkelte. Men for at vende tilbage til *Fjerten*, fra hvilken vor Tale er udgaaet og bortgaaet, er det min fulde og faste Overbevisning, at dens Skam er gaaet over i vore Sæder fra de gamle Romeres ældgamle og latterlige Overtro, hvilke mente, at en Fjert havde noget ondt at betyde, naar de toge Varsel af Fugleskrig, som *Cato* ej utydeligt tilkendegiver hos *Festam* i): *Naar vi tage Varsler hjemme, vil jeg gerne have bevist de udødelige Guder Hæder. Hvis nogen af Slaverne eller Tjenestepigerne har fjertet under Kittelen, og jeg ikke har mærket det, gør den Fjert mig ingen Fortræd. Hvis det sammesteds hænder nogen Slave eller Tjenestepige i Søvn, hvilket plejer at hindre Folkeforsamling, gør end ikke den Fjert mig nogen Fortræd*. Medens vi snakkede sammen om dette og meget andet, kom Husets Datter til Stede, en overmaade ærbar Jomfru, hvilken vi undsaae os ved at fornærme op i hendes aabne Øjne, hvisaarsag vi henlede Talen paa andre Ting.

XX OM DE STUDEERTE STODDERE.

Paa den Aarsens Tid, da det aarlige Landemode holdes i Ribe, vare vi flere Embedsmænd samlede i et reputerligt Hus, ikke, som man siger, for at forlyste Sindet (thi at *forlyste Sindet* er det samme som at *forlise* det, som en Philosophus har sagt)a), men for at vederkvæge det ved angene og ærbare Samtaler. Det hændte nu, at en af os satte Foden udenfor Døren, og da han kom ind igen, melder han os, at han vender tilbage med en Indladelses-Forretning: der stod nemlig en Mand og ventede i Husets Forstue, som bad os om Forlov til at tale med os. »Hvad er da det for en Landsmand?« spørges der. Dertil svarer den anden, en meget vittig Mand: »Om han er hvid eller sort, véd jeg ikke; dog er han sværtet, saa at jeg ej tvivler om, at han har ét Bogstav mere end en Tiger«b). Vi le alle og begribe, at han ej utydeligt betegner en *Tigger*, og det en af den Art, som *Apulejus* kalder *studerte Stoddere* c). Mennesket kaldes ind, en liderlig Skyllehals (thi hans opknappede Klædning, hans tølperiske Manerer, hans Legemes umaadelige Gestalt røbede Manden) og

befales at fremsætte sit Levnedsløb og sit Livs Vilkaar. Da gav han sig til at tiltale os paa Latin og, hvad der var latterligt, saa at sige henvende Talen til en eneste Tilhører paa følgende Maade: »*Højædle Herre, jeg er en elendig Student, som paa Grund af Sygdomme og Fattigdom har været nødt til 125 at forlade mit Fædreland og tigge; derfor beder jeg dig om, at du ...*« Vor Taler havde alt gjort Ende paa Snakken, da jeg spurgte ham paa Latin, om han havde lært Arithmetik? Han tav stille i Bevidstheden om sin egen Uvidenhed, forstummede, som om Hukommelsen pludselig ved et Trylleslag var ham berøvet, og blev rød, da han alt havde udtømt hele sit Veltalenheds Forraad, for at det ej skulde være nogen af os tvivlagtigt, at de Ord, han udsagde, ikke fødtes paa hans Læber, men hang fast ved dem af gammel Vane, og at han ej forstod at tale flydende. Dernæst overvejede vi, hvilken liden Løn og Betaling vi skulde skænke vor Declamator, inden vi lode ham fare. Til Stede ved Drikkelaget var en værdig Mand, som afsagde denne Dom: »Lad det skidne Dyr pakke sig; bort med denne Landstryger og Stængæst paa stinkende Kroer og Kipper, som bruger og tillyver sig Studeringernes hellige Navn; jeg køber sandelig ikke Latter saa dyrt, at jeg selv bliver til Latter, at jeg med Vidende og Vilje lader en omvankende Skælm tage mig ved Næsen og tømme min Pengepung. Betænk«, sagde han, »at her passer hint *Senecæ* Ordd): *Penge ere for visse Mennesker ligesom en Skilling, der falder i Rendestenen.*« Man gav efter for dette Raad, og vor Taler maa gaa med pengetom Taske, den han medbragte fuld af Forhaabninger. Da Tiggeren var gaaet sin Vej, sagde en anden meget forstandig Mand af høflig Natur: »Saafremt I, Venner, havde fundet for godt at følge mit Raad, skulde han sandelig ikke være gaaet 126 bort fra os ubegavet og afvist. For en saadan Mand er sandelig Penge velfortjente, eller som den stoiske *Musonius* skal have sagt om en omvandrende tiggende Philosopho: *Han er Penge værd e)*. Betænk, at hvad der gives en saadan Skælm, *ikke gives Mennesket, men Menneskeligheden f)*; saaledes som *Aristoteles*, da han straffedes af en Ven i en lignende Sag, *ifølge Laërtium g)* skal have svaret: *Jeg gav ikke til Mennesket, men til det menneskelige*; ligeledes paa et andet Stedh): *Ikke hans Vandel, men Manden selv ynkedes jeg over*«.

Dernæst begyndte man at efterforske om de *studerte Stoddere* saa vel iblandt de gamle Philosophos som iblandt den romerske Kirkes Munke, hvorved de fleste af os stemte overens i dette, at saadanne besværlige Personer ingenlunde burde taales i Staten. En belo nemlig *Diogenem*, som paa sin Tiggergang ofte stødte paa døde Øren og maatte taale Afvisning; og da han desaaarsag adspurgtes af en, *hvor det kunde være, at Folk spenderede paa Stoddere, men ikke paa Philosophis?* skal han vittigt have svaret: *Fordi de snarere vente sig at vorde halte og blinde end Philosopher i)*. Hvortil samme Mand føjede hvad han mindedes at have læst hos *Plutarchum j)* : *Da en Cynicus bad Antigonum om en Drachme, svarede han: Nej, det er ingen kongelig Gave; og da hin sagde: Giv mig da et Talent, svarede han: At modtage dette er ej cynisk. - Diogenes gik virkelig rundt hos Billedstøtterne paa Pottetorvet og bad dem om Almisse, og til dem, der forundrede sig herover, sagde han: at han øvede sig i at faa Afslag. - En anden lod 127 Philosopherne fare og udtalte, at intet satte ham i større Forundring end, at hine uforskammede, unyttige og dovne Munke af Augustiner- eller Franciskaner-Ordenen, hvilke han med Rabbi *Kimchio k)* kaldte *Gadernes Indbyggere*, skaffe sig Føden fra Dør til Dør i de forstandigste Borgerskaber i Romerkirken; da dog *Augustinus* selv var saa arbejdsom som nogen nogensinde har været, og *Franciscus*, som det er aabenbart af hans Testamente, ej befalede sine Munke at leve af tryglet Føde, men af Arbejdslønl); da de første Munke i Ægypten, efter *Chrysostomi* Vidnesbyrdm), nærrede sig til Nødtørft ved Lønner for deres Haandarbejde; da Apostlene selv, saasom det var Skik hos Jøderne, at de, som lagde sig efter Studeringer, skulde lære et gement Haandværk, gjorde Arbejde for Dagløn, som *Paulus* tilstaa i Brevet til de Corinthiern): *Vi arbejde møjsommelig med vore egne Hænder. - Ydermere betvivlede samme Mand ikke, at hin lastefulde Sædvane: at tigge for Gudfrygtigheds Skyld, var kommen fra Hedningerne til Munkene, fordi han, som han tilstod, havde læst følgende hos Plutarchum o): Da en Laconer saa en Mand indsamle Almisser til Guderne, sagde han: Jeg kærer mig ikke om Guder, der ere fattigere end jeg. - Atter en anden holdt for, at man burde holde denne og alle den Slags Vandbier langt borte fra Statens Bistader, fordi GUD selv har befaietp): *Der skal ikke være en Tigger i dig (Israel).***

Dertil lod han forstaa, at hint guddommelige Bud ej alene helligt overholdes den Dag idag i 128 Jødernes Samfund, men ogsaa lovprises af *Piaton* med disse Ordq): *Det er altsaa aabenbart, at i en Menighed, hvor du ser Tiggere, findes der lønligt baade Tyve og Pangsnidere og Kirkerøvere og alle saadanne Misgerningen Mestere.* Dernæst priste han hin *Caroli Magni* ypperlige Forordningr): *Tiggere skulle ej have Forlov at strippe om i Landene; hvert Borgerskab underholde sine Fattige; ingen maa give hine noget, medmindre de arbejde med Hænderne.* Han lovpriste hin *Gratiani*, *Valentiniani* og *Theodosii* Forordnings): *Alle, som have gjort sig offentligt Erhverv af uvist Betleri, skulle beses, og ved hver især skal efterforskes baade Legemernes Førlighed og Alderens Styrke; og dem, som ere dovne og ynkelige uden nogen Skrøbelighed, skal paalægges den Tvang, at forsaavidt de ere stedte i Trællestand, skal den, som med Flid og Omhu røber dem, opnaa Herskab over dem; men for deres Vedkommende, som alene befattes af Fødselens Frihed} skal den, som røber og beviser saadan Efterladenhed, have dem til stedsevarende Landboer, etc.*

Til sidst berømmede han alvorligt hint *Athenæi* Raadt), hvor han taler om *Diogene*: *At vi omhyggeligt skulle undersøge alle, som gøre sig til af at være Philosopher, og ej ubetænksomt fæste Lid til slidte Kapper eller uraget Skæg.*

XXI OM HUNDE SOM KIRKEVÆRGER.

Paa en Ø her i Nærheden af Ribe opholdt sig for ikke ret lang Tid siden en Skælma), hvilken fra Ungdommen af og til sin alt ret høje Alder havde opholdt Livet med onde og skarnagtige Kunster, Dag for Dag saa meget frækkere, som han var aldeles ustraffet og snildt vidste at skjule sine Mesterstykker. Denne alt firsindstyveaarige Gubbe fattede nu følgende Anslag, for altsaa at ende sit Liv og sine Bedrifter paa berømmelig Vis; for at skaffe sit Navn en Plads i *Plutarchi* Skrift om *saadanne, hvem Guddommens Straf først sent rammer*; for at vise sig som værdig Efterkommer af de kirkerøverske Forfædre hos *Lactantium* b): *Dtonysius* Siciliens Tyran, Censoren *Appius Claudius*, *Potitiernes* fornemme Slægt, Censoren *Fulvius*, *Pyrrhus* og andre. Han brød hemmeligt ind i Øens fornemste Kirke, lagde voldelig Haand paa Sacristiet og bortførte Sølvkarrene fra Herrens Bord. Omsider kom dette Skælmsstykke for Dagen, vor Røver gribes i aabenbart Tyveri, dømmes fra Livet og betaler sin skyldige Straf til Himlen, mod hvilken han ugudelig havde raset. Kort efter hændte det, at Sognepræsten ved den plyndrede Kirke(c), en virkelig lærd Mand, hvem jeg havde meget venlig Omgang med, ligesom han meget artig satte Pris paa mig, en Dag aflagde Besøg hos mig. Han fortalte Sagen, som den var 130 gaet for sig, og bar Fortrydelse over, at vore Helligdomme allevegne lodes uforvarede, og over at vore Kirkehuse ej holdtes i samme Ære som de fornemme Mænds Døre eller som forud Templet i Jerusalem, saa at de beskærmes ved Nattevagt mod Overlast og Røveri.

Da sagde jeg: »Give ikke Landets Love de hellige Huse et tilstrækkelig kraftigt Værn, hvilkes Anordning er danned): *Hvo, som i Kirke opbryder Blok eller Kiste eller Skab, hvor enten Fattiges eller Kirkens Penge eller Kirkens Kar eller Ornamente ere udi, og deraf noget udtager, straffes ligesom Stimand med Stejle og Hjul. End røver han noget af Kirken, som ej er under Laas og Lukkelse, saasom Alterklæder, Lysestager eller Kroner eller deslige, straffes med Galgen. Er det ringere, som Lysearme, Stolelaase, Hængseler eller deslige, straffes med Kagen og Arbejd i Jærn sin Livstid?* Fremdeles, hvis du ønsker levende Skildvagter, kan jeg ikke se, hvilken Dyreart du bedre kan paalægge dette Embede end *Hundene*, hvilke Naturen synes at have givet *Bevogtningen af Huset* saa at sige til Forretning og Bestilling; hvisaarsag vi læse at de gamle Hedninger have benyttet deres Tjeneste til at beskærme deres Templer. Du lever jo ikke paa Øen *Delos*, paa hvilken det var forbudt at holde Hunde), hvad der ingenlunde er dig uvitterligt.«

Dertil svarede min Ven smilende og udlæggende mine Ord paa skæmtelig Vis: »Jeg er ganske vist ej uvidende om, at Hunde forud have været forbudte i *Herculis* Tempel og andenstedsf); men at 131 de have forrettet *Kirkeværgers* Embede, tilstaar jeg er mig ligesaa uvitterligt som de mest uvidende.« Da jeg havde hørt denne frimodige Tilstaaelse, tager jeg *Æliani* Bøger om Dyrene i Hænde og forelæser for min kære Gæst de Steder hos denne Skribent, som handle om *en Hunds Aarvaagenhed hos Athenienserne* (dens Navn bevidner *Plutarchus*) at have været *Kapparon*), hvilken med sin Stemme røbede en Kirkeraner, der lagde ugudelig Haand paa *Æsculapii* Tempel, forfulgte ham og hans Stalbrødre paa det heftigste og hverken ved nogen Slags Trusler eller Lokken lod sig af holde fra sin Pligt; hvoraf Følgen blev, at den (ligesom *Gaasen* hos *Romerne*)) fik Føde til givendes paa offentlig Bekostning i); om *Hundene*, som i *Egnen af Daulis* holdt Vagt for *Minervæ* Tempel og plejede at logre for græske Tilrejsende, men modtage Barbarer med Gøen j) ; om de mere end tusinde hellige Hunde, overgaaende de *Molossiske* baade i *Skikkelse og Størrelse*, hvilke Omsorgen for og *Bevogtningen af Adriani* Tempel paa *Sidlien* siges at have været overladt k). Ej heller lagde jeg Skjul paa, hvad min *Gellius* ud af *C. Oppio* og *Julio Higino* beretter om *P. Africano* den ældre, at han havde for Skik i den sidste Del af Natten, inden det dagedes, at indfinde sig paa *Capitolium*, lade *Jupiters Celle* aabne og dvæle der en Tid lang alene, som om han raadslog om Staten med *Jupiter*, og at dette Tempels Værger ofte forundrede sig over, at *Hundene*, som altid toge paa Veje mod andre, hverken gøede ad eller anfaldt ham alene, naar han paa den Tid gik ind i Templet l). Dertil fjøede min Ven smilende, at han ej betvivlede, at *Scipio* havde haft en 132 *Væsel-Hale* hos sig, hvilken ifølge *Ælianum* m) paalægger *Hundene* Tavshed.

Til sidst randt mig i Sinde hin *Huëtii* sindrige Gætning): *Hundenes Vagt ved Siden af Templet* synes at have sit Udspring fra *Caleb*, der sammen med andre sendtes at udspejde *Chanaans Land* og forrettede sin Bestilling dueligt og tro, hvilken Gud desaarsag kendes ved og kalder sin Tjener. Men *Caleb* betyder paa *Hebraisk* Hund.

Vor Samtale sluttedes med Rabbinernes latterlige Kobber-Hunde, hvilke efter hines Fabel stode paa Vagt ved Døren til Templet i Jerusalem, og som vare forfærdigede med saadan Kunst, at hvis nogen havde antegnet det guddommelige Navn *Schem Hame forascho*) og saa lavede sig til at gaa bort, blev han saa forfærdet over disses gruelige Gøen, at han mistede lhukommelsen af Navnetp).

XXII OM NAVNETS HÆDER I GAMLE DAGEa).

En ung Mand af særdeles fin Artighed og stor Lyst til de gamle Skrifter vilde skrive en Disputats paa Prøve, og efter at han længe havde været tvivlraadig om Valget af Materie, kommer han paa gammelt Gæstevenskabs Vegne til mig, beder mig om Raad og paakalder mit 133 Bibliothèques og min Læsnings ringe Forraad. Han tilstod ogsaa, at hvis han ikke i den første Part af mine *Discurser* b), hvilke enten Boghandleren i Amsterdam eller min højberømmelige *Sigebert Havercamp* c) fandt for godt at omdøbe til *Lærdoms Lystgaard*, havde set, at *Straf paa Navn og Rygte* var forud indtaget af mig, havde han haft i Sinde at skrive om denne Materie. Han lagde til, at han havde iagttaget flere Exempla paa Navne, udslettede af Monumenter, hvilke vare undgaaede min Omhyggelighed, i *Gruteri Samling af Indskrifter*, saasom Sidell, Nummer 12, Side IX Nr. 4, Side XXXII, 10; XXXIX,3 og mange andre Stederd).

Denne Paamindelse satte jeg stor Pris paa og raadede Manden til at vende sit Forehavende om til det modsatte og, for at forhverve sit Navn en ny Hæder, skrive om *Navnets Hæder i gamle Dage*. Denne Materie befaldt min unge Mand, som af sit ganske Hjærte begyndte en Overvejelse deraf og alvorlig ønskede at faa Hjælp og Bistand af mig.

Nu besinder jeg mig - aldeles uforberedt som jeg var - paa min gamle Læsning, ransager mine Smuler og sætter dette Arbejde sammen, saa lidet som det er. Jeg erindrer nemlig først, angaaende den højst ærbødige Ærefrygt for Staden Roms beskærmende Guddom, hvis Navn det var forbudt at udsige (aldeles som Jøderne gøre sig en Samvittighed af at udtale det *uudsigelige Jehova*), om hvad der læses hos *Plutarchum* e): *Desaarsag er det forbudt baade at udsige og at efterforske og at nævne 134 hin Gud, hvem det fornemmelig tilkommer at frelse og væрге Rom, hvad heller den er mandlig eller kvindelig. Dette Forbud sætte de i Forbindelse med Frygt for Guderne, idet de berette, at Valerius fra Sora ynkelig omkom, fordi han udtalte Navnet. Mon der, som nogle af Romerne have fortalt, finde Tilløkkelser og Trolddomskunster Sted overfor Guder? Ved disse mente de selv at nogle Guder vare blevne hidlokkede fra Fjenderne og vare flyttede over til dem, og frygtede for at lide det samme af andre. Ligesom altsaa Tyrierne siges at have lagt Lænker om deres Gudebilleder, og andre at kræve Gidsler, naar de udsende nogen til Renselse eller Soning, saaledes troede Romerne, at det usagte og det ukendte var den sikreste og tryggeste Vagt for Guden. Eller monf som af Homero antaget, Gæa f) desaarsag er fælles for alle, for at Menneskene skulle helligholde alle Guder og ære Jorden, som de have i Fællesskab? Saaledes lagde de gamle Romere Dølgemaal paa hvem der havde Magt at frelse dem, da de ønskede, at ej alene denne, men alle Guderne skulde æres af Borgerne. - Ydermere beviser jeg, at Navnene paa de Dødelige, som vare blevne optagne i Gudernes Tal, hvilke efter Canoniseringen plejede at gives dem fra ny af, fra gammel Tid holdtes altfor hellige til at udsprede blandt Folk, beraabende mig paa *Livium* g), hvilken saa at sige gruer for at udtale den i Gudernes Tal optagne Æneæ Navn og siger: *Hvilket. Navn det nu end er ret og tilbørligt at kalde ham med, saa ligger han begravet hinsides Floden Numicium; de kalde ham den helliggjorte Jupiter.**

Dernæst beviste jeg klarligt, at det var den 135 ypperste Sir for det menneskelige Navn at indføres i *Calenderen*, ud af adskillige Vidnesbyrd, iblandt andre *Valerii fra Antium* hos *Gellium* h) : *Acca Larentia* Indsatte Romerfolket til Arving af sine Ejendomme; for denne Fortjenestes Skyld blev der indføjet en Dag i *Calenderen*, opkaldt efter hendes Navn; samt *Senecæ* i): *Lader os ogsaa betragte et højt Gemyts Ærgerrighed; det er ej tilfreds med aarlige Æresbevisninger; men hvis det kan ske, vil det besætte Calenderen med eet eneste Navn.* - Jeg tilføjer, at herfra stammer det, at vore Almanakker tillægge visse Helgennavne visse Dage, ligesom Carthaginerne forud Cypriano, efter *Procopii* Vidnesbyrdj): *Cyprianum, en Mand af den ypperligste Hellighed, ære Carthaginerne overmaade og have bygget ham en i alle Maader anselig Kirke paa selve Strandbredden, og foruden den øvrige Hæder højtideligholde de en Dag, som de kalde Cyprianea.* At det derimod var en vanærende Straf paa Navnet at udslettes af *Calenderen*, belærer jeg om ud af *Tacitok*): *Consulen Aurelius Cotta, der først blev adspurgt om sin Mening, dømte, at Pisonis Navn skulde udslettes af Calenderen, og ligesaa): Meget i den Dom blev formildet af Kejseren: Pisonis Navn skulde ej borttages af Calenderen.*

Siden faldt mig *Alexandri Magni* Navn ind, som han for Hæderens Skyld havde foresat sig at paabyrde alle Mennesker, om man tør tro *Polyænum* m): *og han besluttede allerede at kalde alle Alexandros i Steden for dødelige og Mænd og Helte og mælende og Mennesker.* Herfra stammer hint Jødernes listige Anslag, som fortælles i *Tzemach David* n) : *Da 136 Alexander besaa Herrens Tempel i Jerusalem, siges han at have krævet af Simeon den erfærdige, at han skulde oprejse ham et Monument af Guld i Lignelse af hans Gestalt og opstille det imellem Trinene og Alteret. Simeon svarede, at det var Jøderne forbudt af GUD at gøre noget udhugget eller nogetsomhelst andet Billede; dog vilde de berede ham et ypperligere Monument, nemlig at alle deres Sønner, som fødtes i det Aar, skulde kaldes med selve *Alexandri* Navn. Og at dette virkelig sidenhen forrettedes af Jøderne, beviser jeg med disse Ord af en Samaritansk Krønike: *Siden drog Alexander**

videre, og Ypperstepræsten forsamlede de andre store Herrer af Israels Børn, og de stege op paa det velsignede Bjærg og faldt ned og tilbade den algode og almægtige GUD med Bøn og Faste. Og det faldt dem i samme Stund ind, at de vilde kalde deres Børn med Kong Alexandri Navn, og det Forsæt udførte de paa alle Steder, hvor de kom hen for den Sags Skyld o).

Endelig, saasom gemenlig *uberømmelige Mænd have Navn tilfælles med berømmelige, som Pausanias siger p), og skarnagtige Slaver handle ilde med Kongernes Navne, Alexandri og Darii og Holofernis, som Tertulliani Ord lyde q), har man ogsaa undertiden taget Vare paa det berømte Navns Hæder og gjort Anstalt til, at det ej skulde gives den gemene Almue, hvilket jeg godtgør med Harmodii og Aristogitonis Exempler, om hvem Herodes Atticus siger hos Gellium r): Athenienserne forordnede ved offentlig Beslutning, at man ingensinde havde Lov til at give Slaver de behjærtede Ungersvende Harmodii og Aristogitonis Navne, hvilke for at igenvinde Friheden toge sig for 137 at dræbe Tyrannen Hipparchum; saasom de holdt det for utilstedeligt, at de til Fædrelandets Frihed indviede Navne skulde besudles med Trældommens Smitte. Hertil føjer jeg hvad Suetonius beretter om Domitiano s): Han lod Metium Pomposianum dræbe, fordi han havde givet sine Slaver Navnene Mago og Annibal; ligesaa hvad den samme beretter om Claudia t): Han forbød Folk af Udlændings Vilkaar at tiltage sig romerske Navne, forsaavidt de vare Slægtsnavne.*

Tilslidst tilføjer jeg hint Strabonis Ordu) om Kongerne af Bithynien og Ægypten, af hvilke mange have haft samme Navn, saasom Ptolemæerne, til Ære og Pris for den første Fyrste; ligesom fremdeles fordem Paphlagoniens Konger, efter Casauboni v) lagttagelse, plejede at hedde Pylæmenes, Cappadociens Ariarathes, Thraciens Cotys, Parthernes Arsaces, alle Persernes Konger efter Artaxerxem Artaxerxes, og Indernes Palimbothrus; samt i vore Dage de Danskes Christianus eller Fridericus, de Svenskes Carolus, Franskændenes Ludovicus, etc.

XXIII OM LEGEMETS OG SJÆLENS LASTER.

En overmaade retsindig ung Mand, særdeles duelig og haabefuld, og forbunden med mig ved Svogerskaba), var ulykkeligvis falden i den Sygdom, som Hippocrates kalder *den lille Epilepsi* b), 138 greben af Kærlighed til en Tjenestepige, med hvilken han i hemmeligt Samkvem havde avlet et Bevis paa sin Mandhed. Kort efter hændte det, da jeg paa en Rejse tog ind hos en Præst, der er Ven af mig og ligeledes i noget Forvandtskab med mig c), at jeg og min Vært faldt i Samtale om vor unge Mand og hans Mødoms-Rov. Men han, der var en af vor Tids strænge hellige Catoner, aflod ej med at skælde, straffe og gennemhegle den elendige Barnefader, og holdt det for skammeligt, at et saadant Skælmsstykke lodes ustraffet, og at boglige Kunster for Fremtiden skulde bruges af saa vanhellige og urene Hænder. Jeg derimod lagde et venligt Ord ind for hans Fejl og erindrede om, at han havde syndet med Legemet, ikke med Sjælen, af Svaghed, ikke af Tilbøjelighed, og at det var en Forseelse, ikke et Skarnsstykke; jeg erindrede om, at det var en tilstrækkelig haard Straf for Manden at have gjort noget han maatte fortryde; jeg lagde til, at den Mand er *den bedste og fejlfrieste, som holder de andre til Gode paa en saadan Maade som om han ingen holder til Gode* d). - Hertil svarede den anden med rynket Pande, at vor unge Mands Synd skyldtes en halsstarrig Trodsighed, og at de Folk gøre sig ilde fortjente af Naturen, som idelig bruge hin *Svaghed* til Dække og Forsvar for egne eller andres Laster, ret som om vore Anslag og vore Forsæt ikke staa i vor Magt, som om det var en eller anden Skæbne, der styrede og regerede vore Sind og Gemytter; hvorved der ej levnes noget Rum 139 for Lovene, hverken de guddommelige eller de menneskelige.

Da sagde jeg alvorligt: »Overvej ret i dit Sind, min kære, Menneskeslægtens Natur; du vil da tilstaa med Homero e):

*Af alt det Kræ, som her paa Jorden drager Aande,
er Mennesket dog stedt i uslest Nød og Vaande.*

Betragt alene hint 7. Capitel i Romerbrevet: det genlyder helt igennem af Veklage, Suk og Kæremaal over den menneskelige Svaghed, efter hvilke omsider følger hint jammerlige Udraabf): *Jeg elendige Menneske! hvo skal fri mig fra dette Dødsens Legeme?* Du har derfor ingen Grund til at gennemhegle, straffe og fordømme Svagheden, der adskiller Mennesket fra GUD, som en utidig Tilflugt for den menneskelige Vanmægtighed. Og efter min Mening i det mindste bør man være langt mere redbon til at tilgive *Legemets end Sjælens Laster*. Thi disse (*Sjæiens Laster*) overtræde skammeligt hint store Bud i GUDs Lov om *Kærlighed* til GUD og *Næsten*; disse skyldes vort eget Raad og Villie; disse kunne overvindes af et godt Sindelag og en sund Forstand; disse grassere som oftest med Flid og Forsæt, saasom: *Havesygen*, der

tilsidesætter al Lov og Ret for Vinding; der paa Menneskeædernes Vis sønderslider de Fattiges Indvolde; der med sine Ørnekløer antaster andres Ejendele; grisk og grusom, ja endog ubarmhjærtig mod sig selv; *Avind*, som glæder sig over andres Ulykke, men tæres hen, naar det gaar dem 140 vel; som gerne river ned paa hvad den ser rage op i Højden; som altid søger at bekrige andres Lykke med hemmelige Minegange; *Hadet*, der ligesom den grummeste Tyran ej lader sig overtale ved Bønner; der ofte ej lader sig stille tilfreds uden med Blod og Drab og endog viser Fjendskab og Nag mod den Døde; *Hævngerrigheden*, som først *da* tykkes sig selv *lykkelig* ligesom *Rutilus* hos *Juvenalem* g), naar han har stødt sin Modpart ned af Stigen, skilt ham ved hans Rigdom, uddrevet ham af denne Verden; umild, ustyrlig, ubarmhjærtig; *Hoffærdigheden*, der afkorter ligesaa meget i GUDs Ære som den lægger til sin egen; der ublueligt foragter Fattigdom og ringe Stand samt Dyder og Fortjenester hos det allernyttigste Menneske, og alene har Tanke for at højagte sig selv. Disse, siger jeg, og andre saadanne *Sindets Laster*, som ofte haardnakket ledsage et Menneske lige til den højeste Alderdom, kunne saa meget vanskeligere forliges med GUDs og alle gode Menneskers Venskab, som de afvige saa langt fra et godt Menneskes Skyldighed.

Hine derimod (*Legemets Laster*) synes at have mere Undskyldning, for det første, fordi de ofte ikkun ere *Gerninger*, som Philosopherne sige, ikke *Tilstande*; dernæst fordi vi have de fleste af dem tilfælles med Dyrene; fremdeles fordi de ikke sjældent rette sig efter Fødselens Vilkaar, Legemets Sammenføjning, daarlig Optugtelse; endelig fordi de ikke staa under vor Husbonds-Ret, men ikkun 141 under vor borgerlige Commando - en lignende, som Øvrigheden har over mægtige, oprørske og opsætsige Borgere. Deraf kommer det, at jeg med en lemfældigere Arm straffer *Hidsighed* og *Drukkenhed* (jeg taler ikke om de afskyelige *Laster Vredagtighed* og *Drikfældighed*); at jeg sætter *Graadigheden* og *Svadsigheden* i samme Classe som *Ulvehunger* og *Stamhed*; at jeg ej ubetænksomt lægger andre end Krigsmanden Frygtsomhed til Last; at jeg dømmes mildere om dem, der drevne af Melancholie begaae Selvmord, som om forrykte Folk; at jeg hellere vil befri grove Manéer for *Avind* end belægge dem dermed; at jeg kort sagt mere ynkes end skammer mig over dem, der, idelig og idelig overvundne af *Uafholdenhed*, nødes til at tilstaa med Apostelenh): *jeg ser en anden Lov i mine Lemmer, som strider Imod mit Sinds Lov og tager mig fangen under Sydens Lov, som er i mine Lemmer.*«

Da min Ven hørte dette, sagde han, at der var intet, han mere undrede sig over, end at jeg, der, som han sagde, har Ord for Retskaffenhed efter alle Godtfolks Dom, saa uværdigt tager mig paa at forsvare skammelige Sager, hvilke endog selve de gamle hedenske Philosopher have bekriget, afskyet og fordømt. Da sagde jeg: »Du tager fejl, kære Ven; jeg er visselig ikke den, der ønsker at fortjene nogen Tak af Legemets Laster; jeg ynder ikke dem, som overlade sig til disse og helt give sig dem i Vold (GUD bevare mit Sind fra sligt); men jeg gaar ikkun i Forbøn for dem, der fejle af Ungdom, af Uagtsomhed, af almindelig Svaghed; 142 dem, der under idelige Kampe, ligesom de tapreste Generaler, ofte nødes til at bukke under for Legemets Natur og strække Gevær; paa hvilke hint saare milde og trøstefulde Ord af Frelseren passeri): *Aanden er redebon, men Kødets er skrøbeligt*. For nu tilsidst at vende tilbage til det Punct, hvorfra Talen er udgaet, og i faa Ord sammenfatte Sagen, saa betænk, at *Sjælens Laster* hos alle Folkeslag og i alle Lande ere de samme, men *Legemets* ikke, hvilke ligesom Farver og Sygdomme omskifte deres Art efter den ene eller den anden Himmel-Egn, mildere i disse Egne, heftigere i andre; hvilket ingen forstandig Mand er uvidende om og ingen, der har sit fulde Vid, kan fragaa.»

Hertil tav min Ven ganske vist stille, men, som han ej utydeligt tilkendegav, lod han sig end ikke rokke et Haarsbred fra sin Mening eller bevæge til Medlidenhed.

XXIV OM SKOLE-STANDENS RANG.

imellem en gammel og ved mange Fortjenester udmærket Rector for en af de aneligere saakaldte Cathedral-skoler og en ubekendt Provst, en Mand af et usigelig hoffærdigt Sind, var det kommet til en langvarig Trætte om Rang og Standa), og for at skille den paa en skikkelig Maade havde 143 hin, der alt var led og ked af denne Usamdrægtighed, udbedt sig af Hoffet en pyntelig Titel og efter Ønske faaet sin Begæring opfyldt.

Samme Tid havde tilfældig ført med sig, at jeg paa Slægtskabs Vegne blev indbudt til et Bryllup dér paa Stedet, hvor denne Provst levede, til hvilket det havde været bedre ikke. at komme, hvis jeg havde kunnet ane Udgangen. Hvad sker nemlig? Vor gode Provst, der ej var sit forbitrede Sind mægtig, udgyder den Vrede, som han havde fattet til min Ven, over mit Hoved, antaster med spidsige Ord *Rectorens* og Skolestandens Sag, driver overmodigt Gæk med den og skatterer sin egen Værdighed umaadeligt, men vor paa hoffærdig Vis. Jeg for min Del havde længe befalet min Galde lempeligt at fordøje disse uskikkelige Ord, da den

omsider ej kunde hindres i at bryde ud, opirret ved mangfoldige Ubilligheder. Hvad sker? Jeg beder alvorligt om Fred; og da den ej var at opnaa, gør jeg ligesom de fordums Fægttere, som paa de gamle Monumenter staa med højt oprakte Arme, naar de ere udæskede til Kamp, beskærme Hoved og Ansigt som med et Værn ved at sætte deres Hænder op for dem, sætte Lemmerne i Lave til enten forsigtigt at undgaa eller mandigt at afværge Slagene. Kampen aabnes af Modparten, der siger, at han undrer sig storligt over, at jeg ikke var pyntet med en titiget Ærestitel, for at kunne sidde ovenfor andre ved Gæstebud.

Dertil svarede jeg sagtmodig: »Der er ingen Grund til at jeg skulde sætte en saadan fremmed 144 Farve paa mit Liv, som dets naturlige Skønhed noksom recommanderer; jeg tragter efter Æren selv, ikke efter dens Skygge; for Rangs og Stands Skyld plejer jeg ikke at inklade mig i Trætte med retskafne Mænd, hvis Selskab jeg regner mig til Hæder, og langt mindre med uskikkelige Folk, som end ikke ere bekvemme til at man kan misunde dem deres bitte Korn Hæder. Jeg holder det for langt skønnere at være velædel end at udnævnes dertil. Men for lige med Fingerspidserne at berøre Sagens og din uretteligt adresserede Harnes Kærne, saa er jeg ganske vist ej uvidende om, at intet er dig mere forhadet end vor Stand, fordi du alt forlængst af Æresyge har Uvenskab med Rector - Men betænk du nu, kære, at det er dig, som har gjort denne ypperlige Mand Uret, da du intet har, hvorved du kan ophøje dig over saa stor og velfortjent en Mand, uden den tomme Titel af Provst og Præst. Vær saa god at sammenligne Eders begges Bestilling, og hvis du ikke enten er fra dit Vid eller med velberaad Hu drister dig til at gøre Sandheden til intet, maa du tilstaa, at en saa stor Skoles Rector bærer en langt tungere Byrde paa sine Skuldre, har et langt større Embede i Fædrelandet at opvise, forpligtes af en mangfoldig Undervisnings langt talrigere og strængere Regler. Dig kan nemlig ingen med Rette besyldte for Vankundighed, naar du blot er bevæbnet med Kendskab til Theologiens Begyndelsesgrunde; ja din Lærdom vækker synderlig Ros og Forundring, naar den stiger saa 145 vidt at du er *mægtig til baade at formane ved den sunde Lærdom og at overbevise dem, som sige imod b*); en Rector derimod vil ingen forstandig Mand lovprise, om han end er nok saa kyndig i de hellige Skrifter, ja man vil end ikke frikende ham for Mangel paa Opdragelse, hvis han ikke er tillige oplært i de verdslige, hvis han ikke er vellærd i Philosophien og i begge Slags Veltalenhed. Du styrer ikkun een Kirke; men, naar man ret vil dømme om Sagen, da beskikker *han* næsten lige saa mange Kirker - enten til deres Gavn eller Skade - som han har Tilhørere at undervise. Du har ikkun Sjælene at sørge for; men *han* skal, om han da ikke er aldeles uduelig, lægge sig paa Hjærte, betænke, og tage i Agt ikke alene at forbedre de Unges Sjæle, ikke alene at danne deres Forstand, men ligeledes at bepryde deres Legeme med Klædedragt og Renlighed, at sætte ordentlig Skik paa deres Manerer. Derfor tør du ej tvivle om, at denne er langt ypperligere end du og en langt nyttigere Borger for Landet; medmindre du maaske vil udlægge begges Sag og Embede saalunde, at Naturen synes at have født ham til Trældom, men dig til Frihed.«

Nu spurgte den anden mig, paa een Gang helt ophidset af Vrede og forvirret af Blusel: »Veed du da ikke, at Rectoren henhører under Provstens Dom?« »Jo vist«, sagde jeg, »men det gør din foresatte Øvrighed, Biskoppen, ogsaa«, og i hans Hæder og Stand formaar dog din Dommer-Bestilling, som jeg venter, ikke at gøre noget Skaar.«

146

Hin farer fort: »Vi af Præstestand modtage af *Kongen* selv vort hæderlige Kald, men Rectoren udvælges ikkun af Biskoppen og *Sognepræsten*« d). Jeg trænger paa: »Du farer vild, højagtbar Mand. Ikkun faa af Eder modtage sandelig Regimentet over Kirken af Kongen selv, men de fleste af en ulærd Patron, af det gemene Folk, af Landalmuen; dernæst vil det ved disse Herskaber ligesom ved de store Kejserdømmer være nødvendigt at tilstaa, at Udvælgeren ingenlunde altid er fornemmere end den som udvælges; endelig fremskinner ogsaa af dette dit Bevis vor Værdigheds Fortrin; thi du kan vælges af utallige, men Rectoren bør udvælges og udsøges iblandt utallige, og at finde ham er, som Poëterne sige, det samme som at fange Fisk paa Landjordene). Dette er Aarsagen til at Danske Lovs højvise Giver, saasom han indsaa, at Skole-Regimentet ej ret kan forvaltes uden synderlig Færdighed, Forstand og Lærdom, har villet overlade denne *Forskel paa Naadegaver*, som Apostelen kalder den), til andres Raad og Dom, og give Biskopperne den Myndighed, som alt i fordums Dage, efter hvad vi læse, *Cyprianus* og *Demetrius* og andre Biskopper have haft, af hvilke hin i Carthago skriver *Optatum* at være udvalgt af sig, medens denne satte *Origenem* og hin højberømmelige *Pantænium* til at forestaa Skolen i Alexandriag); ikke at tale om *Juliano*, hvis Lov du ej tør fortryde paa at høre): *Læremestre i Studeringer og de, som undervise andre, bør udmærke sig først ved gode Sæder, dernæst ved Veltalenhed. Men saasom jeg ej selv 147 kan være nærværende i alle Stæder, befaler jeg, at hvo der vil give Undervisning, ej pludseligt eller uden Aarsag bør springe frem til dette Embede, men bør prøves for Stads-Øversternes Dom og gøre sig fortjent til Raadsherrernes Beslutning, med de bedste Mænds enige Samtykke.*«

Nu blev min Modpart end mere opirret og foreholder mig de kongelige Forordninger, hvori Provsten mange Steder sættes foran Rectoren. Men jeg sætter op derimod hin nyeste Forordning, ved hvilken Personerne her i Landet lægges i Skat, og hvori endogsaa Conrectorer sættes foran Provster.

Men denne Skændegæst aflader sandelig ikke med at sige imod: han raaber paa, at Kirken i Højhed er ærværdigere end Skolen, og at der for saa vidt med Rette skyldes hins Lærere større Hæder end dennes. Da sagde jeg venligt og høfligt: »Din Stand agter, hædrer og ærer jeg sandelig saa godt som nogen; men du maa betænke, kære, at der omtrent ingen Forskel er mellem den højere Skole og Universitetet, og at vi ere

Professorer, endskønt vi mangle Navnet, men Universitetet agtes overalt højere end Kirken.« Dette Ord tog min Modpart noget spotteligt imod, og jeg belærte ham derfor beskedenlig ved adskillige Exempla om, at Rectoren ofte forretter en Professors Bestilling ved Universiteter og Højskoler, og at det fornemmelig i Tyskland er saare almindeligt, at Rectorer ere tagne og pleje at tages ud af Professorerne.

148

Dog, Mandens ustyrlige Storagtighed kunde endnu ikke afholde ham fra paa enhver Maade at søge at skamfere Skole-Standens Ære, saa han næsten var værre end hin uædle Adelsmand, over hvilken den berømmelige Mand *Augustinus Maria de Monte* i sin Apologi for de Sproglærdei) beklager sig i følgende Ord: *Jeg mindes, at i de forgangne Aar, i hvilke jeg holdt aaben Højskole hjemme hos mig og beflittede mig paa at oplære Ungdommen i latinske Studeringer, hændte det sig en Dag, at jeg blev anmodet om en utilbørlig Ting af en, der kaldte sig Adelsmand, hvilken tog mig fortrydeligt op eller rettere blev smækvred over, at jeg ej samtykte i hans Begæring, og i sin Forbitrelse efter at have dænget mig til med en Masse Skældsord omsider samlede alle Spottegloserne i eet Ord, sigende: Kortsagt, du er en rigtig SKOLEMESTERj). - Men jeg, hvis Mod vel var trættet, men ikke brudt, svarede kortelig, at der gaves os tilstrækkelig Trøst og Værn mod vor Stands vanartede Bagtalere hos Fyrsternes Hoffer og ved deres Forordninger baade fra gamle Dage og fra vor egen Tid, hvisbelangende jeg mindes at have beraabt mig paa adskillige Kejseres og Kongers Autoritet, saasom Kejser *Constantii*, hvis Ord i Brevet til Eumenium ere følgendek): *Vore Gallere fortjene ogsaa, at Vi - - gerne drage Omsorg for deres Børn, der oplæres for Livet i frie Kunster i Augustodunensernes By. - - Derfor bør Vi til Forstander for denne Tilhørersforsamling, der synes hjælpeløs ved sin Lærers Død, sætte dig som den allerypperste, hvis Veltalenhed og Adstadighed i Sæder Vi have forfaret ved Forvaltningen af Vort 149 Embede. Din fornemme Stands Forrettigheder ubeskaarne, tilskynde Vi dig altsaa til at vende tilbage til Veltalenheds-Professionen og i bemeldte By uddanne de Unges Sjæle til at beflitte sig paa et bedre Liv, og da maa ikke mene y at der ved denne Bestilling afkortes noget i dine forud forhvervede Æres-Amter, saasom en hæderlig Profession snarere sirer end nedriver en Mands Værdighed.* Endvidere Kejser *Maximiliani I* Autoritet, i hvis aabne Brev om at fornye de humane Studeringer Skolevæsenets Styret højst ærefuldt hædres med Titel af *Superintendent*, saaledes som *Petrus Hardenbergius* hos *Sibrandum Vomelium l)* siges fordem at have været *Superintendent* over begge Classer i Pfalz-Grevskabet, og *Maresius* i sin Retfærdiggørelse til *Voëtium m)* afværger al Avind, fordi han var blevet kaldt *Superintendent* over Skolen, med disse Ord: *Ligesom jeg aldrig har anmodet om Titel af Superintendent over Skolen, saaledes har jeg heller ikke tiltaget mig den ved min private Kendelse, men den er mig lovformelig skænket af den høje Øvrighed i Hertogenbosch, og stadfæstet ved Forordning af den højædle og stormægtige Forsamling, som kaldes de forenede Nederlandes siddende Raad, og lige saa længe som jeg har baaret den, lige saa længe har jeg selv anmodet om at blive befriet for den. - Endelig de danske Kongers Autoritet, hvilke, til Oprejsning for vort Sind og Hæder for vor Stand, befale de større Skolers Rectorer at have Titel af *Magister*, til hvilken ej alene de gamle Adelsmænd og Riddere hos de Danske, men endog Fyrsterne selv ikke have holdt sig for goden). - Til sidst faldt mig i Sinde og paa Tunge hint allernaadigste 150 Rescript, hvilket i dette Aarhundredes fjerde Aar, den en og tyvende Junii, den stormægtige Kong *Fridericus* af Preussen tilstillede den velærværdige *Gejstlighed*, for at gøre Ende paa Rangstriden mellem Skolernes Lærere og Præsterne i Berlin og beskærme hines Stand mod Ringeaagt, og hvis latinske Text lyder som følger: *Vi Fridericus af Guds Naade Konge af Preussen etc. give, efter forudskikket naadig Hilsen, Eder, vore velærværdige og velfornemme Mænd, til Kende en Forklaring og Begæring, som vore Rectorer ved Metropolitanskolerne underdanigst have forebragt Os om deres Rang og Stand. Eftersom det jo er billigt at drage Omsorg for, at den for Staten højst nødvendige og gavnlige Skole-Stand ikke geraader udi Foragt, forordne og befale Vi, at Vore Rectorer ved Metropolitanskolerne skulle have Rang næst efter Ærkediaconerne, lige med Diaconerne, efter Udnævnelsens Rækkefølge, og at den af disse skal gaa forrest, som først har tiltraadt sit Embede. Samme Forhold skal ligeledes iagttages med Conrectorer og Landsbypræster, ligesaa fremdeles med Subrectorer og Købstadpræster, efter Udnævnelsens Rækkefølge. - Endelig vendte jeg tilbage til de gamle Tider og oplyste vor Stands Anseelse ved hin Kejser *Valentiniani* navnkundige Forordningo): *Sprogkyndige (saavel græske som latinske), Veltalenhedslærere, Lovkyndige, der øve deres Profession i denne kongelige By (Constantinopel) og tælles med iblandt de beskikkede, have Vi, saafremt de ved retskaffen Vandel have lagt et i sig selv rosværdigt Levned for Dagen, saafremt de have godtgjort sig at have 151 Kyndighed i at undervise, Veltalenhed, Skarpsindighed i at fortolke og Ævne til at disputere, besluttet at hædre, naar de under bestandig Agtpaagivenhed og flittigt Undervisnings-Arbejde have naaet tyve Aar, og tælle dem med iblandt dem, som ere af Vicarie-Stand (men en Vicarius lignes ved en Greve og en Hertug)p).****

XXV

TRANQUILLI PROBIA) LEVNED.

Auctions-catalogen over det Rostgaardske Bibliothecue) var justement henbragt til os (en overmaade smukt tilredet Catalog, udstyret med Bogvæsenets mest udsøgte Apparat, og fuldt værdig sin højlærde og højædle Herre *Friderico Rostgaard*), da en ingenlunde ulærd Jesuit fra Wien, der for Gudstjenestens Skyld var blevet sendt til den romerske Kejsers Ambassadeur ved vort Hof Grev *Freytag*, i en Boghandel i Flensborg i mit Paahør lod Rostgaards Flittighed blive velfortjente Lovprisninger til Del, undrende sig over, at et privat Bibliothecue i Norden var saa overflødig paa herlige Aspecter, fornemmelig af haandskrevne Codices. Overmaade kærkommen var mig tilvisse Forundringen over og Ihukommelsen af den store Mand, hvis svare og uskattérilige Velgerninger jeg stedse med 152 Ærbødighed tilstaaer mig at være forpligtet. Jeg nærmer mig, selv ukendt, den fremmede Mand, tiltaler ham venligt og udspørger ham beskedenligt om Omstændigheder i Bogvæsenet og om berømte Navne i de tyske Jesuiters Orden. Omsider glider Talen ind paa Jesuiter-Bibliothecuernes Haandskrifter, paa hvilke han satte en umaadelig Pris, hvorimod jeg ej indvendte stort, men ikkun svarede, at Manuscripter syntes mig at ligne gamle Mønter; hvis de vare nyttige, Guld- eller Sølv mønter fra Alexandria; hvis ikke, de tyske Hohlpfennigec); iøvrigt passede ret godt paa denne Art Skatte hint Ord af *Visdommens* Bogd): *Skjult Visdom og Liggendefæ som ikke ses, hvad Nytte er der hos dem begge?*; eller hint gamle græske Ord, som *Saetonius* e) gengiver paa Latin: *Forborgen Musik tages ej i Agt af nogen, og Gellius* f) lidt anderledes: *Musik, som dølger sig, duer til intet.*

Dernæst spørger jeg frimodig vor Jesuit, om han imellem de mange gamle Concepter og Papirer i sit Galleri nogensinde havde antruffet hint overmaade sjældne Skrift: Den christne Philosoph *Tranquilli Probi Levned*, ført i Pennen af en ukendt Skribent? Hin tilstaaer nu først sin Ukendskab dertil, men fatter dernæst en Mistanke om at der heri skjulte sig en Bebrejdelse mod hans *fredsforstyrrende* Selskab af Enere for dets *Uredelighed*, og skifter Mine, rynker sin glatte Pande, og tager ved haardnakket Tavshed Hævn for den Fornærmelse som han troede bibragt sig. Da jeg havde indset dette, forsikrer jeg alvorligt Manden, at jeg 153 ikke foer med løs Snak, men at min Pergaments-*Tranquillus* nylig var faldet mig i Hænde ved et engelsk Bibliothecues Skibbrud, og at jeg inden længe skulde føre Bevis derfor, naar mine *Adskillige Discurser*, til hvilke jeg havde besluttet at føje hint *Levned*, med GUDs Villie udkom offentlig.

Om dette *Levned*, der synes skrevet i et fordærvet og mod Barbari hældende Aarhundrede, lyder i kort Begreb saalunde:

§ 1. *Tranquillus Probus, Pii Probi* g) Søn, kommen af de *Probers* gamle romerske Slægt, var født i Rom under Tiberio i L. Pomponii og C. Cæcilii Consulat og florerede i Apostlernes sidste Tider, og ofte kom han med Glæde og Taknemlighed i Hu, at hans Levealder ved en synderlig Naturens Velgerning var indfalden i disse Dage. Han frasagde sig al Dyrkelse af Afguder, efterfulgte med største Flid *Petrum* og *Paulum* og beviste begge saa ligelig Hæder, at han ej skænkede *hin* mere end *denne*, men alene var bekymret for den himmelske Visdom og Sandhed. Nogle mene, at blandt hans Efterkommere have været *Probus*, Biskop i Byzants, og hin anden *Probus* i Chalcedon, højberømmelige Mænd i den christne Kirkeh).

§ 2. Oplært fra sin første Barndom i Rhetoreernes og Philosophernes Skoler havde han her fattet den Attraa efter Veltalenhed og Philosophie, som ej forlod ham førend selve Livet. For nemlig at forlyste sine fattige Fristunder og skærpe sin Forstand læste han idelig de ypperste verdslige Skribenter i begge Sprog, hvisaarsag han oftere 154 blev lastet af visse Christne, men førte da hint græske Ord i Munden:

*Thi selv ved Bacchi Lyst at fejre og at smage
et ærbart, roligt Sind kan aldrig Skade tagei).*

§ 3. Som ung Mand tog han en Hustru til Ægte, ikke for Faderens, ikke for Fædrenearevns, men for Kærligheds Skyld, og for at nyde dens Sødhed lyksaligt og sagtmodigt uden Trætte havde han fundet paa højst forstandige Maader og Veje i det huslige Liv. For det første nemlig, for ej at geraade i Foragt hos sin Brud, afholdt han sig mandeligt og klogeligt fra trælagtige og kvindagtige Smigrerier, men var ikke desmindre venlig, blid og fornøjelig; dernæst delte han betimeligt det huslige Regimentes Pligter saalunde, at den ene Tjener eller Tjenerinde aldrig gjorde Forstyrrelse i den andens Bestilling; endelig aflod han ej med at tilraade Bravhed, fornemmelig Gavmildhed mod Fattige og Venner, for at ej som Følge af Overflod paa Midler enten Surfittighed eller Vellyster og Overdaadighed skulde indsnige sig i Sjælen. Dertil kommer, at han, for ej at give Rum for Dovenskab og Lediggang, fornuftigt lod hende indvikles i Sysler og Bestillinger, en Husmoder værdige. Med hende fik han fem Sønner: *Pium, Clementem, Sincerum, Serenum, Tranquillum* j), hvilkes Hjærter og Gemytter han med største Omhu uddannede til Dyd og Fromhed, uden dog i nogen Maade at forsømme Manerernes og Legemernes Pleje.

155

§ 4. Vor Philosophus fremskinnede ved ganske synderlige Dyder, først og fremmest, for at fylde sit Navns Maal, ved *Fredsommelighed* og *Retsindighed*, uryggelig i Medgang som i Modgang, foragtede Rigdom og Æresamter, saare fornøjelig i det selskabelige Liv, redebon til alle honnette Tjenester, dømmende sine Fjender med Billighed, dyrkende sine Venskaber med stor Trofasthed, nidkær for den gode Sag, stejl af Sind, en Mand, der ej fandt sig i at blive foragtet af nogen anden end sig selv. Dog var vor Mand heller ikke fri for Fejl, iblandt hvilke den fornemmeligste synes at have været den, at han, som mandige Sind pleje, var hastig til at fatte Vrede og taalte alt hellere end Forurettelser, navnlig fra de Mægtiges Side, hvisaarsag han var

udsat for mange Farer for Forurettelser og Avind.

§ 5. Af *Tranquilli* Ord berettes følgende. Da en adelig Krigsmand pralede af, at enhversomhelst Jomfrudom stod aaben for hans Forførelser og var let for ham at indtage, sagde han: *Du synes mig sandelig ikke at have belejret Borge eller Fæstninger, men ikkun at have gennemstrejfet og udplyndret smaa aabne Landsbyer.* Da en Mand klagede over Tidernes Vanskelighed, svarede han: *Saalunde klage de Syge over deres Kræfters Svaghed, som de selv med egen Haand have forvoldt. Du fortjener stor Utak af Naturen, af Havet, af Landet, af Jordens Indre, som endnu ikke ere golde, men tilføre Menneskenes Slægt det sædvanlige Forraad.* Da en Taler fra Talerstolen med umaadelige og hykkelske Lovprisninger havde 156 ophøjet en Skælm, spottede han ham med disse Ord: *Da er sandelig en daarlig Skomager, naar du syer saa lige en Sko til saa skæv en Fod.* Da en Mand undrede sig over, at der overalt sammenskribles saa mange unyttige Bøger af ulærde Folk, sagde han: *Veed da da ikke, at Gildingerne ere mest forhippede paa Elskov?* Ved Synet af en ung udlændisk Mand, der elendigt ødede sine egne Midler, udbrød han: *For Pokker, hvad er det for en Ølsyge, der har plaget denne Mandslings Fædreland, saa at det udspyer denne Uhumskhed i Ansigtet paa os?* Da han blev straffet med Ord af en Philosopho, fordi han var falden fra og gaaet over til de Chnstnes Gudstjeneste, svarede han: *Den Mand er sandelig den største Daare af alle, som hellere vil bo i Forfædrenes forfaldne Has end ander et nyt og solide Tag.* Da han hørte, at en uduelig Mand havde tiltraadt et vigtigt Embede, sagde han: *Det stakkels Skib, som forsynes med et saa uheldigt Ror!*

§ 6. Han efterlod et Skrift om *gudfrygtig Misundelse*, i hvilket han misunder *Noah* hans himmelske Lykke, fordi han var saa elsket af GUD, at han alene med sine Nærmeste gjorde baade Ende og Begyndelse paa Menneskeslægtens Samfund; misunder *Moses*, fordi han af selve den højeste Lovgivers Mund modtog guddommelige og menneskelige Love, og kom tilbage med hans Aasyns Glans i sit; misunder *Propheterne*, som plejede Omgængelse med GUD: *Elias*, som paa en saa ærefuld Vogn optoges fra dette Livs Jammer til Himlen, *Johannes*, der laa ved Frelserens Bryst, 157 *Petrus* og de andre, som paa Bjærget beskuede CHRISTI herlige Majestæt, og saa fremdeles.

§ 7. Paa sit Dødsleje kalder han sine Sønner til sig, af hvilke den ene lagde sig efter Hofmands-Levned, den anden efter Krigskunst, den tredje efter borgerlig Næring, den fjerde efter Agerdyrkning, den femte efter Philosophie. Dem opmuntrer han ivrigt til at stræbe efter Dyden. Dernæst befaler han, at hans Testamente skal aabnes, i hvilket han havde indsat sine efterlevende Sønner (thi hans Hustru var alt forlængst hedengangen) til Arvinger, men ikkun til en Fjerdedel af Formuen, for at de skulde være des mere uafhængige og nyttige for Landet, medens det øvrige af Fædrearven gudfrygtigt var indviet til hellig Brug og til en bekymret Eftertid.

§ 8. Efter sin Død blev han begravet uden Pragt med følgende Gravskrift, som han selv havde efterladt sig:

Tranquillus Probus, avlet af uren Sæd, bier i dette

Moder-Liv efter sin Fødsels-Time.

158

XXVI OM DE GAMLE BYGNINGERS INDVIELSES-INDSKRIFTER.

En af mine Embedsbrødre var til behagelig Tidsfordriv i Færd med at igennemlæse den berømmelige Mand *Petri Terpagers Indskrifter fra Ribe a)*, da jeg tilfældigvis afbrød Mandens Læsning, der var naaet frem til de Sider (155 ff.), paa hvilke de private Huses Indskrifter omtales. Jeg betragter Bogen, priser Forfatterens Fortjenester af sin fædrene By, og beklager, at de gamle Skribenter paa begge Sprog b) have været saa forsømmelige og haanlige overfor nye Ting, at ingen af dem,

som jeg da kendes ved og selv ved Navn kan nævne c),

har paataget sig Omsorg og Eftertanke for saadanne Minder, hvorved han uden Tvivl i sin Tid vilde have indlagt sig stor Tak af de gamle Dages Vittighed; »med mindre maaske«, siger jeg, »*Philochorus*, som siges at have sammensanket de attiske Indskrifter d), eller *Aristodemus*, der gjorde ligesaa med de thebanske, eller andre, hvis Skrifter ej have trodset Tiden, have behandlet saadan Materie«. Dertil svarede min Ven, en Mand,

der ingenlunde var ulærd i de Gamles Handeler og Skrifter: »Jeg er ganske vist ej uvidende om, at de Gamle for deres Velfærds Skyld have indviet de enkelte Dele af deres Huse hver til sin Gud: *Køkkenet* til 159 *Penaterne*, *Stengærdet uden om Huset* til den *Hercæiske Jupiter*, etc.e), og at der hos Romerne vare *Guder*, som havde Navn af Husenes Bevogtning: *Carda* (eller *Cardea*) af Dørhængslerne (*Cardines*), *Forcutus* af Dørene (*Fores*), *Limentinm* af Dørtærskelen (*Limen*), og hos Grækerne *Apollo Thyræus* og *Antelierne* f); ikke heller er det mig ubekendt, at *Fortunæ* Guddom stundom har været sat hos Dørene til lykkelig Indgang og Udgang), og at der til gunstigt Vartegn og til Beskærmelse har været sat Laurbærblade ved demh); men at der for at afvende ondt har været anbragt en *Indvielses-Indskrift* paa Huset, mindes jeg aldrig at have læst.«

Da sagde jeg: »Denne Sæd er, maa jeg tilstaa, overmaade sjælden paa Antiquiteternes Mark. Det er ganske vist vitterligt af *Plinio* i), at man fra gammel Tid havde for Skik at beskrive *Væggene med Bønner om Ildebrands Afvendelse*; men i hvilke Vendinger og med hvilke Trylleord hine IndvielsesIndskrifter have været forfattede, er ikke klart, med mindre man tør hertil henføre hint Ord hos *Festum*: ARSE VERSE betyder: *Afvend Ilden*. Thi paa *Tuscernes Sprog* hedder vitterlig *Afvend*: ARSE, *Ilden*: VERSE. Derfor siger *Afranius*: *Man skal skrive i Døren*: ARSE VERSEj). Føj dertil hin kostelige Indskrift, som *Laærtius* omtaler i *Diogenis Levnedk*): *En nygift Ægtemand havde sat den Indskrift paa sit Hus*: *Jupiters Søn Callinicus Hercules boer her*. *Intet ondt komme inden Døre*.«

Siden gaa vi begge for Morskabs Skyld over til alle Indskrifter paa gamle Bygninger uden 160 Forskel, hvis Amindelse da var os for Haanden ud af Læsning i de gamle Skribenter, iblandt hvilke vare hine hos *Petronium* l): *Hvilken Slave der gaar ud uden sin Herres Ordre, skal have hundrede Hug*; og fremdeles hos sammem): *Viet til G. Pompeio Trimalchioni, avgustalisk Seksmand, af Husfogeden Cinnamo*; endvidere hos *Varronem* n): *Vær dig for Hunden* (hvilken Indskrift sattes paa Dørene, for at ubekendte Personer skulde bære Betænkende om at sætte Foden indenfor), og endelig hos *Senecam*: *Fremmede, her vil du befinde dig vel ved at dvæle*, hvilken Indskrift stod paa de smaa Haver, som samme beretter.

XXVII DE TI BUD FOR BOGLÆRDE FOLK.

En af mine Venner, en Mand af prøvet Dyda), beklagede sig engang i en fortrolig Samtale med mig alvorligt over, at det i vore Dage var gaaet saa langt ned med de fleste Læremestres Sæder, og at deres Natur var sunket saa dybt, at de ikkun ere døde Ordbøger (som *Domitius* efter *M. Catonem* sagde om *Philosopherne*b)), ikke levende Exempler paa Retskaffenhed og Ærlighed; at de synes at færdes i Videnskaberne som i Taskenspillerkunster, saa at de ene og alene attraa at have bedre Forstand end den læge Almue, hvis da de 161 Folk kan siges at have Forstand, som ikke overgaa de andre Mennesker i den Ting, i hvilken det bør Menneskene at overgaa de andre Dyr, nemlig i sand Visdom og Dyd. Han tilstod iblandt andet, at han alt forlængst som ung Student havde fattet den Plan at udarbejde et *System af den lærde Homiletik* c), som den vidtberømte og uddødelige *Morhofius* i sin *Polyhistord*) bevidner at han har pønset paa; men da han ej for alvorligere Bestillinger havde Tid til at lægge den sidste Haand paa saadant Værk, opmuntrer han af al Magt mig til at anvende en Del af min ringe Fritid til dette Arbejde. Jeg tager Sagen under Overvejelse og opsætter Discursen til en anden Gang. Da vi kort Tid efter toge Snakken op igen, erindrer jeg min Ven om, at der allerede baade af den ene og den anden Skribent var saaet Frø til en *lærd Homiletik*, men at jeg ikke des mindre for at være ham til Villie havde sammenføjjet et *System* efter *de ti Buds* Mønster, betegnet med Navn af *de ti Bud for boglærde Folk*. Min Ven smiler til mig, da mit Forsæt syntes at tilsmile ham; han byder mig fare fort med Værket og stille det til hans Disposition, naar jeg havde givet det dets sidste Afpolering. Jeg gør saa, adlyder og sender ham det. Her følger en Copi deraf!

DE TI BUD-ORD FOR BOGLÆRDE FOLK.

I.

Du skal ikke have andre Guder for mig.

162

Det er:

Den himmelske Philosophie, som fordriver det menneskelige Sinds Mørke; som overflytter dig blandt Mændene, naar du har aflagt dit barnagtige Sind; som gør dit Liv lykkeligt og igengiver dig Himmelen, skal du dyrke med saadan Trofasthed, at de øvrige Lærdomme, som du har tilfælles med verdslige Mennesker, agtes ringere end den og tjene den og gaa den til Haande som en Herskerinde. Se fremfor alt til, at du ej som en Tosse falder i Forundring over din egen Forstand og dyrker et Afgudsbillede i dig selv, men kom gudfrygtigt i Hu, at Selvtillid glipper, at Selvros er barnagtig, at de Gaver, som du har modtaget af Naturen, ofte pludselig frarøves dig af den, og at mange ved letfærdigt og umanerligt at forøde deres Vid selv ynkeligt forødes af det.

II.

Da skal ikke tage HERRENS din GUDs Navn forfængeligt.

Det er:

Du, min Theolog, som bekender de guddommelige Tings Visdom, tør ingenlunde omgaas de hellige Skrifter *med vanhellige og utoede Hænder*, som *Marcus* sigere); giv Lærdom og Formaning og Irettesættelse ikke Som en Cither, der klinger sødt, men selv hverken hører eller fornemmer Klengenf); ikke som Lægerne, hvis Paaskrifter indeholde Lægemedler, men Daaserne selv Giftg); og naar du skal føre GUDs Sag imod Mennesket, da 163 vaer dig for at føre din egen forfængelige Berømmelses Sag imod Menneskeheden. Du, min Philosoph, som ransager denne Verdens vidunderlige Sammensætning, maal dig selv med din egen Alen og din Forstand med dens eget lidet Maal, før paa tilbørlig Vis GUDs Værker tilbage til den himmelske Visdom og Forsynet, og forvandle ikke GUDs Navn til en ufornuftig *Natur-Magt*.

III.

Kom Sabbatens Dag i Hu, at hellige den.

Det er:

Sky Umaadelighed og Debauche i Studeringerne. Tag dit Studerekammer saalunde i Besiddelse, at du ej besiddes af Studerekamret, at Kirken beholder sin Ære, og du paa sømmelig Vis sætter en god og gudfrygtig Mands Pligt over dit Navns indbildte Udødelighed. Du har sandelig, ikkun daarligt holdt Hviledag, hvis du troer, at den Dag er gaaet til Spilde, paa hvilken du ej har Stunder til verdslig Læsning eller Skriven; du fortjener stor Utak af Propheter og Apostle, hvis du lader de i disses Skoler til at høre forordnede Timer løbe dig letteligt forbi, hvis du dømmer anderledes end tilbørligt om disses Skrivemaade og dens Højhed, hvis du bærer Betænkende om at give dig disses Tro og Myndighed i Vold. Ydermere bør du med største Omhu vise det guddommelige Ords retsindige og hellige Herolder enhver Art af Hæder, Kærlighed og Yndest.

164

IV.

Ær din Fader og din Moder, paa det at det maa gaa dig vel, og dine Dage kunne forlænges i Landet.

Det er:

De visere Mænd, hvis Forbilleder, Levned og Mesterskab undervise dig, skal du beskedenligt bære Ærefrygt for, betragte deres Dyder, og regne deres Venskaber og Samkvem som en synderlig Del af din Lykke. Se op til de højt fortjente Forfædre og søg at formere deres Hæder. Hold de gamle Skribenter, af hvilke kan drages den største Nytte, i den største Hæder, ikke fordi din Tidsalder er aflægs, men fordi den for største Delen er gækkelig, ulærd og kvindagtig. Dyrk *Fædrelandet* som din *Moder*, og beflit dig alvorligt paa at være det til Sir og Nytte. Frugten af denne Fromhed vil være et berømmeligt Navn og en kær og ærefuld Amindelse af dig i Efterkommernes Sind.

V.

Da skal ikke ihjelslaa.

Det er:

Du skal ikke opvække Klammeri for ringe Uenigheds Skyld; du skal ej opirre nogen med nærgaaende Skrivemaade; ikke en god Mand, saasom han er elsket af GUD og gode Mennesker, ikke en ond Mand, saasom han end ikke er bekvem til at tales ilde om. Du tør ingenlunde foragte en andens Forstand. Tag paa det 165 omhyggeligste Godheden i Agt i Skrift, Tale og Dom, som det sømmer sig for en Dyrker af de smukke Videnskaber. Ret sagtmodig en andens Fejl, bebrejd ingen paa uforskammet Vis hans Vildfarelse, men vær dig din egen Svaghed bevidst. Hvis du troer, at det ikkun er et liderligt Menneskes Sag ej at forsvare sit gode Navn og Rygte, naar det gøres behov, saa tro, at ikkun den allerliderligste forsvarer dem bittert, uartigt og bidende.

VI.

Du skal ikke bedrive Hor.

Det er:

For at du ret skal gøre Fremgang, have Ære af dine Studeringer, vise dig som en nyttig Borger for Landet, skal du ikkun lægge dig efter een Lærdoms-Art, til hvilken du kan hengive dig helt. Hvis den akademiske, hvis den hellige Veltalenhed er din Bestilling, tør du ej besudle den med Procurator-Indlæg og verdslige Forretninger. Den boglærde Dyd hader ustadig Geskæftighed og Flerkoneri i Studeringerne.

VII.

Du skal ikke stjæle.

Det er:

Kom i Hu, at den kæreteste Løn for enhver god Skribent er Navnets og Arbejdets Amindelse, hvilken man billigvis ogsaa skylder ham; kom i Hu, at hvis nogen har sagt og bevist dig at være 166 en utaknemlig Snylter paa en anden Mands Værk, en Tyv af anden Mands Kiste, da har han paasagt dig al Last og Skam. Vær en ædel Dommer over enhver hæderlig Kunst.

VIII.

Da skal ikke sige falsk Vidnesbyrd imod din Næste.

Det er:

Hine skammelige og saare hadefulde Benævnelser, der ende paa *-isme*, tør du ej uden Aarsag ophobe paa Mennesker, der synes at afvige fra din Mening. Fordrej ingenlunde anden Mands Lære, paa Sophisternes Vis; bedøm en Kirkes Vildfarelser efter Kirkemoderne og den fælles Bekendelse, ikke efter en eller anden Skribents private Hoved; hold det for skammeligt og ugudeligt at stjæle en anden Mands Roes eller vinde Hæder ved Ødelæggelse af andres Hæder, og kom i Hu, at iblandt de menneskelige Vilddyr er intet grummere end Bagtaleren; vær misundelig, men paa en honnet Maade; hold hos ethvert Folkeslag Sindets Dyder, Bekvemmelighed og Vittighed i Ære.

IX. og X.

Du skal ikke begære din Næstes Hus; du skal ikke begære - -

Det er:

At betragte en velfortjent Mands Lykke med utaalmodigt Sind røber et uædelt og uskikkeligt 167 Gemyt. Vær glad ved at høre, at hver Mand faar sin rette Løn; gør dig en Samvittighed af at nedrive en anden fra hans Stand, for at du selv kan komme højt paa Straa, og vær beskedenligt tilfreds med din Lod.

XXVIII OM DE GAMLE GRÆKERE, SOM VARE LÆRDE I LATINEN.

En ung Student, der med største Flid lagde sig efter de gamle Skrifter, hendrog sine Sommerferier i Omegnen af Ribe. Han havde foresat sig i Tide at lægge Haand paa en Disputats, som han vilde udgive Aaret efter, og hvis Materie han havde bestemt at skulle være: *om de gamle Grækere, som vare lærde i Latinen*; og for nu at nyde sine ledige Stunder, plejede han tit og ofte at besøge mig, som en velkommen Indsidder i mit Bibliotheque, en ærlig Fordringshaver paa min Bistand og Læsning i de gamle Skribenter. Jeg, som er overmaade beredvillig til hvilkensomhelst Venlighed af den Art, tilsiger Manden min Tjeneste og aftaler en bestemt Tid, gennemser mit lidet Boglager, og sammensanker ud af mit ringe Forraad hvad jeg troede at være til Nytte. Dagen kommer, min unge Ven kommer, og Samtalen begynder, hvis Hovedindhold her følger.

168

Min Gæst tilstod, at han var kommen i Tanker om denne Materie, fordi han havde erfaret, at der af *Allatio a)* var lovet en Undersøgelse *om de Grækere, som have skrevet paa Latin*, hvilken den højst navnkundige Hamburger *Fabridus b)* beklager ikke at have set Lyset; han tilstod at han gerne vilde raade Bod paa dette Savn, hvis han havde nogen Evne dertil, og indlægger sig en Smule Tak af *Allatio*, af *Fabricio*, af de gamle Grækere.

Da sagde jeg: »Du paatager dig et, som jeg troer, ikke uangenemt Værk, der visselig ej er forslidt i lærde Anmærkninger, men afsides liggende og godt gemt; og til at afhandle det har jeg selv i sin Tid i mine *Romerske Efterforskninger c)* saa at sige givet et Løsen. I disse rejser jeg nemlig det Spørgsmaal, *om det Latinske Sprog har været de gamle Grækere lige saa bekendt som det Græske Latinerne?* Dernæst omtaler jeg *Augustum*, som uddelte *Togaer og Kapper med den Condition, at Romerne skulde bruge græsk, Grækerne romersk Klædedragt og Sprog d)*, og fremfører af Grækere, der som Følge af langvarig Omgang

med Romerfolket vare lærde i Latin, *Dionysium* fra Halicarnassus, *Diodorum* fra Sicilien, *Polybium*, *Appianum*, *Dionem Cassium*, *Herodianum*, *Timæum*, *Zenobium* og andre, som efter *Porcii Catonis*, *Fabii Maximi*, *Valerii Antiatis*, *Lidnii Macri*, *Sallustii*, *Calpurnii* og andre latinske Ihukommelsesskrifter, hvilke de selv nævne som deres Hjemmelsmænd, have oversat de romerske Handeler paa græsk Sprog og oplyst dem til deres Fædrelands Tarve). Siden gaar jeg over til 169 *Plutarchum*, som tilstaar, at han, omend sent, i en fremrykket Alder har lagt sig efter det latinske Tungemaal): *Vi, som bebo en lille By og, for at den ej skal blive mindre, næsten dvale der til Stadighed, have omsider, noget sent og i en noget fremrykket Alder, taget os de latinske Skrifter noget an; thi dengang vi virkede i Rom og i Italien, havde vi paa Grund af offentlige Bestillinger og for deres Skyld, der jævnlig kom til os i filosofisk Ærende, ikke Tid til at studere det romerske Sprog.* - Derefter fører jeg hine Grækere frem paa Skuepladsen, om hvilke *Gellius* sigerg): *Nu vare der flere Grækere til Stede ved det Gæstebud, lystige Folk og ikke uomhyggeligt udiarte i vore (de romerske) Skrifter.* - -

Føj til disse hine Grækere hos *Plinium* den yngreh): *Omsider beslutter man efter manges Exempel at expedere een Bog ad Gangen med Vers paa elleve Stavelser, og man fortryder det ikke. Man læser, oversætter, synger ogsaa; Grækerne, hvem Kærlighed til denne liden Bog har lært Latin, lade ogsaa nu Citheren, nu Lyren klinge.* Læg til dem *Herodem Atticum*, Athenienser fra Marathonsletten, romersk Consul, der jævnlig i Athen talte Latin med Latinere, som det fremgaar af hint Sted hos *Gellium* i): *Da tog Herodes til Orde paa Græsk, som han oftest havde for Skik.* - - Læg endelig til dem *Apionem*, som har skrevet en Bog om det romerske Sprog j); hin *Diodorum*, som har skrevet *Italiske Gloser* k); hin *Aristippum*, som har skrevet *Romernes Handeler* l); Poëten *Simylum*, de romerske Bedrifters Beskriver, hvis Vidnesbyrd *Plutarchus* benytter i sin 170 Romulom); *Capitonem Lydum* og *Pæanium*, Eutropii græske Oversætteren), og deres Lige, som ingenlunde kunne have været ukyndige i det latinske Sprog.

Men for iøvrigt ikke i Tavshed at forbigaa de Grækere, som have skrevet paa Latin, saa se til Rhodieren *Evodum*, en fortræffelig latinsk Poët paa *Neronis Tid*, som *Suidas* kalder hamo), med Tilføjelse af, at hans Bøger ikke vare naaede ned til hans egen Tid; se til *Evagrium*, Biskop i Antiochia, som oversatte ikke *Athanasii*, som *Vossius* beretterp), men *S. Antonii* af *Athanasio* paa Græsk skrevne Levned til det latinske Sprog, som *Hieronymus* fortællerq); se til Philosophen *Chrysanthium*, hvisbaade paa det romerske og paa det græske Sprog skrevne Bøger *Eunapius* r) bevidner at have været for Haanden paa hans egen Tid under *Juliano*. Læg til disse *Ammianum Marcellinum*, den navnkundige latinske Historieskriver under *Gratiano* og *Vaentiniano*, hvilken i Efterskriften til sin Historie med disse Ord tilstaar sig at være Græker: *Disse Ting har jeg, som gammel Soldat og Græker, saa vidt som mine Ævner rakte, gjort Rede for, begyndende med Kejser Nervæ Regimente, lige til Valentis Død s).*

Man kunde ogsaa med Rette betvivle, om ikke *Macrobius* t) har været Græker, dels fordi han bærer et græsk Navn, dels fordi han tydelig nægter sig Romer at være i Fortalen til sine Saturnalier, med disse Ord: *Om nogensteds det latinske Sprogs Aare svigter os, som ere fødte under et andet Himmelstrøg, ville vi have den Bøn og Begæring, at man vil 171 tage det for gode Vare, hvis Romer-Mælets medfødte Sirlighed sames i vort Sprog; ligeledes om ikke Claudianus har været det, hvis da hint Vers af denne Poët til Probinum tillader dig at tvivleu):*

*Da du var Consul, først vi romersk Vand fik drikke
Thaliæ græske Dragt for romersk Toga veg.*

Fremdeles om ikke *Eutropius* har været det, da baade hans Navn er græsk og hans Profession af *Sophist*, som han kaldes af *Suida* og *Codino* v) ogsaa er græsk; om ikke *Irenæus* x), hvem nogle af de Lærde paastaa at have skrevet baade paa Græsk og paa Latin; om ikke *Scribonius Largus* y), om hvis Fædreland og Skriveart de Lærde ligeledes ere i Tvivl; hvortil kommer, at i Fortalen til sin Bog, der er skrevet i Udlændighed til *Callistum*, omtaler *Scribonius sine andre latinske Skrifter*, ret som om han ogsaa havde skrevet græske, som den berømte *Fabricius* meget rigtigt bemærkerz).

Snakken havde nu Ende om de Grækere, der vare lærde i Latinen, og vender sig derfra til de Latinere, som have skrevet paa Græsk; man tager fat paa den italienske Greve *Nogarolæ* Epistel til *Adamum Fumanumæ*) om denne Art af Materie. Jeg erindrer om, at dette kortfattede Document næsten ligner *Veneris* Billede hos *Ciceronem* ø), hvis Hovede og øverste Bryst *Apelles* havde fuldført med den sirligste Kunst, men ladet den øvrige Del af Kroppen i paabegyndt Stand; jeg raader min unge Mand til at lægge Vind paa den tiloversblevne Part og forstrækker ham med de af mig bemærkede Navne, som her følge i 172 kort Opregning: *Q. Sextius*, om hvem jeg mindes at have afhandlet i mine *Ubekendte Historier* aa), beskrev den stoiske *Philosophies* Lære paa Græsk; *C. Acilius* skreven *Historiebog* paa Græsk, som *Cicero* udsigerab); *Lucullus* antegnede den *Marsiske Krigs Historie* med græsk Skriftac); *Pomponius Atticus* berettede paa Græsk om *Ciceronis Consulat* ad); *L. Tarutius Firmanus* gav paa Græsk Efterretning om *Stjærnerne* ae); *Plinius* den Yngre har sammenskrevet en græsk *Tragoedie*, som han selv underretter os omaf), og en vis *Antoninus græske Epigrammata*, efter sammes Vidnesbyrdag); *Cn. Aufidius* skrev en græsk *Historie*, siger *Cicero* ah); *Sextus Clodius* skrev paa Græsk om *Guderne* ai); *Spurinna* hændres af *Plinio* den Yngreaj) med denne Lovtale: *Han skriver, og tilmed paa begge Sprog, mesterligt lyriske Digte. De have en forunderlig Sødhed, en forunderlig Liflighed, en forunderlig Lystighed, hvis Tækkelighed forøges ved Skribentens*

Fromhed. Romeren *Cotta* siges hos *Athenæum* ak) at have skrevet paa Græsk om Romernes *Republique*; *Asinius Quadratus* beskrev i 15 Bøger den romerske Historie i ionisk Dialectal); *P. Rutilius Rufus* udgav den *Romerske Historie paa Hellenernes Sprog*, for at bruge *Athenæi* Ordam); *Gabinus* befattede i et græsk Skrift de romerske Handeler, paa hvilken *Strabo* beraaber sig som Hjemmelsmand an).

173

XXIX MILITAIRE SPØRGSMÅL.

Min meget flittige unge Mand, som jeg har omtalt i sidste *Discurs*, og som midt i den store Overflod af Følgesætninger, hvilke vore Disputatorer pleje at føje til deres Væv, saa at sige følte sig arm paa Udveje, rettede i Henhold til vort Venskab og sin Frimodighed adskillige *Spørgsmaal* til mig, dels politiske, deis kritiske, dels philosophiske, dels endelig militaire, om hvilke jeg skulde sige min Mening. Mig befaidt mest de *militaire*, hvilke *Lipsius*, *Stewechius* og andre Skribenter om Krigsvæsenet) enten slet ikke havde berørt eller ikkun strejft med Fingerspidserne. Disse Spørgsmaal havde Forfatteren - hvis ikke en uformodentlig Død havde forekommet hans Hensigt - foresat sig at examinere med større Omhu og forfølge fra Lærestolen. Her følge de første Linier, efterladte mig af den døende Mand, til hvilkes Lys jeg har ønsket at føje en og anden Skygge.

1. SPØRGSMÅLb).

Have de Forstandigere blandt de Gamle taget Soldatens Højde i Betragtning? Der vare nogle af de Gamle, som fandt en umaadelig Fornøjelse ved menneskelige Elephanter, om man saa maa sige; saaledes skal *Pyrrhus* (jeg anfører *Frontini* Ord) have sagt til sin Udskrivningschef: *Udvælg du de store, jeg skal gøre dem kække* ; saaledes synes *Gallerne* 174 at have taget Legemshøjden i Agt efter hine *Julii Cæsaris* Ord i Skriftet om *Gallerkrigend*): *De fleste galliske Mænd lade for deres Legemsstorheds Skyld haant om vor Lidenhed*; herhen høre de Historier om visse galliske Fyrsters uhyre og besværlige Højde samt om deres Overmod og Drab, som *Liviuse*) *Appianus*) *Gellius*) og andre fortælle. Saaledes plejede hos Romerne *Marius* at udskrive de meget store til Soldater, efter *Vegetii* Vidnesbyrdh): *Da Marius var Consul, krævede han altid, som jeg véd, Legemshøjde af Recruterne, saaledes at de, der maalte seks Fod eller i al Fald fem Fod og ti Tommer, skulde prøves iblandt Rytter-Esquadronerne paa Fløjene eller i Legionernes forreste Regimenter. Rigtigt og forstandigt tilføjer samme længere fremme: Man bør ikke saa meget tage Legemshøjden som Kræfterne i Agt. Og vi fejle ej i at føre selve *Homerum* som Vidne, hvilken tilkendegiver, at *Tydeus* vel var mindre af Vækst, men vaabenstærk; endvidere lidt efteri): *Naar man finder disse Kendetegn hos den unge Soldat, vil man ej synderlig savne Legemshøjden. Thi det er nyttigere at Soldaterne ere kække end lange af Krop.* - Læg dertil *Soldatens Legemsgestalt efter Juvenalem*j):*

*Om Korporalstok du kan Petition indgive;
men lad da Lælium det stride Haar betragte,
paa haared' Næseboer og brede Skuldre agte.*

2. SPØRGSMÅL.

Er der noget Forbillede paa visse fejge Recruter hos os, hvilke for at undgaa Krigstjeneste lemlæste sig selv? 175 De af de gamle Romere, som afskyede Krigstjeneste, have gjort ligesaa, som man ser af *Svetoniok*): *Da en romersk Ridder havde skaaret Tommelfingeren af sine to unge Sønner for at unddrage dem Fane-*

Eden, lod han (Augustus) ham selv og hans Godser sælge ved Auction; hvorom mere hos Torrentiuml). Værd at mærke er iøvrigt, at Fingrene plejede at skattéres hos Recruten; hvisaarsag Vegetius sigerm): Den unge Mand, der skal udskrives til Krigstjeneste, bør haveaarvaagne Øjne, oprejst Nakke, bredt Bryst, faste Skuldre, kraftige Arme, temmelig lange Fingre, - -.

3. SPØRGSMÅL.

Om det er med Rette, at vore Generaler eller Soldater følges af deres Hustruer i Felten? Hos Aristotelemn) befaler ganske vist Socrates Kvinderne at gaa med i Krigen. Men de forstandigere Feltherrer, undtagen Macedoneren Alexandrum, have holdt dette kvindagtige Tros borte fra deres Lejre. Herhen hører hvad vi læse om Augusto hos Svetoniumo): Han haandhævede (Krigs-)Tugten med stor Strenghed; selv sine Legater gav han nødig og ikkun i Vinter m aanederne Forlov til at besøge deres Hustruer. Læg dertil hint Sted hos Virgilium om Antoniop):

*Barbarisk, broget Har Antonium ledsager,
Fra Østens Folk han frem som Sejerherre drager,
Ægypters, Bactrers Flok og Mænd fra røde Strande,
Ægyptisk Hustru ses, o Skændsel, hos ham stande.*

176

Her siger Servius q): Skændsel er et Udraab, ret som: Synd og Skam! ikke alene for den Sags Skyld, at han som Romer havde taget en Ægypterinde til Ægte, men ogsaa, fordi en Kvinde fulgte ham i Felten; hvilket regnedes for en stor Skam hos Forfædrene, hvisaarsag Pompejus, da han skulde paa Krigstog, efterlod sin Hustru paa Lesbos.

4. SPØRGSMÅL.

Hvorafor kommer den Skik, at vore Officerers Lig følges til Jorden af Soldater med omvendte Vaaben? Hør, berømmelige Kirchmann, Virgilii Ordr):

*Stridshesten Æthon ses at gange bag hans Baare
foruden sirligt Skrud, i Øjet store Taare;
én bærer Spyd, én Hjdm; hans andre Vaaben vare
af Turno tagne. Frem gaar Teucrers Sørge-Skare,
Tuscer, Arcaders Flok, hvis Vaaben om er vendte.*

Og hør hertil Servii s) Antegnelser: Arcader med omvendte Vaaben] Efter sørgende Folks Skik holdende Lansen med Spidsen, ikke med Doppen ned imod Jorden, saasom vore Forfædre gjorde alt bagvendt ved Begravelser; og ogsaa vendende Skjoldene om for de paa dem afbildede Guddommes Skyld, at ej deres Billeder skulde besmittes ved Synet af Liget. - Iøvrigt kan dette med de omvendte Vaaben henhøre ikke alene til Arcaderne, men til dem alle.

5. SPØRGSMÅL.

Hvilken Krigstjeneste syntes de gamle Romere den fornemste, til Lands eller til Søs? At hin blev 177 foredragen for denne, ses af Tacitot): Otho havde en stærk Flaade, som var tro mod hans Parti, fordi han af dem, der vare blevne tilovers fra Blodbadet ved den Milviske Bro og ved Galbas Grumhed holdtes i Fængsel,

havde formeret en Legions Compagnier, og han besluttede derfor at anbefalde det narbonensiske Gallien fra Søsiden. Han havde ogsaa givet de andre Haab om en hæderfuldere Krigstjeneste for Fremtiden, nemlig til Lands; hvorom mere hos *Lipsiumu*). Hos de Danske derimod, hos Englænderne og andre søfarende Folk holdes Krigstjenesten til Søs med Rette højere i Ære end til Lands, dels fordi der i hin er større Beskærmelse for Fædrelandet end i denne, dels fordi Landhæren ikkun synes at føre Krig med Mennesker, men Matroserne baade med Menneskene og med det grummeste Element, Vandet, saa at disses Tapperhed er omringet af langt flere Farer; og at denne Tapperhed, for at vende tilbage til Romerne, har haft sine kostelige Belønninger, sine anselige Æresbevisninger, derom vidne de af Guld gjorte *Skibskroner*) fremdeles den for *Duilio*, som først overvandt Poenerne i Søslag, oprejste, med Skibssnabler smykkede Søjlex), og andre saadanne Sirater,

6. SPØRGSMÅL.

Hvorafter er hin Soldater-Standens gamle Værdighed opkommen? Jo, thi hos Romerne gjorde i sin Tid ingen andre Krigstjeneste end fribaarne Borgere, efter *Gellii Vidnesbyrd*): *Saasom Midler og Penge syntes at kunne tjene til Borgen og Pant overfor Staten, 1780g der i dem laa en vis Forsikring og Bestyrkelse af Kærligheden til Fædrelandet, blev hverken den gemene Almue eller de, der ikkun taltes efter Hovederz), udskrevne til Soldater, undtagen ved meget stor Allarm, fordi de ikkun havde ringe eller ingen Husstand eller Penge. - De, der ikkun taltes efter Hoveder, siges først at være udskrevne af C. Mario i den cimbriske Krig, og der fandtes ikke nogen Erindring om at det tidligere var hændt; - det skete fordi han var bleven lovprist og befordret af den Slags Folk, og fordi de Fattigste vare de bekvemmeste for en Mand, der attraaede Magtenæ). Ligesaa siger *Valerius Maximus*): Lovprises maa Folkets Tugt, som ufortrødent tilbød sig til Krigstjenestens Anstrængelser og Farer, og gjorde sig Umage for, at Feltherrerne ej skulde have fornøden at tage dem, der ikkun taltes efter Hoveder, i Fane-Ed, hvilkes store Fattigdom gjorde dem mistænkelige, og for den Sags Skyld betroedes dem ej offentlige Vaaben. Denne mener jeg at være den fornemmeste Begyndelse til den militaire Værdighed; hvortil komme Fyrsternes Ønsker, Krigernes berømmelige Bedrifter, og lignende.*

7. SPØRGSMÅL.

Hvilke Rettigheder pleje Krigerne lige fra de ældste Tider at tilegne sig? Disse agte som oftest de øvrige Stænder i det menneskelige Køn for intet, men attraa en højere Rang, ligesom hin *gemene Soldat* hos *Suetoniumaa*), hvilken, da der opførtes Skuespil, ej bar Betænkende om at sætte sig i de fjorten forreste Rækker; disse mene, at der 179 tilkommer dem Frihed til at synde og Frihed for Straf, hvorimod *Tertnillianusab*) siger: *Krigstjeneste giver ej Løfte om Straffrihed for Overtrædelser*; disse regne sig til Hæder at øve Overlast mod Mænds og Kvinders Ejendom, gode Navn og Rygte, og Legemer. I faa Ord befattes Sagen i *Juvenalis* 16. Satire (hvis han da er Forfatter af den), i hvilken han med skrømtede Lovprisninger ophøjer Krigsvæsenets Behageligheder og Forrettigheder, hvilkes Hovedsum er denne:

*Ej smal er den Profit, at ingen Borger dig
tør slaa; men hvis han selv faar Prygl, han vil dem skjule;
udslagne Tænder han for Dommer viser ejac).*

*- Foruden Skanse- Vold Soldaten ej bør kives og langt fra Fanerne. -
Nu mærk, at Fane-Ed kan give Fordel stor:
snart ved mit Fædregods en Skælm sig køber Jord,
og som min Nabo sig af mig en Mark tilbytter,
hvis ej han graver op vort Hegn og Skellet flytter;
snart har han ingen Hast med Afdrag paa sit Laan,
og en Forskrivning ej han agter værd en Spaan;
man venter Aarets Gang, da alle Folks Processer
skal tages op af ny; men tusinde Finesser
og Tidsspild, Ærgrelser man bære maa derved. - -*

Men de som Vaaben bær og Sværd ved Bælte føre,

*dem gives Tid der til hvad de har Lyst at gøre,
Processen sinkes ej ved lang Vidtløftighed.*

180

8. SPØRGSMÅL.

Hvad skal man mene om de Indenlandske Tropper, som udskrives i vort Land? Disse Soldater bærer jeg ej Betænkende om at foredrage for de andre, hvis Udskrivningen holdes retfærdigt, og hvis de forestaas af en kyndig og duelig Fabio eller Iphicratead). Jeg følger den Mening, hvilken Cato, den store Feltherre, som Nepos kalder hamae), fremsætter i Begyndelsen af sin Bog om Landvæsenet, sigende: Af Agerdyrkere avles baade de tapreste Mænd og de dygtigste Soldater. Jeg lægger til hvad Vegetius efterforsker om, hvorvidt Recruten fra Landet eller fra Byerne er brugbarestaf); ligesaa hint Senecæ Vidnesbyrdag): Alt for stor Yndighed gør kvindagtig, og utvivlsomt kan Egnen gøre sit til at fordærve Kraften. Den tapre Soldat kommer fra en stenet Egn, den forsømmelige er Byboer og ufri. De Hænder, som forflyttes fra Ploven til Vaabnene, vægre sig ej ved nogen Anstrengelse. Ikke at tale om hvad Aristoteles i sin Politikah) fremsætter om Agerdyrkningsens og Krigstjenestens indbyrdes forbundne Øvelse.

9. SPØRGSMÅL.

Er det Ret at Soldaten er gift? At Soldaterne forudum ikke have haft Adgang til Giftermaal, har allerede Lipsius i sine Antegnelser til Taciti Annaler, XIV. Bog, prøvet at bevise, og ham følger Stewechius i sine Anmærkninger til Vegetiumai). Jeg lægger til, at hos visse Folk var Lønnen for Tapperhed efter fuldbragt Krigstjeneste fri 181 Adgang til at vælge sig Hustru iblandt Jomfruerne i Folket. Hos Tapyrierne tager saaledes, efter Strabonis Vidnesbyrdaj), den Mand, der kendes for den modigste, hvilken Kvinde han vil, til Ægte; ligesaa ere hos Inderne Jomfruerne Belønninger for dem der sejre i Nævekamp, som samme beretterak). Herhen synes mig at høre Platonis Meningal), hvilken udsatte Pigernes Kys som Kamppris for de virkelig modige og ypperlige Krigere, som Gellius sigeram). Jeg for min Del tilraader sandelig ingenlunde at forpligte Soldaterne til samme Love for enligt Levned som Præsterne i Romerkirken, paa det at ikke alt skal opfyldes af Løstagtighed, og Alverden saa at sige blive et Horehus; nej, jeg tilraader begge Stænder det samme som Numidicus tilraadede Romerfolket i sin Tale om at tage Hustruer til Ægtean): Hvis vi kunde være Hustru foruden, Borgere, vilde vi alle være den Besværlighed kvit; men saasom Naturen har anvist det saalunde, at vi vel ikke kunne leve synderlig bekvemmeligt med dem, men overhovedet ikke kunne leve uden dem, bør vi snarere tage vor bestandige Velfærd end vor kortvarige Vellyst i Agt.

182

XXX OM DEN GAMLE ÆRBØDIGHEDS OG BELEVENHEDS HØFLIGE ARTIGHEDER I DET SELSKABELIGE LIV.

En Mand, hvem jeg paa Grund af saare nært Slægtskab havde megen Omgang med, og som havde hendraget den bedste Del af sin Ungdom i Frankrige, var bleven saa indtaget af Pansernes Belevenhed og holdtes i saadan Afhængighed af den galliske Herculis Sprog, som hos *Ludanum* a) forestilles at drage den for Ørene tilbundne Mængde med sig i Lænker, at hans Manerer, hans Tale lugtede overmaade vammelt af

hin udlændiske Parfume og havde et vist fremmedartet og naragtigt Præg, hvilket jeg desaarsag atter og atter læmpeligt havde bebrejdet ham og søgt at bringe dem tilbage til deres naturlige Tilstand. Da han en Dag i mit Studerekammer havde truffet paa *Danielis Maichelii Indledning til Litteraturhistorien ud af de fornemste Bibliotheker i Paris* b), hopper han af utrolig Glæde, udbeder sig med den største Begærlighed Bogen som en himmelsk Velgerning og udbryder forlibt: *O mine Franskænd! O mine fixe og fornøjelige Franskænd, Læremestre i al Sirlighed og Artighed i det menneskelige Liv!* Jeg kunde ej bare mig for med Latter og Spøg at modtage denne søde Tale, denne Mandens kælneløse Forlængsel, som mente, at man intetsteds kunde leve lykkeligere end i Frankrige, og udraabte derimod: *O I skalkagtige Franskænd, Snyltegæster, der 183 tære vore Midler, Læremestre i al Løstgighed, Forførere af vor Ungdom!* uagtet jeg sandelig er den, der sætter saa stor Pris paa Franskændenes virkelige Dyder, at ingen er franskere end jeg, om man tør efterligne *Plautum* c).

Den anden blev nu noget stødt og sagde: »Du lær, min Ven, du spotter og lægger for Had; men du kan ikke fragaa, at alt hvad der er sirligt i Livet, artigt i Manererne, lysteligt i Tale og Fagter, det befattes tilhobe i Franskændenes Forbilleder, og at Franskændene ere den dannede Verdens Opdragere, at Franskændene alt i umindelige Tider have et ældgammelt Førerskab i Humanitet.«

Dertil svarede jeg sagtmødig og venlig: »Du farer vild, min Ven, du tilregner dine Sirener altfor meget, du synes mig ej at have omgaaedes med de ældre Ihukommelses-Skrifter. Se til Gallerne, kære, i ældgamle Dage: dem lægge de fleste Skribenter Grusomhed til Last, dem bebrejder *Pomponius Mela* d) deres *Vildskab* (som dog senere er *aflagt*), dem har ingen af de Gamle nogensinde lovprist for sirlig Levemaade. Dog tilgive vi lettelig det dengang endnu raa og krigeriske Folk, der endnu ikke synderligt beflittede sig paa boglige Kunster, dets Uskikkelighed. Men efterat Gallien havde begyndt at adlyde den romerske Sejrherre, er det vist nok, at dennes Galanterier omplantedes til hint Land; herhen hører hvad jeg mindes at have fremsat om det polerede Galliens Ros i *Romerske Spørgsmaal* e) og i *Ubekendte Historier*. Men lad os 184 iøvrigt, om du har Lyst, igennemgaa de fleste af vore Ærbødigheds-Ceremonier, de fleste af vor Høfligheds artige Complimenter; du vil da visselig erfare, at disse Ting, som vi synes dig at have modtaget fra Franskændene, ere efterladte os af de mere dannede gamle Folkeslag, fornemmelig af Romerne. Saaledes føre til Exempel vi Mænd, naar vi hilse, snart for Høfligheds Skyld Haanden op til Ansigtet, snart sænke vi den til Knæene. Men *hint* have vi lært af Romerne, som have den velbekendte Talemaade: *at hædre med Haanden* f); dette af Ægypterne, om hvilke *Herodotus* sigerg): *Naar de tiltale hinanden paa Gaderne, gøre de en dyb Reverents og føre Haanden helt ned til Knæet*. Kys modtage og give vi, naar vi mødes og skilles, efter Gallernes Skik, om hvilke *Pierius* sigerh): *Bekendte ere Gallernes meget fine Sæder, hvilke med stor Lyst lægge Vind paa at kysse i Flæng, saa at de regne sig det til Hæder, at den tilrejsende Gæst hilser Hustru, Søstre og endnu ugifte Døtre med Kys, omfavner dem og lader dem sidde paa Skødet af sig*. Men disse Kys vare hos Romerne (for nu ikke at tale om mange andre Folkeslag) ganske vist saa almindelige, at *Tiberius ved en Kundgørelse forbød daglige Kys* i). Vi gøre Reverents for Purpuret; men hvo er uvidende om, at ligeledes denne Art af Ærbødighed er overgaaet til os fra Romer-Statens?j) Naar vi møde vor Overmand, staa vi stille eller vige af Vejen eller staa af Hesten, hvilket *Seneca* skriver sig ogsaa at have brugt paa sin Tidk): *Hvis jeg møder en Consul eller en Prætor, vil jeg gøre alt, hvormed man plejer at 185 vise Æresamter Ære: springe af Hesten, blotte mit Hoved, vige af Vejen*. Hertil kommer den Historie, som *Gellim* fortæller om *Q. Fabio Maximo* efter *Cl. Quadrigarium* l): *Dernæst bleve valgte til Consuler Sempronius Gracchus for anden Gang og Q. Fabius Maximus, en Søn af ham, som var Consul Aaret forud. Da han som Consul mødte sin Fader, den afgangne Consul, ridende, vilde denne ej staa af Hesten, fordi han var hans Fader; og saasom de vidste, at der var den største Samdrægtighed mellem de to, turde Bysvendene ej befale ham at stige af. Da han nu kommer i Nærheden af ham, siger Consulen: Befal ham at staa af. Saa snart som den Bysvend, der havde Tjeneste, havde fornummet dette, befalede han den afgangne Consul Maximum at staa af. I honnet Gæstebud holde vi det for noget uanstændigt at gabe lydeligt, hvilken selskabelige Overtro uden Tvivl har sin Oprindelse af Romernes Hustugt, hos hvilke, saafremt Herrerne vare noget strænge, Gaben ofte regnedes en til Skam og Skade, ja endog Hikke, Hoste og Nysen, som det fremgaar af *Gellio* m): *Man overlagde om den Mands Straf, som var blevet kaldt hen for Censorerne af en Ven og, staaende for Retten, gabede saare højt og lydeligt, og det var derved nær kommet til, at han skulde revses; ret som var det et Tegn paa et ustadigt og vildfarende Sind og en liderlig og abenhjærtig Sorgløshed. Men da han svor højt og dyrt, at han aldeles modstræbende og mod sin Villie var blevet overvundet af en Gaben, og at han havde den Legemslyde, som kaldes Gabesyge, blev han fritagen for den alt bestemte Straf. Ligesaa fremgaar det af *Macrobio* n): *Der gives Herrer, hvilke, medens de 186 adspredte sig med Bordets Overflødighed og Begærlighed, ikke give de omstaaende Slaver Forlov til at røre Læberne, end ikke saa meget, at de kunne sige et Ord. Hoste, Nysen, Hikke undgældes der haardt for*.**

Vi staa op i højere Standspersoners Nærværelse. Saaledes tilstaa ogsaa *Gellius* o) om sig og sine Stalbrødre: *Taurus* sad udenfor Døren til sit Gemak og snakkede med os, der stode hos. Hertil kan man henføre Kejser *Theodosii* den Stores mindeværdige Ord og Id hos *Nicephorum* p), ikke at tale om andre Exempler. At der ej gives større Gæstfrihed end hos os Danske saavel som de Svenske, har selve *Petrus Daniel Huëtius*, en Franskmand, frimodigt bevidnet i sine Antegnelser om de ham betræffende Sagerq), ikke uden en stiltiende Spot over sit eget og andre Folkeslag: *Den lutheranske Sognepræst* (paa Øen Hven) *modtog os hos sig efter den hos de Danske og de Svenske vedtagne Skik; thi de, som hos dem forrette*

Gudstjenesten, ere tillige saare gæstfri og holde deres Huse aabne for fremmede, ikke i Haab om nogen skiden Profit, men ikkun mod Vederlag af deres Udgift. Denne Rundhed synes mig sandelig at skikke sig overmaade vel for christen Fromhed og fortjene at efterlignes af de andre Folkeslag, der bekende Christi Navn, Saa meget er vist, at der skyldes disse nordlige Folkefærd en hæderfuld og herlig Lovprisning for Gæstfrihed, Og da vi i denne ypperlige Dyd overgaa Franskmændene, gøres det ej fornødent at fremføre for dem som Exempler paa Gæstfrihed enten Athenienserne, der af alle benævntes gæstevenlige, som Tzetzes sigerr), eller Romerne, som gave Gæsten en 187 fornemmere Plads end Clienten, efter Massurii Sabini Vidnesbyrds), ja agtede Gæsteretten saa samvittighedsfuldt, at de ej bare Betænkende om at paadrage sig de værste Uvenskaber for en fornærmet Gæsts Skyldt). - Naar vi besøge en anselig Mand, bryde vi ej uforvarende ind i Huset eller snige os derind, som Leonnatus hos Curtium u), men vi tage enten beskedelig Plads i Forstuen eller tilkendegive forud vort Komme og bede om Adgang til at træffe ham; ligesaa hos Romerne: de, der vare komne at hilse paa Husherren, stode i Forstuen, inden de bleve indladte, efter Gellii Vidnesbyrdv); ligesaa plejede deres Komme at meldes i Forvejen, hvisaarsag Demipho siger hos Terentium x):

Gak, Geta, meld forud, at hun vilkomme snart,

og *Juvenalis* y):

*Naar Gæst der komme skal, faa alle travlt i Huset:
»Fej Gulvet- -.«*

Naar en Ven træder ind, modtage vi ham med største Hæder: lade ham gaa i Forvejen og følge selv efter, sætte ham til Højboards. Disse Æresbevisningens Love synes ganske vist Naturen at have indrettet sammen med hele det menneskelige Selskab, og de staa ved Magt hos næsten alle Folk undtagen hos den *Hovmodige*, hvis *Egenhed* det er at have meget høje Tanker om *Indtrædelsen* over og *Berørelsen* af hans *Tærskel*, og at holde det for en Hæder for dig at sidde nærmest ved hans Dør og være den første 188 til at sstte dine Ben indenfor hans Hus, som *Seneca* sigerz). Vi holde det for Tegn paa en uagtsom og liderlig Person at møde i et fornemt Hus med uordentlige Klæder og forsømt Legemstilstand; og denne Omsorg for Ærbarheden har, for nu ikke at tale om andre Læremestre, Frelseren selv belært os om hos *Matthæum* æ): *Ven, hvorledes er da kommen hid ind og har ikke Bryllupsklædningen paa?*

I Talen er det en Skam for os, om vor Mund fornærmer nogen eller saarer nogens kyske Øren med uhøviske Ord; hvo vil - hvis han da ej er en Bonde, der har bidt Hovedet af al Skam - ubetænksomt gøre sig skyldig i denne Tølperagtigheds Last? Vi sige baade Mænd og Kvinder Complimenter, hvad der er en indgroet og for hele Menneskeslægten fælles Last. Vi tiltale enhver Overmand ærbødigt, underviste af selve Apostelen *Johannes*, som sender en Hilsen til *den udvalgte Frue* først i sit eget og siden i *den udvalgte Søsters* Navnø); ligesaa: *de der have Magt over Folkene, kaldes naadige Herrer*, som Frelseren siger hos *Lucam* aa). Vi give den Mand Skyld for Mangel paa Respect, som i en ærbar Forsamling siger en ublu Skæmt; og denne Frihed have heller ikke de romerske *Censorer* taalt, hvilke hos *Gellium* ab) siges at have nedsat en *Spottefugl* i *laveste Classe af Borgerne*, fordi han havde været kaad i *Utide*, og at have anklaget ham for en *ublu Spøg*, som han havde sagt hjemme hos sig selv. Ja endog i daglige Venskaber befaler *Cicero* ac) os at undse os, hvilken har efterladt os dette Paalæg: *Den Mand berøver 189 Venskabet dets største Pryd, som berøver det Undseelsen.*

Endelig nævne vi i Samtaler ingen ædel Mand ved hans Navn, ej heller tiltale vi ham i anden Person I Enkelttal (*Du*), men i Flertal (*I*) paa Franskmændenes Manér, for hvilke det er en Vane: *Monsieur, Vous* - - ad). Men disse have atter modtaget denne Ærbødigheds-Formel fra Romerne, hvem det tyktes usømmeligt at man hilste sin Overmand med hans eget Navn, og hos hvem Titelen af *Herre* var et almindeligt Ord; hvisaarsag *Martialis* siger til *Cinnamae*):

*Naar jeg dig kalder Hr., skal ej da deraf prale,
da tit jeg kan min Tral med samme Ord tiltale;*

ligesaa *Seneca*: *Naar vi møde nogen og ej kunne komme paa deres Navn, hilse vi dem som Hr. -af). Jeg lægger til, at ogsaa Romerne i senere Tider baade have tilskrevet og tiltalt deres Kejser i Flertal, hvilken Hæder siden begyndte at gøre sig gemen med Privatpersoner. Saaledes mindes jeg hos *Julium Capitolinum* i hans Levnedsbetænkelse af M. Antonino Philosopho at have fundet følgende Tiltale i Flertal til *Diocletianum*ag): *Endnu den Dag idag holdes Antoninus for Gud, som I selv, allerhelligste Kejser Diocletiane, altid have ment og endnu mene, I, som dyrke ham iblandt Eders egne Guddomme, ikke som de andre, men i Særdeleshed, og ofte sige - -. Saaledes ogsaa hos *Claudium Mamertinum* i hans Lovtale til *Maximianum*ah): *Eders Hader, allerhelligste Kejser, - - Eders Fromhed; ligesaa i 190 Fødselsdagshilsenen til sammeai): Eders Majestæt, allerhelligste Kejser - -. Ligeledes vil man hos *Symmachum* i hans Breve til Kejserne rundt omkring finde: *I, Kejser, Eders Forordninger*, etc.aj). Dog er der ingen Grund til at samtykke med den berømmelige Mand *Justo Reinhardo Robbigio* ak), som i sit Lexico over kritiske Sager forsøger at hævde romersk Borgerskab for hine Overskrifter paa Fyrsternes Diplomer: *Vi Fridericus* etc. Der er ingen Grund til herhid at henføre den Forveksling af Tallet, som hin, med utidig Paaberaabelse af *Plauti, Virgillii* og *Ciceronis****

Vidnesbyrd og Hjemmel, tager med Vold og forvender til Indtægt for sin Mening, hvorfor han alt forlængst er lastet af Grammaticis.«

Dette og meget andet havde jeg alt en Tid lang fremført, da min Ven, der indtil Umanerlighed var hengiven til at se op til Franskmændene, ikke desmindre forkyndte, at de vare hele Europæ Betvingere: af dem saasom de eneste rigtige Mennesker vare de øvrige, saa at sige vilde, Folkeslag blevne tæmmede, og han skyldte eet Besøg i Frankrige mere end hele sine Forældres og sine Læreres Optugtelse herhjemme.

Dertil svarede jeg smilende: »Jeg har sandelig ondt af dig og de fleste af vore Landsmænd, der drage til Frankrige som Mennesker og vende hjem som Aber, eller rejse hjemmefra som Haner og komme hjem til deres Land som Kapuner, der have omskiftet deres naturlige Stemme og mistet deres Hanekam, men pynteligere fra yderst til 191 inderst, som det forekommer vort Fruentimmer. Jeg tager visselig ikke fejl, naar jeg om Eders *Parisere* siger det samme som Isocrates hos *Ælianium* om Athenerne: *at de paa en Prik lignede Horer* al) .«

Fra den Tid af, da jeg indsaar, at Manden ved ingen Overtalelser lod sig bevæge og bringe tilbage til sin naturlige Kærlighed til Fædrelandet, foresatte jeg mig alvorligt aldeles at overlade ham til hans franske Vindmageri.

XXXI POLITISK RAAD IMOD EMBEDSMÆNDS UNDERSLÆB.

En højædel dansk Mand, J. W.a), en af de tre Deputerede for Financerne i det kongelige Rentekammer, en Mand af bekendt Flid og prøvet Troskab mod Fædreland og Konge, og som udmærkede sig ved den Art af Livsførelse og fornem Stand, af hvilken han let kunde have slaaet Mønt, betaler, da han alt var til Aars, hvad han var Naturen skyldig, og efterlader sine Børn ganske vist ingen Gæld at betale, men heller intet Arvegods at skifte imellem sig. Man kunde kalde ham den anden *Aristides*: saa meget ligner han ham baade i Afholdenhed og i Skæbne. Om *hin* læse vi nemlig fortalt hos *Nepotem* b): *Hvor stor hans Afholdenhed har været, gives der intet vissere Tegn paa end dette, at han, 192 uagtet han havde forestaaet saa store Bestillinger, gik heden i saa stor Fattigdom, at han næppe efterlod saa meget som hans Begravelse kostede. Følgen deraf blev, at hans Døtre opfostredes paa offentlig Bekostning og fik Medgift af det offentlige Skatkammer, da de bortgiftedes.* Vor Mand bekom ligeledes efter Døden *hin* atheniensiske Dyds-Belønning: da den allernaadigste Konge forfarede, at der fast intet var igen uden Æren, viste han ham efter sin kongelige Godhed og Retfærdighed den Hæder, at han gav den ene af hans Døtre, som dengang endnu var ugift, en højst anelig Medgift. Begges Dyd, saavel den allernaadigste Konges som den højt fortjente Borgers, fulgtes af Folkets udelte Forundring, og enhver dansk Mand ønskede Fædrelandet saadanne Forvaltere, som ved at forsørge deres Børn noget mindre forsørge dem allerbedst, som testamentere deres Arvinger et kraftigt Vidnesbyrd om urokkelig Afholdenhed, som sætte deres Myndlingers Fremtidshaab og Fædrearv i Forvaring hos den højeste Øvrigheds retskafne Troskab.

Paa samme Tid som disse naadige Gerninger komme paa Tale i et Gæstebud, hvor jeg var til Stede, fortæller en Ven af mig os en anden og modsat Dom, som ganske nylig var fældet af vor stormægtigste *Friderico*. Der var nemlig en Mand i Ribec), som svigagtig bedrog Kongen med de offentlige Regnskaber og uredelig udplyndrede Herrederne, og som paa den snedigste og omhyggeligste Vis havde anvendt alle Midler til sin 193 Formues Profit. Anklaget for og overbevist om Underslæb havde han omsider ved Sagens Paakendelse faaet sin fortjente Straf af Kongen: han havde mistet sin Rang, hans Ejendomme vare overantvordede til det kongelige Skatkammer, og ethvert Haab om at genvinde sin høje Stand var ham for Resten af hans Livstid aldeles afskaaret. Dernæst mindes jeg at vi siden opkastede det Spørgsmaal, paa hvilken Maade saadanne Bedrageres onde Kunster bekvemmeligst kunne hæmmes og undertrykkes i Staten. Der var én, hvem Sagen syntes at ville komme i god Gænge, hvis vort Europa efterlignede *Chinesernes* Exempel, om hvilke Jesuiten *Ludovicus le Comte* i sine paa Fransk skrevne Antegnelser om *den nuværende Tilstand udi China* d) beretter følgende: *Chinesernes* Kejser har for Skik i Hemmelighed at udsende formummede Spejdere, Mænd af prøvet Uegennyttighed og Klogskab, som rejse rundt omkring i alle Provinser og paa det omhyggeligste anstille Efterforskninger om Almuens og Øvrighedens Levned. Naar disse ere blevne underrettede om en eller anden Mands Misgerning, kaste de pludselig Masken, erklære sig udsendte af Fyrsten, lægge Haand paa de Skyldige, føre dem for Domstolen og kræve dem straffede, naar de ere overbeviste om deres Forseelse. - - Mest nævneværdig af alt er dog følgende Maade at holde Vicekongers og Befalingsmænds Begærlighed i Tømme, da det er tvivlsomt, om nogen Stat eller Lovgiver,

han være sig nok saa skarpsindig eller stræng, nogensinde har tænkt paa den eller dens Mage. Den første den bedste af hine forpligtes til i et ydmygeligt Skrift for Alvor at 194 antegne sine Forseelser, begaaede af ham i Tjenesten, hemmeligt eller offentligt, og sende Antegnelserne til Hoffet. Selve denne Ting er ligesaa vanskelig som farefuld for de Skyldige. Thi paa den ene Side er det en alvorlig Sag at anklage sig selv for en Forseelse, som Fyrsten ikke kan lade aldeles ustraffet, selv om Straffen derfor er læmpelig; men paa den anden Side er det endnu langt farligere at dølgge den. Hvis det nemlig skulde hænde, at han befindes anklaget i de ovennævnte Tilsynsmænds hemmelige Memorialer, skal den mindste Fejl, som letsindigt skjules, straffes paa Livet: saa at det er saa meget mere raadeligt at tilstaa sine Misgerninger af et oprigtigt Hjærte end at fortæres af Frygt for fremmed Angivelse og saa meget des haardere Straf. Og i det hele taget er Henseende til denne Tortur, som man næsten kunde kalde den, til ikke ringe Revselse for Chineserne, men dog ligesom et gavnligt Lægemedel, som gør de til Laster tilbøjelige forsigtige, ja endog mod deres Villie faar dem til at stræbe efter Dyder,

En anden mente, at det var den værste Straf for vore offentlige Tyve, hvis ikkun de Befalingsmænd, som uden at ænse Profitten godtgøre en trofast Tjeneste overfor Staten og en oprigtig Lydighed overfor Lovene, fik en besynderlig Æresskænk tildelte af Fyrsten, som *Aristoteles* tilraadere): *For at Embederne kunne forvaltes uegennyttigt, bør der beskikkes Belønninger til dem som have forvaltet deres Embede ypperligt.*

En anden, der var noget mere surseende, naar Talen var om Underslæb, tilstod, at han foredrog *Neronis* strænge Tugt, som kunde være onde og 195 udædiske Mennesker til Skræk, fremfor *Nervæ* f) afmægtige Overbærenhed, der fyldte Fædrelandet med Misgerningers skidneste Uhumskhed ligesom Dynd og Dræk i Skibets Bund.

Atter en anden ønskede, at vore Træer ej bare anden Frugt end Forrædere, falske Procuratorer, Udplyndrere af vort Land, for at Fattigdommen kunde være des bedre forvaret. »Er det nemlig noget Under«, siger han, »at alt er fuldt af Røverier, naar Rovgerrighed ej undertrykkes med Strikken, men ikkun straffes løseligere, naar Retfærdighed gemmes og forvares i Lovbøgerne ligesom Sværdet i Skeden, naar hint Poëtens gamle Ordg) giver Frihed til at synde:

Man spørger ej: hvorfra, naar blot du noget ejer?«

Hver af Vennerne havde alt fremført sin Mening, da ogsaa jeg gav min tilbedste, med disse Ord: »Ret ofte, velfornemme Mænd, har jeg i mit stille Sind betænkt, hvorledes hin fast uovervindelige Underslæbs-Syge kan fordrives fra Fædrelandet; men jeg har ikke kunnet komme efter noget andet Lægemedel end det, som jeg nu straks skal fremsige, siden jeg rundt omkring ser det Løfte at brydes, som vore Ephorer pleje at aflægge, forpligtet ved Ed, ligervis som de atheniensiske *Thesmotheter* h): *at de vilde handle ustraffeligt i deres Embede og ikke tage imod Gaver.* Der bør nemlig, efter min Mening i al Fald, for det første i en vel indrettet Stat aldeles som i et viseligt anordnet Hus gives hver især af Tjenerne et 196 saadant Maal af Underhold og af Løn, at ikke disse, drevne af Naturens Trang, nødes til at udplyndre eller prisgive deres Husbonde; thi hvilken Herre kan med Rette paastaa, at hans Folk skyldte ham Troskab, naar han

med karrigt Skæppe-Maal sin Tjeners Mave spæger? i)

Dernæst mener jeg, at der til Statens Betyggelse ligger den største Magt paa, at Fyrsten af sine Befalingsmænd kræver Regnskab for, hvorfra deres Rigdom forøges, og holder dem til deres Pligt ved Hjælp af deres Frygt herforj). Jeg kan fremsætte min Mening tydeligere paa denne Maade: Enhver, hvem det overdrages at forvalte offentlige Midler eller Sager, skal, inden han tiltræder sit Embede, for Fyrsten angive den Formue, som han medbringer i Embedet, samt hvorfra den er tilfaldet ham, ved hvilken Art af Tjeneste eller Arbejde den er erhvervet, eller om den er efterladt ham af hans Fader eller Frænder; skal angive sin Gæld, hvis han medbringer en saadan, stadfæstet ved duelige Beviser; skal endelig angive Maalet paa den Medgift, som hans Hustru har bragt ham eller siden bringer ham. Naar saa er sket, vil, som jeg haaber, Fyrsten ej have vanskeligt ved, naar ham behager, at aabenbare og paagribe Bedragernes Underslæb, hvilke saalunde ere stængede ude fra deres Sorgløshed og bestedte i talrige Farer. Dog holder jeg det for nødvendigt, at der jævnlige anvendes gode Spejdere til denne Bestilling, og at der fornemmelig, naar en Mand strutter af 197 Overdaadighed eller Rigdom, paa det strængeste afkræves ham Regnskab for hans Vinding. Ja end ikke hans Død bør fritage ham for Regnskab eller forhindre, at den afdødes Efterladenskaber komme til Vurdering og Undersøgelse, skattéres, og af Øvrigheden indføres i et Register, som Juristerne kalde det; befindes han da skyldig i Underslæb, skulle disse med Vanhæder inddrages i Fyrstens Skatkammer; hvis ikke, skulle de bringe deres afdøde Herre Ære, hans umyndige Børn og Hustru Naade hos Fyrsten.«

At der ogsaa paa disse Vilkaar kunde anvendes mangfoldig Underfundighed, betvivlede en anden af Vennerne ikke, medens jeg derimod ej betvivlede, at alt vilde være paa det rene, og Sagens Knuder iettelig lade sig løse, hvis der i Forvejen var udsat behørig Løn, saa at den ubrødelige Respect for Sagen var sikkert baade ved Belønninger og Straffe; hvis ikke alene Skælmen selv, men enhver Medvider i Skælmsstykket straffedes med Bøder, Vanhæder, Fængsel, Hug, Landflygtighed, ja Død, alt efter Forbrydelsens eller Menedens Størrelse; hvis endelig Fyrsten uden Persons Anseelse udøvede den offentlige Tugt saaledes, at

man ingenlunde med Grund kunde bebrejde ham hint *Catonis* Ord hos *Gellium* k): *De private Tyve hendrage deres Liv i Baand og Lænke, de offentlige i Guld og Purpur*; eller *Diogenis* Ord, da han saa en Mandsling, som havde snappet en Skaal i Skatkamret, føres til Retterstedet af Øvrigheden i Athen: *De store Tyve slæbe af med de smaa* l).

198

XXXII OM HÆDERFULD HÆNGNING.

En anselig Manda), saare bevandret i Fædrelandets gamle Sager og Historier, og med hvem jeg har megen og daglig Omgængelse, udspørger mig en Dag efter Tidens Lejlighed om min Mening om den Upsaliensiske Ærkebiskop *Olai Magni* Troværdighed, hvilken har forfattet Nordens Beskrivelse). Vi stemme overens i dette, at ingen uden en saare lettroende Mand kan hen i Vejret følge denne iøvrigt fortræffelige Skribents Hjemmel, i hvad saa den berømmelige *Boëclerus* tilraader, hvilken i sin *critiske Bibliographic*) søger at frikende Olaum for det meste af hans Usandfærdighed og udraaber ham for *en ikke nær saa usandfærdig Skribent, som man i Almindelighed troer*. Samme min højforne Vært fremtager dernæst ud af sit *Bibliotheque Kort Begreb af de nordiske Folks Beskrivelse*, udgivet i Leyden i Holland Aar 1652 i mindre Format, og oplæser derudaf disse Ordd) om Fyrsternes Begravelse og Jordefærd: *Det var Skik hos de Gamle at ophænge Fyrsternes Lig i løvrige Træer, fornemmelig Ege, som hellige, til Guderne indviede, Steder*. Da dette var læst, fremføres vor *Olai Wormii Danske Monumenter*, i hvilke den højst navnkundige og i de gamle nordiske Skrifter saare forfarne Skribent har efterladt denne Antegnelse: *Hvad Olaus Magnus beretter i 16. Bog, Cap. 37, har det ikke været muligt at finde hos nogen anden Skribent om vore Handeler, og det synes overhovedet ikke at forliges med 199 Sandheden, nemlig at det har været Skik hos de Gamle at ophænge Fyrsternes Lig i løvrige Træer, fornemmelig Ege, som hellige, til Guderne indviede Steder. Vi læse ganske vist, at de til Slagtofre bestemte ophængtes paa hellige Steder; men at Fyrsterne, som endte deres Liv enten i Krigen eller hjemme paa Sygeseng, ere blevne ophængte efter Døden, er det hidtil ikke vederfaret mig at læse hos nogen Forfatter af prøvet Navn og Rygte*.

Adspurgt om dette, og anmodet om at besinde mig paa min Læsning i de Gamle, beder jeg først om at faa i Hænde den Bog med *Breve* skrevne af *Olao Wormio* og andre navnkundige Mænd, som min berømmelige *Jo. Grammius* i Aaret 1728 havde udgivet i København, og jeg bladrer ikke længe i den, før meget belejligt det CCXLVII. Brev frembyder sig for os, i hvilket vor navnkundige *Stephanus Jo. Stephanius* beskedenlig erindrer Olaum Wormium om følgende): *Øverst paa Side XL (i Danske Monumenter), hvor der handles om fordums Ophængning af Fyrsters Lig i løvrige Træer, synes der at kunne henvises til den hos Finnerne brugelige Begravelses-Skik, hvilke forvare deres Døde i et hult Træ, hvad der er noksom bekendt iblandt Folk*. Siden skynder jeg mig hjem, tager mine Smuler med paa Raad, vender atter tilbage og fremfører til min anselige Værts Behag nogle faa og lidet kendte Steder ud af gamle Skrifter om *hæderfuld Ophængning af Lig*, som det var lykkedes mig at iagttage hos et og andet Folkefærd. Et af disse var *Nicolai Damasceni* Ord om Colcherneg): *Colcherne begrave ikke deres Afdøde 200 i Jorden, men hænge dem op i Træer; det andet var Sexti Empirici* Ord om Perserne): *Perserne siges at ophænge de Afdøde, balsamere dem med Salpeter, og saa svøbe dem i Lin; det sidste er hentet ud af Silio Italicoi) anlangende et Scythisk Folk*:

*Hos scythisk Folkefærd i Træer Lig de hænge;
de raadne, falde hen, og jordes langt om længe.*

Fornøjet ved disse Exempler og Vidnesbyrd spørger min Vært mig omsider, hvad for en Aarsag der efter min Mening kunde ligge under, for hvis Skyld disse Folkefærd have foredraget Ophængning for Begravelse? Jeg tilstod, at jeg ej vidste nogen anden end enten en hellig Ærefrygt for Jordens Guddom, hvilken de have holdt det for Ugudelighed at besudle med de fæle Lig, eller ogsaa en tjenstfærdig Hædersbevisning, paa det at de Hedengangne skulde være til et des herligere Skue; til hvilken Ende, som *Nicolaus Damascenus* beretter, *Phrygerne ej begrave deres døde Præster i Jorden, men stille dem oprejste paa Stenstøtter af ti Alens Højdej)* og de *panebiske Libyer, naar deres Konge er død, begrave Legemet i Jorden, men afhugge Hovedet, forgylde det og hensætte det i Helligdommenek*). Ligeledes plejede *Perserne*, som ovenfor ere omtalte, ikke at stede deres afdøde Fyrster til Jorden, men indslutte dem i Guld eller Sølv; hvilken Hæder dog den døende Cyrus i sin højst forstandige Tale til sine Venner frabeder sig, befalende, at hans Lig skal fjæles i Jorden, med disse Ord hos *Xenophontem*): *Mit Lig skulle, I, mine Sønner, 201 naar jeg fuldkommer mit Løb, hverken forvare i Guld eller Sølv eller nogen anden Ting, men snarest muligt igengive det til Jorden. Thi hvad er lyksaligere end at fjæles i Jorden, som fostrer og føder alt hvad der er skønt og godt*.

XXXIII OM DET MENNESKELIGE ØJES RET.

Da vi i den offentlige Statsindretning se, hvordan én faar Tungen, en anden Næsen, en tredje Ørene afskaarne, saa at fast alle de Skyldiges Lemmer idømmes sine Straffe, sine Ærestab, udtalte jeg engang, jeg véd ikke i hvilken Anledning, i en Kreds af lærde Mænd min Forundring over, at fast alene Øjet lige fra de ældste Tider hos alle mere forstandige Folkeslag er udenfor Afstraffelsen og i sin faste Borg, Hovedet, saa at sige nyder en Art Asyl-Ret. Der var én iblandt os, som straks derimod anfører det guddommelige Bud om Tab af Øje for Øjea). Ham henviste jeg til *Grotium*, Om Krigens og Fredens Retb), og lagde til, at intet Spor af denne Gengældelses-Ret existerede i Jødefolkets Historie, men at Tabet af et Øje plejede at vurderes i Penge, saaledes som den berømmelige Mand *Constantinus l'Empereur* i Babakamac) beretter om Hebræernes Love, med disse 202 Ord: *Hvis nogen Mands Øje bliver udstukket, hans Haand afhugget eller hans Fod brækket, betragte Hebræerne ham som om han var en Slave, der stod til Salgs paa Torvet, og vurdere, hvormeget han forud var værd og hvormeget han nu er værd. Thi hvis man her skulde iagttage Uligheden i Vilkaar og Personernes Stand, vide der efter deres Mening ej gives nogen sikker Vurderings-Maade, da i Livets enkelte Arter og Personernes overmaade ulige Stand den Skadeslidte altid vilde kunne fremføre et eller andet, i Kraft af hvilket han gjorde Legemets Brøst eller Bræk adskilligt større og forlangte, at dens Vederlæggelse skulde forøges. Derfor vilde de i saa Henseende taxere alle Skadeslidte som Slaver, hvis Pris man ej kunde vare uvidende om. Hvis derfor til Exempel en Mand, der forud kunde vurderes til 50 Seklerd), bagefter ikkun kunde sælges for 30, betalte Skadevolderen de 20 Sekler, som den Skadelidte havde tabt i Værdi.* Dernæst mindede jeg om, at Øje for Øje, efter min Mening i det mindste, ikkun var en Rettergangs-Formular om at vederlægge Legems-Skade, saaledes som Frelseren selv synes at udlægge Ordet hos Matthæume): *I have hørt, at der er sagt: Øje for Øje, og Tand for Tand. Men jeg siger Eder, at I skulle ikke sætte Eder imod det Onde; men dersom nogen giver dig et Slag paa dit højre Kindben, vend ham det andet ogsaa til.*

Overfor dette erindrede min Ven mig om *Solonis Lovbudf*): Om nogen paa en enøjet udstikker hans ene Øje, skulle begge hans egne udstikkes; ligeledes *Kejser Leonis Lovg*): Om nogen gør nogen Mand Skade paa Synet, da befale vi, at han, hvis han har 203 berøvet ham et Øje, selv skal miste det samme Øje og lide Straf lige for lige; etc. etc. Men jeg rettede samme Spørgsmaal til ham som Philosophen *Favorinus* til Juristen *Cæcilium* hos *Gelliumh*): *Naar én har faaet et Lem brudt af en anden, og han atter ifølge Gengældelsens Ret vil bryde et paa ham, spørger jeg, om han kan udvirke Ligevægt ved ligeledes at bryde et Lem? Hvad om nu nogen af Vanvare har brudt en andens Lem? Thi hvad der er gjort af Vanvare, bør ogsaa gengældes af Vanvare. Et tilfældigt og et overlagt Hug falder nemlig ikke ind under samme Gengældelses-Lighed. Thi paa hvilken Maade kan man efterligne den Uagtsomme, naar man i Fuldførelsen af Gengældelsen ikke har Vilkaarlighedens, men ikkun U agtsomhedens Ret? Men ogsaa, hvis han med Overlæg har brudt det, vil den anden ingenlunde lade sig tilføje en dybere eller bredere Legems-Bræk; Itvilket jeg befinner ikke at kunne forsikres ved nogen Art Maal og Vægt.*

En anden satte op derimod *Locrensernes Lov* om at straffe Tyveri, eller, som andre mene, *Hor* med Tab af Øjnene, efter *Heraclidemi*): Om nogen gribes i Tyveri, da udstikkes hans Øjne. *Zaleuci Søn* blev greben, og endskønt *Locrenserne* selv frikendte ham, fandt *Zaleucus* sig ikke deri, men berøvede sig selv ét, og sin Søn ét; ligesaa efter *Valerium Maximumj*), der fortæller Historien saalunde: *Zaleucus* havde beskærmet *Locrensernes Stad* med de gavnligste og tjenligste Love. Da nu hans Søn blev dømt skyldig i *Hor*, skulde han efter den af *Zaleuco* selv forordnede Lov miste begge Øjne; og da hele *Borgerskabet* til Ære for *Faderen* eftergav den unge Mand hans haarde Straf, satte han sig en Tid 204 lang derimod; men lod omsider, bevæget ved *Folkets Bønner*, først et af sine egne og dernæst et af *Sønnens Øjne* udstikke, hvorved begge beholdt *Synets Brug*. Men jeg efterviste, at denne Lov ikke var *Locrensernes* eller senere antaget af *Locrenserne*, men alene *Zaleuci* egen, efter selve *Valerii* saa vel som *Strabonis* *Hjemmel*, hvis Ord ere dissek): Ved sin Omtale af *Locrensernes Love*, hvilke *Zaleucus* sammensatte af *Cretensernes*, *Laconernes* og *Areopagiternes Love*, fortæller *Ephorus*, at det ny, som han forordnede, bestod fornemmelig i dette, at medens hans *Forgængere* havde overladt *Dommerne* selv *Tilmaalingen* og *Bestemmelsen* af den Straf, der skulde paalægges de enkelte *Forseelser*, udtrykte han *Straffene* i *Lovene* selv, da han holdt for, at *Dommerne* ej havde de samme *Meninger* om de samme *Ting*. Samme Mand aflod fremdeles ej med at forekaste mig det ene Exempel efter det andet paa Øjne, som af *Fyrsterne* ere til Straf blevne berøvede *Se-Evnen*; saaledes lod hos *Romerne* *Augustus Prætoren Q. Gallium* underkaste pinligt *Forhør* ligesom en *Slave*, og da han intet tilstod, lod han ham dræbe, efter først med egen Haand at have udstukket hans Øjnel); saaledes berøvede *Sulla* ikke *Prætoren Marium* *Livet*, førend han havde udstukket den *Elendiges* Øjnen); *Hadrianus* stak med en *Griffel* Øjet ud paa en *Tjener*); hos *Gallerne* lod deres *Konge Vercingetorix* for en mindre betydelig *Aarsags Skyld* Ørene skære af *Soldaterne* eller sendte dem hjem med et udstukket Øje); i *Orienten* sendte *Justinianus* den *constantinopolitanske Patriarch Gallicinum* til *Rom* med udstukne Øjnep). Til disse og utallige andre Exempla lagde han 205 hin *M. Attilii Reguli* besynderlig udpønskede Straf hos

Carthaginienserne, som Historieskriveren *Tabero* fortæller hos Gelliumq): *De indesluttede ham i i et dybt og sort Mørke, og lang Tid efter, da det syntes at være det allermest glødende Solskin, toge de ham pludselig ud, holdt ham fast, udsat for Solens Stik, og nødte ham til at stirre med Øjnene mod Himlen. De skilte ogsaa hans Øjelaag ad, for at han ej skulde kunne lukke Øjnene, og syede dem fast foroven og forneden.*

Men jeg erindrede om, at disse Straffe ikke vare offentlige, ikke forordnede ved Love, men private Voldshandlinger. Og i hvert Fald belagende *Reguli* Straf hos Roenerne tilstod jeg, saasom Skribenterne ej stemme overens, at jeg med Palmerior) ej nærrede mindre Tvivl om den end om hin *Democriti* Handling hos bemeldte Gelliums): *Om Philosophen Democrito er det antegnet i de græske Historieskrifter, at han frivillig berøvede sig selv Øjnenes Lys, fordi han mente, at hans Sinds Tanker og Overvejelser i Betragtning af Naturens Vilkaar vilde være friskere og fuldkomnere, naar han havde befriet dem for Synets Forførelser og Øjnenes Forfang, etc. -; hvilket ganske vist Tertullianust) mener at han har gjort for den Sags Skyld, at han ej kunde se paa Kvinder uden Begærlighed. - Jeg tilstod, sagde jeg, at jeg nærrede Tvivl om denne Democriti Bedrift, da ogsaa Cicerou) betvivler den, og Laërtiusv) i Democriti Levned end ikke berører det mindste af den Art, og endelig *Plutarchus* aabenhjærtigst af alle i sin Bog om grundig Efterforskningx) forsikkrer, at de Historier, som ere i Omløb om Democriti 206 Blindhed, ere urimelige Eventyr, med disse Ord: *Det er Løgn, at Democritus frivillig ødelagde sine Øjne, ved at fæste dem paa et gloende Spejl og opfange Lysets Tilbagekastning - -.**

Omsider, da der længe var snakket frem og tilbage om dette, blev der opkastet Spørgsmaal om *Øjets Ret*, hvorfor den er saa hellig hos alle mere menneskelige Folkeslag, at der hverken i vor egen Tidsalders eller de gamle Dages mest gennemsete Love forordnes nogen Straf paa Øjet, ja at endog alle de gode Lovgivere tage Vare paa dets Velmagt og Tryghed for Overlast? I den Anledning fremførte en anden af os hine *Plinii* Ord): *Øjnene, den kosteligste Legemsdel, som ved Synets Brag adskille Livet fra Døden; en anden troede, at Øjet for den Sags Skyld var straffrit og havde Ret til at være skadesløst, fordi uden dets Brug vilde Kunsterne og Bekvemmelighederne i det menneskelige Selskab tage alt for megen Skade; til hvilken Ende de gamle Indere, som han kundgjorde, havde givet denne Lov: Om nogen berøver en Kunstner Haand eller Øje, skal han straffes med Dødenz). Ej heller forbigik den samme Mand hin højviselige Forordning i Danske Lovæ): *Slaar eller stikker nogen forsætligvis eller af Foragt anden Mands Øje ud, da bør han at straffes paa Holmen (i København) i Jærn sin Livstid, eller at miste sin Fred, og hans Boeslod være forbrudt, Halvdelen til den han haver skadet, og Halvdelen til sit Herskab.**

207

XXXIV OM DE GAMLE HEDNINGERS KIRKETUGT.

En ikke ilde udseende Tjenestepige havde alt fra de spæde Aar været sin Herre kær, og da hun nu var i den Alder, at hun kunde antage den kvindelige Underkastelses Vilkaar, lod hun sig i Løn berøve sin Jomfrudom af ham, betynges med Svangerskabets Byrde, kommer i Barnsnød og bringer en Søn til Verden. Loven lydera): *Om nogen Kvindespersion lader sig beligge, da stande hun aabenbare Skrifte - -; ligeledes: Den Person, som saadan een til den første falske Bekendelse bragt og forledt haver, bør at agtes for en Løgner og Mindremand, og sin Boeslod til sin Husbond have forbrudt.* Dagen kommer, da den krænkede Pige skal lide sin Kirke-Straf og offentlig nævne Faderen til sit Foster. Jeg og flere Venner forsamledes i Kirken for at høre Stakkelens Tilstaaelse, hvilken vi ej betvivlede at ville blive galant om Galanen. Hvad sker? Hun lyver sig efter overlagt Raad til en falsk Barnefader; vi gaa skuffede hjem fra Kirken. Denne Hændelse mishagede en af os saa meget, at han ønskede, at denne Art af Kirketugt aldeles maatte afskaffes, da han holdt det for ugudeligt og skammeligt, ikke alene at Mennesker toges ved Næsen ved denne offentlige Confession, men at man endog saa at sige fixerede GUD selv, og at de guddommelige Ting, hvis Brug ikkun følger efter et saadant Skriftemaal, naar det er sandt, 208 bleve ilde medhandlede, skammeligt forurene og skødesløst iskænkede saa at sige i et skident Kar.

Der var en anden, som derimod ingenlunde mente, at man burde afskaffe denne Art af Straf, dels fordi Folks Blufærdighed holdes i de haardeste Baand af Frygt for den, dels fordi denne omtrent er den eneste Myndighed, der er levnet vort Præsteskab over Borgerskabets Løstgængelighed; og naar den blev afskaffet, mente han, at den hellige Stands høje Værdighed snart vilde forringes og geraade i Foragt hos Menigmand. Den samme Mand lagde til, at det vilde være den christne Kirke uanstændigt ej at styre og tvinge sine Egne med sine kirkelige Tøjler, da dog Jøderne, da endog selve de gamle Hedninger agtsommeligt have stadfæstet

det menneskelige Selskabs Hellighed med offentlig Kirketugt. Heroverfor tilstod den anden, at han ganske vist ikke var ubekendt med Jødernes tre indbyrdes forskellige Navne paa Bandlysningb) og anden saadan Bod; men at Hedningernes Forordninger om Kirketugt forekom ham nye og ukendte.

Nu tog hin til Orde: »Saasom vor Samtale er opkommen af et løsaagtigt Fruentimmers kirkelige Beskæmmelse, saa betragt, kære Ven, de gamle Romeres saavel som Grækernes hellige Brug. Hør hin ældgamle Lov af Numa, hvilken Festus) gengiver saalunde i mere moderne Stil: *Bislopperske maa ej berøre Junonis Alter. Hvis hun berører det, skal hun med udslagne Haar slagte Junoni et Gimmerlam.*

209

Hør fremdeles belagende Grækerne Demosthenem, som i Talen mod Neæramd) anfører denne Lov hos Athenienserne: *Ikke heller være det nogen Kvinde tilstedt at indtræde i de offentlige Templer, hvis hun er bleven befunden i Hor med en Mand; men er hun indgangen, da være alt tilstedt overfor hende, undtagen at dræbe hende.* Dernæst, ligesom vi i vor christne Kirke nægte dem Adgang til Gudstjenesten, som halsstarrigt træde Guds Ord under Fod og foragte dete), saaledes have ogsaa de visere og bedre Hedninger holdt deres ugudelige Overtrædere af Love og guddommelige Anordninger som Vandbier ude fra deres Helligdommes Hegn og straffet dem saa at sige med en Art kirkelig Landsforvisning. Om Cerceterne mindes jeg at have læst hos Nic. Damascenumf): *Cerceterne nægte de i en vilkenskommelst begaaet Forseelse Skyldige Adgang til Helligdommene.* Om de druidiske Præsters Strængthed handler det bekendte Sted hos Cæsaremg): *De tage Bestemmelse om alle Stridigheder, offentlige og private; og hvis nogen Misgerning er begaaet, noget Manddrab øvet, fælde de ligeledes Dom; de beskikke Belønninger og Stra/e; hvis nogen Privatperson eller noget Folkeslag ikke holder deres Dom, nægte de dem Adgang til Ofringerne. Denne Straf er hos dem den haardeste. De, som saalunde ere udelukte, regnes iblandt Skælmer og ugudelige Kroppe: alle vige af Vejen for dem og sky deres Omgang og Samtale, for ej at paadrage sig nogen Fortræd ved Berøring med dem; de faa ikke deres Ret. naar de kræve den, og intet Æresamt meddeles dem; næsten aldeles ligesom Danske Lov byderh): Den, 210 som bandsat er, maa ikke stedes til Nadverens Sacramente, ej heller vare Vidne til Daaben, ej heller indbydes eller komme til nogen hæderlig Samkvem, førend han sig med GUD og hans hellige Menighed igen aabenbarlig forliger. - Om Atheniensernes kirkelige Forbandelse veed man endog Besked iblandt Drengene, ud af Alcibiadis Historie hos Nepotemi): Han blev nemlig belagt med Æreløshed, fordi han sagdes at holde forborgne Gudstjenester i sit Hjem, hvilket var utilbørligt efter Atheniensernes Skik; - - de satte ham fraværende under Anklage, fordi han havde skændet Helligdommene; - - Eumolpidernes Præsteskab nødes til at forbande ham; hvor tvært imod Fortolkernes Mening Nepos synes mig at maatte corrigeres, hvilken rundt omkring omtaler Eumolpiderne som Præster, af Mandkøn, da det dog ej kan være tvivlsomt for nogen, at de have været Kvinder, naar han da ikke er uvidende om, at Cereris Mysterier ere overleverede af Eumolpo til hans Døtrej), eller naar han læser hint bekendte Sted hos Plutarchumk): *I Athen blev den Præstinde berømmet, som nægtede paa Folkets Befaling at forbande Alcibiadem, sigende at hun forestod Gudstjenesten for at fremsige Bønner og ikke Forbandelser*, Hertil kommer Pausaniæ klare Vidnesbyrd om Vaabenstilstanden, der blev afsluttet mellem Eleusinierne og Athenienserne paa det Vilkaar, at Eleusinierne overgave sig selv og alt hvad deres var i Atheniensernes Magt, men selv beholdt Mysterierne som deres Ejendom, og at Eumolpus og Celei Døtre skulde ofre til Cereri og Proserpinæ. Pamphus og Homerus kalde 211 dem med de samme Navne: Diogenea, Pammerope, og den tredje Sæsaral). Jeg taler her ikke om Romerne, som ej hen i Vejret benyttede Forbandelsen, af Grunde, som Appianusm) gengiver saalunde: *Disse hellige og ældgamle Forbandelser (som Atejus lyste over Crassum), have efter Romernes Mening en saadan Kraft, at ingen, der er saalunde forbandet, kan undslippe, ja at det end ikke vil gaa den Mand vel, som forbander, hvorfor de ej uden Aarsag benytte dem.* Endelig (farer han fort) betvivler jeg ikke, at man til de gamle Hedningers Kirketugt kan henføre hvad Pausanias fortæller om Oresten): *Foran Appollinis Tempel er der en Bygning, som de kalde Orestis Telt. Førend nemlig Orestes ved Sonofre aftoede Skampletten af sin Moders Blod, vilde ingen af Troezenierne modtage ham i sit Hus; men de befalede ham at dvæle her i dette Kammer, og dér gave Forstanderne for Renselsen ham Føde, indtil han tilbørlig var bleven afløst.*«*

Derefter afhandlede vor Ven, en Mand, der sandelig ej var ubekendt med de gamle Skrifter, smukt mangt og meget om de gamle Hedningers Sonofre, hvilket han inden længe lovede at ville udføre nøjere i en kort Antegnelse.

212

XXXV MUSE-SPØRGSMÅL.

For Tidsfordriv havde jeg sidstforleden Sommer (Aar 1729) begivet mig til min vellærde Heltindes Landgaard). For Tidsfordriv, siger jeg? Jeg tager mine Ord i mig igen. Denne højædle Kvindes Gaard er sandelig ingen *Fruerstue*, optagen af ørkesløs Fruentimmersladder; det er en Art *Mandfolkeherberg*, i hvilket ej anderledes end ved Tiberiib) eller Hadrianic) Hof enhver studeret Person næsten fra Sol gaar op og til Sol gaar ned forfølges af Spørgsmaal i Hobetal. Talen var tilfældigvis en Dag falden paa Musene, da Husets Frue for at anstille Prøve i flere Venners Nærværelse adspurgte mig, hvad hine gyldne Mus betyde i 1. Samuels Bog VI,4, med hvilke Azotierne befales at gøre Bod for den guddommelige Arks Bortførelse, da der dog i den forudgaaende Text intet læses om, at Azotierne havde haft noget at skaffe med denne Art Dyr, eller at disse havde haft nogen Bestilling?d) Jeg følte mig noget slagen af dette uformodede Angreb, og for i al Stilhed at vinde Tid til Eftertanke, beder jeg om at faa den hellige Skrift i Hænde, opleder Stedet og peger paa det følgende Vers, som hun snildelig havde fortiet). Dernæst kommer jeg i Tanker om, at de 70 Fortolkeref) foruden den hebræiske Bibels Hjemmel i den anførte Bogs Cap. 5, Vers 6 have antegnet Ordene: *Og midt i deres Land opstode musg*); ligeledes om hint *Josephi Vidnesbyrdh*): *Men 213 hele (Azotiernes) Gebet vrimlede af Mus, der lagde alf øde og hverken sparede Sædemarkerne eller de andre Afgrøder, ja end ikke Menneskene, som Sulpicius Severus beretter i sin hellige Historiei): Der opstode Mus over hele Egnen, hvilke med skadelige Bid gave mange tusinde Mennesker Døden. Drevne af denne Plage overførte Azotierne for at undgaa Ulykken GUDs Ark til Gethæerne; hvilken Sulpicii Overlevering jeg, som Drusiusj) forhen havde paapeget, efterviste at maatte skyides de 70's Oversættelse, i hvilken der læses følgende i Cap. 5, Vers 6: *Der opstode Mus; og der kom en stor Døds-Forstyrning i Stadenk*). Hertil lagde jeg, hvad *Hornius* beretter efter *Gregorium*, at *Musene bede Philistrene i Maven, naar de gik afsides og vilde udtømme denl*).*

Hermed lod Husets Frue sig nøje, men slog sig dog ikke til Taals; hun blev ved med at udspørge mig, om jeg nogensinde havde læst eller hørt, at Musene besværges med en højtidelig Eds-Formular, for at de skulle spare Bøger eller andre hellige Ting? Og da jeg frimodig tilstod, at det var mig ubekendt, forsikrer hun mig, at hun af en højærværdig Biskop her i Landet, som endnu er i Live, havde hørt bekræftet for sig som sikkert og vist, at der i S. . . .m) Stifts-Arkiv findes en ældgammel Forbandelses-Formular, ved hvilken visse Bøgers uskadte Stand sikres mod Overlast af Mus, og at disse indtil den Dag idag opbevares urørte og uskadte. Ved at høre dette smilede jeg og sagde: »Da ere sandelig vore Mus endnu frommere og gudfrygtigere end hine 214 pontiske, om hvilke *Ælianus* fortællern): *Alle de Mus, som findes i Heraclea, der er en Ø ved Pontus, dyrke samvittighedsfuldt Herculem og røre ikke hvad der er indviet til Guden, ret som de forstøde, at det var ham velbehageligt. Derfor, naar Druerne ere blevne modne paa de Vinstokke, som dér ere helligede Herculi, drage Musene bort fra Øen, for at de ej, ved at forblive der, af Vanvare skulle komme til at røre ved dem; men siden, naar denne Aarstid er omme, vende de tilbage til deres Hjem.*«

Da disse Smaafortællinger vare til Ende, gaar Husets Frue, for at fornøje de tilstedeværendes Øren og Sind, hen i sit Bibliotheque og henter et Document, som indeholdt en hel Rettergang mod Musene, nylig foretagen af nogle Bønder i Jylland i Nærheden af Byen *Æbeltoft*, ikke for Spøg, men for ramme Alvor). Den lyder saalunde, nøjagtig og Ord til andet oversat til Latin:

»NIELS NIELSEN Helberskovp), udvalgt Dommer paa Als Grandestævneq), gør vitterligt, at Aar 1711 efter Christi Fødsel, d. 29. Augusti, er paa bemeldte Grandestævne som Befuldmægtiget paa menige Als Bymænds Vegne fremkommen *Christiern Tømmerman* og har ladet kundgøre Tingsvidne paa dette Sted, hvor vor synderlige Rettergang plejes, udstedt den 19. Augusti, hvilket her følger i tilforladelig Afskrift:

NIELS NIELSEN Helberskov, udvalgt Dommer paa Als Grandestævne, samt LARS STYRMAN, Tings skriver, gøre vitterligt, at Anno 215 Christi 1711 om Onsdagen den 19. Augusti er paa menige Als Bymænds Vegne fremkommen *Christiern Tømmerman* fra Als By og har fremført tvende Stævningsmænd, *Ole Christiensen* og *Christiern Larsen*, hvilke med oprakte Fingre og svoren Ed efter Lovens Bydende bekræftede, at de otte Dage inden denne Dag havde forkyndt rettelig, skriftlig udfærdiget Stævning her til Tings imod visse skadelige Dyr, Rotter og Mus, saalydende:

Vi, den ganske Almue i Als By, Gaardmænd, Husmænd og Indersterr), forkynde Eder, Rotter og Mus, paa Land og i Vand, uden Undtagelse, saa mange som leve indenfor vor Bys og Agers Indemærker, lovlig Stævning her for vort Ting til i Dag otte Dage, den 19. Augusti Klokken 10 Formiddag, og befale Eder at indfinde Eder paa Tinge paa vort Grandestævne her i Als for at høre paa vore Anklager og Vidnesbyrd og give Svar paa Tiltale, nemlig om den uforskammede og umaadelige Skade, som I have anrettet paa vor Sæd, vore Agre, vort Græs. Ydermere sættes Eder, Anklagere og Vidner, Stævne til samme Tid og Sted: *Christiern Thomsen, Mikkel Andersen, Jørgen Jensen, Lars Pedersen, Niels Pedersen og Erik Andersen*, alle af Als By, paa det at I i denne Sag skulle sige Sanden og det som ret er. Eder, Rotter og Mus, sættes fremdeles alle tilsammen Stævne til idag fjorten Dage, Tingdags Frist, den 26. Augusti, at underkaste Eder vor afsigendes Dom og enten godtgøre os vor Skade efter dens Værd eller vige bort fra vor og Als Bys Mark, hvorved I kunne 216 medbringe for Retten alt hvad der synes Eder at kunne tjene Eder til Bedste.

Siden har Dommeren tre Gange udraabt, om der var nogen tilstede, som i de skadelige Dyrs Navn vilde indvende noget mod dette Lovmaal. Men da ikke én indstillede sig, fremkom som Vidne *Christiern Thomsen*, hvilken med Ed og oprakte Fingre forsikrede, at de skadelige Dyr, hvorom ovenfor er meldt, have tilføjet de Als Bymænds Agre, Enge og Sæd saa megen Skade som Jordens Udsæd er værd, ja ydermere herudover

ynkelig have udplyndret Agre og Enge. Som Vidner fremgik for Retten foruden denne *Mikkel Andersen, Jørgen Jensen, Lars Pedersen og Erik Andersen*, alle af Als By, hvilke med Ed og oprakte Fingre bekræftede *Christiern Thomsens* Vidnesbyrd; hvorefter *Christiern Tømmerman* i menige Als Bymænds Navn krævede Tingsvidne af de idag nærværende otte Bisiddere her paa vort Ting: *Erik Pedersen, Erik Larsen, Christiern Eriksen, Lars Olsen, Niels Rasmussen, Lars Bachman, Rasmus Madsen og Anders Mortensen*, alle af Als By. Og at det Tingsvidne, som disse otte ustraffelige Mænd have aflagt, forholder sig som her anført, bevidne vi under vor Haand og Segl.

NIELS NIELSEN.

LARS STYRMAN.

At saalunde er tinglæst paa Als Grandestævne d. 26. Aug. 1711, bevidner jeg

LARS STYRMAN.

217

Siden, efter at Lovsmaai og Tingsvidne vare førte til Protocols, rejste *Christiern Tømmerman* Klage og paastod det ret og billigt at være, at de sagskyldige Rotter og Mus enten vederlagde vor Skade eller drog bort fra vore Enge, Agre og Jorder; hvisaarsag samme *Christiern Tømmerman* afæskede Dommeren hans Kendelse. Og da efter tre Gange gentagen Tilspørgen for Retten, om enten disse smaa Dyr selv elier nogen anden i deres Navn havde noget at anføre, ingen indstillede sig, kendtes saalunde for Ret:

Af Tingsvidne, udstedt for Retten paa Als Grandestævne sidst forledne 19. Augusti, fremgaar det, hvor stor Skade de fjendtlige Dyr Musene have foraarsaget de Als Bymænd ved at udplyndre deres Enge og afgnave deres Udsæd, som var lagt i Jorden. Saasom nu den algode og almægtige GUD har lyksaliggjort Jorden med besynderlig Frugtbarhed, (hvilket være sagt til uddelig Ære for GUDs Navn), love vi os for vist dette af GUDs Godhed og Miskundhed, at han ingenlunde vil lade de Gaver, som han har bestemt til Menneskene og til vore Kvæghøveder, opæde af saadanne skadelige Dyr, men snarere vil vise disse Røvere bort fra vore Agre og Indemærker og befale dem at vige ud i Havet, dog Fiskenes og Menneskeslægtens Tarv ubeskaaret. Det give Gud! Lad dem herefterdags ikke mere gøre nogen Mand Skade paa disse Steder, men være landflygtige og forflyttede 218 til sit Sted, og det inden fjorten Dages Forløb! Givet under mit Segl den 29. Augusti 1711.

NIELS NIELSEN.«

(L. S.)

Da dette var gennemlæst, udspørger Husets Frue, der forsikrede som aldeles vist, at de Als Bymænd fra den Tid vare aldeles befriede for deres Muse-Plage, mig sagtmødig om min Mening angaaende denne nye Muse-Domstol, og jeg svarer hende: »Hvis ikke Sagen var vitterlig og bevidnet ved lhukommelses-Skrifter, som den Dag idag ere til, vilde sandelig disse Bønders uhørte Enfoldighed synes at overskride al Troværdighed. Og jeg for min Del har aldrig nogensinde hørt Tale om noget saadant, medmindre man hertil kan henhøre hvad jeg mindes at have læst hos *Pausaniam* om de døde og sansesløse Ting, som forud droges for Domstolen i det attiske Prytaneo og enten domfældtes eller frikendtes ved Stemmegivningen. Skribentens Ord ere disses): *I Prytaneo fældes Dom over Jærn og andre livløse Ting. - Iøvrigt siges ogsaa andre sansesløse Ting at rammes af Lovens Straf.* Men for iøvrigt at vende tilbage til vore Mus, saa er det en bestandig Snak i *Hvidding* Herred og ligeledes i *Gjording* Herred i Omegnen af vort *Ribe*, i hvilke to Herreder der i Mands Minde ikke længer findes nogen Rotte, at en lignende Landsforvisnings Lov er bleven given.

Men jeg lader fare at fælde Dom om denne Musenes Lydighed, medmindre man har Lov til 219 at gætte, at den skyldes de menneskelige Afbedeiser, som Himlen er bevaagen. Andenstedshen synes mig ej heller at kunne henhøres *Ægypternes* Skæbne hos *Ælianumt*): *Saa snart det regner i Ægypten, plejer der at opstaa Mus, som anrette den værste Ulykke paa Agrene og Sæden. Ægypterne sætte Fælder for dem; men naar de se at disse falde ud til intet, ty de med Bøn til Guden om at afværge denne Ulykke fra dem. Og Musene vige af Frygt for den guddommelige Vrede bort til et Bjærg, etc.* - Ikke at tale om *Jøderne*, som for at afvende saadanne Dyrs Vold og Overlast bruge et Middel, sammensat af GUDs Navne, med Anvendelse af en Mængde overtroiske Ceremonier, der findes i *Schimmusch Tillin* og andenstedsu). Der ere nogle udaf vor læge Almue, som tro, at vore Mus ere i sin Tid besværgede og fordrevne ved Trylle-Ord; men da Trylle-Sange ikke have den Natur og det Vilkaar, at de kunne tvinge Dyrene, synes dette mig ingenlunde sandsynligere end hvad der fortælles hos *Strabonemv*) om *Græshopperne* og *Vinlusene*, som *Hercules* forjog.«

220

OM INDBILDT MODVILLIE.

Medens jeg gæstede den højædle Matrones eller Patronesses Gaard, som jeg nys har nævnt med Hædera), hændte det sig en Dag, at jeg blev noget flad. Hun havde nemlig, jeg véd ikke af hvilken Forræder, faaet Nys om den latterlige Modvillie, som jeg lige fra Barnsben af har mod Fruentimmerets Fingerbøl, og sætter lumskelig en Snare for min Standhaftighed, ved paa Skrømt at tabe sit Fingerbøl og lade som om det uforvarende faldt ned fra sin Plads; hvorved min Respect krævede, at jeg skulde tage det op, medens det vilde være uforskammet ikke at tage det op. Husets Frue venter min Tjeneste, medens de andre tilstedeværende Fruer og Jomfruer efter Aftale i al Stilhed ikke røre en Finger derfor. Der opstaar nu en Strid mellem mit Sinds Tjenstberedvillighed og forskrækkede Afsky derfor; dog overvinder og betvinger hin denne: jeg befaler mig selv, og forhverver ogsaa mit Samtykke til, at tage Redskabet op fra Gulvet og overrække Husfruen det. Ved den Gerning fyldes Fruentimmeret med Latter og Bifald og ønsker gækkende sig selv til Lykke med dette nye Skuespil, og mig med min uventede Sjæls-Overvindelse. Den højædle Frue adspørger mig for Alvor, hvorfra og paa hvilken Maade hin usædvanlige Afsky for det uskyldige Fingerbøl var kommen mig i Sinde? Jeg giver hende samme Svar som Poëten 221 paa det Spørgsraaal, *hvorfor han ikke elskede Volusium: hvorfor, jeg ej kan sige*).

Dernæst igennemgik vi fra begge Sider adskillige Exempla saavel af den ældre som af den nyere Historie, hvorved min Velynderinde nævnede den ene efter den anden, som have Uvillie mod Katte, mod Ost og lignende, og ikke kunne fordrage Lugten eller Synet af dem. Dertil sagde jeg: »Ja, men, højædleste, at dette er en ældgammel Udyd ved den menneskelige Hu, lærer *Plutarchus* os i sin Bog om Avind og Hadc): *Man kan ogsaa fatte Had til umælende Dyr; thi der gives de Folk som hade Katte, Fluere, Skrubtudser og Slinger; og Germanicus kunde hverken fordrage Røsten eller Synet af en Hane, etc.* Den berømmelige *Casaubonus* skriver etstedsd) følgende: *Ligesom man hos nogle kan se Tilbøjeligheder indplantede af Naturen, saaledes ogsaa hos mange Uvillie og Afsky, hvorover jeg for min Del plejer at undre mig mere. Hvor mange gives der ikke, som man end ikke med attaliske Vilkaare) kan bevæge til at smage paa Ost eller Pære eller Vin? Jeg kendte en Mand i Langue d'oc, der var saa stor en Æblehader, at han formelig gruede ved Synet eller Lugten af et Æble. Da en af hans Venner fornylig gav ham et Brev, hvilket han, som saa ofte, havde haft liggende i sin Vadsæk, hvori der ogsaa fandtes Æbler, kastede han det fluks fra sig med Afsky og bekvemmede sig aldrig til at læse det. Ja, Manden blev saa fortørnet herover, at han med Nød og næppe kunde afholdes fra at ville hævne den 222 ham vederfarne Forurettelse. - Den berømmelige *Morhofius* fortællerf), at der var en Kvinde i England, hvilken, naar hun hørte Torden, kastede op og fik Durkløb; og han lægger til, at der gives Mennesker, som besvime ved Lyden af en Klokke og falde i Afmagt, naar en Kaarde udtrækkes. - Hos *Antonium le Grand* i hans Naturhistorie) læses disse Anecdoter: *En Advocat i London, der engang af Vanvare i et blødkogt Æg havde slugt en næsten udrugnet Kylling, fik herefterdags en saadan Afsky for Æg, at han end ikke ved Lægernes Paamindelse nogensinde kunde bevæges til atter at tage dem til sig; fremdeles: En højfornem Mand i England, som jeg kender meget godt, gruer saa stærkt for Osen af et nylig slukket Tællelys, at han, hvis et saadant Lys tilfældig slukkes ved Tjenernes Uagtsomhed, tager saadant Anstød af dets Lugt, at han ses at skælve over hele Kroppen og ryste paa alle sine Lemmer.*«*

Omsider blev der spurgt og afhandlet om, hvilken den naturlige Grund kan være til at man kan fatte saadan unaturlig Afsky. Min Velynderinde betvivlede ikke, at Aarsagen til Afsky for Ost og lignende laa i Forestillinger, som af Moderen under hendes Svangerskab bleve indplantede i Fosteret; hvilken Mening hun tilstod sig at have lært af berømmelige Mænd. Dertil svarede jeg: »Højædleste, om det ej er til Besvær, da hør paa den bemeldte *Antonium le Grand*, hvis Ord, om min Hukommelse ej slaar mig fejl, ere disse): *Der gives i alle Lande, ja Landsdele mange Folk, der have Afsky for Ost, af hvilke nogle ikke alene grue for 223 at spise den, men end ikke kunne se den uden Væmmelse, Granden ti! denne Afsky mener Ridderen Kenelmus Digbæus at være den, at de som spæde have diet frugtsommelige Ammer, i hvilke Bryster Mælken er løbet sammen paa Grund af Fosterets Undfangelse og har forulempet det spæde Barns lille Mave. Deraf følger, at Barnet hele Livet igennem har Afsky for den Føde, som det Uge ved Livets Begyndelse har faaet Væmmelse ved. At dette i mange Tilfælde er Grunden til at de væmmes saa stærkt ved Ost, vil jeg gerne bifalde; men jeg kan ej bevæges til at bifalde, at alle, som indsuge sammenløbet Mælk, fatte Afsky for Ost, da vi dog se mange Koner, fornemmelig af Almuen og de gemene Folk, der ere saa frugtbare, at de faa Børn hvert Aar, hvilke de give Die under hele Svangerskabets Forløb og ikke vænne fra, førend Fødselen er nær i Vente. - Jeg mener derfor, at der ere adskillige Aarsager til saadan Afsky: een af dem kan være hin ostede Mælk; en anden Mødrenes Forhippelse eller irregulaire Begærlighed efter visse Spiser; thi hvis Børnene forfordes ved disse, nære de ikke sjælden efter Fødselen Afsky for dem; eller ogsaa en vis Tilbøjelighed i den Mave eller den Bug, som en saadan Spise er imod. Der har ogsaa iblandt de Lærde været én ved Navn *Martinus Schookius*, som har sammenskrevet en besynderlig liden Bog om Afsky for Ostj); men den har jeg ikke nu ved Haanden. Hør endelig fremdeles, om dig lyster, efter samme *le Grand*, naar han farer fort: *Adskillige kunne ej fordrage Synet af visse Dyr. Nogle have saadan Afsky for en Kats Nærværelse, at de ved Synet af den falde i Besvimelse. Grunden er den, at hine have et saadant 224 Temperament af Blod og Livsaander, at**

den Dunst, der stadig udgaar fra en Kats Krop og ved Aandedrættet overføres til Lungerne og Hjærnen, sammenløber, stivner eller paa usædvanlig Maade oprører Blodet og Livsaanderne, med hvilke den blander sig. Derfor er det Intet Under, om de føle saa stor en Forstyrrelse, og at der stundom paakommer dem en Afmægtighed. Naar det hænder, at andre Mennesker ikke antastes af disse Lidelser, rejser det sig af, at de ere af forskelligt Temperament og ikke plages af Katte-Dunsten, der fordamper i den omgivende Luft.

Jeg forbigaar hvad der om denne Materie er afhandlet af (Kechermannj) Erastok) og andre. Men jeg kan ikke fortie, da vi disputere om den menneskelige Afsky for Katte, mine Ørens ualmindelige og ganske latterlige Natur, hvilke ved den Kattens Lyd, hvormed den giver en Art Tegn til Kamp, ej bevæges anderledes end ved den lifligste Harmoni, fordi de i den mene sig at opfatte en Art menneskelig Lyd og noget der ligner Barnegraad. Derfor, naar jeg, de Klogeres Anseelse ufortalt, skulde sige min Mening, saa turde jeg ej fare meget vild, naar jeg siger, at disse besynderlige Arter af Afsky ere *Fejl i den sanselige Indbildningskraft*, hvilke lige fra Livets Begyndelse ere prentede i den spædes Sind og Sanser som i Papir, og som sidde fast, hænge ved, og ældes med os. Jeg kalder dem *Fejl i Indbildningskraften*, hvilken tilhører Mennesket alene; thi hvis det ogsaa havde den tilfælles med Dyrene, betvivler jeg ikke, at disse vilde have saadan Afsky tilfælles med os; 225 dog se vi ingen af disse væmmes ved sin vante Føde, endog efter Opkastelse eller andet Mavens Anstød. Ja, hvis man vilde adspørge Mødrene til de fleste af de Mennesker, som hin Væmmelse forfølger, om de i deres Svangerskab havde mærket noget til denne Væmmelse, saa at den kunde være afledt til Fosteret, vilde de uden Tvivl tilstaa, at noget saadant aldrig var faldet dem ind. Jeg er derfor ganske overbevist om, at denne Art Mennesker, der ere vandle ved et eller andet, er en Art Tosser, af hvis Sind den engang indgroede Mening ej kan oprykkes eller udslettes uden sammen med Livet.«

XXXVII OM BEGRAVELSES-SANGENS ALDER.

En ung Mand, der ej stod tilbage i boglig Lærdom, skulde for sin private akademiske Læremester aflægge Prøve paa sin Hjemme-Flid, og havde foresat sig at sammenskrive et lidet Udkast om *Begravelses-Sangens Alder*. Han antræffer mig en Dag i mit Bibliotheque, aabenbarer sit Anslag og adspørger mig først, om nogen Skribent var mig bekendt, der omhandlede denne Begravelses-Materie. Jeg svarede ham: »Om jeg husker ret, saa er denne Antiquitet ikke justement afhandlet, men 226 dog, som man siger, berørt med Fingerspidserne af Rosweidoa) som jeg ikke nu har ved Haanden, og af *Kirchmanno* i hans Skrift om Romernes Begravelsesfærdb).«

Dette efterse vi altsaa og finde disse Steder hos Macrobius) mindeværdige: *At ogsaa de Døde bør følges til Graven med Sang, have de fleste Folkefærdes eller Landskabers Anordninger beskikket, i den Overbevisning) at efter at have forladt Kroppen troes Sjælene at vende tilbage til Udspringet for Musikkens Sødhed, det er, tit Himlen; ligesaa Ciceronis Ord om Clodiod), hvis Drabanter Gudernes Vrede siges at have indgivet den Galenskab, at de endog lode ham som en foragtet Person opbrændes uden Sang, uden Ligbegængelse, uden Veklage, uden Lovtalee).*

Dernæst gave vi os til at afhandle om Oprindelsen til Begravelses-Sangen, med hvilken vi følge Lig, hvilken den unge Mand frimodigt tilstod sig at være uvidende om. Dertil sagde jeg: »Det ligger sandelig over min Skarpsindighed eller min Dom at beskrive dette klarligt. Ganske vist er der ingen Grund til at betvivle, at denne Ceremoni er os overleveret fra den christne Kirkes første Tider. Hør, kære, hvad *Kirchmann* siger i den anførte Bogf): *Hos de Christne bleve forud Sangersker antagne i Sørgekones Sled, hvilke sang Psalmer; det omtales, etc.* - Læg dertil hvad jeg mindes at have læst hos *Sulpicius Severus* i den hellige Martini Levnedg): *Dette den hellige Mands Lig følges altsaa til sit Gravsted af Mængden, der sang hellige Psalmer;* efterse her Horniumh). Læg 227 fremdeles dertil hint Vidnesbyrd af *Gregorio fra Nazianz* hos Nicephorumi) om Kejsers Constantii Jordefærd: *Og vor Kejsers Ligbegængelse gaar for sig paa offentlig Bekostning, - - og med hellige Sange samt med natlige Psalmer og Fakkelskin, med hvilke vi mene at burde hædre en Christens fromme Død.* Men at denne Begravelses-Sang, som mange andre Ting, er overgaaet til de Christne fra den hedenske Kirke, det kan efter min Mening ingen lidt mere belæst Person betvivle. Velan da, lader os lede op i de gamle verdslige Historier.«

Fremført blev ud af Romerne *Suetonius*, hvis Ord ere disse i Augusti Levnedj): *Foruden adskilligt andet foresloge nogle Senatorer, at Ligfærden skulde gaa igennem Triumph-Porten, med Sejrs-Gudinden fra Raadhuset i Spidsen, medens de fornemste Mænds Børn af begge Køn sang en Sørgesang; saaledes som endnu den Dag idag her hos os Ligfærden plejer at foregaa, med Skole-Ungdommen syngende i Spidsen.*

Dernæst anførtes ud af Grækerne *Plato*, af hvilken jeg erindrede dette Sted) om Folkets Præster: *Naar de ere døde, skal deres Ligbegængelse og Begravelse finde Sted med større Pragt end de andre Borgeres. - - Ogsaa skulle tvende Sangchor, et af femten Piger og et andet af ligesaa mange Dreng, omgive Baaren paa alle Sider og skiftevis lovprise Præsten med Sange, og hele Dagen igennem berømme hans Lyksalighed; ligesom ogsaa de Christne i gamle Tider siges at have begravet deres Døde med Lykønsken og Saligprisning og at have sunget *Alleluja*, fordi de fra dette møjsommelige Liv vare dragne bort til 228 deres ærefulde Fædreland. Siden læste vi hos Athenæuml) om de Gamles Begravelses-Sange, som hine kaldte *Klagesange* og *Veklager*. Endelig fremførtes Jornandesm) efter hvilken disse Ord afskreves: *De mest udvalgte Ryttere ud af hele Hunnernes Folk gik rundt om det Sted, hvor den afdøde Kong Attila laa, ligesom ved Løbene paa Rendebanen, og kundgjorde hans Bedrifter i en Begravelses-Sang, i ordnet Rskkefølge: Hunnernes store Konge Attila, etc. -n).**

229

NOTER OG OPLYSNINGER.

(Falsters egne henvisninger og håndskrevne tilføjelser er spatierede.)

Originalens titelblad udviser, at den er udkommet 1731 på samme forlag som første part.

DEDICATIONEN OG FORTALEN.

a) Otto Mandrup Rantzau var født 1719 (d. 1768) og var altså dengang en tolvårs dreng. Han sendte d. 31. Juli 1731 Falster et latinsk taksigelsesbrev. - Hans fader grev Christian Rantzau (f. 1684, d. 1771, statholder i Norge 1731-39) var en af Falsters velyndere og interesserede sig meget for litteratur. Han stod stadig i brevvæksling med Falster; en del af hans breve til denne er trykte i Chr. Bruuns *Falsteriana* s. 129-138, deriblandt (s. 135) hans taksigelse for Falsters dedikation af 2. del af *Amoenitates* til sønnen, dateret København d. 31. Juli 1731 (ligesom sønnens taksigelsesbrev). - Om hans livlige korrespondance med Hans Gram henvises til *Breve fra Hans Gram*, udg. af Herman Gram (Kbh. 1907).

b) Der menes kejser-filosofen Marcus Aurelius Antoninus (161 -180 e. Chr.), hvis søn Commodus hørte til Roms dårlige kejsere. - I Falsters eget exemplar er ved dedikationens begyndelse i marginen tilskrevet: *Se Spartianum i [Hadriani] Levned Cap. XXI, p. m. ...; sammenlign Svetonium i [Augusti] Levned C. 65 mod Slutningen, hvor Augustus med Homeri Ord (Iliaden 3,40) ønsker sig ugift og barnløs. - Om Spartian og Sveton se I. del, note r til VIII. discurs og note d til V. discurs.*

230

c) Septimius Severus, en af Roms dygtigste kejsere (193-211 e. Chr.).

d) Af den unge grev Otto Mandrup Rantzaus bedstefædre var farfaderen, Otto Rantzau til Asdal (1632-1719) geheimeråd og gesandt i Paris; mere kendt er morfaderen geheimeråd Marcus Giø til Brahesborg (1635-98), der både som diplomat i statens tjeneste og som videnskabernes ynder og befordre indlagde sig store fortjenester. Den unge greves tiptipoldefader på fædrene side var den navnkundige Henrik Rantzau »den lærde« til Bredenberg (1526-98), kgl. statholder i hertugdømmerne og storstilet mæcen.

e) I de latinske randgloser, som er trykte i *Danske Samlinger* 2, R. IV (se 1. del, I. discurs, note f), oplyses, at det aldeles ikke var boghandleren, men professor Sigebert Havercamp (kendt hollandsk filolog, 1683-1742, professor i Græsk i Leiden), der ændrede bogens titel. - Til denne er den lille afhandling om Gellius dediceret, der findes i slutningen af 2. del af *Amoenitates*.

f) Decimus Magnus Ausonius, romersk digter fra det sydlige Gallien, døde 393. - Symmachus var en samtidig romersk taler, en af de sidste betydelige repræsentanter for det gamle hedenskab.

I. DISCURS.

a) Den oftnævnte glossator Lars Gram, 1729-33 kapellan i Vilslev, bemærker ved disse ord: blandt hvilke ogsaa jeg. Se 1. del, I. discours, note f.

b) Ifølge glossatoren: Havervad ved Roager. - Den ligger henved 2 mil syd for Ribe, i Brøns sogn.

c) Den oftnævnte glossator bemærker her: Her er det mig som maa holde for.

d) *De Amicitia* (om venskabet), cap. 23, al. 22.

e) Archytas fra Tarent (c. 430-365 f. Chr.) var pythagoræisk filosof og matematiker samt god ven af Platon.

231

f) I Falsters eget exemplar er her tilskrevet en henvisning til *Acta Eruditorum* 17 .. p. 75. - Af de nævnte græske filosoffer var Menedernes elev af Platon og stifter af den såkaldte megariske skole; Epimenides var en oldgræsk digter og vismand fra øen Kreta (c. 600 f. Chr.); Empedokles fra Agrigent på Sicilien levede i første halvdel af 5. årh.; Hippias fra Elis var en sofist c. 400 f. Chr. - Om Antisthenes, Zeno og Aristippus se 1. del, note i til II. discours, note c til XV. discours og note g til I. discours. - Druider var navnet på Gallernes præsteskab, - Claudius Delle var en fransk dominikaner, d. 1699, der bl, a. har udgivet *Histoire ou antiquitez de l'état monastique et religieux*, i 4 bind.

g) Pyrrhon var en navnkundig skeptisk filosof (c. 350 f. Chr.).

h) *Lib. X. Segm. 63.* - Om Diogenes Laërtius se 1. del, note d til II. discours. Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

i) Krates fra Theben, græsk filosof c. 330 f. Chr., var kynikeren Diogenes' elev.

j) *In Apolog. p. m. 260.* - Om Apulejus og hans apologi se 1. del, note b til XII. discours og note s til XXVIII. discours.

k) L. XV, p. m. 1039. - Om geografen Strabon se 1. del, note t til XIV. discours. - Gymnosofisterne (>de nøgne vismænd<) var en art indiske asketer eller fakirer.

l) *Lib. VIII Orig. c. 6.* - Om Isidor af Sevilla og hans værk *Origines* se 1. del, note i til XXXV. discours.

m) *Præparat. Evang.* (evangelisk forberedelse) VIII. - Om kirkefaderen Eusebius se 1. del, note o til XL. discours. - Filon var en jødisk filosof fra Alexandria på Christi tid. Essæerne var en art jødisk munkeorden, der blomstrede på samme tid. Om kirkefaderen Basilius se 1. del, note g til II. discours; han 232 havde stor betydning for munkevæsenets udvikling. Om den ægyptiske eneboer Paulus fra Theben i 3. årh. e. Chr. vides intet pålideligt historisk; det samme gælder om Hilarion, der i 4. årh. skal have grundlagt munkevæsenet i Syrien. Antonios (i 4. årh.) var den egentlige grundlægger af eneboervæsenet i Ægypten; blandt hans nævnte mandlige og kvindelige disciple var Makarios den betydeligste. - I Falsters eget exemplar af bogen er her tilskrevet en note om et svar af eremiten Arsenius med henvisning til den portugisiske lærde *Andreas Eborensis' Memorabilia* (om denne se 1. del, VIII. discours, note k), men noten er så stærkt beskadiget ved bogens senere indbinding og beskæring, at den ingen sammenhængende mening giver. - Den nævnte Arsenius var diakon i Rom og blev år 383 lærer for den senere østromerske kejser Arcadius, men trak sig senere tilbage til de ægyptiske ørkener, hvor han døde som eneboer.

n) Der sigtes naturligtvis til den kendte menneskehader Timon fra Athen, der levede på den peloponnesiske krigs tid.

o) Prytaneion var i de græske byer navnet på den bygning, hvor stadens arne med dens hellige ild fandtes, og hvor ofte rådet tillige holdt møde. De fortjente mænd hædredes da ved at få lov til at deltage i rådets måltider, men boede der ikke.

p) *Juvenal, Sat. XIV, vs. 160 sq.* - Molosserne var en folkestamme i Epirus og nævnes derfor sammen med kong Pyrrhus af Epirus.

q) Den oftnævnte glossator antegner her: Hvad der ej kan bevises med bekvemme Vidner, maa regnes som Bagtalelse.

r) Andreas Moretonus (Andrew Moreton) var en engelsk forfatter i 1720'erne.

s) Glossatoren tilføjer her: saavelsom af Lægekunsten.

233

II. DISCURS.

a) Da det følgende stykke handler om latinsk brevstil og navnlig om tilladeligheden af dennes afvigelser fra det klassiske sprog, kan dets mening kun meget ufuldkomment gengives på Dansk. - Ifølge den oftnævnte glossator var det omhandlede brev skrevet af Clemens Fogh til hans kollega Tybring ved Ribe latinskole.

b) Der hentydes her til den meget omstridte tyske skribent Caspar Scioppius (Schoppe), f. 1576, d. 1649. Han udgav en masse skrifter, for en stor del psevdonyme smædeskriverier, og lå altid i litterær fejde; havde derfor heller intet blivende sted, men flakkede rundt fra land til land og nød kun et tvivlsomt rygte. Han fandt endog barbarismer hos Cicero.

c) Originalen har ordspil mellem *Dies dominica* (Herrens dag, Søndag) og *Dominicani*.

d) Josef Justus Scaliger, berømt fransk filolog (1540 - 1609), eller hans fader Julius Cæsar Scaliger, italiensk filolog (1484-1558).

e) Om Hermes Trismegistos og skrifterne om ham henvises til 1, del, note f til VIII. discours.

f) Sebastian Castellio, kendt fransk teolog og filolog (1515-63).

g) *Part. III, Cog. IV p. 173 sq.* - Det anførte skrift udgav Falster 1719.

h) *Quintil.* X,1. - Om Quintilian se 1.del, note I til V. discours.

i) VI,21, 1. - Om Plinius den yngre se 1. del, note a til VII discours.

j) *Lamprid. c. XVI.* - Om den romerske historiker L. se 1. del, X. discours, note p; om digteren Ennius 1. del, XXIII. discours, note v. - L. Cælius Antipater var en ældre romersk historieskriver i slutningen af 2. årh. f. Chr.; han sammenstilles her med den navnkundige romerske historieskriver G. Sallustius Crispus 234 (87-35 f. Chr.). - Med Cato menes den gammelromerske politiker og skribent (d. 149 f. Chr.), hvis skrifter var affattede i et jævnt, gammeldags, upoleret sprog.

k) Citatet er af Juvenal VII,32 (meddelt af dr. Ræder). Junos fugl er påfuglen.

l) Antigonos fra Socho i Judæa er den ældste skriftlærde, som den jødiske overlevering nævner, men som iøvrigt ikke er synderlig kendt. - Saddukæerne havde navn efter Sadok, ypperstepræst på Salomons tid; ordet betegnede således det højere præsteskab i Jerusalem og gik senere over til at betyde det mere verdslig sindede parti, der havde sit hovedtilhold i tempelarikratiet.

m) Gaius Julius Hyginus var en anset grammatiker på Avgusts tid. De to mytologiske skrifter, der er bevarede under H.s navn, skyldes dog ikke ham, men en yngre forfatter. - Vitruvius Pollio var en romersk arkitekt på Cæsars og Avgusts tid, der har efterladt sig et stort skrift »om arkitekturen« i ti bøger. - Med Cato menes den ældre M. Porcius Cato (234-149 f. Chr.), af hvis mange skrifter kun ét (om landvæsen) er helt bevaret.

n) Om disse se 1. del, note I til V. discours, note a til VII discours, note d til V. discours, note g til I. discours og note f til II. discours.

o) Om ham se 1. del, note o til IX. discours.

p) Den lærde franske Jesuit Hardouin (1646-1729) antog de fleste oldtidsskrifter for at være lavede af munke i 13. årh. - Tullius er Cicero; Maro Vergil; Flaccus Horats. - Af de to sidstnævnte filologer var Joh. Sartorius (1656-1729) født i Ungarn, professor i Danzig, ret frugtbar skribent; Maturin Vessirio la Croce var født i Nantes 1661, afsvor 1696 i Basel den katolske religion, døde som bibliothekar i Berlin 1739.

235

III. DISCURS.

a) Der sigtes ifølge den latinske kommentator til en ung grev Schack. - I Falsters eget exemplar af bogen er S'et understreget tykt.

b) Citat af Lucretius (romersk digter c. 98-55 f. Chr.).

c) Ifølge den oftnævnte glossator sigtes der til excellencen kammerherre stiftamtmand Chr. Carl v. Gabel, se 1. del, note a til V. discours.

d) Begge de nævnte mænd, grev Henrik VI af Reuss-Plauen og grev Roehus Friedr. Lynar (1708-81) trådte senere i dansk tjeneste. Den første blev siden amtmand i Sorø og overhofmester ved akademiet. Den sidste blev opdraget i huset hos den førstnævntes fader, trådte 1733 i dansk tjeneste og udnævntes 1735 til gesandt i Sverige. Angående hans senere betydningsfulde diplomatiske løbebane kan henvises bl. a. til Hist. Tidsskr. 4. R. IV, 537-633. Familiens stamslot i Toscana hed Linari, og det er denne form af navnet, Falster anvender. Påfaldende er den af Falster anvendte navneform: *Reus-Henrik VI* i stedet for *Henrik VI af Reuss*.

e) Der menes sikkert: uden forsæde af en ældre anset lærd, hvis elev vedkommende doctorand var, og som recommanderede ham med sin avtoritet.

f) I den latinske tekst: *infans*, et barn; ordet betyder egentlig: umælende.

g) Ifølge den latinske glossator: major Bochatius. - Om denne kan efter oberstlieutenant Hirsch's håndskrevne samlinger til danske militæres personalhistorie oplyses: Ditlev Boccatius var ansat som lieutenant ved 1. danske geworbne fodregiment i kejserlig sold i Italien og Ungarn fra dets oprettelse 1703; regimentet vendte hjem i efteråret 1709, og han fik sin afsked 1710. Senere gik han i russisk tjeneste, men genindtrådte 236 1733 i dansk tjeneste som karakteriseret major; karakteriseret oberstlieutenant 1747; død 1756.

h) Samme kilde bemærker her: hvilke havde været Stiftamtmand i Ribe. - Ikke mindre end tre Schacker havde i en nær fortid været stiftamtmand i Ribe, nemlig den berømte generallieutenant, senere rigsfeltherre og greve Hans Schack 1658-74; hans søn Otto Didrik Schack 1674-83, og dennns søn Hans Schack 1697- 1711; under denne sidste styredes dog embedet for det meste af justitsråd Matthias Worm i Ribe.

i) Ifølge samme kilde hr. Christian Lehman.

j) *August[inus] de Civ[itate] D[ei]* (om Guds stat) L. XIX, c. 7 p. m. 647.

k) *Val. Max. II,2, 2.* - Om Valerius Maximus se 1. del, note t til IV. discours.

l) *Orat. IV. in Verr.* (4. tale mod Verres) n. 147. - Verres var en statholder på Sicilien, som Cicero anklagede for udsugelse af provinsboerne.

m) *In Platon. Qu.* (Platoniske spørgsmål) p. m. 1010. [x][x][x][x][x][x][x] [x][x][x][x] [x][x][x] [x][x][x][x] [x][x] [x][x][x][x][x][x][x] [x][x][x][x][x][x][x] [x][x][x][x][x][x][x] [x][x][x][x][x][x][x], d.v.s. *Romersproget bruge nu næsten alle Mennesker i Fælllesskab.* - Om Plutark se 1. del, note f til V. discours.

n) *V. Sat. 15 vs. 110: Nunc totus Grajas nostrasque habet orbis Athenas, *dolgoeO* Nu Grækenlands og vort Athen af alle ejes.* - I disse ord udtrykker Juvenal dog ikke Romersprogets udbredelse, men udtaler sig om græsk og romersk videnskabeligheds udbredelse over hele verden.

IV. DISCURS.

a) Ifølge den latinske glossator hr. Prom, Falsters kollega af laveste rang og kantor i Ribe. - Den jomfru, han siges at være forelsket i, var ifølge samme kilde en barbedatter Ann. Beat. Henchel.

b) Kaspar Bauhin var en berømt læge fra Basel 237 (1550-1624), mest kendt som anatom og botaniker. - Ferdinand Lopez de Castaneda var en portugiser, der ved midten af 16. årh. skrev Portugals og dets indiske

erobringers historie.

c) Ophiusa (Slangeøen, latinsk Colubraria) er et gammelt navn på øen Kypern. Det synes dog her at måtte være en anden, ubeboet ø, som der sigtes til, rimeligvis en af de såkaldte Columbretes (Slangeøer) i Middelhavet, der ligger c. 70 kilometer Ø. for Valencias kyst og er ubeboede.

d) Apollodoros var en græsk grammatiker (fra Athen, c. 140 f. Chr.), af hvis værker kun brudstykker er bevarede. Om den græske forfatter Joh. Stobaios se 1. del, XXXVIII. discurs, note c. Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin,

e) Se herom 1. del, X. discurs, side 46, samt noterne l og m hertil.

f) *Vid. Ovid. de Arte Am. II,24.* - Citatet er taget af Ovids navnkundige »elskovskunst« og sigter til uhyret Minotavros på Kreta.

g) *Levit. (*dolgoeO* 3. Mosebog) XII,23 sq.* - Jfr. 1. del, XV. discurs, note j.

h) Ifølge den latinske glossator slægten Foss; ifølge samme kilde var hun gift med cancelliråd Gaarman. - Strømsø er nu en del af Drammen; tidligere var det en selvstændig købstad.

i) T: II. *Opp.* (opera, værker) pag. 972. - Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin. - Om Plutark se 1. del, note f til V. discurs.

j) *Noct. Att. XIX,2.* - Om Gellius og hans »attiske nætter« se 1. del, note g til I. discurs.

k) *Problem. VII. Sect XXVIII p. m. 467.*

l) *Serm. XXXIV.* - Maximos fra Tyros var en platonisk filosof i slutningen af 2. årh. e. Chr., forløber for nyplatonikerne. Citaterne af ham anføres på Græsk og oversættes på Latin.

m) *In Lacon. Lib. III p. m. 212.* - Pausanias 238 (i slutn. af 2. årh. e. Chr.) var forfatter til en antikvarisk rejsebeskrivelse over det gamle Grækenland.

n) *Noct. Att. VII,8.* - Om Gellius og hans »attiske nætter« se 1. del, I. discurs, note g. - Apion var en kendt græsk grammatiker på kejser Tiberius' tid.

o) *Lib. IX. Epist. 33.* - Om Plinius d. yngre se 1. del, note a til VII. discurs.

p) *Lib. XIII, cap. 8. p. m. 606.* - Athenaios var en græsk grammatiker c. 200 e. Chr.

q) *Lib. II H. An. cap. 6.* - Om Ælian se 1. del, II. discurs, note p; den her citerede bog er et skrift om dyrenes natur. - Leonides var Alexander den stores lærer.

r) *Ibid. I,6. IV,54. 56. VI,29, 17 & 44. VII,19 & 41. VIII,11.*

V. DISCURS.

a) Navnet er af Falster selv rettet til *Geddelykke* i det på Universitetsbiblioteket opbevarede exemplar af *Amoenitates*. - Om denne prokurator (ikke højesteretsadvokat) Jens Gedeløche henvises til O. Nielsen, København på Holbergs tid s. 292, og Kirkehist. Saml. I s. 117-124 samt Hist. Tidsskr. 3. R. II s. 26 f. - Falster fremstiller ikke forholdet helt nøjagtigt; i virkeligheden blev politimester Hans Himmerichs voldsomme fremfærd mod Jøderne desavueret af kongen, der endog gav Jøderne lov til at føre liget bort fra deres kirkegård og begrave ham udenfor den mod en afgift til fattigvæsenet.

b) Gabriel Acosta, f. c. 1590, tilhørte en anset portugisisk Jødeslægt, men var født og opdragen som katolsk kristen. Senere trådte han i Amsterdam over til Jødedommen (han er bedst kendt under sit jødiske fornavn Uriel), men fandt heller ikke hvile i denne, da hans hele åndsretning nærmest var fritænkensk, og da han mere og mere fjærnede sig fra den ortodokse 239 jødedom. kom han ogsaa i skarp konflikt med den jødiske menighed. Han skød sig selv i Amsterdam 1640. - Om Joh. Pet. Specht eller rettere Späht, den såkaldte Moses Germanus, kan henvises til *Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums* 39, s. 178 ff. Han var født i Venedig og døde i Amsterdam 1701; gik fra catholicismen over til lutheranismen, derefter tilbage til catholicismen igen, for sluttelig at havne som jødedommens ivrige tilhænger, der i en

række skrifter rettede stærke angreb på kristendommen.

c) Ifølge de oftnævnte latinske randgloser Matthias Anchersen, senere biskop i Ribe (1731-41). Denne var 1720 udnævnt til sognepræst i Tårnby på Amager og 1726 forflyttet til Trinitatis kirke i København.

d) Som bekendt gennemførte den navnkundige nederlandsk-jødiske filosof Baruch Spinoza (1632-77) efter at være udstødt af den jødiske menighed for sine fritænkerske meningers skyld at leve udenfor ethvert trossamfund og døde derfor også som en enlig mand.

e) *Vid. Thucyd. Lib. I p. m. 91.* - Den navnkundige græske historiker Thukydides (c. 460-400 f. Chr.) synes dog selv at tvivle på denne beretning (I,138). - I Falsters eget exemplar er tilskrevet en henvisning til *Corn. Nepos II,10, 5.* - Om denne forfatter se I. del, note m til VI. discours.

f) Navnet er overstreget i Falsters eget exemplar af bogen. Jfr. ovenfor, note a.

g) Ifølge de latinske randgloser daværende oberst, senere general v. Dombroich. - Om denne oplyses i Hirschs ovennævnte personalhistoriske samlinger i Kgl. Bibliotek: Maximilian Wilhelm Dombroich til Knabstrup, fra Unna i Westfalen, blev 1711 kaptajn i Jydske geworbne infanteriregiment; 1715 kaptajn i livgarden tilfods; 1720 karakteriseret oberstlieutenant af infanteriet; 1728 oberst og chef for Ribe stifts nationale infanteriregiment; 1731 overfører i Drabantgarden; 1747 generalmajor og s. a. generallieutenant; 1749 240 kommandant i Rendsborg; død 1752. Gift med Augusta baronesse Brockdorff (f. 1704, d. 1739).

h) *Lib. II c. XIX § 4 n, 2 sq.* - Om Hugo Grotius se 1. del, note c til IV. discours.

i) Af de nævnte frafaldne var Adam Neuser født i Schwaben, luthersk opdraget, blev senere reformert; blev en tilhænger af Socianismen; flygtede til Konstantinopel og gik over til Muhammedanismen; døde 1576. - Frederik Staphylus var en Liflænding (1513

-64), der var professor i teologi i Königsberg, men 1553 trådte over til Romerkirken. - Valentin Pacæus (Hartung) var pastor og superintendent i Querfurt, 1549 professor i teologi i Leipzig, drog 1552 til konciliet i Trident og blev 1557 professor i Dillingen, hvor han helt afsvor Lutherdommen; død 1558.

j) *Matth. VIII,22.*

k) *Hist. sacr. Lib. I p. m. 249.* - Sulpitius Severus var en presbyter i Sydfrankrig, der i begyndelsen af 5. årh. e. Chr. skrev en verdenskrønike,

l) *II Reg. (2. Kongernes bog) XXIII,16.*

m) *I Reg. XIII,2.*

n) *P. m. 758. Conf. p. 549 & 559. Commentar. de his qui sero a Numini puniuntur* (*dolgoeO* Skrift om dem, som først sent straffes af Guddommen).

- Citatet af Plutarch anføres på Græsk og oversættes på Latin. - Fokion var en navnkundig atheniensisk feltherre (402-317 f. Chr.), der i sin høje alder blev dømt til døden som forræder og måtte tage gift.

o) *Hist var. IV,7.* - Om Ælian og hans *Varia historia* se 1. del, II. discours, note p. - Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin. - Pausanias er den kendte spartanske politiker, Grækernes overanfører i slaget ved Platææ, der o. 470 f. Chr. blev sultet ihjel i Athenas tempel, mistænkt for forræderske forbindelser med Perserne. - Epitimes er ellers ukendt; efterretningen om behandlingen af Pausanias' lig strider mod Thukydides og er næppe rigtig.

241

p) *In Vita Stephani VI.* - I Falsters eget exemplar er her tilføjet en henvisning til *Carranzas* bog om koncilierne p. m. 591 (om denne henvises til 1. del, XXVIII. discours, note h). - Piatina (1421-81) var en navnkundig italiensk humanist, bibliotekar i Vatikanet, der bl. a. har udgivet pavernes levninger indtil hans samtidige, Sixtus 4. - Formosus var pave 891 -96 og en modstander af hertug Guido af Spoleto, der gjorde fordring på kejserværdigheden; Stefan 6. (896-97) var derimod en tilhænger af Guido. I Falsters eget exemplar er tilskrevet i marginen: *Om denne se Andr. Ebor. p. 274 og p. 275 om Sergii III Grumhed mod Formosi Lig* (om Andreas Eboensis se 1. del, VIII. discours, note k; Sergius III var pave 897-911). - Amalrik fra Bena, d. 1207, var en fransk filosof og teolog, hvis lærdomme forkætrede 1204. - I Falsters eget exemplar af bogen er her tilskrevet i marginen: *Hvilke Lærdomme denne Amalricus har ført, viser Fr. Sylvius i sine Noter til Garranzæ Concilia pag. m. 602, Sammenlign sammesteds om den opgravede Jo. Wicleff.* - Ogsaa C. Marii Aske blev opgravet af L. Sulla, se *Valer. Max. IX,2, 1 p. m. 801.* - Flere Exempler ville findes hos *Andream Eboensem i hans Memorabilia T. II, p. 10 sq.* - Jo. Wicleff er den navnkundige engelske reformator, hvis ben på foranledning af konciliet i Konstanz opgravedes og brændtes 1427, og asken strøedes i floden. Om Valerius Maximus henvises til 1. del, note t til IV. discours. - Franciscus Sylvius, belgisk

katolsk teolog (1581-1649), udgav bl. a.: *Summa conciliorum Barth. Carranzæ additionibus illustrata* (*dolgøeO* en kommenteret udgave af Carranzas ovenfor nævnte konciliehistorie).

q) *V. Corp. Jur. Can. Decret. II. P. Caus. XXIV. Quæst. II, § VI pag. 337 sq.* - Det er den katolske kirkeret, her citeres.

242

r) *Vid. Jo. Buxtorfii Catalecta Philol. Thcol. Tm. CCLXXIV, p. 376 sq.* - Om orientalisterne Buxtorf og om Johann B.s *Catalecta* se 1. del, note p til XLIII. discurs. - I Falsters eget exemplar er tilføjet en henvisning til *Acta Eruditorum* 1719 pag. 311 sq.

s) I Falsters eget exemplar er her tilskrevet: *Gravene kaldes af de gamle Ægyptere de evige Huse; se Diodor. Sic. Lib. I c. 51* (om denne forfatter se 1. del, note h til XXXIV. discurs).

VI. DISCURS.

a) I de latinske randglosser bemærkes hertil: »Dette er opdigtet«.

b) *Lib. I, Cap. XV, p. m. 151.* - Daniel Georg Morhof (1639-91), professor i Rostock og senere i Kiel, var forfatter til en almindelig litteraturhistorie med titelen: *Polyhistor sive de auctorum notitia et rerum commentarii* (Polyhistor eller antegnelser om kendskabet til skribenterne og æmnerne). Jfr. 1. del, XIV. discurs, note s.

c) Vejledning i at prædike. Jfr. XXVII. discurs, note c.

d) *Epist. VI.* - Om Seneca se 1. del, note b til VII. discurs.

e) *Tacit. de Mor. Germ. cap. 3 3 extr.* - Om Tacitus se 1. del, VIII. discurs, note r; det er hans navnkundige skrift om Germanerne, der her citeres.

f) Citatet, der anføres på Græsk og oversættes på Latin, er taget af Plutarchs biografi af Cato den ældre (ikke C. den yngre) kap. 21. - Om Plutark se 1. del, note f til V. discurs. - Den navnkundige romerske politiker og historiker Cato den ældre levede 234-149 f. Chr.

g) Den latinske glossator bemærker her: idet nemlig han selv som Skolens Rector efterhaanden afkastede Biskoppens Aag. - Der sigtes altså til småstridigheder 243 mellem Falster og biskop Thura som latinskolens tilsynsmand, hvis forløb der dog intet nøjere vides om.

h) *De Amicit cap. XV.* - Det er Ciceros lille skrift: *Lælius* eller om venskabet, som her citeres.

i) *I sit lille Skrift om at drage Fordel af sine Fjender.* - Om Plutark se 1. del, note f til V. discurs.

j) Citatet er af Terents' *Andria* v. 68 (meddelt af dr. Ræder).

k) Den latinske glossator bemærker her: Se Noten til det første Paradox (her note g).

l) *V. Cic. Parad. V,2.* - Det her citerede skrift er et mindre skrift af Cicero, dediceret til Brutus, med titelen *Paradoxæ*.

m) Cornelius Severus (den strænge) var en episk digter på Avgusts tid. Julius Obsequens (den føjelige) var en ubetydelig romersk historiker i 1. årh. e. Chr.

n) *De Ira* (om Vreden) II,33.

o) *V. Senec. Epist. XCIV.* - Det er Senecas breve, som her citeres.

p) Cornelius Tacitus (den tavse) er den kendte historieskriver (c. 55-120 e. Chr.); G. Suetonius Tranquillus (den rolige) er den ligeledes velkendte historieskriver i første halvdel af 2. årh. e. Chr.; M. Valerius Martialis (den krigerske) er den kendte epigramdigter (c. 40-102 e. Chr.); Cæcilius Vindex (den hævnende) skal være grammatikeren Cæsellius Vindex, der levede på Hadrians tid (Gell. XVIII, 11). Henvisningen skyldes dr. Ræder.

q) *V. Gell. Noct. Attic. XVII, 14.* - Om Gellius og hans Attiske nætter se 1. del, I. discurs, note g. - Publilius

Syrus var en romersk mimedigter på Cæsars tid. - *vites* er i Falsters eget exemplar af bogen rettet til *invites*.

r) Den latinske glossator bemærker her: Hr. Karsten Worms, der var Præsident i Byen og i dette Sparta sin Fader Matthias's Efterfølger.

244

s) *Pag. m. 913*. - M. Porchis Latro var en spansk retor på Avgustus' tid. - Med L. Hortensius menes måske faderen til Ciceros navnkundige samtidige og medbejler som taler, Q. Hortensius; denne hed i hvert fald så.

t) *De Amicit. c. XVI*. - Det er Ciceros afhandling: Lælius eller om venskabet, der citeres.

u) I,3. - Om Gellius se 1. del, note g til I. discours. Chilon var en af de syv vise; ligeledes Bias.

v) L. I § 87 p. m. 54. - Om Diogenes Laërtios se 1. del, note d til II. discours.

x) *V. Gel. XVII,14*. - Om Publilius Syrus se note q.

y) VI,14. - Skriftstedet anføres på Græsk.

z) T. II, *Opp. (*dolgoeO* Opera, Værker)* p. 86. - Om Plutark se 1. del, V. discours, note f. Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin. I Falsters eget exemplar af bogen er i marginen tilskrevet en henvisning til *Gellius* I,3, extr. (*dolgoeO* mod slutningen).

æ) VIII 494. - Det er digteren M. Annæus Lucanus' digt Pharsalia om borgerkrigen mellem Cæsar og Pompejus, der citeres; se 1. del, note i til XXXVI. discours.

ø) Den latinske glossator bemærker her: Johan Georg og Johan Ludvig v. Holstein, Geheimeraad Gram etc. - Johan Georg v. H. (1662-1730) var finansdeputeret og medlem af konseillet samt præsident for missionskollegiet; hans søn Johan Ludvig v. H. (1694 - 1763) var hofchef hos kronprins Christian (6.) og kom efter dennes tronbestigelse til at spille en fremtrædende rolle i statsstyrelsen, navnlig som præsident for Danske Kancelli. - Med geheimeråd Gram menes Friederich v. Gram (1664-1741), der 1718 blev amtmand i Frederiksborg og Kronborg amter og her indlagde sig fortjeneste af sandflugtens dæmpning ved Tisvilde. 1729 blev han geheimeråd, 1730 overjægermester og fratrådte som amtmand. - Sætningen synes indsat af 245 Falster som et nødvendigt buk for den opblomstrende pietistiske religiøsitet ved hoffet - den han ellers afskyede.

aa) *V. Plutarch. I. c.*

ab) *De Leg. Lib. VII p. m. 635*. - Det er Platons skrift om lovene, der citeres. Citatet anføres på Græsk.

ac) XIII,12. 13. - Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin. - I Falsters eget exemplar er her i marginen tilskrevet: *Se Aristo[telis] Formaning til Callisthenem, i [M.] M. p. 636*. - Ved M. M. menes Magna Moralia, »den store sædelære«, der går under Aristoteles' navn, men er et yngre kompendium. Kallisthenes var A.s søstersøn, historiker og naturforsker.

ad) *V. Plutarch. T. II Opp. p. 86*. - Falster havde hjemme i sin stue foran kaminen (altså vel på en kaminskærm) et billede af en satyr, der vil omfavne ilden, med indskrift: Kom ikke for nær til din Overmand. - I marginen i Falsters eget exemplar er tilskrevet en henvisning til *Pomponius Mela III*. Bog, men kapiteltallet er bortfaldet ved bogens beskæring. Pomponius Mela var en romersk geograf c. 50 e. Chr.

ae) Guy Patin (1601-71) var forfatter af kendte anekdoteværker og brevsamlinger.

af) *Se Fortalen til Patini Breve*.

ag) *V. Senec. de Tranqu. An. (om Sindets Ro) c. VI*. - Athenodoros fra Tarsos var en stoisk filosof, der nød stor tillid hos Avgustus og var Tiberius' lærer.

ah) *Sat. XIV, v. 46*. - Om Juvenal og hans 14. satire se 1. del, note o til II, discours. Juvenal advarer i denne sammenhæng mod at lade noget komme barnet nær, der kunde forarge dets øjne og øren, og begrundet det med den citerede sætning. - I Falsters eget exemplar af bogen er her tilskrevet en henvisning til *Plinius* den yngres *Breve VII, 24, 5*.

246

ai) *arbitrio* er i Falsters eget exemplar rettet til *arbitro*.

aj) *Ud af Cæcilio hos Gellium XV, 9*. - Cæcilius Statius var en romersk komediedigter i 2. årh. f. Chr.

ak) VI,23,5.

al) *L. I. Epist. XVIII, v. 76.* - Jfr. Falsters egen satire »Den uforsvarlige Recommendation«.

am) *Om den lastværdige Undseelse p. 533.* - Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

an) Dionysius er den kendte tyrant i Syrakus. Kyzikos var en græsk by ved Marmarahavet.

ao) Xenokrates var en græsk filosof, elev af Platon, forstander for akademiet i Athen 359-14 f. Chr. - Polysperchon var en makedonisk statsmand og hærfører, der i nogle år efter Alexander den stores død spillede en betydelig rolle (bl. a. som rigsforstander).

ap) Favorinus var en græsk retor på kejser Hadrians tid; Thersites er den uheldige folkefører i Iliadens anden sang. Busiris var en mytisk konge i Ægypten, som efter græske sagn lod de fremmede, der kom til landet, dræbe. Den attiske taler Isokrates (426-338 f. Chr.) udgav et forsvarsskrift for ham; et andet forfattedes af den græske retor Polykrates i begyndelsen af 4. årh. f. Chr. - Blandt de andre løjerlige æmner for lovprisninger, som kejsertidens retorer og sofister udsøgte sig at øve deres veltalenhed på, var bl. a. også papegøje, ged etc.

VII. DISCURS.

a) Ifølge de latinske randglosser sigtes der til magister Henrik Pontoppidan, feltpræst i Brabant 1704, sognepræst til Michaëlis kirke i Fredericia 1708, provst 1718, død 1760. - *prædicabit* er naturligvis trykfejl for *prædicabat*; fejlen er rettet i Falsters eget exemplar af bogen.

247

b) *linquam constineret* er åbenbart trykfejl for *linguam contineret*; rettet i Falsters eget exemplar af bogen.

c) *Vid. Plutarch. Apophthegm. Lacon. de Antalcida, pag. 217. Tom. Opp. II.* - Den her citerede samling spartanske fyndord (Apophthegmata Laconica) går under Plutarks navn, men er måske ikke forfattet af ham. - Antalkidas var en spartansk diplomat i begyndelsen af 4. årh. f. Chr.

d) *Philophiam* er naturligvis trykfejl for *Philosophiam*; rettet i Falsters eget exemplar af bogen.

e) *V. Sext. Empiric. L. VII adv. Mathemat. § 19, p. m. 374.* - Sextus Empiricus var en græsk skeptisk filosof i 2. årh. e. Chr.; et af hans hovedværker er det her citerede »mod matematikerne« (*dolgoeO* astrologerne). Poseidonios var en stoisk filosof og astronom (135-50 f. Chr.). - Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

f) Med J. C. Löscher må Falster vistnok mene Caspar Löscher (1636-1718), luthersk teolog, professor i Wittenberg.

g) Om Löscher se note f. Hvem der menes med Bömer, véd jeg ikke, måske den store kirkeretslærde, professor i Halle, Just Henning Böhmer (1674-1749); jfr. 1. del, XXVIII. discours, note h. Joh. Chr. Blum, dr. theol. i Helmstädt, udgav 1709 to disputatser om Fyrster som Poëter. Georg Heinrich Götze (1667- 1728), superintendent i Lübeck, en meget frugtbar skribent, har bl. a. skrevet om Fyrsten som Bibelcommentator og om Bibel elskende Fyrster. Georg Joseph v. Eggs, katolsk teolog i begyndelsen af 18. årh., har skrevet *Pontificium doctum seu Purpura docta* i 5 bind.

h) *Inst. Or. X, I.* - Om Quintilian og hans *Institutio oratoria* (lærebog i veltalenhed) se 1. del, note I til V. discours.

i) *Gell. X, 24.*

248

j) *Suet. c. LXXXVI.* - Om Sueton og hans kejserbioграфier se 1. del, V. discours, note d.

k) *Id. c. LXXXIX.*

l) *Id. c. XLI.* - G. Asinius Gallus Saloninus var forfatter til et skrift, hvori han sammenlignede sin faders, den ansete statsmand og historieskriver G. Asinius Pollios (75 f. Chr.-5 e. Chr.), taler med Ciceros og forsvarede faderens skrivemåde. Han var ilde set af Tiberius, bl. a. fordi han havde ægtet dennes tidligere hustru Vipsania, og måtte sulte sig ihjel (33 e. Chr.).

m) *Cassiodor. Chron. p. m. 691.* - Magnus Aurelius Cassiodorus var en romersk statsmand og forfatter (c. 480-575 e. Chr.); den her citerede Chronicon er en kortfattet og tør verdenshistorie til år 519.

n) *Spartianus i Hadriani Levned c. III.* - Om Spartian se 1. del, VIII. discurs, note r.

o) *C. 23.* - Claudius Mamertinus var forfatter af en latinsk lovtale over Julian, holdt år 362 e. Chr.

p) *Id. c. 25.*

q) Alexander Mavrokordatos var en græsk fyrste (1636-1709), der var livlæge og senere stordragoman hos sultanen; tysk rigsgreve. - Lidt nedenfor er i Falsters eget exemplar af bogen tilskrevet en ved bogens beskæring ødelagt notits: *Om Ludvig se Misc. Lips. Vol. ...*

r) Paul Esterhazy af Galantha (1635-1713), ungarsk feltmarskalk, kendt som dygtig kriger og stor mæcen.

s) *Orig. VI, 3.* - Om biskop Isidor af Sevilla og hans værk Origines eller Etymologiæ se 1. del, X. discurs, note i. - Ptolemaios II Filadelfos var Ægyptens konge 285-246 f. Chr. - Lidt nedenfor er i Falsters eget exemplar af bogen tilskrevet: *Sammenlign A. Em o*; hvem der sigtes til med denne henvisning, véd jeg ikke.

249

VIII. DISCURS.

a) Ifølge de latinske randgloser sigtes der til Jens Foss, senere præst i Sønderho på Fanø (personel kapellan 1727, sognepræst 1739-49).

b) Peder Andersen Højelse, magister og rektor i Nykøbing på Falster, Falsters gamle lærer og velynder, død 1704, havde udarbejdet en latinsk oversættelse af Christian 5.s Danske Lov, der udkom 1710. - Her som ellers ved citater af Danske lov anføres i oversættelsen lovens originale danske text.

c) *Cap. 46.* - Som bekendt det politiske hovedværk af den store engelske filosof Thomas Hobbes (1588-1679), der udkom 1651 under titlen: »Leviathan or the matter, form and power of a commonwealth ecclesiastical and civil«; på Latin udkom skriftet 1670.

d) *V. Ammian. Marcell. Lib. XXII p. m. 430 & Lib. XXV p. 583.* - Der sigtes til Ammians beretning om Julians forordning, at kristne veltalenhedsog sproglærere ikke måtte give undervisning, medmindre de gik over til at dyrke Guderne. - Om Ammianus Marcellinus se 1. del, note n til XXXI. discurs.

e) Foran ex må indføres et uti, således som det er gjort i Falsters eget exemplar af værket. - Om de jødiske lovsamlinger, der gik under navn af Talmud, se 1. del, XXII. discurs, note o. Shabbath (*dolgoeO* sabbat) er en underafdeling af Talmud. Rabbi Hamnuna virkede i Babylonien i 3.-4. årh. e. Chr.

f) *Cap. II § 1. p. m. 7 edit. Oxon.* - Om den navnkundige jødiske teolog og filosof Maimonides se 1. del, XXII. discurs, note p. Den her anførte titel er en underafdeling af hans store værk Mischni Thora (se 1. del, XXXIII. discurs, note i); den er i originalen trykt på Hebraisk. Bogen citeres i en Oxfordudgave.

g) I Falsters eget exemplar af bogen er her tilskrevet en ved bogens beskæring beskadiget notits: [Se Lu]theri Epistel til de Svenskes [Konge], i 250 *hvilken han tilraader [at indrette Skoler] ved de forhaandenværende (?) Cathedral-Kirker. Se Crenii Commentaria P. I, p. m. 145.* - Om Crenius og hans anførte værk henvises til 1. del, note ab til XXIII. discurs.

h) *Cap. 41.* - Om Suetonius se 1. del, V. discurs, note d. Kejser Claudius (41-54 e. Chr.) havde betydelige antikvariske interesser.

i) Om Dio Cassius se 1. del, XXIII. discurs, note e.

j) Der menes den navnkundige middelalderlige skolastiker Thomas af Aquino (1227-74).

k) Chiromanti er kunsten at spå af menneskenes hænder, Theurgi (gudebetvingelse) er navnet på den »hvide« magi eller trolddomskunst, Goétik er den lavere og illegitime magi, og Nekromanti er kunsten at

mane de døde og tvinge dem til at spå om fremtiden.

l) *Lib. II de Divinat.* (om spådomskunst) *Epist.* 6. - Joh. Laurentius Ananias, neapolitansk teolog og geograf fra byen Taverna, udgav 1576 *Universale fabrica del mondo*, og 1589: *De natura Dæmonum* i 4 bøger. Georgius Ragusæus (1580-1622) var født i Ragusa, professor i filosofi i Padova, og efterlod værker om naturfilosofi og spådomskunst.

m) Hvem der her sigtes til, kan jeg ikke afgøre.

n) *V. Gell. X,28, conf. Liv. XXV,5 & Nep. in Vita Gat. cap. 1.* - Om Gellius se 1. del, I. discurs, note g. Servius Tullius var den næstsidste af de gamle romerske konger. - Livius (se 1. del, note b til VIII. discurs) taler på det nævnte sted om en udskrivning af de mindreaarige, der endnu ikke havde fyldt 17 år, år 212 f. Chr.; Cornelius Nepos (se 1.del, note m til VI. discurs) beretter, at Cato den ældre var 17 år gammel, da han gjorde sin første krigstjeneste.

o) Den latinske glossator bemærker her: Ikke nogen Præst, men Biskop L. Th[ura], som i Køge baade fik sin Aands Dannelse og senere beklædte en Rectors Embede. - Om Lavrids Thura og Falsters forhold 251 til ham se iøvrigt 1. del, XIX. discurs, note l og L. discurs, note b.

p) *V. Sueton. de Ill. Gr. c. 7 & 18, item in Aug. c. 94.* - Om Sueton se 1. del, V. discurs, note d. Der citeres her to skrifter af ham, dels Avgustus' levned (i kejserbiografierne), dels hans litteraturhistoriske værk *De viribus illustribus* (om navnkundige mænd). Der tales i kap. 94 af Avgustus' levned om, at han studerede i det ret afsides liggende Apollonia i Epirus. - M. Antonius Gniphos, Ciceros lærer, var en grammatiker fra Gallien; L. Crassicius fra Tarent var en fattig grammatiker i Rom, frigiven af stand, blandt hvis elever var en søn af triumviren Antonius. Theagenes fra Rhegion, den ældste fortolker af Homer (é. årh. f. Chr.), blev med urette regnet for den ældste grammatiker.

q) *Quintil. XII, 2.* - Om Quintilian se 1. del, V. discurs, note l. - Med Akademiet menes den filosofiske skole, der var knyttet til det såkaldte A. i Athen.

r) Rasmus Vinding (1615-84), professor i Græsk og højesteretsassessor, udgav 1665 det biografiske arbejde: *Regia academia Havniensis in Regibus, Conservatoribus, Rectoribus, Professoribus suis representata.*

s) *Joh. I. v. 47.* - Bibelstedet anføres på Græsk.

t) *nimum* er trykfejl for *nimirum*.

u) *Solvunt* synes ingen mening at give; det må vist rettes til *tollunt*.

v) *Vid. Lactant. II, 16, 11 & Val. Max. I, 8, 3.* - Om Lactantius se 1. del, II. discurs, note f, om Valerius Maximus 1. del, IV. discurs, note t, om den talende Junostatue i Vejle 1. del, VIII. discurs, s. 36, jfr. note c sammesteds.

x) Naturligvis Christen Worm, se 1. del, note d til dedikationen.

y) Disse bestræbelser resulterede senere i den kgl. forordning af 17. April 1739, hvorved et stort antal latinskoler i de mindre købstæder nedlagdes, i Ribe 252 stift således skolerne i Varde, Vejle, Ringkøbing, Lemvig og Holstebro, hvis midler fordeltes mellem Ribe, Kolding og Fredericia skoler.

IX. DISCURS.

a) Den latinske glossator meddeler hans navn: Bagge Lavrids Friis. Rimeligvis identisk med Bagge Christensen Friis, der døde 1787 som provst i Daugbjerg; han var dimitteret fra Ribe 1725.

b) *Corn. Nep. XI, 3, 1.* - Om Cornelius Nepos se 1. del, VI. discurs, note m. - Ifikrates var en anset athenisk hærfører i 4. årh. f. Chr., se samme note.

c) *VI,3 extr.* - Om Quintilian se 1. del, note l til V. discurs.

d) *rego* er trykfejl for *rogo*.

e) VII,12, 1. - Om Valerius Maximus se 1. del, note t til IV. discours.

f) Den latinske glossator oplyser, at der sigtes til teologen Budde. Joh. Franc. Buddæus (1667-1729) var en lærd luthersk teolog, professor i Jena, af irenisk sindelag, meget frugtbar som skribent.

g) *Eclog. III,7.* - Det er Vergils hyrdedigte (Bucolica), som her citeres.

h) Den latinske glossator bemærker, at der sigtes til Hans Trelund (stiftsprovst i Kristiania 1707-11, teologisk professor 1712-25, derefter biskop i Viborg til sin død 1735). Hans rettroenhed blev angrebet i et skrift om de dansk-malebariske missionærer (1715); Trelund svarede 1718 og fik samme år gensvar fra præsten Morten Wolfsburg; endnu år 1721 udkom der stridsskrifter i denne litterære fejde.

i) *V. Gell. Noct. Att. XIV,3.* - Om Gellius og han Attiske Nætter se 1. del, I. discours, note g. - I Falsters eget exemplar af bogen er her tilskrevet: *Om Aristotelis og Platonis Skærmydsler se 253 Æliani Variæ Historiæ Lib. III c. 19, sammenlign Lib. IV c. 9, p. 271, hvor den sidste kalder den første en Unge paa Grund af hans Utaknæmmelighed.* - Om Ælian og hans Variæ Historiæ se 1. del, note p til II. discours.

j) *Lib. III § 37 p. m. 186.* - Om Diogenes Laërtios se 1. del, note d til II. discours.

k) *Lib. II § 46 pag. 108.* - Denne henvisning gælder også Diogenes Laërtios' skrifter, se note j. - Antiolochos fra Lemnos nævnes som Sokrates' modstander. - Antifon var en betydelig attisk taler i 4. årh. f. Chr., der var hovedmand for den oligarkiske regering i Athen 411, men siden blev henrettet; Pythagoras var en græsk billedhugger i 5. årh. f. Chr., medens navnet på hans modpart Kydon tilhører en kendt græsk kunstner på Feidias' og Polykleitos' tid; om Onatas, den æginetiske billedhuggerskoles førstemand, gælder det samme. - Hesiodos er den kendte boiotiske digter i 8. årh. f. Chr.; hans modpart Kerkops var en orfisk digter, der efterlod sig et stort digt i 24 sange; Pindaros er den navnkundige thebanske lyriker i 1. halvdel af 5. årh. f. Chr.; hans modpart Amfimenos fra Kos er ellers ikke videre kendt. - Thales fra Milet, den ældste græske filosof, var en af de syv vise (6. årh.); hans samtidige Ferekydes fra Syros var også filosof og omtales som den første græske prosaskribent. Bias fra Priene (c. 570 f. Chr.) regnedes også til de syv vise, hans landsmand Salaros er ellers ukendt. - Anaxagoras, navnkundig ionisk naturfilosof, levede 500-428 f. Chr.; Sosibios, hans modpart, synes ellers ukendt. - Simonides (fra Keos) er den navnkundige græske digter (556-468 f. Chr.); Timokreon fra Rhodos, Simonides' bitre fjende, var både atlet og lyrisk digter.

l) *Lib. XI § 3 p. 106.* - Det er kejser-filosofen Marcus Aurelius Antoninus' (121-180 e. Chr.) »selvbetragtninger«, som her citeres.

m) *L. X Epist. XCVII n. 3.* - Om Plinius 254 den yngre og hans breve se 1. del, note a til VII. discours.

n) Om disse se 1. del, note d til V. discours og note r til VIII. discours.

o) Synkretisme er den teologiske retning, der ønsker at mægle imellem og sammensmelte de forskellige kristne trosbekendelser.

p) *Edit. Paris. T. V.* - Der menes den af Benediktinerne foranstaltede store udgave af Avgustins skrifter i 11 bind, Paris 1679-1700.

q) *prorsus, læs prorsus ubi.*

X. DISCURS.

a) Ifølge den latinske glossator: August Haar, ifølge Falsters egen tilskrift i hans exemplar af bogen Augustinus Haar. Der menes Augustinus Bentsen Haard, Sognepræst til Frøslev (Mors) 1704-5, i Præstø 1705, afsat 1727, »da han vilde give undervisning til falsk ed«, død i København efter 1731.

b) *Gell. V,3 extr.* - Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin med tilføjet note: *Som Quintilianus oversætter det II, 16.* - Protagoras (født c. 475 f. Chr.) var den betydeligste af de ældre græske sofister, halvt filosoffer, halvt veltalenhedslærere, der i folks almindelige bevidsthed stod som ordkløvere, der lærte deres elever ved spidsfindigheder at fordreje sandheden og gøre sort til hvidt.

c) Med juristen Paulus menes den ansete romerske jurist og statsmand Julius Paulus, der spillede en betydelig rolle under kejserne Septimius Severus (193 - 211) og Alexander Severus (222-35). En stor del af formuleringen af Romerretten skyldes ham.

d) I originalen er der et ordspil mellem *Theodosius* og det græske ord *theosdotos*, given af Gud. - Om Theodosius 2.s lovbog, den såkaldte Codex Theodosianus, se 1. del, note o til XIV. discours.

255

e) Den latinske glossator bemærker: Ingenlunde, thi efter at være afsat fra sit Embede blev han i København og begyndte at holde juridisk Collegium.

f) Den latinske glossator bemærker: Laur. Lund, Kapellan ved Vor Frue Kirke. - Der menes Lavrids Lund, kapellan ved St. Cathrine k. i Ribe 1711, sognepræst til Thorstrup og Home (Ribe a.) 1731-43, til Herstedøster og -vester 1743-47.

g) *Lib. II Cap. XVI Artic. 13.*

h) *Lib. II Cap. XI Artic. 10.*

i) *II,2,4.*

j) *Decret. I. P. Distinct. LXXXVIII § III p. 107.* - Pave Gelasius I (492-96) efterlod sig det såkaldte Decretum Gelasiantim, om hvis ægthed der dog er tvivl. - Kærnen i den kanoniske ret (corpus juris Canonici) udgøres af de såkaldte decreta, der samledes af Gratianus c. 1150; jfr. 1. del, XII. discours, note e. - Canones var opr. navnet på de af biskopperne og kirkens ældste på synoderne i Oldkirken tagne beslutninger om kirkens lære og skikke.

k) *Lib. I Tit. III L. XVII.* - Om codex Theodosianus se note d. - Honorius var vestromersk kejser 395-423, Theodosius II østromersk kejser 408-50.

l) *Ibid. L. XXXVI ex Justino Imp.* - Justinus I var østromersk kejser 518-27.

m) *H. V. III c. 17.* - Om Ælian og hans Variæ historiæ se 1. del, II. discours, note p. - Kapiteltallet er tilføjet af Falster i hans eget exemplar af bogen.

n) Zalevkos og Charondas var sicilianske lovgivere i midten af 7. årh. f. Chr. Bias, Thales og Chilon hørte alle til de »7 vise«. - Filosofen Demetrios Phalereus styrede i ti år (318-07 f. Chr.) Athen som statholder; han tilhørte den peripatetiske skole. Filosofen Karneacles af det nyere Akademi (214-129 f. Chr.) spillede en vis rolle som politiker og gik bl. a. som gesandt til Rom, sammen med peripatetikeren Kritolaos.

256

o) *De Puer. Instit.* (Om Drengenes Opdragelse). - Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

p) *V. Gellium VII,14.* - Om Gellius se 1. del, note g til I. discours.

q) *I,1, 9* - Om Lactants se 1. del, note f til II. discours.

r) *V. Plutarch. de Puer. Inst. c. IX & Laërt. L. II § 79.* - Om Diogenes Laërtius se 1. del, note d til II. discours.

s) *Lib. VIII § 86.* - [x][x][x][x][x][x][x][x][x][x] er naturligvis trykfejl for [x][x][x][x][x][x][x][x][x][x] (rettet i Falsters eget exemplar af bogen). - Eudoxos fra Knidos (420-355 f. Chr.) var elev af Platon; han gjorde sig særlig fortjent af geometrien og astronomien. Navnet E. betyder: berømt.

t) *Lib. IV Epist. XI; conf. Juvenal. Sat. VII v. 197 sq.* - Valerius Licinianus, en fornem Romer på Domitians tid, medlem af senatet, bekendte sig skyldig som vestalinden Cornelias forfører og reddede derved Domitian for beskyldningen for at have dømt en vestalinde med urette; han benådedes derfor af Domitian med mild forvisning og optrådte senere som retor på Sicilien.

u) I Falsters eget exemplar af bogen er her tilskrevet en ved bogens beskæring meget ødelagt notits: *Hos de gamle Ægyptere var der [fastsat] Straf for den, der [forenede] flere [Fag], se Diodorum Siculum p. 65, 66.* - Diodorus Siculus, græsk skribent på Kristi tid, har efterladt en universalhistorie, hvis 5 første bøger er bevarede.

v) *Terent. Phorm. I,3, 20.* - Det stykke af den romerske komedieskriver Terents (185-159 f. Chr.), som her citeres, hedder Phormio.

x) *Horat. I. Epist. XIV v. 44.*

y) *Plutarch. Lacon[ica] Apophth[egmata]* (*dolgeoO* spartanske fyndord) p. 218. - Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin. - I Falsters eget 257 exemplar er tilskrevet en ved bogens beskæring meget ødelagt notits: *[Om de Læger], som i theologisk, se Creenii Animadversiones [p. m.] 226.* - Ang. Crenius se 1. del, note ab til XXIII. discours.

z) *Senec. de Tr. An. c. II.* - Om Seneca og hans her anførte skrift om sindets rolighed se 1. del, note c til XLIII. discours.

XI. DISCURS.

a) Den latinske glossator meddeler, at han tilhørte Marschalkernes slægt og var søn af fru von Flesborg.

b) Datidens ord for studerekammer var Museum; jfr. 1. del, note f til dedicationen.

c) Lukian, græsk satirisk forfatter og sofist, levede i 2. årh. e. Chr. - Citatet anføres på Græsk.

d) Den hollandske filolog Jacob Gronov (1645- 1716) udgav 1697-1702 i Leiden sin *Thesaurus antiquitatum Græcarum* i 12 bind, handlende om græske antikviteter. - Joh. Georg Graeve (1632-1703), kendt polyhistor, professor i Utrecht, udgav bl. a. *Thesaurus antiquitatum Romanarum* i 12 bind (om romerske antikviteter) og *Thesaurus antiquitatum Italicarum* i 3 bind.

e) *Nep. cap. XIII.* - Om Cornelius Nepos se 1. del, note m til VI. discours. En af hans biografier handler om Titus Pomponius Atticus, en fint dannet romersk ridder (109-32 f. Chr.), som var omgangsven med omtrent alle sin tids fremragende politikere, navnlig med Cicero, og drev boghandel i stor stil ved hjælp af afskrivere (slaver). Jfr. 1. del, L. discours, note c.

f) *Horat. I. Epist. XVIII v. 109.*

g) Ytringen er naturligvis ironisk.

h) Gell. III,17. - Speusippos var Platons søstersøn og forestod akademiet i Athen efter Platons død 258-347-339 f. Chr. - Om Gellius se 1. del, note g til I. discours.

i) *Id. L. c. et Laërt, Lib. VIII, § 85.* - Den pythagoræiske filosof Filolaos levede i 2. halvdel af 5. årh. f. Chr. - Om Diogenes Laërtius se 1. del, note d til II. discours.

j) *Sueton. de Ill. Gr. c. VIII.* - Om Sueton og hans litteraturhistoriske værk *De viris illustribus* (om navnkundige mænd) se ovenfor, note p til VIII. discours. - Pompilius Andronicus var en latinsk grammatiker i 1. årh. f. Chr., for hvem Orbilius Pupillus, en af tidens kendte grammatikere, indløste hans hovedværk om Ennius' annaler, da han havde måttet sælge det af armod.

k) *Plin. Jun. Lib. III Epist 5.* - Om Plinius den ældre og Plinius den yngre se 1. del, note a til VII. discours og note j til VIII. discours.

l) *dolgoeO* ere aldeles blottede for vid og forstand.

m) *Apolog. p. m. 262.* - Om Apulejus og hans apologi se 1. del, note b til XII. discours og note s til XXVIII. discours.

n) Om disse se 1. del, note b til IV. discours, note s til XIV. discours, note k til XVI. discours. - Johannes Clericus (Jean le Clerc) vandt sig navn både som teolog (arminiansk) og filolog; han var født i Genève 1657 og døde 1736 i Amsterdam, hvor han var professor ved det remonstrantiske gymnasium.

o) *V. Lomejer, de Biblioth. cap. I p. 4 sq.* - I Falsters eget exemplar er her tilskrevet: *Sammenlign Morhofii P[olyhistor] pag. 38* (om denne se note b til VI. discours). - Franc. Junius, kendt reformert teolog, var født i Bourges 1545, studerede i Genève, opholdt sig for en stor del i Rhinlandene, bl. a. som professor i Heidelberg, og døde 1602 som professor i Leiden. - Hans søn af samme navn var lærd filolog, bl. a. i oldgermanske sprog (1589 - 1677). - Johannes Lomejer, reformert præst i 259 Zütphen, udgav bl. a. *De Bibliothecis liber singularis* (Zütphen 1669, 2. udg. 1680).

p) *Epist. Gall. VI.* - Om Guy Patin og hans anekdoter se note ae til VI. discours.

q) *Columell. L. X v, 298.* - Lucius Junius Moderatus Columella skrev i éo'erne e. Chr. et værk om landbrug i 12 bøger; den tiende, her citerede, omhandler havebrug og er skrevet på vers; den efterligner Vergils *Georgica*. - Alexis og Corydon er navne på to landmænd i digtet.

XII. DISCURS.

a) Samme æmne var i den nærmest foregående tid omhandlet af Reenberg i »Verdens Daarekiste« (1699) og i Holbergs første skæmtedigt, ligesom Falster selv har skrevet en rimet satire af samme indhold. Om dennes forhold til nærværende stykke se note n ndf.

b) Ifølge den latinske glossator hed han Jacob Blum; hvilket navn også findes hos Wiberg i hans præstehistorie. - Den følgende omtale af Kvækerne viser, hvor ringe forståelsen af sådanne sekter var selv i akademisk-dannede kredse.

c) *Lib. III de Interioribus*. - Galenos (131 - 201 e. Chr.) var en af oldtidens navnkundigste læger, der har efterladt sig en stor mængde skrifter, bl. a. det her citerede om indvoldene.

d) I Falsters eget exemplar af bogen er her i marginen tilskrevet: *ligesom Casp. Barlæus troede sig at være af Straa, se A. E. 1718 p. 517*. - Med A. E. menes *Acta Eruditorum*; se herom 1. del; VI. discurs, note a. - Caspar Barlæus (1584-1648) var en lærd latinsk poët, professor i filosofi i Amsterdam og Leiden. - Om Thomas Rotarius har jeg intet kunnet oplyse.

e) *Lib XII cap. XIII extr.* - Om den græske grammatiker Athenaios (c. 200 e. Chr.) og hans værk 260 [x][x][x][x][x][x][x][x][x][x][x][x][x][x] (de lærdes selskab) se 1. del, XV. discurs, note k. - Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

f) *V. Firmic. Mathes. L. III.* - Firmicus Maternus (c. 350 e. Chr.) har efterladt et stort astrologisk værk i otte bøger (VIII libri matheseos). - Ved horoskop forstodes det punkt af ekliptika (dyrekredsen), som stod op i vedkommendes fødselstid. Den deltes som bekendt i tolv »huse«, og af planeternes forhold til disse udregnedes fremtiden.

g) Om stoikeren Chrysippos se 1. del, XXXI. discurs, note d; om Galenos se ovenfor note c. - Avicenna var en navnkundig arabisk læge og filosof (980 -1037).

h) Om denne kan bl. a. henvises til Troeis-Lund, Sundhedsbegreber i det 16. Aarh. - Selve ordet Melancholi betyder som bekendt: sort galde.

i) Ifølge den latinske glossator sigter Falster her til sin gamle modpart Andreas Stübelius (se 1. del, IV. discurs, note j). Han synes da ikke helt at have glemt det gamle nag.

j) Joh. Aabenbar. 17,1.

k) August Pfeiffer var en lærd teolog og orientalist, f. 1640, d. 1698 som superintendent i Lybæk.

l) Som bekendt lykkedes det virkelig efter Johan Sobieskis død den saksiske kurfyrste August II at trumfe sit valg til Polens konge igennem (1697).

m) *Sat XIV. v. 283 sq.* - Om Juvenal og hans 14. satire se 1. del, note o til II. discurs. - Der sigtes i verset til Orestes, som forfulgtes af Eumeniderne for sit modermord, men søgte tilflugt hos sin søster Elektra, og til Ajas, der blev afsindig af raseri over, at Agamemnon tilkendte Odysseus (Ulysses) den faldne Achilles' rustning, og huggede løs på en flok stude i den tro at det var A. og O.

n) Falsters satire »Verden som et Dolhuus« udkom første gang 1730. Den første celle indtages i Falsters 261 danske satire dog ikke af en dreng, men af en lille pige; og soldaten (6. celle) forekommer slet ikke i hans danske satire. Han synes altså at have omarbejdet denne inden udgivelsen.

o) Palladium var navnet på Pallasbilledet i Troja, der var nedfaldet fra himlen og ansås for et pant på Gudernes nåde, så Troja ej kunde indtages, så længe det var i byen.

p) Feltherren Eugen af Savoyen.

q) *Epist. L.*

XIII. DISCURS.

a) Den latinske glossator bemærker: Lieutenant de Voss døde i Karsten Worms hus i Ribe. - Han er rimeligvis identisk med Otto Frederik Fuchs, der ifølge Hirschs personaihistoriske samlinger om danske militære (Kgl. Bibl.) 1709 blev sekondlieutenant i Ribe stifts nationale infanteriregiment, og 1714-17 var premierlieutenant ved samme regiment (Gørding og Malt herreders kompagni); han havde lovet Christine sal. Christopher Kruses ægteskab, men 1716 giftet sig med en anden.

b) Originalen har: *Pyrrhonismens*, efter den skeptiske filosofis grundlægger Pyrrhon; se 1. del, note h til VI. discours.

c) *Keri* er den læste form, den traditionelle udtaleform af Hebraisk, *Ketib* den skrevne form (uden vokaler). - Den lærde orientalist David Mill var født 1692 i Königsberg, og var fra 1718 til sin død 1766 professor i Utrecht.

d) *V. Tertull. de Bapt. c. 1.* - Om Tertullian se 1. del, note v til XIII discours; det her citerede skrift handler om dåben. - Om de kristne som fisk jfr. Matth. 4,18-20. - *Pisculi* er trykfejl for *Pisciculi* (rettet i Falsters eget exemplar af bogen).

e) Om Aron Margalitha se 1. del, XXII. discours, 262 note b. - Om Hugo Grotius se 1. del, IV. discours, note c; hans skrift *De veritate religionis Christianæ* (om den kristne religions sandhed) udkom i Leiden 1622.

f) Poëm. p. 140. - Den franske sproglærde Gilles Ménage (Ægidius Menagius) levede 1613-92 og skrev foruden sine sproglige værker også digte.

g) Socinianernes rationalistiske og delvis panteistiske lære stiftedes af Lelio Sozzini (1525-62) og hans brodersøn Fausto Sozzini (1539-1604). - Arminius var en hollandsk teolog (1560-1609), der i sin lære havde et noget liberalere præg end den ortodokse Calvinisme, og der udbrød en heftig strid mellem denne og »Arminianerne«, til hvilke Hugo Grotius sluttede sig. Disse sidste blev dog 1619 forjagne; nogle af dem grundede en menighed i Frederiksstad i Sønderjylland.

h) *Epit. Hist Eccl. Centur. IV Lib. II, cap. 5.* - Om kirkehistorikerne Sokrates og Sozomenos se 1. del, note k til L. discours og note f til XL. discours. - Den lutherske teolog Lucas Osiander, f. i Nürnberg 1534, hofpræst og senere superintendent i Stuttgart, d. 1604, udgav 1592 i Tübingen den nævnte håndbog (epitome) i kirkehistorie.

i) *Epist. I cap.V vs. ult.* (*dolgoeO* sidste vers).

j) *Photinianerne må vist være trykfejl for Socinianerne*; disse nægtede Jesu Guddom; se note g. - Isac Beausobre (1659-1738) og Jacques l'Enfant (1661 - 1728) var begge franske reformerte teologer, præster ved den franske menighed i Berlin, og udgav i fællesskab en ny fransk oversættelse af det ny testamente med kommentar; B. havde i denne oversat Pauli breve.

k) Som bekendt er det aldeles uhistorisk, at Arios lod sig omvende på kirkemødet i Nikaia (325).

l) Der menes kirkefaderen Gregorios af Nazianz (c. 330-390 e. Chr.).

m) *aliquam, multo er trykfejl for aliquammulto* (rettet i Falsters eget exemplar af bogen).

263

XIV. DISCURS.

a) Ifølge den latinske glossator: Bernhard Gossmann f. 1702, student fra Ribe 1719, sognepræst til Gudme og Brudager på Fyn 1730, d. 1743).

b) Lib. III. Famil. cap 10. - Det er Ciceros breve til sine venner (ad familiares), der her citeres.

c) Ifølge den latinske glossator: Maturin Castensen (sognepræst til Jerne og Skads 1701-47, se 1.del, XII. discours, note a). - Den i det foregående omtalte biskop er Lavrids Thurah (se 1. del, XIX. discours, note I, og L. discours, note b); i betragtning af Falsters noget kølige forhold til ham er det vel ikke ganske sikkert, at ytringen er helt oprigtigt ment.

d) *P. I, Distinct. XI, Can. IV.* -

e) Ivar Munk var bisp i Ribe 1499-1533. Den omtalte skolemester Mads Nielsen Højne nævnes 1519 som biskoppens kansler (Kinch, Ribe s. 443 f.). - De nævnte sogne ligger alle i nærheden af Ribe, for en stor del i det nuværende Nordslesvig. *Gram* sogn er rettet fra *Graussogn*, som teksten ved en trykfejl har. - Falster søgte forgæves ved en ansøgning til kongen af 10. Jan. 1731 at hævde den Ribe rektors ret til at besætte degnekald i de ovenfor anførte sogne i Tørning len. - Om Falsters nidkærhed i at stå på skolens gamle rettigheder også når det gjaldt rektorens ret til degnekalds besættelse kan iøvrigt henvises til Molbechs Hist.-biografiske Saml. s. 197 f., hvor en konflikt skildres mellem F. og sognepræsten til Seem David Grønlund (1746), da denne vilde forbedre skolevæsenet ved at afløse den af F. tilsatte løbedegn med en sædedegn.

XV. DISCURS.

a) *Pag. m. 724*. - Om Tertutlian se 1.del, XIII. discurs, note v.

264

b) Om de 70 fortolkere se 1. del, VIII. discurs, note g. - Citatet af de 70 fortolkeres bibelsted anføres på Græsk.

c) *Luc. XIX,2*. - Citatet af Zachæus' ord lidt længere nede anføres på Græsk og oversættes på Latin.

d) *Marc. II,14 & Luc. V,27*.

e) *E pist. XXVIII*. - Om Seneca se 1. del, VII. discurs, note b.

f) *Epist. LIII*.

g) *V. Liv. XXVI,23 & XXVII,13*. - Det er den romerske historiker Livius, der her citeres.

h) *Iliad. I*. - Citatet står dog i Iliadens 9. bog, vers 497-501, og er et stykke af den formaningsstale, som Achilleus' fosterfader Foinix holder for at dæmpe sin fostersøns vrede mod Agamemnon.

i) *In Theag. extr. pag. m. 12*. - Det er slutningen af Platons dialog Theagenes, som citeres.

j) *Philos. c. 14*. - Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin. - Sallust var en nyplatonisk filosof, Julian den frafaldnes lærer og ven. En anden S. fra Emesa var kynisk filosof og elev af Proklos.

k) *Lacon. Apophtegm. extr.* (Laconiske Fyndord, mod Slutningen) *p. m. 236, item pag. 229 litt. c.* (denne sidste henvisning er tilføjet i Falsters eget exemplar af bogen). *Sammenlign sammesteds Pag. 217, om Antalcida, der skulde indvies i Gudstjenesten, og hvem Offerpræsten udspørger, om han har bedrevet nogen skammelig Gerning i Livet.* - Ved mysterier forstås hemmelighedsfuld gudsdyrkelse. - Om Plutark og det her citerede skrift se ovenfor ved VII. discurs, note b. Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

l) *Lib. II de Republ. p. m. 424*. Det er Platons skrift om staten, der her citeres. Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

265

XVI. DISCURS.

a) Den latinske glossator bemærker: Vor berømmelige Falster var, om jeg ej fejler, Forfatter af denne og fire-fem andre Satirer. - Titlen på satiren er: Om Daarers alamodiske Leveregler.

b) Jean Pierre de Crousaz (1663-1748), matematiker og filosof, var præst og professor i Lausanne.

c) *Quod enim* er trykfejl for *Quidenim* (rettet i Falsters eget exemplar).

d) *De rep. Laced. p. m. 534*. - Det er et skrift om Spartanernes stat af den græske historieskriver

Xenofon (c. 430-360 f. Chr.), der citeres. Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

e) *Trist. IV, 1, 13.* - Om Ovid og hans elegisamling *Tristia* fra landflygtighedens tid se 1. del, XXXIX. discurs, note t. - Det er Falsters egne ord i hans oversættelse af *Tristia*, som her er anførte.

f) *III, 15, 15.* - Sextus Propertius (c. 49-15 f. Chr.) var en romersk elegidigter.

g) *V. Curt. V, 2, 19.* - Om Curtius' Alexander den stores levned se 1. del, note k til XIX. discurs.

h) *II, 4, 10.* - Justinus skrev i slutningen af 2. årh. e. Chr. en meget benyttet, kortfattet verdenshistorie; se 1. del, XLIV. discurs, note i.

i) *Politic. Lib. II, c. 7.* - Det er Aristoteles' værk om staten, som her citeres.

j) *Lib. VIII p. m. 359.* - Om Pausanias' rejsebeskrivelse af det gamle Grækenland se 1. del, note c til XI. discurs. - Arkas, der efter sagnet gav Arkadien navn, sagdes at være søn af Zevs og Kallisto og at have indført kornavl, vævekunst m. m. i landet. - I Falsters exemplar er her tilskrevet i marginen: *Athenienserne vare de første som underviste i Uldarbejde. Se Justinum II, 6, 5.* - Om historikeren J. se note h ovenfor.
266

k) *De Pallio c. 3.* - Om Tertullian se 1. del, note v til XIII. discurs.

l) *V. Plin. H. N. L. VII cap. 56.* - Om Plinius den ældres naturhistorie se 1. del, note j til VIII. discurs.

m) *V. 1353.* - Om den romerske digter Lucretius se 1. del, note g til XXXV. discurs.

n) *H. N. VIII, 48.* - Om Plinius' naturhistorie se 1. del, note j til VIII. discurs. - Tanaquil var den romerske konge Tarquinius Priscus' stolte dronning, - I Falsters eget exemplar er her tilskrevet i marginen: *Sammenlign Andr. Eborac. Memorab. p. m. []27 om Kongedatteren Elisabeth, item p. []29 om Maria Jesu Moder.* - Om Andreas Eboensis (Eboracensis) se 1. del, note k til VIII. discurs.

o) *In V. Gaja. - Conf. Prob. Epit. de Nom. Rat.* - (*dolgoeO* Ved ordet Gaja; jfr. Probus' Udtog om navnenes betydning). - Festus var en romersk grammatiker i 2. årh. e. Chr., Probus en ældre do. do. fra midten af 1. årh. e. Chr.

p) *Cap. XLIV.* - Om Sveton se 1. del, note d til V. discurs.

q) *Lib. XII, Præfat.* - Om den landøkonomiske , forfatter Columella se XI. discurs, note q.

r) *V. Curt. V, 2, 20.* - Om Curtius se 1. del, XIX. discurs, note k.

s) *Cap. LXXIII.* - Om Sveton se ovenfor, note p.

t) *Odyss. [x] & A* (*dolgoeO* 1. og 4. sang).

u) Karl den stores bekendte historieskriver Einhard (c. 770-840).

v) I Falsters eget exemplar af bogen er her tilskrevet: *Sammenlign Phædrum Lib. IV Fab. IV, v. 5.* - Om Phædrus' fabler se 1. del, note q til VIII. discurs. Lidt længere nede er tilskrevet sammesteds: *NB. Ausonii Parentalia n. 3 p. m. 47, hvor han lovpriser sin Moders Hænder for deres flittige Uldarbejde, item p. 54 Parent. XIII, og p. 56 Parent. XVI.* - Den 267 romerskgalliske retor og digter Ausonius levede c. 310-393; han var kejser Gratians lærer. Parentalia betyder ligtaler (over ens nærmeste).

x) *II. Sat. III, 14.*

y) *L. XXVIII, 2, sub. fin.* (*dolgoeO* henimod slutningen). - Det er Plinius den ældres naturhistorie, der citeres. Jfr. om denne 1. del, VIII, discurs, note j.

z) Denne overtro må vel nærmest sammenstilles med den hjemlige tro, at intet må løbe rundt i julehelgen (og på andre hellige tider).

XVII. DISCURS.

a) Således kaldtes de, der i oldtiden viste rundt i helligdommene.

b) Textens *Instrumenti*, der ingen mening giver, må være trykfejl for *Testamenti*.

c) Arons. - I Falsters eget exemplar af bogen er her tilskrevet: *Andre tænke ved Staven paa Hyrdens Embede, ved Ringen paa den kirkelige Trolovelse. Sammenlign Hübners Geogr. Dan. T. III p. 722.* - Johann Hübner (1668- 1731), rektor i Merseburg, senere i Hamborg, udgav forskellige geografiske og historiske skrifter.

d) *Vid. Polyd. Vergil. de Inv. Rer. Lib. IV, c. 7.* - Polydorus Vergilius fra Urbino, humanist, pavelig kammermester, ærkedegn i Wells, død 1555, har efterladt en engelsk historie i 26 bøger samt ovennævnte skrift om opfindere (de inventoribus rerum). Han indtog en særstilling indenfor Romerkirken ved at forsvare præsteægteskab og forkaste billedtilbedelse.

e) Mil. III,1, 48. - Det er Plautus' komedie »den stortalende soldat«, der citeres.

f) *sententio* er trykfejl for *sentio*; rettet i Falsters eget exemplar af bogen.

g) *V. Casauboniana* p. 167 (i den trykte text står 165, men tallet er rettet i Falsters eget exemplar 268 af bogen). - Om den franske filolog Casaubon se 1. del, IV. discurs, note b. Det her anførte skrift er af den ansete tyske filolog Wolf og udkom i Hamborg 1710; jfr. 1. del, XII. discurs, note j.

h) Textens *spectione* er trykfejl for *sectione* (rettet i Falsters eget exemplar af bogen).

i) *Lib. XV,721 sq.* - Falster citerer her den romerske digter Silius Italicus (25-101 e. Chr.), der har efterladt sig et episk digt i 17 bøger om den anden puniske krig (Punica). - Garamanterne (se citatets første linje) var et nomadefolk i Sahara (i det nuværende Fessan).

j) *In Vita Romuli p. 31; conf. Liv. I, 13.* - Om Plutark se 1. del, V, discurs, note f; om Livius 1. del, VIII. discurs, note b.

k) V, 8. - Om Gellius se 1. del, I. discurs, note g.

l) *Pag. XXVII & XXVIII.* - Om Jan Grater og hans værk om de klassiske indskrifter se 1. del, note b til IV. discurs.

m) X,15. - Quintus Fabius Pictor var en romersk historieskriver på den anden puniske krigs tid, hvis værk om Roms historie er tabt.

n) I Falsters eget exemplar af bogen er her i marginen tilskrevet: *Se Acta Eruditorum 1702 p.... om Brugen af Handsker.* Om Acta Eruditorum se 1. del, VI. discurs, note a.

o) *Lib. I Cap. XX; conf. Plutarch. Qu. Rom. (*dolgoeO* Romerske spørgsmål) 113.*

p) Anastasius, abbed og pavelig bibliotekar, var som pavens og kejserens udsending tilstede ved kirkemødet i Konstantinopel 869. - Nogen pave af navnet Constantin kendes ikke, og hvis der tænkes på patriarken i Konstantinopel, hed han heller ikke så på den tid, men embedet beklædtes af Fotios og Ignatios.

q) *Gell. VI,7 extr.* - Masurius Sabinus var en romersk jurist på kejser Tiberius' tid. - De arvaliske brødre var et romersk præsteskab til dyrkelse af 269 markens guddomme. - I Falsters eget exemplar af bogen er her (ved ordet krans) tilskrevet en henvisning til *Svetonius'* biografi af *Domitian* (c. 4), hvori omtales, at D. ved den af ham indførte væddekamp til ære for Jupiter Capitolinus bar en guldkrans med Jupiters, Junos og Minervas billede, og at Jupiterpræsten og de såkaldte Flavianers præstekollegium ligeledes bar krans med de nævnte guders og Domitians eget billede. - Endvidere henviser Falster til *Pausanias Lib.... p. m. 436.* Om Pausanias se 1. del, note c til XI. discurs.

r) Der menes naturligvis de katolske præster i Middelalderen, der gik i procession om markerne med helgenbilleder for at nedbede god høst.

s) *Lib. XXXI, Cap. XIV.*

XVIII. DISCURS.

a) *Lib. V p. m. 320.* - Om Pausanias' rejsebeskrivelse af det gamle Grækenland se 1. del, XI. discurs, note c. - Jens Dinesen Jersin, f. 1587 i Jersie ved Køge, var en tid rektor i Sorø, siden professor ved universitetet, præst ved Frue kirke i København, og fra 1629 til sin død 1634 biskop i Ribe. Han var en af 17. årh.s betydeligste forfattere, et dybt og stærkt bevæget gemyt, der efterhånden kæmpede sig frem til en udpræget personlig kristentro. Hans traktat om mirakler, tegn og åbenbaringer udkom i København 1631 og oftere; den var skreven på foranledning af den nedenfor omtalte indskrift, der sås på en rude i et hus i Ribe 1630. - Jfr. Gjellerup, Jens Dinesen Jersin.

b) Ifølge den latinske glossator menes der Christian Reitzer (professor juris og assessor i Højesteret, f. 1665, d. 1736). Jfr. Bruuns Falsteriana s. 138-141. - Da R. imidlertid 1722 blev stiftamtmand i Trondhjem, passer dette mindre godt med årstallet. Man kunde 270 måske tænke på grev Christian Rantzau (se note a til dedicationen ovenfor).

c) Der menes Jersin selv, jfr. note a.

d) *Lib. I Qu. Nat. cap. 6.* - Om Seneca se 1. del, VII. discurs, note b; det er hans naturhistoriske skrift *Quæstiones naturales*, som her citeres.

e) *suppeditabat* er trykfejl for *suppeditabit* (rettet i Falsters eget exemplar).

f) *Exod.* (*dolgoeO* 2. Mosebog) VIII, 19. - De ægyptiske troldmænd søger her forgæves at få Farao til at tro på, at luseplagen er sendt Ægypterne af Gud.

g) *Cap. V.* - Der sigtes til den navnkundige advarende indskrift på væggen i Belsazars kongeborg. - Slet så uforståelig som Falster (og Jersin) mener, synes indskriften dog ikke at være. Dens to sidste ord er meget godt Tysk og betyder: ved brønden; den første linje er derimod uforståelig i sin nuværende tilstand; man kan f. eks. gætte på en forvanskning af *Cum Christo* el. lign., idet man tænker på Jesus og den samaritanske kvinde ved brønden (Joh. 3.). - Kinch, Ribe II 332 opfatter den, næppe med rette, som et fabrikmærke.

h) Dette anselige værk af den lærde magister og sognepræst i V. Vedsted ved Ribe udkom dog først i Flensborg 1736. I en efterskrift omtaler Terpager den her beskrevne rude, men indskrænker sig nærmest til at referere Jersins udtalelser om den, der navnlig går ud på at advare mod at fæste mere lid til den slags moderne jærtegn end til de gamle bibelske, jfr. Gjellerup s. 188 ff.

XIX. DISCURS.

a) Ifølge den latinske glossator sigtes der også her til den i XVIII. discurs, note b, nævnte professor Christian Reitzer.

b) *Lib. XIV p. m, 992.* - Om Strabon se 1.
271

del, XIV, discurs, note t. - Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin; lidt ovenfor i teksten, hvor lyden karakteriseres, sker dette også først ved en græsk glose, der oversættes på Latin. - Athenodorus var en stoisk filosof fra 1. årh. f. Chr., Boëthus ligeså.

c) *Corn. Nep. Præfat.* - Om Cornelius Nepos se 1. del, VI. discurs, note m.

d) *Antholog. Lib. II c. 44.* - Nikandros var en græsk digter fra Kolofon i 2. årh. f. Chr., der navnlig har forfattet læredigte, hvoraf to er bevarede (om midler mod gift). - Verset anføres på Græsk og oversættes på Latin; det citeres efter den såkaldte græske antologi (blomstersamling), et i 10. årh. i Konstantinopel tilvejebragt udvalg af græske digteres arbejder, der dog bygger på ældre tilsvarende, nu tabte samlinger.

e) *V. Laërt. VI, 32 & 69.* - Om Diogenes Laërtios se 1. del, note d til II. discurs.

f) *Sueton. in Claud. c. 32.* - Om Sveton og hans kejserbiografier se 1. del, note d til V. discurs.

g) *Famil. IV, 22 extr.* - Det er Ciceros breve til sine venner, der citeres. - I Falsters eget exemplar af bogen er her tilskrevet en henvisning til kejser *Juli ans* (den frafaldnes) *Taler p. 202.*

h) Om dette punkt har jeg intet kunnet finde f. ex. hos Havard i hans *Dictionnaire des meubles*. - Efter ordet *commoditatis* i originalen mangler ordet *causa*.

i) *In V. Prohibere*. (*dolgoeO* ved ordet; forhindre). - Om grammatikeren Festus og hans ordbog se 1. del, XXXII. discurs, note n. - Med Cato menes der naturligtvis den ældre Cato (d, 149 f. Chr.).

XX. DISCURS.

a) *Gell. XVIII,2*.

b) *Plaut. Rud. V,2, 18*. - I Latinen er der 272 ordspil mellem *medicus* (en læge) og *mendicus* (en tigger). Det er en komedie af Plautus (d 184 f. Chr.) ved navn *Rudens*, som citeres.

c) *Lib. I Florid. p. m. 492*. - Om Apulejus og hans værk Florida se 1. del, XII. discurs, note b.

d) *Epist. 87*.

e) *Gell. IX, 2*. - Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

f) *V. Senec. de Benef. L. IV, c. 29 extr.* - Det er Senecas skrift om velgerninger, som citeres.

g) *Lib. V § 21 p. m. 280*. - Om Diogenes Laërtios se 1. del, II. discurs, note d. - Citatet anføres på Græsk. - I Falsters eget exemplar er her tilskrevet en henvisning til kejser *Julians* (den frafaldnes) *Skrifter, Fragmenta p. 29*.

h) *Ibid. § 17 p. 277*. - Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

i) *Laërt. L. VI § 56 p. 342*. - Citaterne anføres på Græsk og oversættes på Latin. - Om Diogenes Laërtios se 1. del, note d til II. discurs.

j) *De Vit. Pud.* (om et kysk levned) *p. 531*. - Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin. - Om Plutark se 1. del, note f til V. discurs. - I Falsters eget exemplar er her tilskrevet i marginen: *Om M. Volusio, der iførte sig en Isis-Præstes Dragt og tiggede om Almisse paa offentlig Gade, se hos Valerium Maximum VII, 3, 8 p, m. 647*. - Om Valerius Maximus se 1. del, note t til IV. discurs.

k) Rabbi David Kimchi (d. 1236) var en af de betydeligste jødiske lærde i Middelalderen. - De citerede ord anføres på Hebraisk og oversættes på Latin.

l) I Falsters eget exemplar er her tilskrevet: *NB. Andr. Eborac. Memorab. p. 725 om Helgener, som have drevet Haandværk*. - Om Andreas Eboensis se 1. del, note k til VIII. discurs.

m) *V. Polyd. Verg. de Rer. Inv. L. VII c. 3*.

273

- Johannes Chrysostomos var en navnkundig græsk kirkefader (c. 347-407). - Om Polydoms Vergilius og hans her anførte skrift om opfindere se XVII. discurs, note d.

n) *Epist. I, IV, 12*. - Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin. - I Falsters eget exemplar af bogen er her tilskrevet en ved bogens beskæring noget beskadiget note: *Sammenlign det 4. Kirkemodes.. Can. 51, 52, p. m. 17...*

o) *Lacon[ica] Apophth[egmata] p. 235*. - Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin; det er af Plutarks skrift om spartanske fyndord. - I Falsters eget exemplar af bogen er her tilskrevet en henvisning til *Valerius Maximus VII; ...* - Om denne se note j ovenfor.

p) *Deuter.* (5. Mosebog) *XV,4*. - Citatet anføres på Hebraisk og oversættes på Latin; det hebraiske ord betyder forøvrigt snarere trængende end *tigger*.

q) *Lib. VIII de Rep[ublica] p. m. 495*. - Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin. - I Falsters eget exemplar af bogen er her tilskrevet en henvisning til kejser *Julians* (den frafaldnes) *Breve ... p. 430*.

r) *V. Camerar. 2. Med. Hist. 74*. - Der sigtes til et værk af den tyske jurist Philippus Camerarius (1537-1624): *Centuriæ tres horarum subcisivarum sive meditationes historicæ* (Fristunder eller historiske betænkninger, i tre dele). Forfatteren var nürnbergsk råd og prokansler for universitetet i Altorff.

s) *L. Unica Cod. de Mendicantibus Validis* (eneste bog i forordningen om arbejdsføre tiggere). -

Theodosius den store var romersk kejser 379-95, Gratian og hans broder Valentinian II vestromerske kejsere 375-83 og 375-92. Forordningen må altså være udstedt i årene om 380. - I Falsters eget exemplar af bogen er her tilskrevet en ved bogens beskæring noget beskadiget note: *Hid hen hører hvad Pausanias 274 II, 6, 7 fortæller om Massilienserne: at de [holdt] Portene lukkede for alle, som med nogen Sandsynlighed [kunde formodes at søge] Livets Ophold ved Lediggang.* - Om Pausanias se 1. del, note c til XI. discurs.

t) *Lib. V, cap. XIII p. 211.* - Om Athenæus se 1. del, XXVII. discurs, note j. - Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

XXI. DISCURS.

a) Ifølge den latinske glossator er øen Fanø, og skælmens navn Johan Piiber. - *adoscentia* i anden linje af originalteksten er naturligvis trykfejl for *adolescentia*.

b) *II, IV, 16 & II, VII, 15 sqq.* - Om Lactants se 1. del, II. discurs, note f. - Dionysios, Siciliens navnkundige tyrann, levede 431-367 f. Chr.; Appius Claudius Cæcus var censor 312 f. Chr.; Potitierne og Pinarierne var præster ved Hercules' dyrkelse; Pyrrhus er den bekendte konge af Epirus, d. 272 f. Chr.; censoren Q. Fulvius Ffaccus tog år 173 f. Chr. marmorloftet fra Juno Lacinias tempel i Bruttiernes land for at smykke Fortuna equestris' tempel dermed (Liv. XLII, 3). Henvisningen skyldes dr. Ræder.

c) Ifølge den latinske glossator magister Jens Brosen (rettere Brasen). Se om denne 1. del, LIV. discurs, note d.

d) *Lib. VI Cap. XVI Artic. IV de Latrocinio* (om røveri). - Det er Christian 5.s Danske Lov i Peder Højelses latinske oversættelse, der citeres.

e) *Strab. L. X. p. m. 744. & Plut. Qu. Rom. CXI p. 290.* - Om Strabon og Plutark se 1. del, note f til V. discurs og note t til XIV. discurs. Det citerede skrift af Plutark er »Romerske spørgsmål« (Quæstiones Romanæ).

f) *Plin. H. N. Lib. X c. 29 & Solin. c. 1. - 275* Om Plinius' Historia naturalis se 1. del, VIII. discurs, note j. - Solinus var en romersk geograf i 3. årh. e. Chr.

g) *De Sollertia Animal.* (om dyrenes klogskab) p. 969.

h) *Vid. Cic. pro Roscio p. m. 24. Conf. Fest in Insula.* - Der sigtes til de hellige gæse på Capitolium, hvis skingren reddede borgen fra at blive indtagen af Gallerne. - Sextus Roscius var en ung mand, der år 80 f. Chr. anklagedes for fademord, men forsvarede af Cicero. - Om grammatikeren Festus se 1. del, XXXII, discurs, note n; Falster citerer hans artikel Insula (ø).

i) *Ælian. de Animal. VII, 13.* - Om Ælian se 1. del, II. discurs, note p. Det her anførte skrift handler om dyrene.

j) *XI, 5 ibid.* - Daulis var en by i landskabet Fokis i Mellemgrækenland.

k) *Ibid. cap. 20.* - De molossiske jagthunde (fra Epirus) var berømte i Oldtiden.

l) *Lib. VII cap. 1.* - Historieskriveren Gajus Oppius var romersk ridder og ven af Cæsar; Gajus Julius Hyginus var en romersk grammatiker og historiker på Augustus' tid. Begges skrifter er tabte.

m) *De Anim. (om dyrene) IX,55.* - Jfr. note i.

n) *Demonstrat. Evang. Propos. IV Cap. IV § 8 p. m. 146.* - Om den franske biskop og filosof Pierre Daniel Huët (1630-1721) se 1. del, note r til IV. discurs.

o) Det anførte navn (som anføres med hebraisk skrift) er Guds egentlige navn på Hebraisk, der kun sjældent benyttes, men erstattes med Jahve, Elohim, Adonaj etc.

p) *hominis* er trykfejl for *nominis*; rettet i Falsters eget exemplar.

XXII. DISCURS.

- a) I Falsters eget exemplar af bogen er der tilskrevet en henvisning til *Nicephorus Gregoras L. VII p. 108* (byzantinsk lærd c. 1295-1360).
- b) *Serm. XXXII, p. 147 sq.* - Der henvises altså til 1. del af nærværende værk (i oversættelsen s. 156-160).
- c) Anset hollandsk filolog (1683-1742), fra 1721 professor i Græsk i Leiden. Det til 2. del af nærværende værk knyttede tillæg, omhandlende Gellius' liv og levned, er dediceret til denne lærde.
- d) Om Jan Gruter og hans betydningsfulde værk om romerske indskrifter se 1. del, IV. discours, note b. - Af de fire citater er de to første anførte in extenso i Falsters original, men oversprungne her i oversættelsen, da en oversættelse kun vilde kunne give et mangelfuldt billede af teksten.
- e) *Quæst. Rom.* (Romerske spørgsmål) *LXI p. 278 sq. Conf. Plin. H. N. XXVIII, 2.* - Om Plutark jfr. 1. del, V. discours, note f; om Plinius' naturhistorie 1. del, VIII. discours, note j. - Citatet anføres på Græsk og oversættes ikke på Latin. Jehovahs navn lige ovenfor anføres på Hebraisk.
- f) Jordens Gudinde.
- g) *I,2. Conf. Nannii Miscell. L. V, c. 3.* - Petrus Nannius (1500-1557), filolog og matematiker, professor i Louvain, udgav bl. a. det her anførte værk: *Miscellaneorum decas* (ti bind blandinger).
- h) *Lib. VI c. 7.* - Valerius fra Antium var en romersk historieskriver fra begyndelsen af 1. årh. f. Chr., hvis værker er tabte. - Den i citatet nævnte Acca Larentia var en romersk frugtbarhedsgudinde.
- i) *Lib. I de Ira c. 16 sub fin.* - Det er Senecas skrift om vreden, som citeres.
- j) *Lib. I Hist. Vandal. p. 57.* - Prokopios var en byzantinsk historieskriver i 6. årh. e. Chr., der fulgte 277 feltherren Belisar på hans krigstog mod Vandaler, Perser og Goter og i et udførligt værk beskrev disse. - Cyprianus var biskop i Carthago i 3. årh. og led martyrdøden år 258.
- k) *Annal. III,17. 8.* - Gnæus Calpurnius Piso sendtes år 17 e. Chr. som statholder til Syrien af Tiberius; han kom i strid med Germanicus, blev tilbagekaldt, anklaget, og dræbte sig selv (20 e. Chr.).
- l) *Ibid. c. 18.*
- m) *Stratag. L. IV.* - Polyainos var en græsk skribent i 2. årh. e. Chr., der har forfattet et værk *Stratagemata* (krigspuds) i 8 bøger. - Citatet anføres på Græsk og oversættes ikke på Latin.
- n) *Vid. Jo. Henr. Othonis Histor. Doctor. M ischnic.* - Mischna (Gentagelse) er navnet på den ældste del af den talmudiske litteratur. Værket *Tzemach David* (Davids spire, Davids rod) er et historisk skrift i krønikeform af Tyge Brahes samtidige jøden David Gans, d. i Prag 1613. - Joh. Heinr. Otto, der levede i Bern c. 1670, var en lærd kender af den rabbiniske litteratur. - I Falsters eget exemplar er tilskrevet i marginen: *Om Josepho og Ptolemæo, af hvilken hin af Højagtelse antog Flavii, denne Claudii Fornavn, se Niceph. Gregor. p. m. 108.* Om denne se note a ovenfor. Josephus er den kendte jødiske historieskriver, der efter kejser Vespasian antog navnet Flavius; Ptolemæus den navnkundige alexandrinske astronom og matematiker i 2. årh. e. Chr., der til fornavn hed Claudius.
- o) *Ibid.*
- p) *L. VIII p. m. 481.* - Om Pausanias se 1. del, XI. discours, note c.
- q) *Lib. I adv. Marcion. p. m. 434.* - Om Tertullian se 1. del, note v til XIII. discours. - I Falsters eget exemplar er her tilskrevet i marginen: *Sammenlign Creenii Animadversiones (lagttagelser) P. III p. 2 17 om Ærefrygt for store Helte ved 278 Navnegivning.* - Om Crenius se 1. del, note k til LV. discours og note ab til XXIII. discours.
- r) IX,2 - Om Herodes Atticus se 1. del, XXXII. discours, note n. - Det nedenfor nævnte drab på tyrannen Hippias' broder Hipparchos fandt sted år 514 f. Chr.
- s) *In Vita Domit. c. X.* - Mago var karthagisk feltherre og broder til Hannibal.
- t) *Cap. XXV.*

u) *Lib. XII p. m. 844.* - Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin. Om Strabon se 1. del, XIV. discurs, note t.

v) Om filologen Casaubon se 1. del, IV. discurs, note b. - I Falsters eget exemplar af bogen er her tilskrevet en henvisning til *Niceph. Gregor. L. VII. p. m. 109* (se om denne note a ovenfor).

XXIII. DISCURS.

a) Ifølge den latinske glossator var hans navn Jens Ussing. Han er utvivlsomt identisk med den »student« Jens Nielsen Ussing, som Falster i 1733 tog til subrektor efter Lars Gram, mod biskoppens forbud, men ved kgl. reskript nødtes til at afskedige på grund af hans udygtighed og mangel af examen. - I Falsters eget exemplar er her tilskrevet en henvisning til *Plutarch. ... p. 500.*

b) *Vid. Gell. Noct. Att. XIX, 2 extr.* - Hippokrates er den berømte græske læge (c. 460-377 f. Chr.).

c) Ifølge den latinske glossator: Niels Vedel. Der menes Niels Sørensen Vedel, f. i Rejsby i Nordslesvig, studerede i Halle, ivrig pietist; 1720 sognepræst i Værum og Ørum ved Randers, d. 1779.

d) *Plin. Jun, L. VIII Epist. 22.*

e) *Iliad. L, XVII p. m. 322* (*dolgœO* vers 446-447). Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.
279

f) *V, 24.* (skal være VII, 24). Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

g) *Sat. XIV v. 21.* - Rutilus nævnes af Juvenal som type på en herre, der er grusom mod sine slaver.

h) *Rom. VII, vs. 23.* - Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

i) *Matth. XXVI, vs. 41.* - Ordene anføres på Græsk og oversættes på Latin.

XXIV. DISCURS.

a) Den latinske glossator bemærker: »Dette synes ganske vist at passe paa Assessor Højelse og Magister Zimmer, men paa den Tid var vor berømmelige Falster ikke Rector, men Skole-Discipel.« - Med assessor Højelse menes Peder Andersen Højelse, 1685-1704 rektor i Nykøbing på Falster, hvor F. som barn gik i skole, og kendt som oversætter af Chr. 5.s Danske lov. Rimeligvis har han fået sin assessortitel som påskønnelse af denne oversættelse. - Gregers Hansen Zimmer var sognepræst til Nykøbing F. og Systofte 1690 - 1720 og var også ellers kendt for at holde stærkt på sin værdighed.

b) *Tit. 1,9* (*dolgœO* Paulus' brev til Titus).

c) *Episcopo* er trykfejl for *Episcopus*; rettet i Falsters eget exemplar af bogen.

d) *V. Leg. Dan. Lib. II, c. XVIII, Artic. II.* - Det er Christian 5.s Danske lov, der citeres i Peder Højelses oversættelse. Den danske tekst lyder: Skolemesterne sættes af Superintendenten, hvilke han med Sognepræsten haver overhørt og dertil dygtige befundet. Men Skolemesteren skal selv forsørge Skolen med Hørere, og tage dennem som Sognepræsten kender og holder gode derfor.

e) *Lactant. III, 14, 1.* - Der står ordret: *at hitte Fløjter ved en Kilde.* - Udtrykket sigter vistnok til sagnet om Marsyas, der fandt den fløjte, som 280 Athene havde bortkastet, fordi hun i vandet så, at den forvrængede hendes ansigt (dr. Kæders meddelelse).

f) *1. Cor. XII, 4*

g) Cyprian var bisp i Karthago 248-258; Demetrius bisp i Alexandria c. 200; Pantænus var den ældste

kendte lærer ved den alexandrinske kateketskole (c. 200), der bl. a. mellem sine elever talte den navnkundige kirkefader Origenes (c. 185-254).

h) *Cod. Lib. X, Tit. LII, l. 7.* - Det er en forordning af Julian den frafaldne om skolerne, der her citeres efter Justinians corpus juris.

i) *P. m. 25.* - Det nævnte forsvarsskrift for grammatikerne udkom i Leipzig 1723.

j) I Falsters eget exemplar er her tilskrevet i marginen: *Ligesom Jac. Carpentarius kalder Arnoldum Ossatum (den senere Kardinal) en stakkels Skolemester med sin ABC, fordi han forud havde gjort Tjeneste som Børnelærer. Se Biblioth. Libr. Nov. 1698 p. 214.* - Jac. Carpentarius var en filosofisk pedant} der levede i Paris ved midten af 16. årh. Han skrev hidsige stridsskrifter mod sin betydeligere medbejler matematikeren Ramus. Denne toges bl. a. i forsvar af den nævnte Arnold Ossat, kardinalbiskop i Rennes, en betydelig katolsk politiker, der var søn af fattige forældre og derfor i sin ungdom havde ernæret sig som hovmester for en ung adelsmand.

k) *De Restaur. Scholis cap. XV.* - Den gallo-romerske taler Eumenius var sekretær hos Constantin den stores fader Constantius Chlorus (d. 306), der af Diocletian var udnævnt til kejser i den vestlige del af Romerstaten. - Augustodunum er det nuværende Autun.

l) *Vid. Crenii Commentat. Philol. & Histor. Part. I Cap. III § VI p. 208.* - Om Thomas Crenius (eller Crusius) og hans anførte værk se 1. del, note ab til XXIII. discours og note k til LV. discours.

281

Sibrand Vomelius er måske den hollandske humanist Cypriamis Vomelius (1515-78), latinsk digter og jurist, konrektor i Dortmund, senere professor i Mainz. - Om Petrus Hardenberg har jeg intet kunnet oplyse; de to klasser, som han siges at have været superintendent over, er måske den almindelige og den højere skole.

m) Gysbertus Voëtius var en strængt ortodoks reformert teolog i Holland (1588-1676), professor i Utrecht fra 1634. - Samuel Maresius (des Marets), reformert teolog, præst og professor i Hertogenbosch, senere i Groeningen, var født i Picardiet 1599 og har udgivet mange skrifter, for en stor del af polemisk indhold, imod Katholiker, Socinianere, Hugo Grotius m. fl.

n) *Leg. Danic. L. II Cap. XVIII, Artic. III.* - Det er Chr. 5.s Danske lov, der citeres i Peder Højelses oversættelse. Den danske text lyder: De, som i de store Købstædskoler, hvor der ere fire eller flere Hørere, saavel som i de Skoler, som lige med dem agtes, for Rectores skulle tjene, skulle enten være Magistri eller Candidati Magisterii. - -

o) *Cod. Lib. XII, Tit. XV, L. I p. m. 1240.* Det er Justinians Corpus juris, der citeres.

p) Vicarius betyder egl. stedfortræder, her stedfortræderen for den egentlige statholder, præfectus prætorio. Ved det senromerske og byzantinske kejserhof havde han en anselig rang.

XXV. DISCURS.

a) *Tranquillus Probus* betyder: fredelig og retsindig. Den latinske glossator bemærker: At dette var et Billede af Falster selv, saaledes som han selv ønskede at være, har jeg hørt af hans egen Mund.

b) Om den lærde geheimearkivar og oversekretær Frederik Rostgård (1671 - 1745) må det være 282 tilstrækkeligt at henvise til Chr. Bruuns anselige skrift om ham (1870). Da han var faldet i unåde 1725, blev hans store bibliotek solgt ved avktion d. 7. Jan. og følgende dage 1726. Avktionskatalogen fylder 552 sider i octav, med et appendix 622 sider.

c) Således kaldtes småmønt, der kun havde præg på den ene side (brakteater).

d) *Cap. XX, v. 30.* (Jesu Sjrachs Visdom). Citatet anføres på Græsk.

e) *In Ner. cap. XX.* - Om Svetons kejserbiografier se 1. del, note d til V. discours.

f) *Noct. Attic. XIII, 50 al. 29.* - Om Gellius og hans Attiske Nætter se 1. del, note g til L discours.

g) *Pius Probus* betyder: den gudfrygtige og retsindige.

h) Om disse bisper har jeg intet kunnet oplyse.

i) *At dette er et Ord af Philosophen Aristippo, bevidne Laërtius Lib. II § 78 p. m. 125, og Athenæus L. XII, c. XI, p. 544.* - Aristippos fra Kyrene, Sokrates' lærling, satte i modsætning til sin lærer nydelsen som livets højeste gode. Om Diogenes Laërtios se 1. del, II. discurs, note d, om Athenæus 1. del, note k til XV. discurs.

j) Navnene betyder: Den gudfrygtige, milde, oprigtige, venlige, fredelige. - Den latinske glossator bemærker: Falster havde ingen Sønner, men har opdigtet saadanne efter sit Ønske.

XXVI. DISCURS.

a) Dette skrift (*Inscriptiones Ripenses*) udkom 1702. Om Peder Terpager se iøvrigt ovenfor, XVIII. discurs, note h.

b) Græsk og Latin.

c) Citat af Iliaden III, 235, efter dr. Ræders meddelelse. Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin. 283

d) *Vid. Suid.* - Om lexikografen Suidas se 1. del, XLI. discurs, note g. - Filochoros var en athenæisk historieskriver ved tiden om 300 f. Chr.

e) *Serv. ad Virgil. Æneid. II, 469.* - Den romerske grammatiker Servius fra 2. halvdel af 4. årh. e. Chr. har forfattet en betydningsfuld kommentar til Vergils digte. - Penaterne var Romernes husguder, der holdt vagt ved arnen; den herceiske Jupiter (græsk: ([x][x][x][x] [x][x][x][x][x][x][x])) var den guddom, der vogtede hele den indhegnede gård eller toft ([x][x][x][x]).

f) *Tertull. de Corona (om kransen) p. m. 130.* - Om Tertullian se 1. del, XIII. discurs, note v. - Apollon Thyraios. er dørguden hos Grækerne, Anteljerne guder, der står foran husdøren til dens værn.

g) *V. Græv. Antiqu. T. X p. 780.* - Om Grævius se note d til XI. discurs ovenfor.

h) *Tertull. I. c. - Conf. Ovid. Trist. L. III. Eleg. I, vs. 39.*

i) *L. XXVIII, c. 2.* - Der menes (den ældre) Plinius' Naturhistorie; se 1. del, note j til VIII. discurs.

j) Om grammatikeren Festus se 1. del, XXXII. discurs, note n. - Lucius Afranius var en romersk komediedigter i 2. halvdel af 2. årh. f. Chr. - Tuscerne = Etrurerne, de gamle indbyggere af Toscana. - Fra nyere tid kan der som bekendt opregnes en mængde tilsvarende indskrifter med påkaldelse til Gud om at afvende ildebrand, f. eks.:

Gud Fader, Søn og Hellig Aand
fri disse Huse fra Vaade og Brand,

el. lign.; på en skorstenshammer fra Randersegnen fra 1634, der findes i Dansk Folkemusæum, læses:

I Jesu Navn vi vor Ild optænde,
Gud hende til det bedste vende.

k) *Lib. VI § 50 p. m, 340.* - Om Diogenes Laërtios se 1. del, note d til II. discurs. Den 284 Diogenes, som nævnes her, er den kyniske filosof, Antisthenes' lærling, fra første halvdel af 4. årh. f. Chr. - Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin. Kallinikos betyder den ærefuldt sejrende. - I Falsters eget exemplar af bogen er her tilskrevet en henvisning til kejser Julians (den frafaldnes) *Taler VI, p, 200.*

l) *Satyr. p. m. 84.* - Om Petronius Arbiter og hans satiriske roman se 1. del, XI. discurs, note m.

m) *Pag. 86.* - G. Pompeius Trimalchio er en rig frigiven, som Petronius satiriserer over. At han er avgustalisk Seksmænd vil sige, at han tilhører et til Augustus indviet præstekollegium på seks medlemmer.

n) *Eumenid. Conf. Petron. I. c.* - Om grammatikeren Varro se 1. del, II. discurs, note 1.

XXVII. DISCURS.

a) Den latinske glossator bemærker: Den, der har givet Anledning til denne Discurs, er mig ligesaa bekendt som jeg selv. - Om glossatoren, Lars Gram, henvises til r. del, note f til I. discurs.

b) *Gell. Noct. Attic. XVIII, 7.* - Om Gellius og hans Attiske Nætter se 1. del, note g til I. discurs. - Det er naturligvis den ældre Cato, der citerer det anførte ord om filosoferne.

c) Homiletik er den videnskabelige behandling af prædikekunsten. Jfr. ovenfor, VI. discurs, note c.

d) *T. I Lib. I C. XV § 6 p. m. 151.* - Om den lærde grammatiker og litteraturhistoriker Morhof og hans Polyhistor se ovenfor, VI. discurs, note b.

e) *VII,2 & 5.* - Det er naturligvis Markus' evangelium, der citeres.

f) *Conf. Laërt. Lib. VI § 63 p. m. 345 & L. VII § 173 p. 475.* - Om Diogenes Laërtios se u del, II. discurs, note d.

g) *Vid. Lactant. III,15. 11.* - Om Lactants se 1. del, note f til II. discurs.

285

XXVIII. DISCURS.

a) *De Georgiis p. 350.* - Leon Allatios var en græsk lærd (1586-1669), kustode ved det vatikanske bibliotek i Rom; han var ivrig for en forening af den græske og den romerske kirke.

b) *In Volumine III, Biblioth. Lat p. 127.* - Johann Albert Fabricius var klassisk filolog og litteraturhistoriker; hans *Bibliotheca Latina* udkom i Hamborg 1697. Se 1. del, XVI. discurs, note k.

c) *Lib. I c. II Qu. III.* - Om Falsters bog *Quæstiones Romanæ* se 1. del, note h til XXVII. discurs.

d) *Sueton c. 98.* - Om Svetons kejserbiografier se 1. del, V. discurs, note d. - Det var under et ophold ved Campaniens kyst med dens blandede græskromerske befolkning, at Augustus kort inden sin død foretog den nævnte uddeling.

e) De nævnte græske og latinske forfattere har alle efterladt sig skrifter om Roms historie. Dionysios fra Halikarnassos og Diodoros fra Sicilien levede og virkede i Rom på Augustus' tid; Polybios skrev i 2. årh. f. Chr. sit navnkundige værk om Roms verdensherredømme; Appian tilhører 2. årh. e. Chr.; Dio Cassius levede c. 150-235 e. Chr.; Herodian ved samme tid; Timaios skrev c. 300 f. Chr. Siciliens historie og kom derved også ind på Romernes; Zenobios, sofist i Rom på Hadrians tid, oversatte bl. a. Sallusts historie på Græsk. Disse skrev alle på Græsk. - Af de nævnte latinske historieskrivere levede den navnkundige M. Porcius Cato (den ældre) 234-149 f. Chr.; Q. Fabius Maximus (Allobrogicus) i slutningen af 2. årh. f. Chr.; Valerius Antias var en annalist fra begyndelsen af 1. årh. f. Chr.; G. Licinius Macer døde 66 f. Chr.; om Sallust se 1. del, XI. discurs, note 1; L. Calpurnius Piso Frugi, romersk senator, konsul og censor i slutningen af 2.

286

årh. f. Chr., skrev romerske annaler fra stadens grundlæggelse til hans egen tid.

f) *T. I Opp. p. 846.* - Citatet af Plutarks værker anføres på Græsk og oversættes på Latin. - Om Plutark se 1. del, note f til V. discurs.

g) *XIX,9* - Om Gellius se 1. del, I. discurs, note g..

h) *VIII, 4, 8.* - Om Plinius se 1. del. note a til VII discurs.

i) I,2. - Herodes Attikos (d. 177) var en græsk taler, der under Hadrian og hans efterfølgere opnåede stor kejserlig gunst og anvendte meget af sin store formue til arkitektonisk udsmykning af sin fødeby Athen.

j) *V. Athenæum L. XV, c. 8.* - Om grammatikeren Athenaios se 1. del, XV. discurs, note k. Apion var en alexandrinsk grammatiker fra midten af 1. årh. e. Chr.

k) *Id. XI.8.* - Måske sigtes der til den alexandrinske grammatiker Diodoros »den aristofaniske«.

l) *Laërt. L. II § 104 p. 140.* - Om Diogenes Laërtios se 1. del, II. discurs, note d. - Hvem den nævnte Aristippos er, véd jeg ikke. En A. har i 2. årh. e. Chr. skrevet Arkadiens historie.

m) *P. m. 28.* - Simylos var en komisk digter i Athen; her sigtes der dog snarere til en yngre, ellers ukendt digter af samme navn.

n) Eutropius var en romersk historiker i 4. årh. e. Chr., d. c. 370; Paianios oversatte c. 380 hans Roms historie på Græsk, - Capito fra Lykien skrev c. 500 e. Chr. »Isaurica« i 8 bøger og oversatte Eutropius' udtog af Livius på Græsk.

o) *Pag. m. 342.* - Suidas var en byzantinsk lexicograf i 10. årh. - Jfr. 1. del, XLI. discurs, note g.

p) *De Hist. Lat. Lib. II c. IX p. 207.* - Om filologen Voss se 1. del, VI. discurs, note e.

q) *De Vir. Illustr. (om navnkundige mænd) cap. CXXV p. m. 214.* - Kirkefaderen Hieronymus var 287 født c. 340 og døde i Bethlehem 420 e. Chr. Athanasios (den berømte kirkefader) døde 373; han er rimeligvis forfatter til en levnedbeskrivelse af den hellige Antonios, der levede i Ægypten i 1. halvdel af 4. årh. e. Chr. - Evagrius var bisp 5 Antiochia i årene om 390.

r) *In Vita hujus (i dennes levned) p. m. 652. Conf. Suid.* - Den græske filosof Eunapios (c. 400 e. Chr.) har efterladt en række levnedbeskrivelser af filosoffer og sofister. Om Suidas se note o.

s) Ammianus Marcellinus, en græsk officer fra Antiokia, skrev omkring år 390 sit store værk i 31 bøger, som en fortsættelse af Tacitus' historieværk, omfattende Roms historie fra år 96 til 378. Jfr. 1. del, XXXI. discurs, note n.

t) Den romerske grammatiker Macrobius levede c. 400 e. Chr.; hans hovedværk er Saturnalia i 7 bøger. Jfr. 1. del, LIII. discurs, note f.

u) *Epist. IV.* - Claudius Claudianus var en romersk digter c. 400, født i Alexandria, men levede sin meste tid i Rom og skrev især lejlighedsdigte.

v) *De Originibus Constantinopolitanis* (om Konstantinopels oprindelse). - Om Eutropius (romersk historiker i 4. årh.) se note n ovenfor, om Suidas note o ovenfor. - Georgius Codinus skrev ved midten af 15. årh. om æmner vedrørende Konstantinopels historie og topografi.

x) Der menes den navnkundige kirkefader Irenæus (c. 120-200 e. Chr.), født i Lilleasien, i mange år bisp i Lyon.

y) Scribonius var en romersk medicinsk forfatter ved midten af 1. årh. e. Chr., hvis efterladte skrift om sammensætning af lægemidler væsentlig bygger på græske kilder.

z) *Biblioth. Lat. Vol. III p. 858.* - Om den lærde klassiske filolog Johann Albert Fabricius se 1. del, XVI. discurs, note k. Det her citerede værk Bibliotheca latina udkom i Hamborg 1697.

288

æ) Ang. grev Nogarolas brev til Adam Fumanus (el. Fundanus) om de Latinere, der har skrevet på Græsk, henvises til 1. del, note c til XXXVI. discurs.

ø) *Lib. I ad Famil. Epist. IX.* - Det er Ciceros breve til sine venner, der her citeres.

aa) *Part. I p. 105.* - Quintus Sextius Niger (fader og søn af samme navn) levede i Rom på Augustus' tid. Deres værker er tabte. - Falsters her anførte værk udkom i Hamborg 1722.

ab) *De Offic. (om pligterne) III.* - C. Acilius levede på den anden puniske krigs tid.

ac) *V. Plutarch. in Vita Luculli p. 492 & Cicer. I ad Attic. epist. XIV.* - Den marsiske krig (såkaldt efter folkestammen Marserne ved Fucinersøen i Mellemitalien) er den samme som Forbundsføllekriegen (91-88 f. Chr.). Lucullus er den kendte romerske feltherre, der udmærkede sig i kampen mod Mithridates; Atticus den rige og litterært interesserede romerske ridder, som Cicero stod i brevveksling med; jfr. 1. del, XLII. discurs, note e, og L. discurs, note c.

ad) *Nep. in Vita Attici cap. XVIII coil. cum Cicerone ad Att. II,1.* - Om Ciceros ven, den rige romerske ridder Atticus se note ac; om Cornelius Nepos og hans biografier se 1. del, VI. discurs, note m.

ae) *V. Memor. Obscur. P. I p. 112.* - Falster citerer her sit ovenfor anførte værk (jfr. note aa): Ubekendte Historier etc. - L. Tarutius fra Firmum i Mellemitalien var astrolog og ven med Cicero.

af) *L. VII epist. IV.* - Om Plinius den yngre og hans breve se 1. del, note a til VII. discurs.

ag) *L. IV epist. 3 & 18.* -

ah) *Tuscul. V, 39.* - Cn. Aufidius var prætor 108 f. Chr.

ai) *Lactant. I, 22.* - Om Lactants se 1. del, II. discurs, note f. - Sextus Clodius er måske identisk med rhetoren S. C., triumviren M. Antonius' lærer.

289

aj) *Lib. III epist I.* - Vestricius Spurinna var anfører for kejser Othos parti i året 69 e. Chr.

ak) *Lib. VI Cap. XXI p. 273.* - Om Athenaios se 1. del, XV. discurs, note k. - Den her nævnte Cotta er muligvis identisk med Ciceros ældre samtidige G. Aurelius Cotta.

al) *V. Suid.* - Om lexikografen Suidas se note o ovenfor. - Asinius Quadratus skrev om det romerske rige ved dets 1000-årsfest år 248 e. Chr.

am) *L. IV c. XIX p. 168 & L. VI c. ult. p. 274.* - Om Athenaios se note ak ovenfor. - P. Rutilius Rufus var romersk taler og historieskriver, konsul på Marius' tid.

an) *Lib. XVII pag. m. 1185.* - Om geografen Strabo se 1. del, note t til XIV. discurs. - Saturninus Gabinius har forfattet et skrift om Mauritaniens historie, der anføres af Strabo.

XXIX. DISCURS.

a) Justus Lipsius var en navnkundig nederlandsk filolog og oldforsker (1547-1606). - Nederlænderen Godeschalk Stewech, der var professor i Pont-à-Mousson i Lothringen i slutningen af 16. årh., har skrevet kommentarer til den romerske militærskribent Vegetius (se om denne note h).

b) I Falsters eget exemplar af bogen er her tilskrevet i marginen: *Se Fabricii Bibliotheca Græca Vol. XII p. 518 sq. og Noten sammesteds.* - Om Fabricius og hans Bibliotheca Græca se 1. del, note k til XVI. discurs.

c) *Strateg. IV, 1, 3* - Frontinus (c.40-103 e. Chr.) har efterladt værket *Stratagemata*, en samling krigspuds.

d) *Lib. II c. 30, conf. Lib. I c. 3 9.*

e) *L. VII c. 10 & 26.*

f) *De B. Civil. Lib. I p. m. 642.* - Appian 290 fra Alexandria skrev i 2. årh. e. Chr. Roms historie i 24 bøger, som dog kun delvis er bevarede; det her citerede afsnit er de 5 bøger om romerske borgerkrige.

g) *Noct. Attic. IX, 17 & 13.* - Om Gellius og hans Attiske Nætter se 1. del, note g til I. discurs.

h) *Lib. I de Re Milit. cap. V.* - Den romerske militærforfatter Flavius Vegetius Renuatus synes at have levet i 1. halvdel af 5. årh. e. Chr.; hans her anførte skrift handler om det romerske hærvesen.

i) *Cap. VI extr.*

j) *Satir. XIV v. 192 sq.* - Om Juvenal og hans 14. satire se 1. del, note o til II. discurs.

k) *In Aug. c. 24.* - Om Sveton se 1. del, V. discurs, note d; her anføres hans biografi af Augustus. I Falsters eget exemplar af bogen er her tilskrevet: *Sammenlign Ælian. H. V. II, 9 og Noten p. m. ... og Val. Max. VI, 3 samt Lexica ved Ordet Mur[cus].* - Om Ælians *Varia Historia* se 1. del, note p til II. discurs, om Valerius Maximus 1. del, IV. discurs, note t. Murcus er det latinske ord for lemlæstet (*dolgoeO* den der har lemlæstet sig selv).

l) I Falsters eget exemplar er her tilskrevet i marginen: *Deraf det franske Ord [pol]tron, pollice truncatus* (*dolgoeO* den der har afskåret sin tommelfinger. Tydningen af ordet poltron, kujon, er dog næppe rigtig).

Sammenlign Holbergs Natur- og Folkeret p. 387 sq. - Lævinus Torrentius eller van der Becken (1520-95), nederlandsk filolog, var biskop i Antwerpen.

m) *Lib. I cap. 6.* - Om Vegetius se note h.

n) *Lib. II Polit. c. 4.*

o) *Cap. 24.* - Legat var hos Romerne legionschefernes titel.

p) *Æneid. VIII, 685 sq.*

q) Pag. m. 937. - Om Servius' kommentar til Vergils *Æneide* se ovenfor, XXVI. discurs, note e.

291

r) *Lib, XI Æneid. v. 89-93.* - Den tyske filolog Kirchmann var født 1575 og døde 1643. - Det anførte sted af *Æneiden* handler om helten Pallas' jordefærd.

s) *P. m. 1088.* Om Servms se note q.

t) *Histor. I, 87, 2.* - Otho var romersk kejser fra Januar til April år 69 e. Chr. - Det narbonensiske Gallien var den sydøstlige del af det nuværende Frankrige; Otho, der sad i Rom, vilde angribe det fra søsiden. - Den milviske bro førte fra Rom over Tiberen og fortsatte sig videre nordpå i den flaminiske vej. - I Falsters eget exemplar er her tilskrevet en henvisning til *Svetons* biografi af kejser *Galba* (Othos forgænger) *cap. 12*, hvor der berettes, at Galba vilde tvinge det flådemandskab, som Nero havde gjort til rigtige soldater, tilbage i deres tidligere stillinger, og lod dem decimere, da de vægrede sig derved. Endvidere en beskadiget og derfor tvivlsom henvisning til [Hol]b (?) p. m. 576; maaske Holbergs *Natur- og Folkeret*.

u) *De Milit. Rom.* (om det romerske hærvesen) p. 20. - Om Lipsius se note a ovenfor.

v) *Gell. V, 6.* - Sådanne kroner anvendtes som løn til tapre skibschefer o. a.

x) *Senec. de Brev. Vit. c. 13.* - Det er et skrift af Seneca om livets korthed, der citeres. - Den nævnte ærestøtte rejstes til minde om Romernes første søsejr over Karthagerne ved de lipariske øer år 260 f. Chr.

y) *XVI, 10.* - Om Gellius se 1. del, I. discurs, note g.

z) Ikke efter formue.

æ) *Ibid. ex Sallust. B. Jug. c. 86.* - Det er Sallusts Jugurtha, her citeres. Om Sallust se 1. del, XI. discurs, note l.

ø) *II, 3 princ.* - Om Valerius Maximus se 1. del, IV. discurs, note t.

292

aa) *In Aug. cap. XIV.* - De fjorten forreste rækker i teatret var forbeholdt de romerske riddere. - Citatet er af *Svetonius'* Augustusbiografi; jfr. 1. del, V. discurs, note d.

ab) *Lib. de Corona* (om kransen) p. m. 127.

ac) I Falsters eget exemplar er her tilskrevet i marginen: *Herodian i Pertinax' Levned 4, p. 74.* - Pertinax var romersk kejser 192-93; han blev dræbt af Prætorianernes livvagt. Om *Herodian* se 1. del, XX. discurs, note p.

ad) Med Fabius menes diktatoren Q. Fabius Cunctator, der reddede Rom under den anden puniske krig. Om feltherren Ifikrates se 1. del, VI. discurs, note m.

ae) *In Vita Cat. c. 3.* - Om Cornelius Nepos og hans levnedbeskrivelser se 1. del, VI. discurs, note m. Cato den ældre levede 234-149 f. Chr.; af hans skrifter er kun det om landvæsen bevaret.

af) *L. I, c. 3.* - Om Vegetius se note h ovenfor.

ag) *Epist. LI.*

ah) *L. IV, c. 4 & L. VII, c. 10.*

ai) *Lib. I c. 3.* - Om Stewechius se note a ovenfor, om Vegetius note h ovenfor, om Lipsius note a ovenfor.

aj) *L. XI p. m. 791.* - Om Strabon se 1. del, XIV. discurs, note t. Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin. - Tapyrierne boede i det nuværende Tarbistan, et bjærgland ved det kaspiske hav.

ak) *L. XV p. 1044.* -

al) *Lib. V de Rep. p. m. 400.* - Det er Platons bog om staten, der citeres.

am) *Noct. Attic. XVIII, 2.* - Om Gellius og hans Attiske nætter se 1. del, note g til I, discours.

an) *Id. I, 6.* - Der menes taleren Q. Cæcilius Metellus, der fik tilnavnet Numidicus, fordi han i slutningen af 2. årh. f. Chr. overvandt kong Jugurtha af Numidien.

293

XXX. DISCURS.

a) *In Hercule Gallico.* - Om den græske sofist og satiriker Lukianos fra Samosata, der levede i 2. årh. e Chr., henvises til M. C. Gertz, Lukianos' udvalgte skrifter (Kbh. 1881).

b) Daniel Maichel (1693-1752), professor i Tübingen, havde i sine yngre dage opholdt sig en tid i Frankrig og udgivet værker om franske æmner.

c) Efterligningen af Plautus består i at ordet *Gallus* (fransk) sættes i komparativ (*Gallior*), ligesom Plautus i skuespillet *Poenulus* bruger formen *Poenior* (Meddelt af dr. H. Ræder). - Lige nedenfor er *calvillaris* trykfejl for *cavillaris* (rettet i Falsters eget exemplar)

d) *L. III c. II p. m. 242.* - Den romerske geograf Pomponius Mela skrev ved midten af 1. årh. e. Chr. den verdensbeskrivelse, som her citeres.

e) *L. I Cap. II p. 56 sq., conf. Memor. Obscur. Part. IV de Claris Urbibus Gallorum* (om Gallernes berømte Byer). Om de to skrifter af Falster se 1. del, XXVII. discours, note h, og LII. discours, note j.

f) *Vid. Lexica Latina.*

g) *L. II p. m. 134.* - Stedet anføres på Græsk og oversættes på Latin, iøvrigt ikke ganske korrekt; der står hos Herodot: I Steden for at hilse hinanden paa Gaderne gøre de et dybt Buk o. s. fr.

h) *Hierogl. L. II.* - Pierius er psevdonym for Joh. Petr. Valerianus Bolzanius (1475-1558), norditaliensk humanist. Blandt hans talrige skrifter findes det anførte: *Hieroglyphica*.

i) *Sueton. c. 24.* - Om Svetonius og hans kejserbiografier se 1. del, V. discours, note d.

j) *V. Salmuth. ad Panciroll. L. I. Tit. XLVI p. 211.* - Heinrich Salmuth, doktor og syndicus i Amberg (Pfalz) i 2. halvdel af 16. årh., har bl. a.

294

skrevet en kommentar til det anførte skrift om opfundne og atter glemte mærkværdigheder af den lærde italienske jurist Guido Pancirolus (1523-99), professor i Turin og i Padua.

k) *Epist. LXIV.*

l) *II, 2.* - Om Gellius se 1. del, note g til I. discours. Q. Claudius Quadrigarius var en romersk annalist i begyndelsen af 1. årh. f. Chr., hvis værk er tabt.

m) *IV, 20.*

n) *Saturn. I, 11.* - Om Macrobius og hans *Saturnalia* se 1. del, LIII. discours, note f. - I Falsters eget exemplar er tilskrevet: *Sammenlign Macro b. Sat. Lib. XI, p. 23.*

o) *II, 2.*

p) *Hist. Eccl. (kirkehistorie) Lib. XII c. 23.* - Om Nikeforos' kirkehistorie se 1. del, XXII. discours, note j. - Der sigtes til fortællingen om, at kejser Theodosius en dag traf sine sønners lærer Arsenius i færd med at undervise sønnen Arcadius stående, hvorpå han bød læreren sætte sig og tronfølgeren blive stående.

q) *Lib. II p. m. 35.* - Om den franske biskop og skeptiske filosof Pierre Daniel Huet (1630-1721) se 1. del,

IX. discurs, note p. - Det her anførte skrift, *Commentarius de rebus ad eum pertinentibus*, udkom i Amsterdam 1718 og indeholder hans levnedbeskrivelse. - Om præstegårdene som herberger for tilrejsende se f. eks. Vilh. Bang, *Præstegaardsliv i Danmark og Norge* (Kbh. 1891) s.95 ff

r) *Chiliad. VII Hist. CXXX.* - Om den byzantinske lærde Johannes Tzetzes fra 12. årh. og hans læredigt Chiliades se 1. del, XXVII. discurs, note z.

s) *Apud Gellium V, 13.* - Massurius Sabinus var en romersk jurist på kejser Tiberius' tid, hvis skrifter er tabte.

t) *V. Scip. Gent. ad Apul. Apolog. p. 347* - Om Apulejus og hans Apologi se 1. del, XXVIII. discurs, note s. - Hans kommentator Scipio Gentilis 295 (1563 - 1616) var født i omegnen af Ancona og virkede som juridisk professor i Altorf.

u) III,12, 10. - Om Curtius og hans værk om Alexander den stores historie se 1. del, XIX. discurs, note k. Leonnatos var Alexanders ven og livvagtsofficér, der fik vigtige hverv som underanfører overdraget; en gang reddede han A.s liv,

v) XV1, 5. - I Falsters eget exemplar er her tilskrevet i marginen: *Om den første og den anden Indladelse se Seneca de Beneficiis* (om Velgerninger) VI,33, 34.

x) *Phorm, V,2. 12.* - Om Terents se 1. del, note I til XLVII. discurs. Den her anførte komedie hedder Phormio.

y) *Sat. XIV v. 59 sq.*

z) *Lib. VI de Benef. (om Velgerninger) c. 33 extr.* (i slutningen).

æ) *XXII, 12.* - Citatet (af lignelsen om kongesønnens bryllup) anføres på Græsk.

ø) *II Epist. v. 1. & ult.* - De citerede ord anføres på Græsk.

aa) *XXII, 25.* - Citatet anføres på Græsk.

ab) *IV, 20.*

ac) *Læel. c. 21.* - Det er Ciceros skrift: *Lælius* eller om venskabet, der citeres.

ad) I Falsters eget exemplar er her tilskrevet i marginen: *Sammenlign Æliani Histor. Var. Lib. III, c. 18: I, o Plato* -. - Om Ælian og hans *Varia historia* se 1. del, II. discurs, note p.

ae) *Lib. V, Epigr. 58.* - Den romerske epigramdigter Martial levede c. 40-102 e. Chr.

af) *Epist. 3.* - I Falsters eget exemplar er her tilskrevet i marginen: *Om hvorvidt man bør sige Du eller I til GUD, se Colomes p. m. 770, ved Kirkemodet i Dordrecht.* - Den reformerte kirkes store synode i Dordrecht afholdtes 1618-19. Om Colomesus se 1. del, note a til III. discurs.

296

ag) *Cap. XIX.* - Julius Capitolinus skrev ved år 300 flere kejserbiografier, bl. a. den her anførte af Marcus Aurelius (161 - 180); jfr. 1. del, X. discurs, note p. Diocletian var kejser 284-305.

ah) *Cap. I princ.* (i Begyndelsen). - Claudius Mamertinus har affattet en lovtale over kejser Julian (den frafaldne, 361-63), ikke, som her anført, over kejser Maximian (Diocletians medregent, 286-310).

ai) *Cap. I princ.* (i begyndelsen).

aj) Quintus Aurelius Symmachus var en romersk taler i slutningen af 4. årh. (konsul år 391) e. Chr., der har efterladt en del breve og indberetninger til kejserne.

ak) Justus Reinhard Robbiges udgav 1622 *Codex criticus seu Lexicon novum de rebus criticis*, der udkom i ny udgave i Frankfurt 1646.

al) *Hist. Var. Lib. XII cap. 52.* - Om Ælian se 1. del, II. discurs, note p. Isokrates var en berømt atheniensisk taler, der levede 436-338 f. Chr.

a) Ifølge den latinske kommentator: Johan Worm, der var finansdeputeret fra 1706 til sin død 1718. Om hans øvrige embedsbane se Meddelelser fra det kgl. Geheimearkiv og Kongerigets Arkiv 1886-88 5.154, De tre øverste embedsmænd i Rentekammerkollegiet kaldtes ifølge kgl. instruks af 9. Jan. 1700 »deputerede for finanserne«.

b) III, 3, 3. - Om Cornelius Nepos og hans biografier se 1. del, VI. discurs, note m.

c) Ifølge de latinske randgloser var det krigskommissær Ducke, amtsforvalter i Ribe. Se om ham 1. del, LI. discurs, note a.

d) *Edit Paris. 1696 & Amstelod. 1698, 12. Conf. Act. Erudit. A. 1698 p. 384 sq.* - Acta 297 Eruditorum er det ældste tyske lærde tidsskrift, der bestod 1682-1782. - Louis le Comte, jesuit fra Bordeaux, død 1729, blev 1685 sendt som missionær til Kina og udgav bl. a. det her anførte værk: *Nouveaux Mémoires sur l'Etat present de la Chine* (Paris 1696).

e) *Lib. V Polit. cap. 8 p. m. 604.* - Det er Aristoteles' skrift om statsstyrelse, »Politik«, som citeres. - Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

f) Nerva, romersk kejser 96-98 e. Chr., besteg tronen som gammel mand og holdtes for en godmodig, men svag karakter.

g) *Juvenal XIV, 206.* - Om Juvenal og hans fjortende satire se 1. del, note o til II. discurs.

h) *V. Heraclid. de Polit. p. m. 975.* - Om Herakleides fra Pontos og hans værk om statsforfatninger se 1. del, note m til XLIV. discurs. Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin. - De seks af de ni Archonter (statsstyrere) i Athen hed Thesmotheter (vedtægtsordnere); deres embedsvirksomhed bestod mest i at føre forsæde i retssagerne. Eførerne var den øverste myndighed i Sparta, hvem overtilsynet med embedsmændene var overdraget.

i) *Juvenal. Sat. XIV v. 126.*

j) I Falsters eget exemplar er her tilskrevet: *Fordum gjaldt i Sardes den Lov for Lediggængerne, at de skulde aflægge Regnskab for hvoraf de levede. [Ælian.] H. V. (*dolgoeO* Historiæ Variæ) Lib. IV, c. 1. p. m.* - Om Ælian se 1. del, note p til II. discurs.

k) *XI, 18 Noct. Attic.* - Ordet er naturligvis af Cato den ældre (d. 149 f. Chr.); det minder meget om det kendte danske ordsprog om de små og de store tyve.

l) *V. Laërt. L. VI § 45 p. 337.* - Om Diogenes Laërtios se 1. del, note d til II. discurs. - Den her nævnte Diogenes er naturligvis den kyniske filosof (f. 414 f. Chr.).

298

XXXII. DISCURS.

a) Ifølge den latinske kommentator sigtes der til justitsråd Kasten Worm, præsident i Ribe; se 1. del, note a til II. discurs.

b) Olaus Magni (1490-1558), landflygtig svensk katolik, af paven udnævnt til sin broders efterfølger (1544) som (titulær) ærkebisp af Upsala, udgav i året 1555 i Rom sin store bog *Historia de gentibus septentrionibus*, som indeholder en beskrivelse af det skandinaviske Norden. Hans opgivelser er ofte af betydelig interesse, men må benyttes med stor forsigtighed.

c) *Cap. XV p. m. 358.* - Johan Henrik Boëclerus (1611-72), professor i Strassburg, indkaldtes 1648 til Sverige af dronning Christina og blev senere rigshistoriograf her, men vendte dog atter tilbage til Tyskland.

d) *Pag. 428.* Det er Olaus Magni, der citeres,

e) *Lib. I c. VI p ag. 40.* - *Monumenta Danica*, den navnkundige danske oldforsker Ole Worms (1588 - 1654) hovedværk om runemindesmærkerne, udkom 1643.

f) *Pag. 239.* - Ole Worms omfattende brevveksling med samtidens lærde udgaves 1728 af den

navnkundige danske historiker Hans Gram (1685-1748) for Frederik Rostgaard (1671 - 1745, se note b til XXV. discurs), der havde tilbyttet sig den fra Sællands biskop Christen Worm, Ole Worms sønnesøn. Næsten hele oplaget brændte dog ved Københavns ildebrand samme år; kun otte eksemplarer skal være reddede. Bogen var altså en stor sjældenhed; først 1751 udkom en ny udgave.

g) *De Moribus Gent.* (om Folkenes Sæder) p. m. 1029. - Nikolaos fra Damaskos var en græsk filosof i 1. årh. f. Chr. - Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin. - Kolcherne boede i oldtiden på østkysten af det sorte hav. - I Falsters eget exemplar er her tilføjet en henvisning til *Ælians Hist. Var. IV, c, 1.*
299

h) *L. III Pyrrhon. Hypotypos. c. 24 § 228 p. m. 185.* - Den skeptiske græske filosof Sextus Empiricus levede i slutningen af 2. årh. e. Chr.; hans her citerede hovedværk, »Pyrrhoniske udkast«, er overvejende en gengivelse af hans forgænger Pyrrhons (c. 350 f. Chr.) meninger. - Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin. - I Falsters eget exemplar er her tilskrevet: *Se Melissantes nyeste Cosmographia, Pars..., p. 346 om Tartarerne.* - Melissantes er psevdonym for Joh. Gottfried Gregorii, en præst fra Thüringen, f. 1685, der under dette navn udgav en del løse geografiske kompilationer. Hans *Geographia novissima* udkom 1706, 1708, 1709, 1713.

i) *Lib. XIII. v. 486.* - Silius Italicus (25-101 e. Chr.) har efterladt et stort digt *Punica* i 17 bøger, om den 2. puniske krig. - I Falsters eget exemplar er her tilskrevet: *Om Ophængning af Offerdyr i Træer hos Tartarerne i Siberien se Acta Eruditorum 1719 p. 235.*

j) *Pag. m. 1017.* - Dette og de to følgende citater anføres på Græsk og oversættes på Latin.

k) *Ibid. p. 1029.*

l) *Lib. VIII de Inst. Cyri p. m. 187.* - Det her citerede værk om »Kyros's opdragelse« af den græske historiker Xenofon (c. 430-360 f. Chr.) er en art historisk roman, hvori forfatteren får lejlighed til at fremsætte sine egne politiske anskuelser.

XXXIII. discurs.

a) *Levit.* (3. Mosebog) XXIV,20.

b) *Lib. I c. II § 8 & cap XX § 10.* - Det anførte værk af den store statsretslærer Hugo Grotius (1583-1645), hvori han grundlægger natur- og folkeretten, udkom i Paris 1625.

c) *C. VIII § 1, conf. Pufend. de J. N. & G. Lib. III, c. 1 § 8.* - Om Samuel Pufendorf og 300 hans værk *De jure naturæ et gentium* (om naturens og folkenes ret) se 1. del, XXX. discurs, note h. - Constantin l'Empereur, nederlandsk orientalist, professor i Leiden 1627, d. 1648, udgav forskellige skrifter vedrørende det gamle testamente.

d) Sekel er en jødisk mønt.

e) *V, 38 sq.* - Citatet anføres på Græsk.

f) *Ap. Laært. I, 57, p. m. 35.* - Om Diogenes Laærtios se 1. del, II. discurs, note d. Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin, - Solons love gaves i begyndelsen af 6. årh. f. Chr. i Athen.

g) *Novell. 92, conf. Menag. ad Laært. loc. cit.* - Novellæ er navnet på de efter udarbejdelsen af Justinians *Corpus juris* (529) udstedte kejserlige forordninger. Med Leo menes sandsynligvis den byzantinske kejser Leo III Isaureren (717-41). - Ægidius Menagius var en fransk sproglærd i 17. årh. (1613-92); der citeres her en kommentar af ham til Diogenes Laærtios' værk om de græske filosoffer.

h) *Noct Att. XX, 1.* - Om Gellius se 1. del, note g til L discurs. - Den græske filosof og retor Favorinus levede på Hadrians tid; se 1. del, V. discurs, note g.

i) *[x][x][x][x] [x][x][x][x][x]. p. m. 1001.* - Om filosofen Herakleides og hans skrift om staten se 1. del, note m til XLIV. discurs. - Citatet anføres på Græsk.

j) *VI, 5, extern, (i Slutningen af) 3.* - Om Valerius Maximus se 1. del, note d til IV. discurs.

k) *L. VI p. m. 398.* - Om geografen Strabon se 1. del, XIV. discurs, note t. - Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin - Areopagiterne er medlemmerne af Areopagos, den gamle hellige domstol i Athen; deres love er altså de gamle atheniske love. - Eforos var en græsk historiker i 4. årh. f. Chr., der skrev Grækenlands historie fra de ældste tider til hans egne dage.

l) *Sueton. in Aug. cap. 27.* - Om Svetons 301 kejserbiografier se 1, del, note d til V. discurs. Årsagen til Augustus' optræden overfor Gallius var, at han shavde ham mistænkt for at lure på lejlighed til et attentat imod ham. - I Falsters eget exemplar er her xilskrevet: *Om den Konge i Thracien, som udstak, øjnene paa sine Folk, se [Ælian.] Hist. Var. L. V, c,11.* - Om Ælian, se 1. del, note p til II. discurs.

m) *Valer. Max. IX, 2, 1.* - Der er her ikke tale om den gamle Gajus Marius, der var død år 86 f. Chr., men om hans søn af samme navn, der i året 82 måtte overgive sig til Sulla i Præneste.

n) *Galen, de An. Perturbat. c. 4.* - Klaudios Galenos var en af oldtidens berømteste læger (c. 131 - 201 e. Chr.) og har efterladt sig mange skrifter; det her anførte handler om sindsforvirring.

o) *Cæs. de B. Gall. VII, 4, 10.* - Vercingetorix rejste år 52 f. Chr. Gallerne til opstand mod Cæsar og var denne en meget farlig modstander, hvormod Cæsar selv fortæller i sit anførte skrift om Gallerkrigen.

p) *Paul. Warnefrid. de Gestis Langob. Lib. VI c. 31.* - Den longobardiske historieskriver Paulus Diaconus (Warnefried), der levede c. 725-795, har efterladt et vigtigt skrift om sit folks historie, som her citeres (oversat på Dansk af Gustav Bang 1897). - Den omtalte kejser i Byzants Justinian II (685-711) var berygtet for sin grusomhed.

q) *VI, 4.* - Q. Tubero var en jurist og historieskriver ved midten af 1. årh. f. Chr., Cæsars tilhænger.

r) *In Not. ad Appian. p. m. 5. 6.* - Appian skrev i 2. årh. e. Chr. en romersk historie på Græsk. - Jacques Palmerius (1587-1670) var en fransk krigsmand og filolog; det her citerede skrift er en kommentar til den ovennævnte græske historieskriver Appian.

s) *X, 17.* - Om filosofen Demokritos fra Abdera se 1. del, note b til IX. discurs.

t) *In Apologet, c. 46, p. m. 40.* - Om 302 Tertullian og hans her anførte forsvarsskrift for kristendommen (Apologeticus) se 1. del, note v og x til XIII. discurs. - I Falsters eget exemplar er her tilskrevet i marginen: *Om Jomfruene L..... og Brigida, hvilke for Skyld siges at have berøvet sig Øjnene, se [Andr.] Eborens. p. 48 og ...* - Om Andreas Eborensis se 1. del, note k til VIII. discurs.

u) *Lib. V de Finib. Cap. 19.* - Det anførte filosofiske skrift af Cicero handler om det højeste gode og onde (de finibus bonorum et malorum) og er hans etiske hovedskrift.

v) Om Diogenes Laërtios og hans skrift om de ældre filosoffer se 1. del, note d til II. discurs.

x) *Pag. 521.* - Om Plutark se 1. del, V. discurs, note f. - Citatet anføres på Græsk og oversættes til Latin.

y) *Hist. Nat. L. XI c. 37.* - Om den ældre Plinius og hans naturhistorie se 1. del, note j til VIII. discurs.

z) *V. Nic. Damascen. de Moribus Gent. (om Folkenes Sæder) p. m. 1023 & Strab. Lib. XV p. 1036.* - Om Nikolaos fra Damaskos se note g til XXXII. discurs; om Strabon se 1. del, note t til XIV. discurs.

æ) *Lib. VI cap. VII Art. 1. p. 898.* - Det er Christian 5.s Danske Lov, der citeres i Peder Højelses latinske oversættelse.

XXXIV. DISCURS.

a) *V. Leg. Danic. Lib. VII Cap. XII.* - Det er Christian 5.s Danske Lov (i Peder Højelses oversættelse), der citeres, men VII er trykfejl for VI. De anførte bestemmelser findes i artiklerne 1 og 26. Artikel i er ikke anført aldeles ordret, da den handler både om den mandlige og den kvindelige part, medens 303 Falster kun anfører hvad der angår kvinden, hvilket nødvendiggør nogen omstilling af ordene.

b) De tre navne anføres med hebraisk skrift.

c) *In V[erbo] Pellices* (*dolgoeO* ved ordet Bisloppersker, Friller). - Om grammatikeren Festus og hans

her citerede ordbog se 1. del, note n til XXXII. discours. Numa Pompilius var efter sagnet Romulus' efterfølger på Roms kongetrone. - Citatet anføres på Oldlatin (efter *Gellius IV,3*) og derefter i Festus' gengivelse.

d) *P. m. 529*. - Demosthenes, Grækernes største taler, levede 383-322 f. Chr. - Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

e) *Leg. Dan. L. II c. IX*. (Christian 5.s Danske Lov). Der tænkes særlig på artiklerne 8-12 om bandsatte; i art. 9 tales der om, at præsten skal »laste og straffe saadan Guds Ords haardnakket og halsstarrig Foragt«, ord som genklinger i Falsters latinske tekst, løvrigt var den bandsatte ikke aldeles udelukket fra kirken, men kun fra nadverens sakrament og fra fadderskab; dog skulde han »have særdeles et Sted for sig« i kirken (art. 14).

f) *De Moribus Gent.* (om Folkenes Sæder) *p. m. 1015*. - Om Nikolaos fra Damaskos se XXXII. discours, note g. Cerceterne var en folkestamme i Thessalien. - Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

g) *De B. Gall. VI, 13, 6*. - Det er Cæsars bekendte skrift om Gallerkrigen, der citeres. Druiderne var Gallernes præster. - I Falsters eget exemplar er tilskrevet en henvisning til *Tacitus' Germania VI, 9*.

h) *Lib. II c. IX Artic. 12*.

i) *VII,3,6 & 5, 5*. - Om Cornelius Nepos se 1. del, note m til VI. discours.

j) *V. Suid. in V[erbo] Eumolpus*. - Om Suidas' lexikon se 1. del, note g til XLI. discours. - Evmolpos var en græsk heros, hvem sagnet tillagde 304 grundlæggelsen af mysterierne i Elefsis i Attika med deres Ceresdyrkelse. Evmolpiderne var en slægt i Athen, der nedledte sit stamtræ fra Evmolpos, og som varetog de hellige overleveringer om de nævnte mysterier og dømte i sager vedrørende deres overtrædelse. - Når Falster vil gøre dem til kvindekøn, er det aldeles urigtigt.

k) *Quæst. Rom.* (Romerske Spørgsmål) *44 p. m. 275*. - Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

l) *Lib. I p. 71*. - Om Pausanias se 1. del, note c til XI. discours og note j til VIII. discours.

m) *De Bellis Parthicis* (om Partherkrigene) *p. m. 22 1*. - Historiekrivener Appian skrev i 2. årh. e. Chr. Roms historie på Græsk i 24 bøger. - Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin. Det hentyder til triumfviren M. Crassus' store nederlag mod Partherne i Mesopotamien (53 f. Chr.); M. Crassus havde intet brudt sig om de af C. Atejus Capito fremførte onde varsler for krigstoget. Se Ciceros skrift *De divinatione* (om varsler og spådomme) I,29.

n) *Lib. II p. m. 144*. - Om Pausanias' rejsebeskrivelse over Grækenland se note l ovenfor. - Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin. - Troizén var en by i landskabet Argolis i Grækenland.

XXXV. DISCURS.

a) Utvivlsomt Støvringgård ved Randers, der tilhørte geheimerådinde Christine Harboe; se 1. del, note a til XV. discours.

b) *V. Sueton. c. 70*. - Om Svetons kejserbiografier se 1. del, note d til V. discours.

c) *V. Spartian. c. 16*. - Om Spartian se 1. del, note r til VIII. discours.

d) I de to foregående kapitler i 1. Samuels bog er fortalt om, hvordan Filisterne slog Israëlitterne og bortførte Pagtens ark, som de satte i Dagens tempel i 305 Asdod, hvor den dog volder, at afgudens billedstøtte omstyrtes. Da arken også anretter andre ulykker (sygdomme på Filistrenes »hemmelige steder«), råder Filistrenes præster og spåmænd dem til at sende arken tilbage med bodsgaver, hvoriblandt de nævnte 5 guldmus. Ordet mus står dog her i dets obscøne betydning, se næste note.

e) 1. Sam. 6,5: »Og I skulle gøre Billeder af Eders Artse og Billeder af Eders Mus, som have fordærvet Landet, og I skulle give Israels Gud Ære«. Symbolske billeder af de legemsdele, der var blevne ramte af sygdommen, skulde altså som offergaver følge tilbage med arken og udfri dem af plagen.

f) Der menes den græske oversættelse af det gamle testament, se 1. del, note g til VIII. discours.

g) 1. Sam. 5, 6 handler om de plager, der ramte Asdods indbyggere, og lyder således; »Og Herrens Haand blev svar over de Asdoditer og ødelagde dem; og han slog dem paa hemmelige Steder i Asdod og dens Landemærker.« - Tilføjelsen om museplagen i den græske oversættelse og de i det følgende citerede, langt yngre kilder er åbenbart foretaget af bearbejdere, der enten ikke kendte eller snarere vilde fortone den obscøne betydning af ordet mus i denne sammenhæng.

h) *Lib. VI cap. I.* - Om den jødiske historieskriver Flavius Josephus se XXII. discurs, note n. Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin. - Azotierne er indbyggerne i Asdod.

i) *Lib. I, p. m. 154.* - Sulpicius Severus var en presbyter i Gallien i begyndelsen af 5. årh. e. Chr. - Som det vil ses, forbedres historien stadig. - Gethæerne er indbyggerne af byen Gath i Filistrenes land.

j) Joh. Drusius (van den Driessche), orientalist (1550 -1616), professor i Leiden og Franeker, udgav mange skrifter vedrørende det gamle testamente.

k) Disse sidste ord står i vor bibeltext i 5. kapitels 11. vers.

306

l) *V. Horn. ad Sulpic. I. c.* - Hvad der her anføres, hentyder åbenbart til talemåden »mus i maven« i betydningen »mavepine«. - Georg Horn, historisk og politisk forfatter (1620-70), f. i Oberpfalz, har udgivet talrige skrifter af meget blandet indhold. Det her anførte er en kommentar til den ovenfor nævnte Sulpicius Severus.

m) Der menes åbenbart Slesvig.

n) *L. VI de Anim. c. 40.* - Om Ælian og hans skrift om dyrene se IV. discurs, note q. Herakleia var en by på nordkysten af Lilleasien. - I Falsters eget exemplar er her tilskrevet i marginen: *Om en lignende Rettergang fortæller Thu[...] Lib. VI, se Thu[....] Eucleat P. II p. 4 ... Ikke at tale om en Biskop i Lausanne, som i Aaret 1479 paa højtidelig Vis bandlyste de Kaalorme, der ødelagde Afgrøderne, efter først at have ladet dem faa en Advocat, som skulde føre Kaalormenes Sag, for at de ej skulde synes at være dømte uden at Sagen var oplyst forinden. Se Acta Eruditorum 1718 p. 229.* (Denne henvisning passer dog ikke.) - Også i Holbergs epistel 116 hentydes til slige processer mod rotter og mus, se Bruuns note i hans udgave af epistlerne (II s. 376).

p) Helberskov er en landsby i det lige nedenfor nævnte Als sogn, Hindsted h., Ålborg a. (ved Mariager fjord).

q) Således hed som bekendt bymændenes forsamling i landsbyerne; grande = nabo.

r) Således hed som bekendt de husmænd, der boede tilleje hos gårdmændene (eller: indsiddere).

s) *Lib. I p. m. 53.* - Om Pausanias se 1. del, note j til VIII. discurs. - Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin. - Prytaneion var den bygning, hvori statens hellige arne fandtes, og Prytanerne, et udvalg af rådet, forsamledes. - I Falsters eget 307 exemplar er her tilskrevet en henvisning til *Ælian*. Hist. Var. Lib., og noten sammesteds p. 399.

t) *L. VI de Animal. c. 41.* - Om Ælian og hans skrift om dyrene se IV discurs, note q.

u) *V. Biblioth. Uffenbach. P. I Cod. LXXIX col. 105.* - Schimmusch-Tillin er et middelalderligt jødisk skrift »om benyttelsen af salmerne«, bl. a. også til magisk brug. - Juristen Zacharias Conrad v. Uffenbach (1683-1734) var en stor bogsamler. 1720 udkom Bibliotheca Uffenbachiana Manuscripta ex recensione Joh. Henr. Maji, 1735 Catalogus Bibl. Uff.

v) *Lib. XIII pag. m. 912.* - Om Strabon se 1. del, note t til XIV. discurs. På det anførte sted hos Strabon (citeret efter editio Almelveen, Amsterdam 1707) fortælles, at indbyggerne af bjærgene Oite (mellem Thessalien og Mellemgrækenland) kalder Herakles med tilnavnet Komopion, fordi han forjog græshopperne fra egnen; og at borgerne i Erythrai på Lilleasiens Vestkyst dyrkede Herakles som vinlusdræber, fordi han ødelagde de vinlus, der fordærvede vinrankerne. - I steden for textens *apes* (bier) bør sikkert læses [x][x][x] [x] (vinlus).

XXXVI. DISCURS.

a) Geheimerådinde Christine Harboes ejendom Støvringgård ved Randers; se note a til XXXV. discurs.

b) Citat af den romerske digter Catullus: »Jeg lider dig ikke, Volusius; jeg kan ikke sige hvorfor. Kun det kan jeg sige: jeg lider dig ikke.«

c) *T. II Opp. (*dolgoeO* Opera, Værker)* p. 537. - Om Plutark se 1. del, note f til V. discurs. Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

d) *Animadv. in Athen. L. VII c. 2 col. 476.* - Om filologen Casaubon se 1. del, IV. discurs, note b; 308 det her anførte skrift består af noter til grammatikeren Athenaios (se om denne 1. del, XV. discurs, note k).

e) Der menes: ved at love dem så stor rigdom som den, kong Attalos af Pergamon ejede.

f) *In Polyhistor. Philos. Lib. II Part. I c. VIII § 10 p. 311.* - Om filologen Morhof og hans Polyhistor se VI. discurs, note b.

g) *Part. IX Artic. X p. m. 444.* - Om Anton le Grand se 1. del, XLII. discurs, note j.

h) *L. c. pag. 443 sq.* - Kenelmus Digby, der nævnes lidt nedenfor, var en engelsk ridder (c. 1604- 1665), der gik over til catholicismen og var en ivrig dyrker af medicin og kemi samt hemmelige videnskaber (sympatetisk pulver til helbredelse af sår).

i) *Edit. Gröningæ A. 1668. 12°.* - Martin Schook (1614-69), professor i Deventer, Groeningen og Frankfurt a. d. Oder, var en meget frugtbar forfatter, der bl. a. skrev en bog »de butyro et aversatione casei« (om smør og om modbydelighed for ost).

j) *Disputat. XVI. Probl. 34.* - Bartholomæus Kechermann, professor i Dantzic, død 1609, holdt de her anførte Disputationes politicæ i Dantzic 1608.

k) *De Occult. Medic. Proprietat. c. 42. Conf. Smetij. 2. Miscell.* - Thomas Erastus, tysk læge, naturforsker og teolog, 1524-83, virkede mest i Heidelberg og Basel. Det her anførte skrift handler om lægemidlers skjulte egenskaber. - Henricus Smetius a Læda, læge og digter (1537-1614), praktiserede bl. a. i Antwerpen, Frankrig og Pfaltz, og blev professor i Heidelberg 1585. Han efterlod bl. a. det her citerede værk *Miscellanea medica*.

XXXVII. DISCURS.

a) *Ad vitas Patrum p. 791.* - Den nederlandske jesuit Heribert Rosweid (1569-1629) udgav bl. a. 309

Vitæ patrum sive de vita et verbis seniorum libri X (Fædrenes Levninger i 10 Bøger).

b) Om Kirchmann se note r til XXIX. discurs.

c) *Somn. Scip. L. II c. 3.* - Om den romerske grammatiker Macrobius (c. 400 e. Chr.) se 1. del, note f til LIII. discurs. Det her anførte skrift er en kommentar til Ciceros »Scipios drøm«. Forklaringen er iøvrigt meget forskruet; sangen ved begravelser går utvivlsomt tilbage til primitive magiske forestillinger om at hindre de døde i at gå igen el. lign.

d) *In Milon. Conf. Kirchmann. I. c. Lib. II c. 4 p. 86.* - Det anførte citat er taget af § 86 i Ciceros forsvarstale for Milo (52 f. Chr.), der under de demagogiske stridigheder i Rom havde dræbt sin modstander Clodius. - Om Kirchmann se note r til XXIX. discurs.

e) Da Clodius' lig var ført ind i Rom, bragte mængden det fra hans hjem hen på torvet, hvor ophidsende taler holdtes, slæbte det dernæst ind i rådhuset og stak ild på dette.

f) *Lib. II c. 6 p. 99.*

g) *P. m. 511.* - Den sydfranske præst Sulpicius Severus virkede som skribent i begyndelsen af 5. årh. e. Chr. Han var yngre samtidig af den hellige bisp Martin fra Tours, hvis levned han (meget ukritisk) beskrev.

h) Om den lærde Horn se ovenfor, note I til XXXV. discurs.

i) *Hist. Eccl. L. IX, c. 59.* - Om Gregorios fra Nazianz se 1. del, L. discurs, note o, om Nikeforos 1. del, note j til XXII. discurs - Kejser Constantius døde 361. - I Falsters eget exemplar af bogen er her tilskrevet en henvisning til *Nicephor. Gregor. Lib. VI p. m. 78.* Om denne se 1. del, note n til XIL discurs.

j) *Cap. 100.* - Om Sveton og hans kejserbiografier se 1. del, V, discurs, note d. - I Falsters eget 310 exemplar er her tilskrevet en henvisning til *Herodian, IV p. m. 178.* Om denne se 1. del, note p til XX. discurs.

k) *Lib. XII de Legibus* (om Lovene) *p. m. 688.* Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

l) Om grammatikeren Athenaios se i, del, XV, discurs, note k, og XXVII. discurs, note j. - I Falsters eget exemplar er tilskrevet henvisningen til Athenaios: *L. XIV c. 3, p. m. 619*, samt følgende tilføjelse: *Mærkelige ere de Viser hos Vopiscum i Aureliano, som ligne dem om David og Saul: Tusind, tusind, tusind Hoveder have vi hugget af. Sammenlign Ælian. Hist. Var. p. 581 og Noten.* - Om Vopiscus og hans kejserbiografier se 1. del, note a til XXV, discurs og note j til XLIX.; om Ælian 1. del, II. discurs, note p.

m) Jornandes var en gotisk historieskriver i 6. årh., der har efterladt et vigtigt skrift om Goternes oprindelse og bedrifter samt en verdenshistorie til 552. I Falsters eget exemplar af bogen er tilskrevet henvisningen til Jornandes' værk om Goterne: *De rebus Geticis c, 49, p. 684 sq.*

n) Attila var Hunnernes konge 433-52. - Herefter følger en afhandling om Falsters yndlingsforfatters, Aulus Gellius' (se 1. del, I. discurs, note g) liv og anliggender, dediceret til professor Sigebert Havercamp i Leyden. Den overspringes her som værende af altfor specielt filologisk indhold, se oversætterens fortale i værkets 1. del, s. XI.

311

KORT BEGREB AF DISCURSERNES ANDEN BOG

• Dedication	3
• Fortale til Læseren	7
• I. DISCURS. Om at oprette Munkeceller for navnkundige Mænd i Staten	9
• II. Om Philologernes Overtro	15
• III. Om Modersmaalets Ret	20
• IV. Om Dyrs Elskov til Mennesker	25
• V. Om Ligs Fredløshed	32
• VI. Paradoxe Meninger til Brug i det daglige Liv.....	38
• VII. Fyrsten som Philologus	48
• VIII. Raad om at reducere vore Skolers Mængde til et ringe Tal	53
• IX. Om de hedenske Skribenters maadelige Tvistigheder	62
• X. Om Flerkoneri i Studeringerne	68
• XI. Philologens Bibliotheque	73
• XII. Verden et Galehus	78
• XIII. Om gudfrygtig Troskyldighed	85
• XIV. Om Rectorers Kaldsret i Danmark.....	93
• XV. Om Hedningernes Skriftemaal og Anger.....	100
• XVI. Om Uldarbejdets gamle Hæder	104
• XVII. Om de gejstlige Rangs-Personers Embedstegn hos de gamle Romere	111
• XVIII. Underlig Indskrift i Ribe	115
• XIX. Om ærbar Uskikkelighed og uskikkelig Ærbarhed	119
312	
• XX. Om de studeerte Stoddere	124
• XXI. Om Hunde som Kirkeværger.....	129
• XXII. Om Navnets Hæder i gamle Dage.....	132
• XXIII. Om Legemets og Sjælens Laster	137
• XXIV. Om Skole-Standens Rang	142
• XXV. Tranquilli Probi Levned.....	151
• XXVI. Om de gamle Bygningers Indvielses-Indskrifter.....	157
• XXVII. De ti Bud for boglærde Folk.....	160

- XXVIII. Om de gamle Grækere, som vare lærde i Latinen.....167
- XXIX. Militaire Spørgsmaal.....175
- XXX. Om den gamle Ærbødigheds og Belevenheds høflige Artigheder i det selskabelige Liv.....182
- XXXI. Politisk Raad imod Embedsmænds Underslæb 191
- XXXII. Om hæderfuld Hængning198
- XXXIII. Om det menneskelige Øjes Ret201
- XXXIV. Om de gamle Hedningers Kirketugt..207
- XXXV. Muse-Spørgsmaal212
- XXXVI. Om indbildt Modvillie..... 220
- XXXVII. Om Begravelses-Sangens Alder.....225
- Noter og Oplysninger.....229